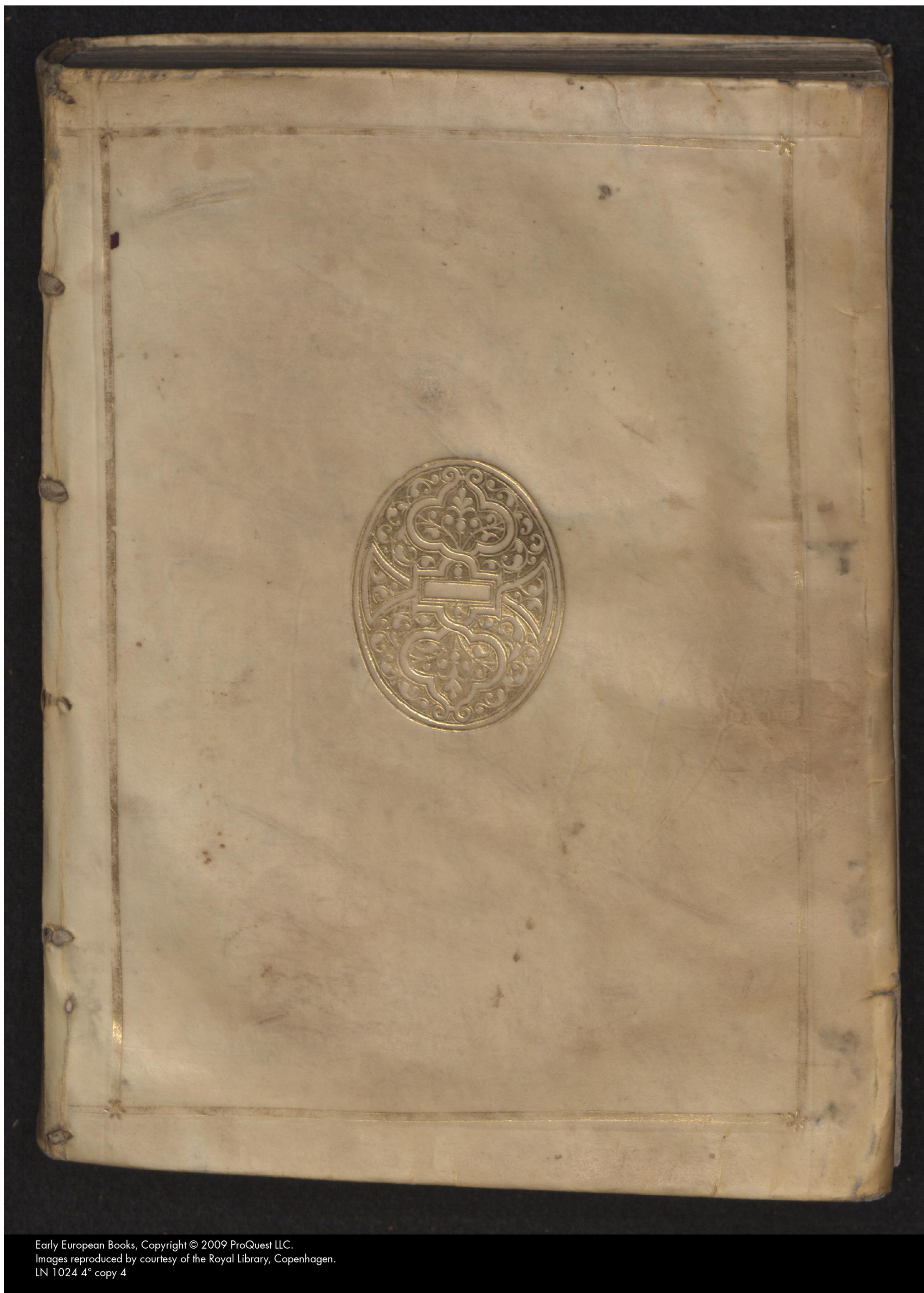
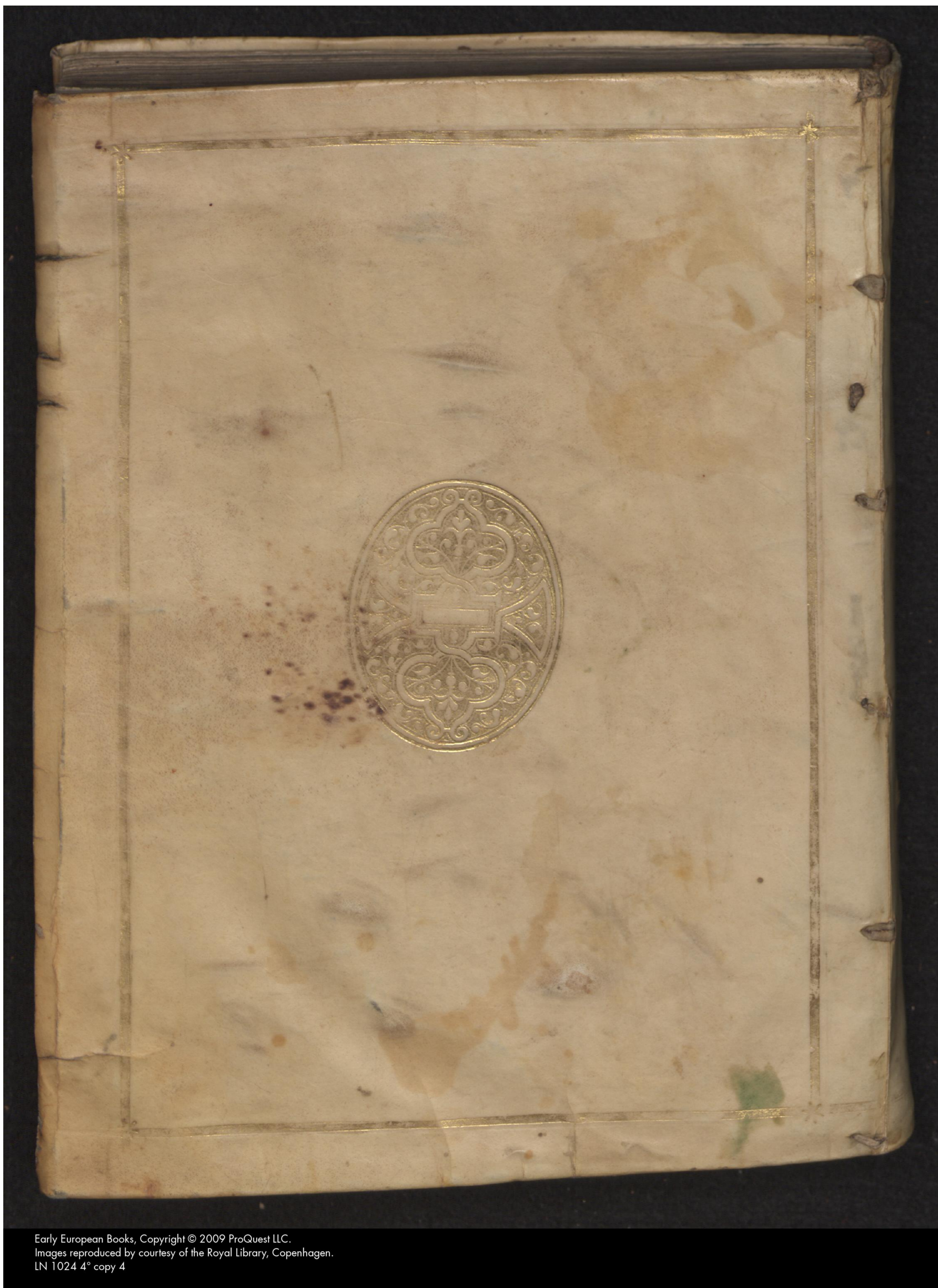

In hoc Volumine.

1mo Cragius de Rep. Lacedæmoniorum.

2do Ejusdem interpretatio Latina Heraclidæ Pontici de Politiis.

3tio Ejusdem ex Nicolai Damasceni universali historia seu de moribus gentium libris excerpta Joh. [illegible] cum versione Latina.

1755.

29-163

NIC. CRAGII
RIPENSIS
De Republica Lacedæmoniorum
LIBRI IIII.

AD

AMPLISS. DANIÆ CANCELLARIVM.

OPVS

Antiquitatum Politicarum, ac præsertim Græcarum, studiosis, lectu iocundum, nec inutile futurum.

APVD
PETRVM SANTANDREANVM.
CIↃ IↃ XCIII.

ILLVSTRI ET AMPLISSIMO DOMINO,

Virtutis, Sapientiæ & meritorum gloria inclito,

NICOLAO KAAS,

Reipub. Danicæ gubernandæ IIII— VIRO *& Cancellario magno,*

Domino & Patrono ſummo ſtudio obſeruando

NIC. CRAGIVS S. D.

MAGNA enimuero, Ampliſſime Domine, veterum Rerumpub. gloria: magna item legumlatorum, qui eas condiderunt, ſapientia. Quis enim dubitet? Sed ex omnibus tamen Rebuſpub. quarum ſcriptores profani prodidêre memoriam, Spartana ita prolixè eorum nobilitata eſt commendatione, vt reliquas vna facilè laudibus ſuperârit. Nam de ea omnes ita ferè prædicant, vnoque quaſi ore hoc eius aſſerunt decus, quod ſinceros virtutis alumnos illa eduxerit, aut Reſpublica nulla. Nec

verò quod paucis quibuſdam, vt Pauſaniæ, Ly-ſandro, Gylippo, Antalcidæ, & aliis, infamis noxæ crimen adhæſerit, id eius minuendæ laudi eſſe poteſt. Hos enim ipſa fortunæ magnitudo tranſuerſos egiſſe videtur, quæ ſolidam virtutem inuidit, quum permagnam rerum geſtarum gloriam tribuiſſet. Sicut ſolet ad ludibrium noſtrum res humanas inuidia quadam rotare, nec pati quenquam eorum, quos euexit, ex omni parte beatum eſſe. Quanquam ſi verum fateamur, mirari magis conuenit virtutem, qua res tantas illi ipſi, quos dixi, geſſerunt, quam humanam imbecillitatem, qua tam ſplendidæ fortunæ blanditiis ineſcati, perditum ſe ierunt. Non enim cuiuſuis eſt ſibi moderari, quum felicitas humanæ ſortis modum exceſſit, ſed in procliui lapſus ad deteriora. Vt taceam horum ipſorum dedecus, qui flagitiis tam inſignibus inter Lacedæmonios noti, in totam Rempub. haud poſſe redundare. Nam quis hortum ita benè cultum præſtat, vt nulla noxia planta ſuccreſcat? Quis in formoſo corpore, vnum aut alterum reperiri næuum, non ignoſcat? Et in tot igitur præſtantibus virtute Lacedæmoniis, flagitioſum vnum atque alterum extitiſſe, in accuſa-

cusationem totius Reipub. haud quaquam verti debet. Idque vel eo magis, quòd paucitas ipsa malorum, quæ nominibus comprehendi facilè poterit, multitudinem præstantium hominum arguit. Vt sit igitur hæc permagna Republic. Spartanę laus, ac tantùm non summa, quod tam præstantes genuerit ciues; mea tamen sic ratio est, vt quærendum potius existimem, vnde, & quibus ex causis illi tam laudabiles euaserint; quàm admiradum quòd tales extiterint. Quod quum haud dubiè in legibus & institutis eorum positum fuerit, necesse est eas tantò rectius fuisse constitutas, quantò Spartani reliquis populis virtute præstiterunt. Sed quę alia singularia istarum legum fuerint, suo loco ostensum: vnum hoc vel maximè eis proprium, nec in postrema earum laude ponendum, hîc attingam, puta quòd nulla pœnarum sanctione, aut suppliciorum metu, diligentissimè semper à ciuibus obseruatæ sint. Nec enim veteres Rhetræ, ita dictæ, pœnas vllas in delinquentes statuerunt; sed quæ ipsis additæ inueniuntur, fuêre saltim quas Ephori vsurparunt. Ac si spectârit hoc maximè Legislator, mentionem vti nullam pœnarum in legibus suis faceret, ne quis earum contemtu

legum auctoritatem eluderet. Non enim latuit virum longè ſapientiſſimum, inſitam hominibus pleriſq; natura eſſe malignitatem, qua procliuiores multo ferũtur ad legum repagula perrumpenda, quum facilè pœnis defungi ſe poſſe norint. Atque ideo in ſua conſtituenda Repub. in primis omnia eò referenda haud dubiè exiſtimauit, videlicet, vt potius ſuos bonos faceret, quàm malos tolleret: magíſque id operam dedit, vt ciues rectè inſtitutos in virtute exerceret, quàm vt improbos factos aboleret. Ad bonorum medicorum exemplum, qui ſemper (quum res ita ſinit) antiquius habent, imminentem antidoto auerruncare luem, quàm graſſantem iam in corpora profligare. Ad quam tamen rem duo potiſſimum adhibuiſſe magnus hic Legiſlator nobis videtur. Primò enim rectam inſtitutionis normam eum tradidiſſe apparet, vt ab incunabulis eos legum obedientia imbueret, qui idonei eius Reipub. ciues futuri. Deinde exercitia & ſtudia ea, per totam vitam propoſuit, quæ continua virtutis conſtarent meditatione, nec ſinerent animos ad luxum & voluptates auocari. Nam hiſce rationibus aſſecutum præcipuè arbitror Lycurgum, quæ laudabili

Reipub.

Reipub. proposita bona, ídque sine pœnarum metu & coërcitione. Qua in re, vt & aliis, sapientiam Lycurgi magnoperè admirari est: & eam hoc nomine suspexerunt, quicunque iudicio in literis maximè polluerunt. Itaque & apud quosuis veterum scriptorum laudata passim eius instituta, & sententiæ istarum legum, vndiq; in eorum scriptis interlucent. Vt videre est apud Theologos, Philosophos, Historicos, Oratores, Poetas, Geographos, Philologos, Scholiastas, Lexicographos, & alios, qui omnes ex hisce fideliis parietes suos dealbârunt. Quanquam ea ipsa, quę apud eos extant: cognitu iocundissima & vtilissima ingentis illius naufragij laceræ tantum tabulæ: & veterum, qui integrè hanc descripserunt Rempub. saltim sunt reliquiæ. Nam, ex antiquorum monumentis, qui hoc scribendi argumento laudem sibi quęsiuêre, nullum temporum, ne dicam iniuria, an hominum incuria nobis reliquum fecit, præter quam exiguum quendam Xenophontis libellum, quem tum mendosum, tum mutilum habemus. Quæ enim Terpander, Aristoteles, Dioscorides, Sphærus, Heraclides, Hellanicus, Sæus, Critias, Molpis, Aristocles, Perseus, Proxenus, & alij, de hac Re-

pub.reliquêre ingenij monumenta, perinde atque non relicta ſunt, ita prorſus è memoria hominum exoleuerunt. Vix enim nomina, ac ne vix quidem nota ſunt. Quod ſanè hiſce, cum præſtantiſſimis aliis auctoribus accidiſſe, valde dolendum eſt, magnumq; id tum Rei politicæ, tum literariæ detrimentum, qui non deploret, næ is de genere humano haud bene meritum cupit. Quæ grauis tamen veterum iſtorum auctorum iactura aliquanto tolerabilior fieret, ſi ex recentioribus aliquis eam nobis reſarciuiſſet. At horum quum pauci etiamnum in hac luce literarum tam felici ſidere nati, vt ad id ſtudij animum adiunxerint, tum Rempub.Lacedęmoniorum nullus deſcriptam dedit. Quod,ſiue argumenti huius ſterilitate, ſiue rei ipſius difficultate factum, non diſputo. Id tamen fateri neceſſe eſt,ieiunum hoc eſſe ſcribendi genus, & minimè capax exquiſitæ iſtius verborũ elegantiæ, quam ambitioſè quidam affectant.Deinde nec admodum promptum & in expedito poſitum cenſeo, vt Reſpub.tanto tempore euerſa & peſſundata ex libris reſtituatur. Id quod tamen in hac noſtra Spartana eò maioris fuit operę,quod indigenæ ipſorum ſcriptores nulli, ſed tantum

exo-

exotici, qui hoc ſolùm egerũt, vt leui manu pro ſuo cuiuſque inſtituto,huius Reipub. Antiquitates attingerent. Vt non pręteream vel hinc etiam aliquid difficultatis eſſe, quod Spartani ipſi ſua ignorata omnibus voluerint, & quantum quidem facere poterãt,exteros ea celarint. Quæ quum ita habeant, quumq́ue tanta fuerit huius Reipubl. præſtantia: nec tamen aut veterum quenquam, aut recentiorũ, qui de ea commentatus ſit, extare animaduerterem, viſum mihi veterum auctorum veſtigia ſublegenti, quę paſſim de ea obſeruaſſem conſcribendo,bonis literis pro virili hac in parte conſulere. Quid autem hîc induſtria aſſecutus ſim, quidue ſtudio meo præſtiterim,iudicij eorum facio, quos animi candor,& harum rerum peritia,idoneos eſſe iudices ſinit. Ac in primis quidem Ampliſſime Domine,tuæ grauiſſimæ ſententiæ hoc ſcriptũ, ſumma cum obſeruantia ſubmitto,quam beneuolam fore, & ſpero & opto. Etenim ſi T. A. Lycurgo fauere placuerit, non dicam ſapienti iſti,cui omnes ſapientes fauent; ſed huic noſtro, non eſt fortè quod magnoperè acriorem aliorum formidem cenſuram. Quamuis mens non ignara maleuolentiæ inuidorum hominum, ſa-

tis præſagiat non defuturos, qui dentem Theoninum his impingant. Sed plus mihi in tua ſumma æquanimitate fiduciæ, quàm ab illorum improbitate metus. Nec dubito, quum huc accommodaueris tuum, quod ſolet eſſe integerrimum & ſinceriſſimum iudicium, quin patrocinium inde aduerſus quorumuis obtrectationem mutuari liceat. Cuius ſpem firmam à tua illuſtri virtute præſumens, hunc etiam commentarium tuo nomini dicare, eumq́; ſub T. A. protectione in publicũ emittere volui. Mouit id adeò me vt facerẽ, in primis Lycurgi laudatiſſima tua imitatio: mouit item me magnorũ, quibus A. T. obſtrictus ſum, beneficiorũ obligatio. Nam quum plurima tibi cum ipſo Lycurgo ~~ſicut~~ Sint cõmunia, quem debuit ille in lucem prodiens, potius appellare, quàm te? Quumq́ue ſapientia & meritis nobis alter Lycurgus ſis, ad quem ſe ille libẽtius applicaret, quàm ad te, ſui ſimillimum? Etenim ſi ille proditũ ſeu Tutorem Regium agẽs, Spartanam conſtituit Rempub. legéſq; tulit, quibus illa maximè floruit: Et tu, dum ~~Illuſtr.~~ vir Rempub. Danicam eximia æquitate & moderatione adminiſtras, ne vis legũ periculoſiſſimo tempore exoleſceret, veterũ auctoritatem interpretatione

tione tua publicata asseruisti, nouarúmq; necessariò scribendarũ auctor extitisti. Si ille regnum summa prudentia & iusticia gubernans, pupillo Charilao id conseruauit: & tu constanti fide, incredibilíq; sedulitate, eò item omnes sapientiæ neruos intẽdis, vt Serenis. Regi electo, regnum ipsi à Deo destinatum, in manus tradas. Si ille Reipub. saluti post infinita adita pericula, tandem etiam vitam impendit: Et tibi item nihil antiquius esse indies comperimus, quàm vt Reipublicæ nostræ incolumitatem asseras, idque etiam exhauriendo vires tuas, assidua cura magis quàm ætate fugientes, & pro communi salute verè huc vsq; à Deo sustentatas. Quæ omnia tametsi tanta sint, quãta esse possent viri in quauis Repub. summi: vnum tamen est, in quo Lycurgi gloria tuæ meritò cesserit, puta quod Ecclesiam Christi, sanctissima prudentia & zelo, intaminata sana doctrina, ab omnibus motibus & seditionibus vindicas. Qua in re, ad turbarum & distractionum infamiam declinandam, & cursum inoffensum verbi Dei procurãdum, nescio an tuo laudatissimo exemplo quicquam possit esse illustrius. Meo quidem certè iudicio nemo tibi de hac summa tuæ pietatis gloria

quicquam detrahet, nisi qui rem parum æquo iudicij examine librans, patriæ hoc magnum tranquillitatis bonum inuideat. Quod nullus, vt arbitror, in animum inducet, qui non salutis suę prodigus, & erga te extremè ingratus haberi velit. Equidem quum hæc & alia tua merita in vniuersos, in totam nostram Rempub. necnon in ipsam Ecclesiam; imò in singulos, quibus priuatim benefaciendo nunquam fatigaris, insignia illa quidem vti maximè, cottidie in oculis haberem, animóque versarem, non potui committere, quin editurus hũc librum in publicum, de iis tibi publicè, omnium bonorum nomine gratularer. Tametsi & quam in me priuatim declarasti haud vulgarem beneuolentiam, Amplissime Domine, volui, vti decuit, hac itidem dedicatione, grata memoria apud omnes bonos testatam esse. De qua quum prolixè dicere oporteret, vetat pudor meus apud te dicere. Id paucis tamen nec inuitus, grata fatebor mente, me istius tuæ beneuolentiæ fructum eum percepisse vt tuo solius patrocinio salus mea constituta sit. Quo nomine quantum mortali deberi fas est, nisi me tibi debere agnoscam, magnitudinem beneficiorum tuorum haud quaquam

quam

quam assequar. Sed nescio an hic commentarius, vel vllus alius longè fortè elegantior & doctior, ad gratam mentem indicandam, ne dum ad meritorum tuorum memoriam conseruandam satis idoneus esse possit. Nec enim ita scriptus videtur vt virtuti & meritis tuis, immortalitatem, quæ eis apud omnes bonos est proposita, inde spondere audeam. Veruntamen animum certè meum, Amplissime Domine, hinc agnosces, in quo tibi persuadeas velim, perenne eorum fore monumentum. Quem meum animum si consequi possum, vt hac saltim ratione tibi probem, erit is mihi fructus huius scriptionis longè vberrimus. Neque enim aliud magis à me spectatum fuit. Testis mihi is, cui æuiternum imperium soli regenti, pro tua vita & incolumitate ex animo vota facio, cuique te vnicè commendo. Vale multum Amplissime Domine, salutatus à Musis vnicum decus & præsidium nostrum. Dabantur Hafniæ Calendis Ianuarij Anno cIↃ. IↃ. XCIII.

NOMINA SCRIPTORVM,

QVORVM AVCTORITATE HIC vsi sumus.

Ælianus.
Æmilius Probus.
Æschines.
Agatharchides.
Alcman.
Antipater.
Apollodorus.
Archilochus.
Archytas.
Arrianus.
Aristoteles.
Aristocrates.
Aristophanes.
Arnobius.
Asconius Pæd.
Athenæus.
Augustinus.

Clemens Alexandr.
Callisthenes.
C. Plinius.
Columella.
Claudianus.
Cato.

Demosthenes.
Dicæarchus.
Didymus.
Dieuchidas.
Dionysius Halicar.
Diogenes Laërtius.

Epicharmus.
Epictetus.
Ephorus.
Erasmus Roterod.
Euripides.
Eustathius.

Festus Pompeius.
Felix Minutius.

Gel-

Gellius.
Glossarum auctor.
Græca Epigram.

Harpocration.
Heraclides Ponticus.
Herodotus.
Hesychius.
Hieronymus Magius.
Homerus.
Horatius.

Ibycus.
Iosephus Scaliger.
Isaacus Causabonus.
Isidorus.
Isocrates.
Iulianus.
Iulius Pollux.
Iustinus Trogi Abbreuiator.
Iustinianus.
Iuuenalis.

Lactantius.
Liuius.
Luctatius Gram.
Lucianus.

Macrobius.
M. Tull. Cic.
Machabæorum lib.
Maximus Tyrius.
Modestinus I.C.
Molpis.
Musonius.

Nicol. Damascenus.

Ouidius.
Oracula.

Palladas.
Pausanias.
Pericles.
Persius.
Philo Iudæus.
Philostephanus.
Philippus Epigram.
Phylarchus.
Plato.

Gel-

Plautus.
Plutarchus.
Polyænus.
Polybius.
Polycrates.
Pomponius Mela.
Posidonius.
Propertius.

Quinctilianus.

Scholiastes Aristoph.
Schol. Thucyd.
Seneca Philosoph.
Seneca declamator.
Seruius in Virgil.
Simonides.
Spendon.
Statius.
Stephanus de vrbibus.
Stobæus.
Strabo.
Suidas.

Terpander.
Tertullianus.
Theopompus Comicus.
Theopomp. histor.
Theophrastus.
Theophilus Antecess.
Thucydides.
Timagoras.
Tuditanus.
Tyrtæus.

Valerius Maxim.
Varro.
Velleius pater.
Victorius.
Virgilius.
Vlpianus.

Xenophon.

Tzetzes.

DE

DE REPVBLICA LACEDAEMONIORVM LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Regionis Laconicæ descriptio.

OMPLECTIMVR hoc libro primo totam Rempublicam Spartanam, eámque instar corporis alicuius consideramus & describimus. Nam qualis eius forma & constitutio in vniuersum fuerit initio demonstramus. Deinde Republica in partes suas distributa, ciuium diuersitatem & potestatem explicamus, ac quo iure vixerint, qui in ciuium numero non erant, exponimus. Sed quædam initio præmittimus de regione & vrbibus, ne in locis prorsus obscuris & incognitis animus hisce legendis versetur. Existimauimus enim fieri non posse, quin cum loci ignoratione, rei ipsius aliqua obscuritas esset coniuncta. Nam locorum passim in sequentibus necessariò nobis facienda est mentio. Deinde etiam in Republica quauis multa pro regionis natura & situ institui solent. Tum existit quoq; regio antequam condatur Respublica, vt rectè vel idcirco in vestibulo prius de illa dicatur. Quapropter eam indicatis nominibus, limitibus, partibus, situ & natura spectandam hoc capite ob oculos ponere visum est. Fuerunt itaque nomina huic regioni antiquitus complura & diuersa.

Libri primi in suas partes distributio.

Primò enim, & quidem vetustissimo suo nomine, Lelegiam eam dictam fuisse inuenio. Hoc inditum ei nomen scribunt auctores à Lelege indigena, qui princeps in hac terra imperauit. Ita enim Pausanias initio Messenicorum: ἀποθανόντος λέλεγος, ὃς

Varia nomina Lacedæmoniorum Reipub.

1. Lelegia & vnde sic dicta.

ἐβασίλευσεν ἐν τῇ λακωνικῇ, τότε δὲ ἀπ' ἐκείνου λελεγία καλουμένη, μύλης πρεσβύτερος ὢν τῶν παίδων ἔσχε τὴν ἀρχήν, Id eſt, *Mortuo Lelege, qui in Laconica regnauit, ab eo tum Lelegia dicta, Myles maior natu filiorum imperium ſuſcepit.* Ac Lelegem primum Regem fuiſſe Lacedæmoniorum, in Laconicis ipſe etiam teſtatur. Eădem eſt aliàs dicta λελεγὶς forma nominis tantum differente. Nam apud Heſychium λελεγγὶς dicitur ἡ Λακεδαίμων πάλαι. Vbi tamen ſatis patet legẽdum λελεγίς. Quamuis apud Strabonem lib. VII. Lelegia antiquo nomine ipſa ſit Ionia, vel potius Caria.

Lelex primus Rex Lacedæmoniorum. Lelegis.

Alterum nomen eſt Oebalia, quod ipſum etiam antiquum. De hoc Seruius IIII. Georg. *Oebalia*, inquit, *ipſa eſt Laconia: Vnde de Caſtore & Polluce ait Statius, Oebalidæ fratres.* Rectè. Inde enim Oebalij duces Spartani intelliguntur apud eundem Statium, Thebaidos II. exponente Poeta poſterius paulò, *Sparta genitos*: & Luctatio interpretante, Laconicos. Dicta autem Oebalia, ab Oebalo Cynortæ F. Spartanorum Rege, de quo eſt etiam apud Pauſaniam in Laconicis.

2. Oebalia & vnde. Oebalidæ fratres qui dicantur. Oebalij duces qui dicantur. Oebalus quis.

Tertio inuenio apud Strabonem dictã fuiſſe hanc regionem Argos Achaicum: ſicut & tota Peloponeſus eo nomine appellabatur. Scribit enim Geographus lib. VIII. Cum Pelope Achæos in Peloponeſum ingreſſos, ita virtute excelluiſſe, vt Peloponeſus, quæ iam ab antiquo Argos dicebatur, tum Argos Achaicum ab iis denominaretur. Poſteaque addit: καὶ οὐ μόνον γε πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ ἰδίως τὴν λακωνικὴν οὕτω προσαγορευθῆναι, Id eſt, *Neque ſolùm Peloponeſum, ſed & peculiariter Laconicam ita appellatam.* Atque eo ſenſu explicanda ait illa Homeri ex Odyſſ. III.

3. Argos Achaicũ.

--ποῦ Μενέλαος ἔην;
Ἦ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαϊκοῦ;

Quamuis auctor Scholiorum Græc[illegible]um, ad Argos propriè ita dictum referat.

Sed quum illa rariora [redacted], tum Laconicæ & Lacedæmonis nomina ſunt longè vſitatiſſima. Laconica dicitur etiam Græca forma Laconice, vt eſt apud Melam, & Laconia, vt ſæpius eſt in Seruij commentariis. Lacedæmon à Lacedæmone Rege appellata eſt, quem Iouis & Taygetæ filium fuiſſe ferunt: quamuis Stephanus etiam aliam rationem adfert. Sed quum intelligatur Lacedæ-

4. Laconica. 5. Lacedæmon. & vnde. Lacedæmon quis fuerit.

Lacedęmonis nomine vſitatè,& vt plurimum regio,ſicut locus illuſtris Herodoti lib. VII docet, vbi ait: ἔστι ἐν τῇ Λακεδαιμονίῃ Σπάρτη πόλις,&c. Aliquando tamen vrbs Sparta eo etiam intelligenda venit. Ita Scholiaſtes Homerum vſurpare notat: ποτὲ μὲν (inquit) πόλιν καλεῖ Λακεδαίμονα, ποτὲ δὲ τὴν χώραν. Idem tradit & Pauſanias ita ſcribens: ἐκ δὲ Θόρνακος προελθόντι ἔστιν ἡ πόλις Σπάρτη μὲν ὀνομασθεῖσα ἐξ ἀρχῆς, προσλαβοῦσα δὲ ἀνὰ χρόνον καὶ Λακεδαίμων ἡ αὐτὴ καλεῖσθαι. τέως δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔκειτο τῇ γῇ, Id eſt, *à Thornace deſcendenti, vrbs ipſa ſe oſtendit, initio Sparta, poſteris deinde temporibus etiam Lacedæmon nuncupata, quum antea regionis nomen hoc eſſet.* Quin & Strabo idem ex Homero cum Scholiaſte probat. lib. VIII. ita inquiens: ὅτι δὲ Λακεδαίμων ὁμωνύμως λέγεται καὶ ἡ χώρα καὶ ἡ πόλις, δηλοῖ καὶ Ὅμηρος, Id eſt, *Lacedæmonis voce & vrbem notari & regionem, etiam oſtendit Homerus.* Poſtea tamen idem Strabo addit,quod obſeruandum eſt; Lacedæmonis nomine Laconicam vnà cum Meſſenia apud Poetam intelligi. Quò pertinet quod eſt apud Pauſaniam initio Meſſenicorum, vbi ſcribit Polycaonem Lelegis F. ducta vxore Meſſene Triopæ filia Argiua, primò regionem iſtam occupaſſe, & ab vxoris nomine Meſſenem appellaſſe,tanquam antea vtraque vno Lacedæmonis nomine comprehenſa fuerit.

Lacedæmonis nomine Laconicam cum Meſſenia intelligi.

Incluſa autem fuit,& cincta Laconica propriè ſic dicta,nobiliſſimis hiſce regionibus, Argia, Arcadia & Meſſenia. Ab Argiuis & Tegeatis in occidentem & meridiem vergens Laconica, diſtinguebatur Hermis in monte Parnone ſitis, vt ait Pauſanias fine Corinthiacorum. A Meſſenia quæ in occidentem ſita eſt, diuidebatur Taygeto monte,qui à mari excurrens attingit ferè Arcadicorum montium radices, vbi flexũ facit, qua parte Meſſenia Laconicæ eſt contermina, vt ferè Strabo ait, & Chærio ſaltu,vt Pauſanias. Arcadiam autem ad Septentrionem ferè habebat, à qua dirimebatur montibus Arcadicis, & Alphæo fluuio. A meridie mare,atque ante Tænarum promontorium Cythera inſula, cum aliis quibuſdam, quarum quædam viciniores, quædam remotiores,vt Strabo ſcribit lib. VIII. Totius verò regionis amplitudinem,quam referre poſſimus, definita aliqua & certa menſura expreſſit nemo. Strabo & Plinius litus legendo

Laconica quibus regionibus incluſa.

Laconicæ amplitudo.

etiam per ſinus,ambitus ſtadia accuratè enumerant,mediterranea hic nihil, leuiter ille attingit. Thucydides autẽ ait ex quinque Peloponeſi partibus Lacedæmonios duas poſſidere. Quod in hũc ſenſum accipio,ac ſi diceret;Diuiſa Peloponeſo in quinque partes, duas fere Laconicæ. Niſi tamen hoc potius ad Laconicam ſimul & Meſſeniam referendum, vt vult Scholiaſtes Hiſtorici Græcus. Ariſtoteles politico ſecũdo,ſcribit eam tanta eſſe amplitudine, vt ſufficere poſſit alendis mille quingentis equitibus, peditum triginta millibus. Ac plerique conſentiunt ex regionibus Peloponeſi Laconicam fuiſſe latiſſimam. Quò referunt Epitheton,quo eam inſigniuit Homerus κητώεσσαν appellans,vt eſt apud Strabonem.

Laconicæ partitio vetus.

Porro vetus partitio Laconicæ quæ fuerit, aliqua in obſcuritate eſt. Ephorus apud Geographũ auctor, Eryſthenem & Proclem Laconicam in ſex partes diuiſiſſe, quarũ vnam, Amyclas ſcilicet,dederint ei,qui regionem ipſis prodiderat. Reliquarum nomina nuſquam inueni. Stephanus quidem ἀφροδίσια, κάρυα, κορυφάσιον, μεσσαπέας & σπάρτην,ait χωρία ſeu regiunculas & ditiones eſſe Laconicæ,vt Strabo idem de Amyclis ſcribit, ſed an ad hanc diuiſionem ea referẽda,pro certo affirmare non habeo.

Laconicæ poſterior diuiſio.

Sed poſterior diuiſio, quæ fuit Lycurgi, ea verò ſatis perſpicua. Nam is inſtituens Rempublicam diſtribuit cæteram Laconicam in τρισμυρίους κλήρους ſeu *triginta millia ſortium*,ex quibus Spartiatis quem attribuit agrum in nouem millia ſortium diuiſit, vt ſcribit Plutarchus in Lycurgo. Quamuis de Spartiatarum ſortibus diſſenſio aliqua eſt,aliis ſex,aliis pauciores ſtatuẽtibus. Harum ſortium quælibet fuit æqualis,vti in aliis quęſita æqualitas, teſtante etiam Liuio,qui ait, vti libertatis, ita & fortunæ æquationem apud Lacedæmonios fuiſſe. Nec eſt numerus ſortium vel auctus vel diminutus,donec ſtetit veteri diſciplina Reſpub. ſicut de numero ac æqualitate infrà dicemus. Quanta autem quælibet fuerit ſortium,docet Plutarchus in Lycurgo. Sors (inquit) erat cuiuſque tanta, vt ἀποφορὰν ſeu *penſionem* ferret, viro cuique ſeptuagenos hordei medimnos,mulieri duodenos, & liquidorum fructuum pro proportione prouentum. Tantum enim cibarij ad bonum habitum,& ad valetudinem tuendam ſatis eſſe

tis eſſe

tis esse, neque re præterea vlla putauerunt opus. Nec an vlla alia regionis diuisio fuerit nobis compertum.

Sitam Regionem scribit Xenoph. VII. Hellenicôn, in mediterraneis, eámque ita commẽdat, vt tametsi mari arceantur Lacedæmonij, possit tamen regio eis honestè alendis sufficere. Ita enim de iis verba facit Procles Phliasius: Πρῶτον μὲν γὰρ οἰκοῦσιν ἐν μεσογαίᾳ· ὥστε τῆς γῆς κρατοῦντες, καὶ εἰ θαλάττης εἴργοιντο, δύναιντ' ἂν καλῶς διαζῆν. Natura soli qualis fuerit, docet ex Euripide Strabo libro VIII. ita scribens: περὶ τῆς φύσεως τῶν τόπων καὶ τούτων, καὶ τῶν μεσσηνιακῶν, ταῦτα μὲν ἀποδεκτέον, λέγοντος Εὐριπίδου. Τὴν γὰρ λακωνικὴν φησὶν ἔχειν γῆν πολλὴν μὲν ἄροτον, ἐκπονεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον. Κοίλη γὰρ ὄρεσι περίδρομος, τραχεῖά τε, δυσείσβολός τε πολεμίοις, Id est, *De natura locorum, tùm Laconicæ, tùm Messeniæ, Euripidi credi par est. is ait Laconicæ soli multum esse ad arandum, sed difficile elaboratu. Esse enim regionem cauam, montibus cinctam, & hostibus aditu difficilem.* Xenophon lib. VI. Hellenicôn etiam ait Laconicam δυσεμβολωτάτην, seu ad ingrediẽdum difficillimam. Quin & Homerus etiam κοίλην vocat Οδυσ. Δ. Vbi annotat scholiastes ita eam à Poeta appellari, ἐπεὶ ὑψηλοτάτοις ὄρεσι περικέκλεισται. Erat præterea Laconicæ ea natura, vt terræmotibus fuerit obnoxia. Et memorant quidam Taygeti verticem hoc modo abruptum. Herodotus dicit Lacedæmonios degere ἐν χώρῃ ἀγαθῇ καὶ πλήθεϊ οὐκ ὀλίγων ἀνδρῶν, Id est, *In bona regione, nec exigua hominũ multitudine.* Habuit etiam Laconica λατομίας λίθου πολυτελοῦς, seu *lapicidinas lapidis pretiosi,* vt olim Tænarij marmoris in Tænaro monte. Deinde posterioribus temporibus in Taygeto, quidam metalla aperuerũt iustæ magnitudinis, Romanorum magnificentia sumtus suppeditante. Ita vti nec metalla, nec lapides pretiosi ibi defuerint, tametsi in illa prisca frugalitate Lacedæmoniorũ è terræ visceribus ea non eruta fuerint. Montes Laconicæ Taygetus, Ilium, Amæ, Cnacadium, Lapersa, Asia, Thornax, Męnalus. Fluuij Eurotas, Scyras, Psellias, Tiasa, Gythius. De quibus omnibus legẽdi Liuius, Strabo, Pausanias, Stephanus, Mela & alij. Nobis eorum descriptio prolixior omittenda visa est, quòd non Geographica hîc tractemus.

Laconicæ regionis situs.

Natura loci qualis.

Montes Laconicæ.

CAPVT II.

De vrbibus Laconicæ.

Laconicæ vrbes centum.

A Regione conſequens eſt vt ad vrbes trãſeamus. Eas autem diſtribuimus in principem vrbem ſeu Metropolin, quæ erat ipſa Sparta, & ei ſubiectas alias vrbes. Laconica enim per πόλεις ſeu vrbes olim habitabatur, ſicut Attica per δήμους, vt ſcribit Iſocrates. Fuit autem tota Laconica in vniuerſum antiquitus ἑκατόμπολις, ſeu centum vrbium, Cretæ exemplum in hoc, vti in aliis compluribus imitata. Quod docet Strabo lib. VIII. Itémque Græcus ſcholiaſtes Dionyſij Alexandrini, cuius hæc verba: Ἑκατόμπολις ἡ Λακωνικὴ τὸ παλαιὸν, καθὰ καὶ ἡ Κρήτη λέγεται, Id eſt, *Centũ vrbium Laconica olim fuiſſe perhibetur, vt & Creta.* Quod idem videre eſt apud Stephanum de vrbibus, vbi obſeruare licet has vrbes eo numero cenſeri, quæ ſunt: Æthea, Amyclæ, Anthana, Aulon, Crocea. Nam de hac poſtrema inquit, Κροκέα πόλις λακωνικὴ τῶν ἑκατὸν πόλεων μία. Et de reliquis eodem fere modo. Ideo etiam ἑκατόμβαι ſeu ſacrificium centum boum, Homero ſæpius celebratum, apud Lacedæmonios immolabatur, tanquam pro ſalute cẽtum iſtarum vrbium, vt eſt apud Strabonem, & dictum ſcholiaſten. Etenim ſacrificium hoc propriè Lacedæmoniorum erat. Sed tamen & alia opida, ſeu vici extra hũc numerum fuiſſe videntur; & multa enumerantur apud Stephanum, vbi non additur ex centum illis fuiſſe. Poſtea verò ſicut frequentia hominum diminuta eſt Laconica, κεκινωμένη πρὸς τὴν παλαιὰν εὐανδρίαν, Id eſt, *Si conferatur ad veterem hominum abundantiam*, vt Strabo inquit: Ita & numero vrbium multum deceſſit. Nam tandem ad triginta redactæ ſunt, quæ ipſæ, excepta Sparta, πολίχναι τινές εἰσὶ, Id eſt, *opidula quædam facta ſunt.* Ac prius quidem omnium harum vna Reſpub. cuius ſedes Spartæ. Poſterioribus verò temporibus, auulſæ quædam à poteſtate Spartanorum, & ſui iuris factæ, quales fuerũt initio viginti quatuor, poſtea factæ octodecim. Harum quæ ſequuntur extant nomina apud Pauſaniam, Gytheum, Teuthrone, Las, Pyrrichus, Cenepolis, Ætylos, Leuctra, Thalamæ, Alagonia, Gerenia, Aſopus, Acriæ, Bææ, Zarax, Epidaurus Limera, Braſiæ, Geronthea, Marios.

Hecatombæ vnde dictæ.

Laconica redacta ad vrbes triginta.

rios. Qui has inhabitabant incolæ ἐλευθερολάκωνες dicti, quaſi liberi Lacones, à liberatione Auguſti Imperatoris beneficentia impetrata. Cætera opida in curias deſcripta erant, quæ Spartana ciuitate continebantur, ac cum ea cenſebantur, neque ſuis legibus vtebantur, vti vrbes iam enumeratæ.

Liberi Lacones qui dicti.

Sparta autem vti ſemper antea, ita & meritò tum etiam omnium princeps vrbs manſit, & præ reliquis eminuit. Eius auctor vel conditor Lacedęmon Rex fuiſſe perhibetur, qui dictam voluit Spartam ab vxore Sparta Eurotæ Regis filia. Pauſanias initio Laconicorum. Συνῴκει δὲ ὁ Λακεδαίμων θυγατρὶ τοῦ Εὐρώτα. τότε δὲ ὡς ἔσχε τὴν ἀρχὴν πρῶτον μὲν τῇ χώρᾳ καὶ τοῖς ἀνθρώποις μετέθετο ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ὀνόματα. Μετὰ δὲ τοῦτο, ᾤκισε καὶ ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς γυναικὸς πόλιν, ἣ Σπάρτη καλεῖται καὶ ἐς ἡμᾶς, Id eſt, *Lacedæmon vxorem ſibi iunxit filiam Eurotæ. Tunc verò ſimulatque ad regnum acceßit, primum regionem & incolas nomen eorum mutando à ſe ipſo appellauit. Deinde extruxit vrbem, quam ab vxore denominauit, quæ etiamnum ad noſtram etiam memoriam Sparta vocatur.* Stephanus tamen à Spartis, qui cum Cadmo in Laconicam venerint, dictam fuiſſe ex Timagora refert. Alibi autem idem ſcribit à Sparto Amyclantis F. Lelegis N. Sparti pronepote appellatam.

Sparta princeps vrbs Laconicæ.
Spartæ quis conditor.
vnde Sparta dicta.

Lacedæmonis autem nomine vti monuimus, etiam Sparta ipſa audit aliquando, atque tum ſæpenumero addi ſolet vrbis nomen. Eſt enim apud Thucydidem lib. I. πόλις Λακεδαίμων. Quod & Latini obſeruarunt, vt apud Liuium lib. XXXVIII. Vrbs Lacedæmon. Eodemq; modo apud auctores alios. Quod quum obſeruetur, rectè euitatur omnis nominis ambiguitas. In gentilibus hinc deductis vix inuenire eſt alium vſum, quam quòd Spartani dicti ſint, qui vrbem incoluerint: Lacedęmonij autem, qui regionem paſſim inhabitarint. Hoc modo Herodotus eas diſcernens, ſcribit in exercitu Pauſaniæ aduerſus Mardonium, dextrum cornu decem millia Lacedæmoniorum obtinuiſſe, quorum quinque millia fuerint Spartiatarum. Quin & ita diſtinguit Xenophon lib. VI. Hellenicôn, vbi ſcribit occubuiſſe ex Lacedæmoniis mille, ex Spartiatis autem quadringētos. Atque etiam ita Diodorus lib. XI. τῶν μὲν οὖν Λακεδαιμονίων ἦσαν χίλιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς Σπαρτιάται τριακόσιοι.

Sparta etiam dicta Lacedæmon.
Spartani qui propriè.
Lacedæmonij qui propriè.

Spartæ situs & figura.

Porro situs & figura vrbis quæ fuerit, describit accuratè & paucis, tum grauissimus auctor Polybius lib. v. tum etiam alij. Primum Polybius ait eam σχήματι περιφερῆ, Id est, *Figurâ rotundam seu circularem fuisse.* Postea addit κειμένην ἐν τόποις ἐπιπέδοις, Id est, *Sitam in planis locis.* Deinde ait περιέχουσαν κατὰ μέρος διαφόρους ἀνωμάλους καὶ βουνώδους τόπους, Id est, *comprehendisse aliquibus partibus diuersa inæqualia & montosa loca.* Postremo dicit fluuium labi ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς μερῶν, *ad partes Orientales vrbis*, qui Eurotas dictus sit. Quem Liuius scribit sub ipsis ferè mœnibus fluere. Idē ferè cū Polybio testatur Strabo, qui ait Spartam infra Taygetum in Mediterraneis sitam, καὶ ἐν κοιλοτέρῳ χωρίῳ τὸ τῆς πόλεως ἔδαφος, καίπερ ἀπολαμβάνον ὄρη μεταξύ. Postea addit nullam iam eis partem stagnare, etsi olim in suburbio stagnum habuerit, οὐδέν γε μέρος αὐτοῦ λιμνάζει· τὸ δὲ παλαιὸν ἐλιμνάζετο τὸ προάστειον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ λίμνας, Inquit.

Spartæ muri qui.

Muri vrbis huius antiquitus nulli fuerunt, idque ex Lycurgi instituto, de quo infrà plura dicemus. Postea verò necessariis locis vrbs communita est. Ita enim Liuius lib. XXXIIII. *Fuerat,* inquit, *quondam sine muro Sparta. Tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerant murum. Primò autem Demetrio & Pyrrho eam oppugnantibus, tumultuario opere extructi muri fuerant. Postea autem Nabis Tyrannus tales faciundos curauit, vt nihil ad firmitatem desideraretur. Quos tamen Achæi deiecerunt, quum Spartam iuris Achaici fecerunt. Tandem verò muri à Romanis restaurati.* Quæ omnia habet Pausanias Achaicis seu lib. VII. Ac meminit etiam Plutarchus in Pyrrho. Arx vrbis neque vlla fuit. Non enim habebant Spartani aliquam arcem in excelso extructam loco, vt Athenienses Acropolin suam, Thebani Cadmeam, & Argiui Larissam: sed quum in vrbe multi essent colles, eorum eminentissimum arcem appellabant, vt auctor est Pausanias.

Partes vrbis illustriores.

Partes vrbis illustriores multæ fuerunt, vti fora, vici, porticus, templa, Basilicæ, Leschæ & alia, quæ breuitatis causa missa facimus. De iis plura qui scire cupit, consulat Pausaniam in Laconicis.

CAPVT III.

De populo Lacedæmonio & Lingua.

DEſcripta Regione & vrbibus, habitatores introducendi. Eorum autem, ſi vt decet, paulò altius repetamus originem, inueniemus longè antiquiſſimos fuiſſe.

Nam habitatores, qui primi omnium hîc degerint, ferũt fuiſſe Leleges, quos ita vetuſtos aiunt, vt αὐτόχθονας ſeu Indigenas extitiſſe autument, qui & ſparſim hinc illinc habitarint. Scribit enim Stephanus, τοὺς πρώτους συνοικήσαντας τὴν πόλιν διεσπαρμένους fuiſſe, vnde Sparta appellata fuerit. Dicti Leleges à Lelege Rege indigena, vel teſtibus ipſis Lacedæmoniis, vt ſcribit Pauſanias initio Laconicorum. Quod autem aiunt indigenas fuiſſe, id eo ſenſu accipio, quod obſcuræ originis fuerint, quodque in Græcia nullus populus eſſet, qui ſibi eorũ ortum vindicare poſſet. Alioquin mea fuerit ſententia, ex Aſia eos in hæc loca demigraſſe, & fortè à Lelegibus, quos Homerus & alij ibi agnoſcunt, tanquam colonos traductos. Cuius rei, ſi ita fortè habet, obſcura eſt memoria.

Habitatores primi Laconicæ.

Leleges vetuſti Laconicæ habitatores.

Leleges vnde dicti.

Deinde iidem auguſtiore nomine dicti Lacedæmones, vel Lacedæmonij, à Lacedæmone Rege. Nam is quum à Lelege alienus ſanguine eſſet, nihil penſi habuit nomen eius abolere, & ſuæ memoriæ prodendę cauſa, incolas à ſe denominare. Qua de re plura Pauſanias.

Lacedæmones.

Poſtremo etiam Lacones dicti, ſiue hoc à nomine Lacedæmonis κατὰ συγκοπὴν dicatur, vt vult Apollodorus apud Stephanum de vrbibus: ſiue πρωτότυπον & primigenium ſit: ſiue vt alij volunt ὑποκοριστικῶς, & per diminutionem dicatur. Cuius fœmineo genere deriuatum eſt Lacæna, & Laconicus poſſeſſiuum. Atque hæ duę poſtremę appellationes ſemper etiam manſerũt, vtcunque habitatores vel mutati, vel auerſione aliorum aucti. Quod ego obſeruaui quater potiſſimum contigiſſe, factis totidem illuſtribus aliorum exterorum populorum præter Leleges in Laconiam immigrationibus, quas breuiter iam hoc loco exponam.

Lacones.

Laconicæ habitatores mutati vel aucti.

Quatuor immigrationes in Laconicã.

Itaque qui primi ab exteris Laconicam ingreſſi ſint, atque

Prima im-

migratio Achæorũ qui primi ab exteris Laconicã ingressi.

Achæorũ origo.

hic sedes postea habuerint, feruntur fuisse Achęi. Incertum tamen quo tempore, nisi quòd vnà cum Pelope hanc regionem, vt fertur, occupauere. Origo eorum fuit ex Phthiotis. Testis locuples Strabo lib. VIII. Geograph. Ἀχαιοὺς τοὺς φθιώτας φασὶ συγκατελθόντας πέλοπι εἰς τὴν πελοπόννησον, οἰκῆσαι τὴν λακωνικὴν, Id est, *Memoriæ proditum est, Achæos Phthiotas cum Pelope in Peloponesum profectos, Laconicam inhabitasse.* Etsi postea hæc ferè repetens eodem libro, dicit etiam Achæum Xuthi F. homicidio per imprudentiam perpetrato, in Laconicam perfugisse, & effecisse, vt qui ibi habitarent Achæi dicerentur: vbi & alia hac de re plura. A quo in aliquibus tamen dissentit Pausanias. Nam scribit lib. VII. Achæi filios Archandrum & Architelen, ad Danaum Argiuum venisse, qui eis binas filiarum nuptum dederit. Ac quum potentia ipsorum creuisset, obtinuisse vsum, vt Lacedæmonij & Argiui simul Achæi dicerentur; sed Argiui etiam peculiariter Danai. Inde autem Achæi, vt scribunt, postea profligati, ad cognatos Ionas se contulerunt, in regionẽ, quæ tum Ægialia seu Ægialos dicebatur, quã postea Achaiã vocarũt. Vbi & gentis huius non minus nomen clarum, quàm potẽtia fuit illustris.

Secunda immigratio Spartorum qui secundi ab exteris Laconiam ingressi.

Sparta dicta à Spartis.

Venerunt deinde etiam in Laconicam, vti ferũt, Sparti, quorum Dux Cadmus fuisse dicitur. Ab his Spartis vrbem Spartam sunt qui dictam volunt. Timagoras enim apud Stephanum de Spartis loquens inquit: ἐκπεσόντας (vel potius εἰσπεσόντας) αὐτοὺς εἰς τὴν λακωνικὴν, Σπάρτην ἀφ' ἑαυτῶν ὀνομάσαι, Id est, *adoriẽtes seu incidentes in Laconicam, Spartam à se nuncupasse.* Quò pertinere videtur, quod Pausanias scribit apud comitium varium Spartæ dictum, inter heroica ornamẽta, etiã Cadmi Agenoris F. fuisse.

Tertia immigratio Minyarũ, in Laconicam.

Minyæ pulsi ex Laconica, & astu vxorũ elapsi.

Postea & Minyę Argonautarũ posteri, pulsi Lemno à Pelasgis, in Laconicam nauigarunt, ac in consortium honorum & agrorũ ibi benignè recepti sunt. Itaq; ij repudiatis vxoribus, quas in Lemno habuerunt, alias ex Lacedæmoniis duxerũt. Qui interiecto tempore superbia elati, quum regnum affectarent, in carcerem vt necarẽtur coniecti sunt. Vnde astu vxorum vestes cum illis commutantium elapsi, ad priores sedes circa Taygetũ reuerterunt. Sed quum adhuc morte eos afficere conarẽtur Lacedęmonii, Theres hoc deprecatus est, qui & in coloniam eos duxit,

duxit, in insulam, quę postea ab ipso Thera dicta est. Cuius migrationis historia accuratè descripta est ab Herodoto lib. IIII. Itemq́; à Val. Max. lib. IIII cap. VI. Meminit eius etiam Pausanias, qui hanc secundã deductam ex tota Gręcia coloniam esse scribit, lib. VII. A quo Strabo lib. VIII. in eo variat, quòd pulsos ex Laconica Minyas circa Triphyliam habitasse scribit.

Quarta immigratio in Laconicam Heraclidarũ.

Postremo in Laconicam, sicut & in Argiam, & Messeniam, accesserũt Heraclidę reducti huc auxiliantibus Doribus, cuius migrationis meminerunt veteres scriptores ferè omnes. Ex quibus tamen alij potissimum Heraclidis, alij Doribus eam attribuunt, grauissimi vtrinque auctores. Plato lib. V. de Legibus dicit fuisse, τὴν τῶν ἡρακλειδῶν ἀποικίαν, quã & εὐτυχεῖν, Id est, *Felicem fuisse asserit.* Idem testantur Plutarchus & Pausanias, locis pluribus hoc repetentes. Thucydides vocat Δωριέων κτίσιν, seu *Doriensium ædificationem vel coloniam* lib. I. Qui & tempus eius notat, videlicet hoc factum inquiens, octoginta annos post bellum Troianũ. Isocrates Archidamo, τὸ παλαιὸν Δωριέας fuisse dicit. Itemq́; Panathenaico scribit eos, quum Dorienses essent, & paruas ingloriásq; ciuitates tenerent, bellum primariis Peloponesi ciuitatibus intulisse, atq; illas occupasse. Idem & plures dicunt auctores. Sed videtur Heraclidis, tanquam ducibus, potissimũ gloria huius colonię tribuenda: tametsi nomen Dorũ, vtpote longè plurium, vulgatius est. Nã pręcipuum Heraclidis ius horum trium regnorũ, ab Hercule acquisitũ erat. Etenim constat (vt de Laconica iam tantum loquar) ab Hippocoonte regnum sibi iure ætatis vendicante, Tyndareum eiectum, quem Hercules pro Tyndareo oppugnans interfecit, ac regnum ab ipso asseruit. Quod tamen ille recuperatum sibi non reseruauit, sed Tyndareo quasi fiduciarium tradidit. Vnde non iniuria hoc repetitum venerunt Heraclidæ. Sed & Dores videntur haud parum iuris habuisse in hanc regionem. Quod luculentius patebit, si diligenter aduertamus ad ea, quę sunt apud Platonem lib. III. de Legibus. Nã ibi de his Doribus scribit, q orti illi quidẽ fuerint ab Achæis, sed deinde reduces ex bello Troiano, patria pulsos ab iis qui domi remãserãt. Atq; ita à Doriensi quodã collectos, ab eo Dores dictos fuisse. Et ab his, vt inq̃t, Lacedęmonij initiũ

historiæ suæ capiunt, ibique consistunt. Itaque, si hæc ita habẽt, Achæi isti Dores dicti consimili ferè iure quo Heraclidæ hanc regionem, vtpote initio suam, repetere potuerunt. Et forte an huc etiam respicit Strabo, quum mentionem facit τῶν ἡρακλειδῶν τοὺς δωριέας καταγαγόντων, tanquam Heraclidæ Dores ad sua reduxerint. Sed tota historia reditus Heraclidarum & Dorum, tum in Laconicam, tum in Argiam, & Messeniam, quo Duce vsi, & qua diuisione regiones distribuerint, luculenter describitur apud Apollodorum lib. II. circa finem, & passim apud Pausaniam & Strabonem pleraque etiam commemorantur. Quæ omnia hîc adferre non attinebat. Hæ igitur sunt quatuor istæ celebres Coloniæ in Laconicam deductæ, ex quibus postrema nomine Dorum fuit auspicatissima. Nã postea obtinuit, vt Lacedæmonij pro Doribus semper haberẽtur. Apud Herodotum enim est, vbi narrat Crœsum misisse ex oraculi sententia, vt potentissimos Græcorum sibi conciliaret, Lacedæmonios in Dorico genere antecelluisse. Et Brasidas ipse Lacedæmonius apud Thucydidem oratione ad milites, quæ est lib. v. ait, *Doras contra Ionas pugnaturos*, intelligens Lacedæmonios Doras, & Athenienses Ionas.

Dorum in Laconicã immigratio auspicatissima.

Porro fuit Lingua eorum ex eo tempore etiam Dorica, quæ eadem ferè est cum Æolica, vt est apud Strabonem initio libri VIII, aut certè mixta fuit lingua ex Dorica & Æolica. Huic tantum honoris habitum propter Doras Lacedęmonios, vt omnes Peloponesi ciuitates viderentur δωρίζειν διὰ τὴν συμβᾶσαν ἐπικράτειαν, Id est, *quodammodo Doricè loqui propter ipsorum potentiam.* Vnde Plutarchus in Lycurgo de æde Mineruæ optiletidos agens, dicit istam ædem ita appellatam à Lycurgi oculo excusso: Eo quòd ὀπτίλους oculos, eius regionis Dores dicãt. Et apud Hesychium aliosque Grammaticos multa obseruare licet Lacedęmoniorum vocabula, quæ Doricæ formę sunt. Inter reliquas autem Græciæ Dialectos, Lingua hæc habita rudis & insuauis, ideoque minus exculta, vel ad musas ac carmina pangenda idonea. Itaque Alcman poeta haud exiguam meruit laudem, quòd gratiam suis carminibus, insuauitate eius nihil officiente, conciliârit. Auctor Pausanias lib. III. τοῦ σεβρίου ἐστὶν ἐν δεξιᾷ μνῆμα Ἀλκμᾶνος,

Lingua Lacedæmoniorum qualis.

Mineruæ optiletidos ædes vnde dicta.

Alcmanis poetæ laus.

μᾶνος, ᾧ ποιήσαντι ἄσματα, οὐδὲν ἐς ἡδονὴν αὐτῶν ἐλυμήνατο τῶν Λακώνων ἡ γλῶσσα ἥκιστα παρεχομένη τὸ εὔφωνον, Id est, *Ad Sebrij à dextra est Alcmanis tumulus, cui in pangendis carminibus nihil impedimento fuit Laconica lingua minus per se suauis, quo minus eis gratiam & venustatem compararit.* Hæc itaque populi origo, talisque eius Lingua.

CAPVT IV.

De Forma Reipublicæ apud Lacedæmonios, eiúsque duratione.

INdicauimus qui & vnde incolæ, itaque Rempublicam illis iam constituamus, qualisque ea fuerit, declaremus. Quod autem Megillus apud Platonem lib. IV. de Legibus profitetur, inquiens, τὴν ἐν Λακεδαίμονι πολιτείαν, οὐκ ἔχω σοὶ φράζειν οὕτως ἥντινα προσαγορεύειν αὐτὴν δεῖ, Id est, *Politiam Lacedæmoniam quomodo appellare conueniat, haud in procliui est tibi dicere*: Idem mihi confiteri pudor non est, videlicet difficile videri, de forma Reipub. Spartanæ rectè pronunciare. Dabimus operam tamen vt lectoribus huius rei cupidis, aliquali super hac re dissertatione satisfaciamus. Quod vt commodiore via fiat, in primis diuersorum temporum rationem habendam existimo. Nec enim ex vnius aut alterius seculi consideratione, prorsus de tota Repub. iudicium ferri potest, quod quidam confidéter nimis, vt ferè omnia, facit: sicut nec qui de ea scripserunt, vnum aliquod tempus spectarũt. Itaque fuit Reipub. forma diuersis temporibus diuersa, & quidem aliàs Simplex, aliàs Mixta, si his quæ iam adducentur, grauissimorum auctorum sententiis stare libet.

Lacedæmoniorum Reipub. forma diuersis temporibus diuersa.

Initio autem, ac in prima quasi Reipub. huius infantia, haud dubiè monarchiam fuisse seu regnum statuendum, & quidem fortean tale, vt Reges essent liberrimæ potestatis. Fuit enim vnius summum imperium, idque nullis quod constat legibus adstrictum. Atque hæc durasse videtur Reipub. forma vsque ad Heraclidas, Proclem & Eurysthenem Aristodemi filios. Nec obstat quod Castor & Pollux fratres, simul ad gubernacula sederint, quandoquidem Imperij vices inter se summa concordia commutarint, & vnius instar Regis fuerint. Sicut Fabula de iis conficta quoque hoc indicare videtur, qua per vices feruntur mortalitatem inuicem commutasse, atque alternatim apud in-

Prima forma Reipu. Lacedæmoniorum monarchica.

Quousque prima illa forma Monarchiæ durauerit.

Castor & Pollux instar vnius Regis habendi.

feros superósque versati. Quamuis Hygenus & alij aliò hanc narrationem referant.

Secunda Reipub. Lacedæmoniorum forma seu secunda ætas incerta.

Postea altera ætate, Id est, ab initio Heraclidarum vsque ad Lycurgum, qualis Reipub. forma fuerit, haud facilè dictu est. Nam si nomen spectemus, Monarchiam vocare non possumus, quod ea propriè vnius imperium dicatur, quum semper duo simul fuerint, qui imperium Lacedæmone gesserint: si rem verò putemus, haud aliud quàm regnũ appellare licebit. Nam vterq; eorum qui summæ rerum præerant, regio nomine simul imperabant. Nec reperire licet vllos magistratus, qui summæ potestatis aliquid sibi præter eos vindicarint. Nõ negauerim tamen fuisse aliquos magistratus, quorum in Reipub. administratione vsus fuerit, sed ab ipsis Regibus creatos, qui & iis idcirco obnoxij erant. Lycurgus enim recens natum Charilaum inter magistratus cœnans accepit, & Regem natum eis exhibens in solio Regio statuit, vt est apud Plutarchum in Lycurgo. Sed de hac ætate, vt dixi, difficile est iudicare, quod nullus extet satis luculentus auctor rerum, quæ tunc contigerunt.

Tertia ætas seu forma Reipub. sub Lycurgo. qui Aristocratica esse videtur.

Cæterum tertia ætate, videlicet per id temporis, quo Lycurgus ad Rempub. accessit, longè maior importata est innouatio, ita vt videatur Regnum, etsi nomine manserit, re tamen prorsus sublatum fuisse. Nam Reges tum in ordinem quasi redacti sunt, debilitata ipsorum potentia, & adiecti ipsis senatores, quibus in negotiis publicis non multò minor quàm Regibus fuit auctoritas, & sine quibus Regibus ferè publicè nihil gerere concessum. Hunc itaque Reipub. statũ respicientes, formam quæ tunc extitit, appellandã iudicarũt pleriq; Aristocratiam. Ex quib. est Plato lib. IV. de Legibus, vbi sic inquit: τὸ δὲ μὴ φάναι ἀριστοκρατίαν αὐτὴν εἶναι, παντάπασιν ἄτοπον, Id est, *Negare eam esse optimatum administrationem omninò absurdum.* Et Isocrates scribens Nicocle, Lacedæmonios οἴκοι ὀλιγαρχουμένους, hanc laudatã Oligarchiam intelligit, quæ eadem est cum Aristocratia. Nam veteribus hoc significatu vocabulum Oligarchię etiam acceptum est. Quibus consentit Aristoteles politico secũdo, nec non Plutarchus VIII. Symposiacon, vbi scribit Lycurgũ vsum in sua Republica geometrica proportione, & formam instituisse Aristocraticam.

Isocratis locus expositus. Oligarchia & Aristocratia idem.

Quemad-

Quemadmodum Maximus Tyrius quoq; oratione VI. de Rebus publicis agens, Laconicam inter Aristocraticas cum Cretica, Mantinea & Thessalica recenset. Cuius sententiæ sunt plerique alij, vt & Plutarchus libello de tribus politiæ generibus, Aristocratiæ exemplum in Repub. Lacedæmoniorum proponit. Etenim nec consilium Lycurgi fuit, vt popularem aliqua ratione suam Rempub. faceret, sed Aristocraticam, sicut Apophthegmate suo satis docuit. Nam postulanti cuidam, vt populo administrationem Reipub. traderet Lycurgus: *Tu prior*, inquit, *domi tuæ imperium domesticis trade*. Quod autem Nabis apud Liuium lib. XXXIV. ait, *non voluisse Legislatorem Rempub. in paucorum manu esse*: Id intelligendum vti dictum à Tyranno accommodatè ad suum propositum.

Liuij locus expositus.

Deinde quarta ætate, videlicet centum triginta annis pòst quam instituti Ephori, sunt qui factam Rempub popularem arbitrantur, vt Aristoteles & Isocrates. Nam tum vt Aristoteles scribit, Polit. II. δημοκρατία δ᾽ ἐξ ἀριστοκρατίας συνέβαινε. Sicut & Isocrates Areopagitico ait, λακεδαιμονίους διὰ τοῦτο κάλλιστα πολιτευομένους ὅτι μάλιστα δημοκρατούμενοι τυγχάνουσιν. Quibus tamen minimè consentit Plutarchus, qui hoc magistratu creato mansisse Aristocratiam existimat, ac potius optimatum auctam & confirmatam potentiam, quam diminutam putat. Ita enim in Lycurgo scribit: ἡ τῶν ἐφόρων κατάστασις, οὐκ ἄνεσις ἦν, ἀλλ᾽ ἐπίτασις τῆς πολιτείας, καὶ δοκοῦσα πρὸς τοῦ δήμου γεγονέναι, σφοδροτέραν ἐποίησε τὴν ἀριστοκρατίαν, Id est, *Ephororum creatio, non remißio Legum, sed contentio fuit, quippe quæ tametsi popularis appareret, optimatum tamen vim amplificauit.* Quod quidem si initio Ephoris creatis ita fuisse fateamur, haud tamen intra eos moderationis cancellos se continuerunt. Nam tandem optimatibus multum detraxerũt. Quò Aristoteles & Isocrates sine dubio respexerunt.

Quarta ætas siue forma Reipub. Lacedæmoniorũ Democratica.

Plutarchi loci cũ Aristot. & Isoc. collatio.

Itaque vt de his, quæ secuta sunt, agamus temporibus, quibus quinta ætas cõtinetur, post illa videri potest extitisse ea Respub. quam plerique mixtam affirmant, quando videlicet dominantibus Ephoris, magna ex parte tamen remansit Regibus sua potestas, & Senatui adhuc sua constitit auctoritas. Quamuis quomodo ea mixta fuerit diuersæ sint auctorum sententiæ. Nam

Quinta ætas seu forma Reipub. Lacedæmoniorũ mixta.

Variæ sententiæ de hac quinta forma mixta.

quidam volunt ex duabus mixtam, vt Isocrates Panathenaico, qui ait fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην, seu *quod constiterit ex Democratia mixta Aristocratia.* Quod non carere videtur ratione. Nam si Aristocratia à Lycurgo instituta, vt omnes consentiunt, & postea additus Ephororum magistratus popularis, atque ex iis Reipub. forma mixta, haud alia videtur existere potuisse mixtio, quàm ex Aristocratia & Democratia. Sed plures tamen sunt, qui ex tribus mixtam asserunt. Quorum princeps Plato, qui legum lib. III. vbi de Regibus, Senibus & Ephoris locutus, quomodo magistratus quilibet eorum cum aliis temperatus, atq; ex tribus istis Rebuspublicis vna conflata fuerit, tandem addit: κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον ἡ βασιλεία παρ' ὑμῖν ἐξ ὧν ἔδει σύμμικτος γενομένη, καὶ μέτρον ἔχουσα, σωθεῖσα αὐτὴ, σωτηρίας τοῖς ἄλλοις γέγονεν αἰτία, Id est, *Ad istum sane modum regnum apud vos ex quibus oportebat mixtum & temperatum, tum seipsum conseruauit, tum aliis salutis causa extitit.* Atq; ita Aristoteles etiam mixtionem eam clarius expressit politico secundo cap. VI. Vbi Rempub Lacedæmoniorum ait ex Monarchia, Oligarchia & Democratia mixtam, vt Regum fuerit Monarchia, Senum Oligarchia seu Aristocratia, Ephororum verò Democratia, διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους, *quod ex populo Ephori essent.* Sicut Polybius quoque libro VI. iudicat, hanc fuisse eius Reipub. constitutionem, Lycurgo eam tribuens. Sic enim de ea ait: Οὐχ ἁπλῆν, οὐδὲ μονοειδῆ συνεστήσατο τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ πάσας ὁμοῦ συνήθροισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ἀρίστων πολιτευμάτων. Quod postea latius declarat. Verum alij mixtionem eam Reipub. Lacedæmoniorum, nō ex tribus tantum, sed ex quatuor conficere non dubitarunt. Vt Archytas Pythagoreus apud Stobæum Ser. CXLI, Qui existimat ex quatuor ita compositam Lacedæmoniorū politiam, vt Regum statuat fuisse monarchiam, Senum Aristocratiam, Oligarchiam Ephororum, Democratiam verò sitam dicat in Hippagretis & iuuenibus. Quæ tamen Archytæ sententia parum videtur consentanea: sicut nec reliquæ probari omnes nobis possunt, vt alio loco disputamus.

Alij ex duobus, Aristocratia & Democratia.

Alij ex tribus, Monarchia, Oligarchia, Democratia.

Alij ex quatuor, Monarchia, Oligarchia, Aristocratia & Democratia

Atque huiusmodi fuerunt præcipuæ illæ stantis Reipublicæ ætates, quibus imperij seu publicæ gubernationis forma quodammodo

dammodo mutata. Ex quibus tamen Aristocratia potissimum obtinuit, vt & auctorum pleriq; eam statuerunt. Nam in vigore suo, cumque florebat maximè Respub Aristocratica fuit. Quò etiam tota nomothesia comparata, vt & consilium propositumque Legislatori fuit eam saltem formam Reipub constituere.

Aristocratia potissimum obtinuit.

Fuerunt tamen huius Reipub. quamuis optimè constitutæ, παρεκβάσεις seu excessus quidam & labes, vel corruptelæ, ad vitiosas formas vergentes & inclinantes.

Reipub Lacedæmoniorum παρεκβάσεις.

Nam primò ante Lycurgum, graues Rempub. exagitarunt seditiones, quibus videtur quodam modo status Ochlocraticus quæsitus. Ita enim scribit Thucydides lib. I. ἡ Λακεδαίμων μετὰ τὴν κτίσιν τῶν νῦν ἐνοικούντων Δωριέων, ἐπὶ πλεῖστον ὧν ἴσμεν χρόνον στασιάσασα, Id est, *Lacedæmon à conditu Dorum, qui iam eam tenent, per longo tempore seditionibus agitata fuit.* Sicut & Plutarchus Lycurgo idem testatur, qui scribit Regem Eurytionem ambitione & populari aura ductum, nimium dominatum relaxasse. Vnde populus ferocire cœperit, & Reges contemnere, ac illi vicissim violentius agendo populum offendere, vt legibus tandem proculcatis confusio Reipub. extiterit, in qua & pater Lycurgi interfectus sit. Quò refero etiam quod Herodotus ait lib. I. Vbi de Lacedæmoniis scribit, quod ante Lycurgum κακονομώτατοι ἦσαν σχεδὸν πάντων Ἑλλήνων, κατά τε σφέας αὐτούς, καὶ ξείνοισι ἀπρόσμικτοι.

Graues seditiones & status Ochlocraticus.

Secundo videtur deinde etiam quædam species Oligarchiæ erupisse, quum videlicet potestate sua abutentes Ephori imperium arriperent, premerentq; Reges & Senatum, ita vt tandem eos & quosuis suo arbitratu solio deturbare, vel è medio tollere, veriti non sint. Sicut tum alia, tū quæ circa Agidem & Cleomenem contigerunt, manifestè ostendunt.

Oligarchia vsurpata.

Ex quibus postremo factum, vt nec à tyrannide libera fuerit hæc laudatissima Respublica, quam inuasit primo Machanidas, continuauit deinde Nabis, donec Sparta concilij Achaici facta fuit. Ex quo vsque ad Romanorum tempora fluctuare, & imperium Dominósque mutare non destitit, vt videre est apud Polybium, Plutarchum, tum aliis locis, tum etiam in vita Pyrrhi, Itemque apud Strabonem & Pausaniam.

Tyrannis.

Sed tametsi hisce motibus omnibus & mutationibus, ac for-

tean aliis, obnoxia fuerit Respub. Lacedæmoniorum, sicuti sunt res omnes humanæ instabiles, & variis casibus subiectæ, optimè tamen eam constitutam fuisse grauissimi auctores consentiunt. Quod Polybius tamen eatenus verum ait, vt nihil eius defuerit constitutioni, quantum ad sua tutanda spectârit Itaque dum iis contenta erat, mansit Respub. etiam immota. Postquam verò vicina affectare cœpit, & paulatim pluribus bellum faciendo imperium in alios quærere, tum verò in eas mutationes incidit, de quibus dictum.

Laconica suis contenta, mansit, vicina affectans in varias mutationes incidit.

Duratio Reipub. Lacedæmoniorum septingentorum ferè annorum.

Sed has tamen diu pertulit, vt longo tempore iis non cesserit, sed instar Athletæ, sæpè eluctata ad leges pristinámque disciplinam redierit. Quare donec id factum nulla tumultuantium proteruia, vel inquietorum hominũ ambitio, eam labefactare potis erat. Stetit itaque hæc Respub. tot seculis, quot vix vllius imperij fuisse legimus. Sicut Polybius quoque testatur, diutissimè Lacedæmonios libertatem suam seruasse. Ita enim de Repub. à Lycurgo instituta ait: Οὕτω συστησάμενος πλεῖστον ὧν ἡμεῖς ἴσμεν χρόνον διεφύλαξε τοῖς λακεδαιμονίοις τὴν ἐλευθερίαν, Id est, *Quum ita cõstituisset Rempub. quam diutißimè conseruauit Lacedæmoniis libertatem.* Nam alij annos ei tribuunt octingentos, vt Liuius lib. XXXIX, vbi ait Spartam disciplinæ Lycurgi per annos octingentos assueuisse. Quod tempus longè fatalem periodum, quæ existimatur esse Imperiorum omnium, excedit. Isocrates oratione de pace, scribit ἑπτακοσίοις ἔτεσιν οὔθ' ὑπὸ κινδύνων, οὔθ' ὑπὸ συμφορῶν κινηθεῖσαν, Id est, *Septingentis annis neq; periculis, neq; casibus vllis labefactatam.* Quod idem in Panathenaico repetit. Sic & Cicero pro Flacco, ait Lacedæmonios solos toto orbe terrarum septingentos annos amplius, vnis moribus & nunquam mutatis Legibus vixisse. Plutarchus Lycurgo ait Spartam εὐνομίᾳ καὶ δόξῃ Principatum Græcię tenuisse annis quingentis, dum vsa legibus Lycurgi, quas ex quatuordecim Regibus, qui eum secuti sunt, vsq; ad Agin Archidami filium nemo mouerit. Quo tempore tametsi Plutarchus videtur finem statuere Reipub. tamen non vsq; adeò abolita disciplina, & labefactatus publicus status, vt non Leges Lycurgi aliquatenus retinentes sustinuerint vsq; ad Tyrannos. Quare & nos Reipub. durationem eò continuamus, ita

Imperiorũ fatalis periodus.

vt ſeptingentorum ferè annorum fuerit ſecundum Iſocratem & Ciceronem. Quod & rectè conuenientérque fieri autumo.

CAPVT V.

De Iure ciuitatis.

EXſtructa Repub. videamus qui Lacedęmone eius participes fuerint. Erant autem Reipub. participes quotquot ciuium numero habebantur. Sed non fuit vna eademque ciuium omnium ratio. Alij enim erant ciues nati, alij ciuitate donati. *Ius ciuitatis.* *Ciuium diuerſa ratio.*

Nati ciues, qui ex parentibus ciuibus legitimè iunctis, procreati erãt. Hi quidem ſimul ac editi, ius ciuium habuerunt. Sed tamen ad id rurſus, quaſi per gradus aſcendebant, dum iuſti & legitimi ciues fierent, & pro ciuibus ſe gererent. Primùm enim in his hoc quaſi legitimum obſeruabatur, vt iudicium penes tribules eſſet de recens natis, an Infans tollendus eſſet vt ciuis fieret, vel non. Id docet Plutarchus Lycurgo: Arbitrium partus, inquit, non erat penes parentem, ſed portabat eum in locum Leſchen dictum, vbi tribulium natu maximi conſidẽtes, Infantem ſpectabant. Qui ſi membris compactis & robuſtis eſſet, tolli iubebant eum, ſortémque ei ex nouem millibus aſſignabant: Debilem & diſtortum amandabant in locum voraginoſum propter Taygetum, quas Apothecas nuncupabant: Quaſi nec illi ipſi, nec ciuitati, qui non eſſet à primordio ad bonum habitum, neque ad robur comparatus, expediret viuere. Poſtea ſi parentes eos agnouiſſent, & ita probati fuiſſent à tribulibus, ſeptennes facti in ἀγέλας, ſeu *claſſes pueriles* diſtribuebantur, vt docet Plutarchus in Lycurgo. Deinde certo modo enutriebantur & educabãtur ad pubertatem vſque, de qua re alio loco. Tandem verò fuit legitima ętas, quum ex pueris excederent ad Ephebos. Exiſtimo autem fuiſſe annum ætatis octauum decimum. Nam is annus plenę pubertatis dicitur etiam iure ciuili, vt refertur ex libro I. Differentiarum Modeſtini L. XL. D. de adoptionibus. Atque illa ætate poterat ex inſtitutione Laconica rigida valdè & auſtera ſatis confirmata eſſe natura. Hunc annum qui biennio exceſſerant εἴρενες dicebantur. Plutarchus Lycurgo: εἴρενας καλοῦσι τοὺς ἔτος ἤδη δεύτερον ἐκ παίδων γεγονότας, Id eſt, *Irenas vocãt*

Ciues nati qui. *De Ciuibus natis iudicium quomodo fieri ſolitũ.* *Primus gradus Ciuium natorum in infantia.* *Secundus gradus in pueritia.* *Tertius in pubertate.* *Εἴρενες qui dicti apud Lacedæmonios.*

eos qui iam alterum annum è pueris egreßi ſunt. Inter pueros ipſos autem mellirenas dicebāt huic ætati proximos. Idem Plutarchus μελλείρενας δὲ τῶν παίδων τοὺς πρεσβυτάτους, Id eſt, *Mellirenas vocant maximos natu inter pueros.* Itaque quod hanc ætetem conſtituo pubertatis, videor poſſe colligere, tum ex his quæ iam dicta, tum ex Plutarchi verbis quæ ſequuntur. Nam poſtea addit; Quum Iren maior fuerit viginti annis, tum ducit cohortem ſuam in prælium. Quod hoc ſenſu accipio, tanquam ex pueris exceſſerint anno ætatis decimo octauo. Deinde Irenes facti fuerint anno vigeſimo. Tandem eo anno completo eſſe ductores ſuarum cohortium cœperint, id eſt, puerorum. Poſtremo fuit & legitima ætas, qua inter viros cenſebantur, & quæ virorum erant gerere poterant. Hanc cenſeo fuiſſe annum ætatis trigeſimum. Tot enim annos natis quæ virorum erat gerere licebat, atque eò vſque inter Ephebos habebantur. Quare ἔξηβος dicitur ἔξω τῆς ἥβης, τριάκοντα πέντε ἐτῶν Heſychio. Ex Ephebis autem qui inter viros referebantur, & hunc ordinem recens ingreſſi erant, Sphærei dicebantur apud Lacedæmonios. Ita Pauſanias lib. III, vbi quum locutus eſſet de ſimulacro Herculis, cui ſacrificant Sphærei, poſtea addit ſtatim hæc eos deſcribens: οἱ δὲ εἰσὶν οἱ ἐκ τῶν ἐφήβων, εἰς ἄνδρας ἀρχόμενοι συντελεῖν, Id eſt, *Sphærei ſunt qui ex Ephebis iam exceſſerunt, & inter viros cenſeri cœpti ſunt.* Atque huc refero pro argumento, quod apud Plutarchum eſt in Lycurgo: Qui ſcribit non licuiſſe in forum procedere ante annum ætatis trigeſimum: quod perinde fortè eſt, ac ſi diceret, publicum nihil ante hanc ætatem attingere potuiſſe. Nec eſt inconcinnus hic annorum numerus. Nam à pueritiæ initio ad pubertatem erunt anni duodecim, à pubertate ad virilem ætatem itidem duodecim. Itaque hanc ætatem, quam diximus, qui compleuerant, ij legitimi & iuſti ciues erant. Diximus autem oportere ciues ex vtroque parēte eſſe Lacedæmonios, & legitimè natos. Nam aliàs pro nothis & adulterinis habiti fuerunt. Omitto iam de Leotychide & Demarato Regibus aliiſque dicere, qui huius ſuſpicionis damnati regno exciderunt. In Partheniis illuſtre eius exemplum, qui quod non ſatis legitimè procreati fuiſſent, ciues non ſunt habiti. Erant enim Parthenij ex virginibus geniti ante

μελλείρενες qui dicti ſint.

Quarta ætas virilis.

Sphærei qui dicti apud Lacedæmonios.

Ciues ex vtroq; parente Lacedæmonios eſſe oportuit.

Leotychides & Demaratus cur regno exciderint.

Parthenij apud Lacedæmonios qui fuerint.

nuptias:

nuptias: οἱ γενόμενοι παρθένῳ πρὸ τοῦ γήμασθαι inquit Suidas. Sed quales hi Parthenij fuerint Lacedæmoniorum, de quibus nobis hic sermo, docet Ephorus apud Strabonem luculenta historia, quam integram hîc adscribam. *Lacedæmonij*, inquit, *bellum intulerunt Messeniis, quod hi illorum Regem Teleclum Messenam sacrificandi causa profectum occidissent, iuramento se inuicem obstringentes, non prius se domum reuersuros, ni Messeniam cepissent, aut vniuersos ibi occubituros. Itaq; ad bellū profecti vrbis custodes relinquūt ex ciuibus natu minimos & natu maximos. Pòst anno belli decimo vxores Lacedæmoniorū facta concione, quasdā suarū ad maritos miserunt, quæ eos reprehenderēt, vt iniquis erga se conditionib. bellū Messeniis facientes: Quippe quod aliqui interim liberos procrearēt: aliqui relictis vxoribus vti viduis in hostico castra haberēt. Itaq; periculū ne patria ad extremū viris vacua foret. Tū Lacedæmonij & sui iurisiurandi memores, & vxorū habentes rationē, robustissimos & ætate minimos, ex castris mittunt, quos nouerant Sacramenti religione non teneri. Iis præcipiunt vt cum omnibus virginibus omnes rem haberent, ita existimantes copiosiorem sobolem exstituram. Hi autem qui ita geniti erant* παρθενίαι *seu virginum filij dicti sunt.* Postea addit hos non in eodem honore cum reliquis habitos, vtpote non ex coniugio natos, cum Helotis conspirasse, & patefacta conspiratione patrio solo ad quærendas nouas sedes excessisse, ac Duce Phalantho tandem Tarentum in Italia condidisse. Quam historiam refert quoque Iustinus ex Trogo, sed ab hac in aliquibus dissentientem. Ex illis itaq; intelligi potest, qui fuerint Parthenij Lacedæmoniorum. Hesychius tamen auctor est, eos Parthenios fuisse, οἱ κατὰ τὸν μεσσηνιακὸν αὐτοῖς πόλεμον γενόμενοι ἐκ τῶν θεραπαινῶν; tanquam ij ita dicti, qui in castris ex ancillis nati fuissent. Sed hoc quod ad nostrum institutum nihil interest. Constat enim hinc, qualescunque Parthenij fuerint, extra coniugium genitos pro ciuibus haberi non potuisse. *De Parthenijs alia opinio.*

Cæterum qui ciuitate donabantur ciues, initio complures facti sunt. Nam primi Reges (vt est apud Strabonem) permiserunt δέχεσθαι συνοίκους τοὺς βουλομένους τῶν ξένων, διὰ τὴν λειπανδρίαν, Id est, *vt reciperentur in ciuium numerum, propter hominum penuriam, ex peregrinis quicunque vellent.* Et Aristoteles Politico II. scribit, initio multos ciuitate donatos ad augendum ciuium nume- *Ciues donati ciuitate qui.*

rum. Poſtea autem peregrinis non niſi ſingularibus quibuſdam & certis de cauſis ciuitatis ius communicatum. De Tyrtæo Athenienſi nota hiſtoria, quod in ciuium numerum aſcitus, vt eo belli Duce vterentur, quum ex oraculi ſententia iuſſi eſſent aduerſus Meſſenios ab Athenienſibus Ducem petere. Strabo lib. VIII. & Pauſanias lib. IV. & Polyænus lib. I. Ac ciuem eum factũ fuiſſe, probat etiam Apophthegma illud Pauſaniæ, quo indicatur ſimul quare id ei contigerit. Nam interrogatus Pauſanias quare Tyrtæum Poetam Spartani ciuitate donaſſent, Reſpondit: *Ne vnquam videremur peregrino Duce vſi*, vt eſt apud Plutarchum Apophthegmatis Laconicis. Itidemq; Terpander, Thales, Pherecydes; & alij ciuitate donati. Nam verum haud exiſtimo, quod Herodotus ſcribit libro vltimo, ſolum Tiſamenum & fratrem ciuitate donatos, niſi id iuuetur interpretatione.

Tyrtæus Athenienſis aſcitus in Lacedæmoniorum ciuium numerum.

Fuerunt præterea & alij liberi homines, non illi tamen Lacedæmonij; ſed qui à pueris educabantur in diſciplina Laconica, quos idcirco etiam poſtea ciuitate donabant. Hi peculiari nomine Μόθακες dicebantur. Athenæus Dipnoſophiſticon VI. ex hiſtoriarum Phylarchi libro XXV. εἰσὶ δὲ οἱ μόθακες σύντροφοι τῶν λακεδαιμονίων. ἕκαστος γὰρ τῶν πολιτικῶν παίδων ὡς ἂν καὶ τὰ ἴδια ἐκποιῶσιν, οἱ μὲν ἕνα, οἱ δὲ δύο, τινὲς δὲ πλείους ποιοῦνται συντρόφους αὐτῶν. εἰσὶν οὖν οἱ μόθακες ἐλεύθεροι μὲν, οὐ μὴν λακεδαιμόνιοι, μετέχουσι δὲ τῆς παιδείας πάσης, Id eſt, *Mothaces erãt qui vnà cum ipſis Lacedæmoniis educabantur. Quilibet enim puerorum ex ciuibus genitorum habent ſibi adiunctos contubernales, hi vnum, illi duos, aliqui etiam plures. Sunt itaque Mothaces liberi quidem (homines) ſed non Lacedæmonij. Participes enim ſunt totius inſtitutionis (Laconicæ.)* Qui locus malè acceptus ab interprete Veneto. Ita ferè etiam Mothaces deſcribuntur ab Æliano lib XII. cap. XLIII. Vbi & de hoc nomine ait: ὄνομα ἦν ἄρα τοῦτο τοῖς τῶν εὐπόρων, οὓς συνεισέπεμπον αὐτοῖς οἱ πατέρες συναγωνιουμένους ἐν τοῖς γυμνασίοις. Scholiaſtes Ariſtophanis, Heſychius, Suidas, eoſdem μόθωνας dicunt, illi tamen παρατρεφομένους, hic παρεπομένους eſſe deſcribentes. Vbi in Heſychio mendum irrepſit, & legendum videtur τοῖς ἐλευθέροις παιδίσκοις, quo loco habet, τοὺς λεγομένους παιδίσκους. Eius generis ciuem fuiſſe Lyſandrum exiſtimant, τὸν καταναυμαχήσαντα

Μόθακες qui dicti ſint apud Lacedæmonios.

Lyſander eius factus ob virilitatem.

τοὺς

τοὺς Ἀθηναίους πολίτην γενόμενον δι' ἀνδραγαθίαν Id eſt, *qui Athenienſes nauali prælio ſuperauit, ciuis deinde factus ob virilitatem*, vt ait idem Phylarchus apud Athenæum. Idemque teſtatur de eo Ælianus, qui tales etiam fuiſſe Callicratidam & Gylippum ſcribit. Quamuis à Plutarcho genus Lyſandri relatum ad Heraclidas, patre Ariſtoclito, vt videre eſt in vita ipſius.

Callicratidas & Gylippus.

Ex Libertinis quinetiam aliquando ciues quoque fiebant. Illuſtre eius exemplum in Helotis iis, quos bello Meſſeniaco libertate donatos ciues fecerunt, & Epeunactos vocarunt, quaſi qui in lectum Dominorũ ſucceſſerint. Auctor apud Athenæum dicto libro Dipnoſoph. Theopompus, cuius hæc verba referuntur ex XXXII. Hiſtoriarum. Ἀποθανόντων πολλῶν λακεδαιμονίων ἐν τῷ πρὸς μεσσηνίους πολέμῳ, οἱ περιλειφθέντες εὐλαβηθέντες μὴ καταφανεῖς γένωνται τοῖς ἐχθροῖς ἐρημωθέντες, ἀνεβίβασαν τῶν εἱλώτων ἐφ' ἑκάστην στιβάδα τῶν τετελευτηκότων τινάς, οὓς καὶ πολίτας ὕστερον ποιήσαντες προσηγόρευσαν ἐπευνάκτους, ὅτι κατετάχθησαν ἀντὶ τῶν τετελευτηκότων εἰς τὰς στιβάδας, Id eſt, *Cæſis compluribus Lacedæmoniis bello Meſſeniaco qui ſupererant, vt præcauerent, ne hoſtibus viderentur ad paucos redacti, in quod libet ſtratum ſeu lectum demortuorum Helotas quoſdam reſtituerunt, quos poſtea ciues factos Epeunactos appellarũt, quod loco mortuorum in lectos ſubrogati fuiſſent.* Atque ad eundem modum aliquoties alij Libertini. His itaque ad hunc modum ius ciuitatis communicatum. Aliàs verò ęgrè impetratum vt ciuitate aliquis donaretur, quod permagna id cum dignitate eſſet coniunctum. Quo nomine reprehendit, tum Lacedęmonios, tum Athenienſes & Thebanos Dionyſius Halicarnaſſeus lib. II. Archæologias Rom. vbi hoc ab eis fieri ait ad conſeruandam generis nobilitatem. Sic enim de his populis ſcribit; φυλάττοντες, inquit, τὸ εὐγενὲς καὶ μηδενὶ μεταδιδόντες, εἰ μὴ σπανίως τῆς παρ' ἑαυτοῖς πολιτείας. Ac verum hoc de Lacedæmoniis, docemur quoque exemplo Tiſameni vatis. De quo Herodotus in vltimo memorat, quod quum eius indigerent Lacedæmonij, petiiſſe eum ciuitatis ius, nec tamen principio hoc obtinuiſſe. Poſtmodum verò imminente Perſarum exercitu, quum maiorem in modum eius egerent, tum ſibi, tum fratri hoc impetraſſe. Quod decus rarum fuit, huicq; ſoli datum, vt & ſibi & alteri ciuis ius acquireret. Nam in

Libertini ciues facti.

Ἐπευνάκτους ciues quos dixerint Lacedæm.

Ciuitatis ius rarò à Lacedæm. aliis communicatum.

Tiſamenes vates ciuis Lacedæm. factus.

hunc sensum verba Historici accipio, quorũ suprà meminimus.

CAPVT VI.

De populi distributione.

CIues qui fuerint aperuimus, iam quæ ciuium inter ipsos ordo & distributio, quantum licet inquiramus.

Distributio populi Lacedæm. in Tribus. Constat autem à Lycurgo primò ciuitatem, quamuis τῆς ὀλιγανθρώπων πόλεων οὖσαν, Id est, *perpaucorum hominum esset*, vt ait Xenophon, per φυλὰς seu *tribus* discretam fuisse. Nam Rhetra ab oraculo ei reddita, hoc manifestè exigit, quã refert Plutarchus in vita Lycurgi. Iubetur enim ab oraculo Legislator φυλὰς φυλάξαι, qđ Plutarchus interpretatur διέχειν καὶ κατανεῖμαι τὸ πλῆθος εἰς μερίδας; seu *populos dirimere & distribuere in partes*. Ac capite præcedente ostendimus recens natos infantes ad tribules adferri solitos, ac ibi probari: Vt idcirco non dubium esse queat, quum distinctæ fuerint in populo tribus, & diuersi in vnaquaq; earum tribules. *Quot Tribus fuerint.* Quot verò fuerint tribus, & quibus nominibus appellatæ, nusquam adhuc satis luculenter explicatum inueni. Si tamen locus aliquis esse poterit coniecturæ, sex fuisse dicamus, eámque sententiam retineamus tantisper dum aliud animaduertere licuerit, vel nos alij rectius docere potuerint. Atque hic numerus tribuum nobis videtur consentaneus, quod supra diximus ex Strabone, in sex partes etiam antiquitus regionem diuisam fuisse. Quò fortasse referẽdum etiam quod Plutarchus scribit, asseruisse quosdam regionem non in nouem, sed in sex tantum sortes distributam, tanquam ea populi fuerit diuisio, diuersa à Regionis distributione. Vt præteream iam, conuenire ita cum ea rectè exercitus, quæ olim vsurpata fuit, distributionẽ in sex moras, de qua paulò post. Sed hæc tamen omnia fortean non satis certa argumenta. Itaque si quis aliter sentiat, cum eo non magnoperè contendamus, tantumque doceri ex scriptoribus aliter, vel aliud rationibus melioribus euinci petamus. Harum verò sex tribuum, ne eas temere statuisse videamur, edamus etiam nomina à nobis reperta.

Prima Tribus Heraclidarum. Prima itaque tribus & præcipua videtur nobis fuisse Heraclidarum, seu eorum qui à Diuina Herculis stirpe erãt oriundi.

Hos

Hos enim à reliquis diſtinctos fuiſſe certum eſt, tantúmq; mixtos cum Doribus. Teſtatur hoc Plutarchus Lyſandro, vbi in hunc modum ſcribit: τῶν ἀναμιχθέντων Δωριεῦσι ἡρακλειδῶν, καὶ κατελθόντων εἰς πελοπόννησον, πολὺ μὲν ἐν σπάρτῃ καὶ λαμπρὸν ἐνῴκησε γένος, Id eſt, *Genus Heraclidarum mixtorum cum Doribus, Spartæ erat magnum & illuſtre.* Ideo etiam ab hac Heraclidarum gente ſcribit Plutarchus regni ius abſtractum voluiſſe Lyſandrum in medio omnibus ſtatuere. Nam id verius exiſtimo, quam quod alij ſenſerunt, voluiſſe eum regnum ademptum ſaltem Ægiadis & Eurytionidis, Heraclidis omnibus proponere. Nam id fortè nõ obtinuiſſet Lyſander, nec Spartano populo etiam ea ratione aliquid acceſſiſſet, ideóque nec id in vulgus gratum futurum.

Secunda tribus ſtatuatur à nobis Ægidarum. Nam Ægidas fuiſſe peculiaris cuiuſdam tribus Spartæ, auctor nobis Herodotus. Sic enim lib. IV. ait. Οἰλύκου γίνεται Αἰγεὺς, ἀπ᾽ οὗ αἰγεῖδαι καλέονται φυλὴ μεγάλη ἐν σπάρτῃ, Id eſt, *Ægeus filius fuit Oilyci, à quo Ægidæ dicti, tribus Spartæ permagna. Sicut & Ægidæ alij Athenis fuerunt.* *Secunda tribus Aegidarum.*

Tertia tribus videtur nobis Limnatarum. Dicti autem Limnatæ à parte quadam vrbis Spartanæ, quod Λιμναῖον vocarunt, quaſi ſtagnum, vel partem ſtagnantem. Nam vt Strabo ait, τὸ παλαιὸν ἐλιμνάζετο τὸ προάστειον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ λίμνας. Poſtea verò exſiccata ea pars, templúmque Bacchi quod in Limnis erat, ſicco conſtitit. Et Pauſanias etiam ait, χωρίον ἐπονομαζόμενον λιμναῖον, ſeu locum Spartæ ita dictum, qui Dianæ Orthiæ fuerit ſacer. Idemque poſtea commemorans quoſdam λιμνάτας σπαρτιατῶν, indicat aliquos Spartiatarum Limnatas dictos, qui fuerũt hanc vrbis partem habitantes. *Tertia tribus Limnatarum.*

Quarta tribus nobis obſeruata Cynoſurenſium eſt. Tribus ipſa dicta κυνόσουρα. Ita Heſychius κυνόσουρα φυλὴ λακωνική. Huius tribules dicti κυνοσουρεῖς, qui cum reliquis coniuncti apud Pauſaniam. *Quarta tribus Cynoſurenſium.*

Quintam tribum ſtatuamus eam, quæ μεσσόα dicta. Nam & hanc tribum Spartæ fuiſſe teſtis eſt Stephanus de vrbibus, vbi ita ſcribitur. Μεσσόα φυλὴ λακωνική. Dicta hæc etiam ab vrbis parte, cuius nomen Meſſoa. Strabo lib. VIII. μεσσόα οὐ τῆς χώρας *Quinta tribus Meſſoa.*

εἶναι μέρος, τῆς σπάρτης δέ. Ita enim Causabonus vir doctissimus Geographum eo loco emendat. Apud Suidam verò tantum est μεσσόα τόπος. Huius tribules dicti μεσσοάται. Stephanus, ἐθνικὸν μεσσοάτης. Quamuis apud Pausaniam dicuntur οἱ ἐκ μεσσόας.

Sexta tribus Pitanatarum.

Sexta tribus fuerit nobis Pitanatarum. Auctor Hesychius: ἡ πιτάνη φυλή. Et apud Pausaniam est, Crotanos fuisse pitanatarum partem. Videtur autē hæc antiqua satis tribus. Nam Menelaus, vt ait Hesychius, ex Pitanatis fuit. Vnde exercitus eius dictus Pitanates, siue à parte, siue quia Menelaus Pitanates, cuius gratia comparatus erat. Atque hæc habuimus de tribubus. Nam quæ earum iura fuerint, & quales tribuum principes seu Phylarchi nondum reperi.

Tribuum in minores partes distributio.

Deinde verò fuit ipsarum tribuum iterum aliqua in partes suas minores distributio. Nam oraculum etiam vult Lycurgum ὠβὰς ὠβάξαι, Quod Plutarchus interpretatur de aliis quibusdam partibus, in quas populus tributus fuit. Fuerunt autem hæ partes, quæ ὠβαὶ dictæ, triginta. Tot enim ὠβὰς iussus facere Lycurgus. Harum autem partium videntur fuisse quinque cuiusque tribus, quæ suis nominibus distinctæ. Nam ita suprà retulimus ex Pausania, quod οἱ κρωτανοὶ μοῖρα τῶν πιτανατῶν, Id est, *ex Pitanatis quidam Crotani dicti.* Atque his partibus existimare possumus præfuisse eos, qui apud Hesychium γερωάκται dicuntur, quos ait fuisse δημάρχους παρὰ λάκωσι. Nam si tribus respondent tribubus, & δῆμοι Atheniensibus partes tribuum, vt Obæ apud Lacedæmonios, erunt Geroactæ qui Obis Lacedæmoniorum præerant. Hæc nobis de tribubus & earum partibus dicta sint.

ὠβαὶ quæ dictæ apud Lacedæmonas.

Γερωάκται qui dicti apud Lacedæmonios.

Moræ in quas distribuebantur Lacedæmonij.

Porro Cum hac distinctione (vt diximus) conuenit aliquatenus altera, qua domi in moras distribuebantur. Nam & politicas seu vrbanas quasdam moras agnoscit Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum, quibus domi inter se distincti. Erant istæ moræ vrbanæ, quemadmodum & tribus, sex numero, atque haud dubiè vna mora ex qualibet tribu descripta. Nam continere videtur mora eos, quibus ætas esset militaris. Vt idcirco existimare liceat Iuniores & Seniores non fuisse in moris. Nam tametsi in tribubus suis censebantur: tamen haud-quaquam in moris comprehensi, quod illis non dum per ætatem patuerint moræ,

hi iam

hi iam ex eo numero quaſi emeriti dimiſſi. Vnde expreſsè apud Xenophontem dicuntur educti ad bellum, Seniores & Iuniores, quibus militiæ vacatio erat. Et aliàs apud eundem, domi relicti ad cuſtodiam vrbis Seniores & Iuniores, tanquam qui legitimi milites non eſſent. Cæterum quælibet mora iterum in ſuas partes diſtributa, ſicut tribus in Obas, ita vt habuerit mora vnaquæque λόχοις ſeu *turmas*, Pentecoſtyas, & Enomotias, quæ quales fuerint partes, quotque in qualibet earum, inferius vbi de militia nobis agendum, explicabitur. Nam hæc diſtributio prorſus militaris, & ad militiæ rationem comparata: ſicut in omnibus benè conſtitutis Rebuſpublicis peculiaris quædam domi ciuium ad militiam diſtributio vſurpari ſolet. Præfuit cuiuis etiam moræ domi Polemarchus, ſicut & in bello, cui reliqui ſuberant, qui itidem ad bella egredientibus imperabant, vt latius ſuo loco dicemus. Atque huiuſmodi ferè iſta domi per moras diuiſio fuerit, cuius meminit Xenophon, quę & rectè ad tribus conueniebat.

Moræ in λόχους diſtributæ.

Moris ſingulis Polemarchi præfuerũt.

Cæterum nec omnino diſſimilis huic tertia, eaque vulgaris diſtinctio per choros fuit, etſi in ſolennibus & ludis quibuſdam tantum vſitata. Erant autem iſti chori tres, vnde τειχορεία dicitur, videlicet puerorum, Iuuenum & Senum.

Diſtributio alia in Choros tres.

Primus chorus erat Senum, qui in ſacris exorſus ſic canebat:

Primus Chorus ſenum.

Ἄμμες πόκ᾽ ἦμες ἄλκιμοι νεανίαι.

Nos quondam eramus fortes iuuenes.

Alter chorus erat iuuenum, qui ſic reſpondebat:

Alter Iuuenum.

Ἄμμες δὲ γ᾽ εἰμέν· αἰ δὲ λῇς, πεῖραν λαβέ.

Nos ij ſumus, fac, ſi velis, periculum.

Tertius puerorum ita retulit:

Tertius Puerorum.

Ἄμμες δὲ γ᾽ ἐσσόμεσθα πολλῷ κάῤῥονες.

Nos verò erimus multo præſtantiores.

Auctor autem huius diſtinctionis per choros Lycurgus, vt ſcribit Plutarchus libro περὶ φιλαυτίας, & vita Lycurgi: Quamuis Pollux eam ad Tyrtæum referat. Sic enim lib. IV. Onomaſtici ſcribit: τειχορείαν δὲ Τυρταῖος ἔστησε, τρεῖς Λακώνων χορεὺς καθ᾽ ἡλικίαν ἑκάστην παῖδας, ἄνδρας, γέροντας. Sed quicũque tandem auctor, videmus certè hac non tam ciuium ordines diſcretos, quàm

In Choros diſtributionis quis auctor.

ætates diuersas consideratas, quæ certo annorum numero quomodo definienda, ex iis quæ præcedente capite diximus, intelligi poterit. Vsum eius distinctionis ait Plutarchus, vt familiaria & proxima exempla iuuenibus per ipsa gesta exponerentur, atque ita animi iuniorum ad æmulationem maiorum accederentur. Ac respicit huc etiam haud dubiè Plato lib. 11. de Legibus, quum in sua Repub. condenda tres itidem institui vult choros: Quorum primum παιδικὸν seu *puerilem* facit, vbi pueri collocandi: in secundo vult eos esse, qui sunt triginta annorum: In tertio omnes statuit, qui egressi annum trigesimum ad sexagesimũ vsque ætatis annum. Nam hæc distributio non parum vtilitatis habet, vt Philosophus eò loci disputat.

Vsus distributionis in Choros.

Memorabile est hoc de populi distinctione, quod non confundi patiebantur inter se quosuis, nec alios in aliorum transire munus & conditionem. Constat præcones ex præconibus nasci solitos, tibicines ex tibicinibus, coquos ex coquis, & eodẽ modo de reliquis. Atque hoc ex instituto fiebat Ægyptiorum, vbi legislator id didicerat. Herodotus libro VI. Συμφέρονται καὶ τάδε Αἰγυπτίοισι λακεδαιμόνιοι. οἱ κήρυκες αὐτέων, καὶ αὐληταὶ, καὶ μάγειροι ἐκδέχονται τὰς πατρῴας τέχνας· καὶ αὐλητής τε αὐλητέω γίνεται, καὶ μάγειρος μαγείρου, καὶ κήρυξ κήρυκος, οὐ κατὰ λαμπροφωνίην ἐπιτιθέμενοι ἄλλοι σφέας παρακλήϊουσι, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια ἐπιτελέουσι, Id est, *Cum Ægyptiis etiam Lacedæmonij in hoc cõgruunt, quòd eorum præcones, tibicines & coqui in paterna artificia succedunt & coquus è coquo, tibicen ex tibicine, præco ex præcone gignitur: Neque vlli propter vocalitatem aliis insidiantes seipsos ingerunt, sed in paterno opere perseuerant.* Ad hunc modum quantum nobis animaduertere licuit, inter se discreti Lacedæmonij.

Distinctio populi non confundebatur.

Cæterum ab aliis populis aliter distincti, & præ omnibus hęc peculiaria habuerunt, quibus dignosci poterant, videlicet tonsuram, calceos, vestes, nomen. Pausanias Achaicis seu lib. VII. vbi loquitur de Achæis impetũ in Spartanos Corinthi facientibus: συνήρπαζον δὲ πάντα τινὰ, καὶ ὃν λακεδαιμόνιον σαφῶς ὄντα ἠπίσταντο, καὶ ὅτῳ κουρᾶς, ἢ ὑποδημάτων εἵνεκα, ἢ ἐπὶ τῇ ἐσθῆτι, ἢ κατ' ὄνομα προσγένοιτο ὑπόνοια, Id est, *corripuerunt quemcunque vel certò intellexerunt eorum Lacedæmonium esse, vel de quibus tonsuræ, aut calceorum*

Distinctio Lacedæmoniorum ab aliis populis.

causa siue etiam propter vestem, aut nomen suspicio erat. Sed hæc qualia fuerint non est huius loci explicare: Verum in sequentibus pro vt se occasio obtulerit, passim de iis nobis erit dicendum.

CAPVT VII.

De concione seu congregatione populi.

Conciones populi quales.

OStendimus quale ius ciuis fuerit, quòd quum in concionibus potissimum vsurpatum sit, non incõueniens fuerit iam de iis disserere. Conciones intelligo, cõuentus ciuium frequentiores, magistratus auctoritate in locum legitimum iusto tempore conuocatorum. Vocabãt eas ἐκκλησίας, sicut & Athenienses. Sed Concionum apud Lacedæmonios fuit hoc discrimen: quod alia esset concio maior, alia minor seu μικρὰ ἐκκλησία dicta. Quam diuisionem ideo statuere visum, quia apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn manifestè mentio fit μικρᾶς ἐκκλησίας. Maior concio, seu ἐκκλησία simpliciter dicta, omnium fuit Lacedæmoniorum, qui videlicet ex omnibus Laconicæ oppidis conueniebant. Huius erat concionis, vt cum sociis de grauissimis quibúsque rebus consultaret, vt si bellum decernẽdum, vel pax facienda, vel si quid aliud, omnes attingerent. Ideo cum hac ecclesia σύμμαχοι seu *socij* plerunque coniunguntur. Xenophon lib. v. Hellenicôn de legatis Apolloniatarũ & Acanthiorum loquens: ἀκούσαντες δὲ οἱ ἔφοροι, ὧν ἕνεκα ἧκον, προσήγαγον αὐτοὺς πρὸς δὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς συμμάχους, Id est, *Quum audissent Ephori, cuius rei nomine venissent, adduxerunt eos ad concionem & socios.* Quæ ita accipienda, quod de bello Olynthiis inferendo, non solùm Lacedæmonij, sed & socij rogati sententias fuerint. Nam socij hîc diuersi à concione. Ac vt intelligatur eos ex vniuersis fuisse Lacedæmoniis, qui has frequentabant conciones, vocãtur aliquoties ἔκκλητοι Λακεδαιμονίων apud Xenophontem. Atque itidem opponuntur συμμάχοις, vti videre est, tum alibi, tum VI. Hellenicôn, vbi de legatis Atheniensium loquens dicit eos adductos ad ἐκκλήτοις Λακεδαιμονίων καὶ συμμάχους. Minor concio seu μικρὰ ἐκκλησία fuisse videtur tantum ipsorum Spartiatarum, qui vnà cum magistratibus de rebus incidentibus decernebant. Ac ne quis hanc concionem cum collegio seniorũ

Concionũ apud Lacedæmonios distinctio.

Maior concio Lacedæmoniorũ quæ dicta sit.

Minor concio quæ fuerit.

eandem esse existimet, discernitur à Xenophonte lib. III. Hellenicôn, vbi de patefacta conspiratione seruorum scribens ait, quod Ephori stupefacti οὐδὲ τὴν μικρὰν καλουμένην ἐκκλησίαν συλλέξαντες, ἀλλὰ συλλεγόμενοι τῶν γερόντων ἄλλοθεν ἄλλος ἐβουλεύσαντο, Id est, *quòd conuocare minorem concionem dictam non potuerint, sed collectis senibus hinc inde consultârint.*

Conciones qui conuocare soliti.

Cæterum magistratus qui conciones initio conuocabant, erant Reges & Senatores: postea verò Ephori ferè hanc potestatem ad se totam traduxerunt. Eorum enim erat populum conuocare, qui & ad populum referre poterant, quod ferè Ephori sibi tandem vindicarunt. Itaque Herodotus Thucydides, Xenophon & alij Historici, vbi de concionibus Lacedæmoniorũ mentionem fecerunt, Ephoros ei præficiunt, & ab iis gubernatas fuisse scribunt. Cuius rei crebriora sunt exempla, quam vt huc pro testimonio aliqua adducere necesse sit.

Concionũ celebrandorum locus. Primis tẽporibus in Campo sub dio.

Locus vbi conciones celebrabantur, erat in Campo sub dio ad amnem Cnacionem, quem postea Oenuntem dixerunt, & iuxta pontem Babycam. Qui locus iussu oraculi, cuius antea meminimus, electus erat. Plutarchus Lycurgo de Cnacione amne & Babyea ponte ex Aristotele differens: *In medio horum,* inquit, (Intelligit autem amnem & pontem iam dictum) *conciones habebant, vbi neque porticus erant, neque vlla alia structura.* Nihil enim ea arbitrabantur ad Εὐβουλίαν seu *consilia* rectè capienda interesse, quin citius officere, quod futiles & fluxas inani sensu congredientium mentes efficiant, quum in signa & tabulas, & proscenia theatrorum, & lacunaria fabrefacta, illi qui in cõcionem veniunt, defigunt oculos. Quò pertinet etiam illud Lysandri. Nam quum ciuis Megarensis in concilio liberè cum eo ageret: *Oratio tua,* inquit, *hospes vrbe indiget.* Quod est apud Plutarchum in Lysandro. Sed posterioribus temporibus nutante Repub. & ruentibus veteribus legibus, etiam alij loci concionibus attributi. Et quidem locum qui *σκιὰς* dictus, in hunc ipsum vsum exstructum tradunt. Pausanias Laconicis, seu libro III, ἑτέρα δ' ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐστὶν ἔξοδος, καθ' ἣν πεποίηται σφίσιν ἡ καλουμένη σκιὰς, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι ἐκκλησιάζουσιν, Id est, *Alter est è foro exitus, circa quem locus ædificatus, qui Scias* (seu vmbraculũ) *dicitur, in quo hac ipsa etiam*

Posterioribus in loco extructo quem σκιὰς dixerunt.

ætate

ætate conciones habent. Et fortè aliàs aliis locis conciones habitæ.

Porro videntur antiquitus armati ad conciones venisse, aut *Habitus ad Conciones venientium.* saltem baculos gestantes. Nam ex historia Alcandri, qui oculum Lycurgo excussit, tale aliquid colligere licet. Et Plutarchus ait eo facto desiisse Lacedæmonios baculos in concionem deferre. Romani in campo Martio extra vrbem armati comitia celebrantes, videntur vtrunque à Lacedæmoniis mutuati.

Quod ad tempora attinet, fuerunt aliæ conciones indictiuæ, *Concionum habendarũ tempora.* quum inciderunt negotia, quæ cõciones requirebant. Ita enim *Conciones indictiuæ.* exponunt hoc quod in oraculo est, ὥρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν, vt sit, *pro vt temporum articuli requirunt*, conciones habere. Aliæ Statæ *Conciones Statæ.* seu anniuersariæ, vt in magistratuum annuorum lectione, & aliis causis ordinariis. Quæ quantum licet ex iis quæ in sequentibus libris differemus, satis manifesta fient.

CAPVT VIII.

De Suffragiorum ratione.

EXplanato concionum modo, consideremus quid in iis, & *Suffragiorum quæ ratio fuerit.* quo pacto agi solitum. Diximus autem initio penes Reges & Senatum fuisse conciones moderari. Itaque ad populum re- *Regum & Senatus quæ partes.* ferre quum voluerũt, iis etiam saltem permissum. Populi autem *Populi in suffragiis quæ potestas.* potestas in disputando sita erat & sanciendo, quæ magistratus iusserat. Auctor Plutarchus Lycurgo: τοῦ πλήθους ἀθροισθέντος εἰπεῖν μὲν οὐδενὶ γνώμην τῶν ἄλλων ὑφεῖτο, τὴν δὲ ὑπὸ τῶν γερόντων καὶ τῶν βασιλέων προτεθεῖσαν ἐπικρῖναι κύριος ἦν ὁ δῆμος, Id est, *Populo congregato nemini ex aliis sententiam ferre permisit; sed quæ à Senatu & Regibus promulgata erat, de ea decernere populo ius erat.* Postea autem populus hac ipsa qualicunque potestate abusus est, ita vt vel adiiciendo vel detrahendo peruerteret & adulteraret decreta. Itaque Reges Polydorus & Theopompus ad Rhetram veterem de concionibus hoc adscripserunt: αἰ δὲ σκολιὰν ὁ δᾶμος ἔροιτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατῆρας εἶμεν, Id est, *Si praue populus rogaßit, Senatui Regibúsque retractandi ius esto.* Atq; huius Deum auctorem laudârunt testantibus versibus Tyrtæi, qui sunt apud Plutarchum. Sed non erat hoc reuera cum populo in concione communicare, quin potius adsciscendi & comprobandi neces-

ſitatem ſubmouere. Verum enimuero huius Rhetræ vis tãdem exoleuit inſtitutis Ephoris. Nam ſub iis populo poteſtas iterum ſua in concionibus reſtituta.

Cauſæ in concionibus tractari ſolitæ.

Porro cauſæ ſeu negotia, quæ in concionibus tractari ſolebãt erant maximè quæque ardua, quæ ad hæc genera referri poſſe puto, videlicet vt ageretur vel de magiſtratibus, vel de legibus, vel de bellis, vel de pace, vel de fœderibus, vel de iudiciis. Magiſtratus vſque adeò concionibus ſubiecti, vt etiam ipſorum Regum ius à populi Suffragiis dependeret. Neque item reliqui magiſtratus ferè aliter, quam populo conſentiente creabanrur, vt ex ſequentibus patebit. Deinde Leges quæ populum tenere deberent, etiam ad conciones referebantur. Ita Lycurgus Rhetras ſuas initio in populi concilio promulgauit. Eodemq́ue modo quæ poſtea Rhetris Leges adſcriptæ, plerumq; populo conſentiente perlatæ ſunt. Bella etiam ſi decernenda prorſus populum rogari conueniebat. Ita Sthenelaidas Ephorus ſuper bello Peleponeſiaco, primò ad Lacedæmonios, poſt etiam ad ſocios retulit, vt eſt apud Thucydidem lib. 1. & paſſim obuia alia exempla. Pacem facere neque licuit inconſulto populo. Quapropter quum Tithrauſtes ab Artaxerxe miſſus in Aſiam cum Ageſilao ageret, vt remearet domum, miſiſſetque ad eam rem qui pecuniam offerrent, Reſpondit Ageſilaus, pacis penes ciuitatem arbitrium eſſe: ſe verò malle milites ditare, quam ipſum diteſcere: Et haberi alioquin præclarum apud Græcos, non dona, ſed manubias referre ab hoſtibus. Vt ſcribit Plutarchus in vita Ageſilai. Quin & fœdera comprobare vel improbare populo ius erat, ad quem Ephoros retuliſſe initio legimus, priuſquam fœdera rata eſſent, vt infrà, vbi de fœderibus agemus, copioſius dicendum. Iudicia etiam ſumma ad populum deuoluebantur. Nam de Regibus ipſis iudicabant, quibus & aliis quamuis etiam pœnam irrogabãt, quæ res ſuo loco clarius patebit. Cæterum quod ad ſuffragiorum rationem attinet, fuit ea ſimpliciſſima & fraudibus minimè obnoxia, adeóque reliquæ Reipub. conſtitutioni cõſentanea. Nam recepto more acclamationibus indicauit populus quid fieri vellet. Thucydides lib. 1. de Lacedæmoniis loquens: κρίνουσι (inquit) βοῇ, καὶ οὐ ψήφῳ, Id eſt, *Clamore decernunt non calculis.*

De Magiſtratibus. — *De Legibus.* — *De bellis decernẽdis.* — *De Pace.* — *De fœderibus.* — *De Iudiciis.* — *Suffragiorum ratio ſimplex.* — *Acclamationes.*

calculis. Docet idem Plutarchus quoque in Lycurgo, vbi & qualis ordo seruatus sit in hac suffragiorũ ratione, proposito exemplo de Senatorum lectione, ostendit. Verba eius latinè reddita ita ferè sonant. *Concione*, inquit, *aduocata delecti viri includebantur propinqua domo, qui neminem videbant, neque ipsi conspiciebãtur, sed tantum clamorem exaudiebant* ἐκκλησιαζόντων seu *concionis*. *Acclamatione enim tum alia, tum competitores dijudicabant. Nec tamen omnes simul, sed singuli sorte introducebantur, & taciti per concionem transibant. Hoc autem dum fieret, conclusi illi tabulas habebant, in quas de singulis retulerunt plausus magnitudinem, nescij cui facta esset, tantúmq; scientès primum esse, vel secundum, vel tertium, aut quotusquisque esset introductus. Cui ex illis omnibus plurima & maxima acclamatio facta esset, hunc tandem renunciabant.* Huiusmodi fuit acclamatio illa quæ dicitur à Lycurgo instituta. Atque eandem rationem in reliquis obseruatam fuisse putandum. Nam quæ sequuntur in Plutarcho de honore habito Senatoribus renunciatis, quomodo videlicet à grege iuuenũ & mulierum virtutem eorum collaudantium deducti sint, quomodo item cœna à familiaribus honorarentur, & qualiter ij vicissim maximam matronarum necessariarum ornarent, ea, inquam, omnia peculiaria opinor Senatorum. Porro in hac suffragiorum ratione, necesse erat contingere, vt aliquãdo obscurum esset de plausu & acclamatione iudicium, ita vti nõ discerni potuerit, populus ne iuberet an vetaret aliquid, hunc ne vel illum potius probaret. Hoc quum fiebat, id remedij adhibebant, vt in partes secedere suas mandarent, quicunque iuberent aliquid, in alias qui vetarent, vt numerari possent suffragia. Cuius est illustre exemplum apud Thucydidem lib. 1. Nam habita concione ab Archidamo, quum Ephorus Lacedæmonios in suffragia misisset, vt decernerent vtrum bellum Atheniensibus facere vellent, an non, quum non plausum satis internoscere posset, iussit in vnum locum seorsum concedere, quibus fœdera rupta, & Athenienses iniurij videbantur: In diuersum verò abire qui aliter sentiebant. Ac tum inito numero, plures multo inuenti, qui rescissa fœdera iudicabant. Itaque postea ad socios relatum, & communi omnium nomine contra Athenienses bellum decretum. Atque ad hunc modum suffragia in concionibus publicis

Acclamationũ quæ ratio.

Acclamationum iudicium obscurũ, quomodo discretum.

Suffragiorum ratio in Senatu & iudiciis.

ferebantur. Cæterum in Senatu & iudiciis videntur ſententiæ ſuffragiis atque oratione à quolibet prolatæ, vbi Regibus plerunque inter ſe diſſidentibus, cui eorum plura ſuffragia conſentiebant, is obtinebat, vt infrà copioſius dicemus. De ſuffragiis autem in Syſſitiis capite ſequenti dicetur. Atque hæc de concionibus.

CAPVT IX.

De quibuſdam aliis populi conuentibus.

Conuentus alij ſolemnes apud Lacedæmonios.
Syßitiorum conuentus.
Quando et à quo inſtituta Syßitia.
Ἀνδρεῖα.
φειδίτια.

AGentibus nobis de concione, non ab re fuerit hoc loco aliqua ſuperioribus adiungere de aliis ſolemnibus populi congregationibus. Nec tamen quoſuis cœtus hoc capite attingere volumus; ſed tantum vulgares aliquos epulandi cauſa inſtitutos. Ex iis præcipuus erat conuentus Syſſitiorum, ſeu conuictus publici. Fuerunt autem Syſſitia inſtituta primùm à Lycurgo exemplo Cretenſium, & initio dicta *ἀνδρεῖα*, ſicut & Cretenſes ſua vocabant *ἀνδρεῖα*, vt ſcribit Strabo lib. x, ſiue *ἄνδρια*, vt eſt apud Plutarchum. Poſtea, vt idem ait Plutarchus, dicta *φιδίτια παρὰ τῆς φιλίας*, mutata litera media λ in δ, quod ad amicitiã & beneuolentiam pertinerent: ſiue *φειδίτια* à *φειδὼ*, quod ad parſimoniam & frugalitatem aſſuefacerent. Quamuis idem auctor tradit, ex aliorum ſententia dicta, quaſi *ἐδίτια*, adiecta aſpirata ad frontem dictionis, ab eo conuictu, ſiue ab edẽdo. *φειδῖται* autem appellati, qui Phiditiorum participes erant. Patebant hæc Syſſitia, ſeu phiditia tantum viris, nec mulieribus in his locus erat, vti docet Plato lib. VIII. Legum. Neque iis tamen omnibus, ſed qui à reliquis probati atque aſciti fuerant. Quod fiebat in hunc modum. Quilibet *συσσίτων* ſeu *conuictorum* fructum paſtilli in manus accipiebat, & quum miniſter vas in capite circumferret, placidè illud pro calculo iniiciebat, ita vt qui probaret ſimpliciter, qui reprobaret validè id manu cõpreſſum iaceret. Quod compreſſum erat, calculi perforati vim obtinebat. Et ſi vnum compreſſum reperiſſent, non recipiebant aduenientem, eò quod vellent omnes lubenti animo inter ſe conuenire. Qui autem repudiabatur, dicebatur *κεκαδδίσθαι*. Κάδδος enim dictum vas illud, in quod fruſta coniiciebant. Neque ſolùm viri, ſed & pueri hæc frequen-

φειδῖται qui dicti.
Syßitia qui frequentarint.
Συσσίτων aßumendorum ratio.
Κεκαδδίσθαι quid ſit.
Pueri ad συσσίτια admißi.

frequentabant, tanquam ad διδασκαλεῖα σωφροσύνης, seu *ludum temperantiæ ventitantes*, vt sermones ibi de Repub. exciperent, doctores conspicerent ingenuos, assuescerent ipsi iocari, dicteriáque citra scurrilitatem iacere, & aliorum non ægrè ferre cauilla. Atque vt quisq; puerorum intrabat, eis natu maximus monstratis foribus aiebat: Sermo hinc nõ egrediatur, vt scribit Plutarchus in institutis Laconicis. *Silentium præscriptũ.* Sustentabãtur Syssitia, eo quod singuli conferebant secundum capita. *Syssitia vnde sustentarentur.* Ita enim Aristoteles lib. II. Politicôn cap. x. De his scribens ait: ἐν μὲν λακεδαίμονι κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος εἰσφέρει τὸ τεταγμένον. Vbi indicat etiam constitutum fuisse, quantum à quolibet conuictorum ad Syssitia præstaretur, quod in mensem erat, farinæ medimnus, vini congij octo, casei libræ quinque, ficuum selibræ quinque, prętereáque ad obsonia parum aliquid pecuniæ, vt scribit Plutarchus. De quibus tamen paulo aliter Athenæus lib IV. Dipnosophisticôn. Nam contribui ait ab vnoquoque farinę medimnum Atticum, vini choas vndecim aut duodecim, inde libram casei & ficuum, ac præterea ad obsonium decem obulos ęgineticos. Deinde verò etiam qui sacrificauit primitias, & qui venatus fuerat, mittebat portionem prædæ ad conuiuium. Nam ei qui sacrificasset, aut venatus esset, licuit domi manere, reliquos oportuit adesse.

Distincti autem fuerunt in Syssitiis per quinos denos, nec erant vna classe multo plures vel pauciores. *Syssitia quomodo fuerint distincti.* Quamuis Dicæarchus apud Athenæum auctor est, cœnam seorsim cuique antiquitus appositam fuisse, quæ nihil cum alio haberet commune. Inter pulmenta præcipuum erat ius nigrum dictum, quod caput cœnæ erat, ac eo seniores ordine distributi vescebãtur, carnium ipsi non indigentes, sed iunioribus eas permittentes. *Syssitiorũ victus. Ius nigrũ.* Attamen placentæ quantum quisque vellet, accipiebat, & potus, idque quandocunque animus tulit inter accumbendum. *Placentæ.* Opsonium omnibus semper ferè idem, videlicet caro suilla elixa, ex qua ius fiebat, quod omnibus distribuebatur. *Caro suilla. ἐπαίκλα.* Postea diuidebantur ἐπαίκλα, quæ erant quasi corollaria cœnæ & secundæ mensæ, vt est apud eundem Athenæum. Tandem vbi mediocriter biberunt, sine face receperunt se domum. *Receptio syssitarum domum.* Atque hæc ferè Phiditiorum ratio fuit. Meminit autem huius conuictus & iuris nigri Cicero

Tuſculana v. referens hiſtoriam de Dionyſio tyranno: *Quid*, inquit, *victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nónne videmus? Vbi quum tyrannus cœnauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is qui illa coxerat, minimè mirum, inquit, condimenta enim defuerunt. Quæ tandem inquit ille? Labor in venatu, ſudor, curſus in Eurota, fames, ſitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur.* Cui non diſſimilis eſt hiſtoria, quę de Ponti Rege refertur apud Plutarchũ. Ac pertinet etiam huc, quod Sybarita quidam protulit. Nã quum in Phiditiis vnà cœnaſſet inquit: Meritò fortiſſimi omniũ Lacedęmonij. Optandum enim potius decies millies mori, quam huius tenuis victus participem eſſe. Quæ hiſtoria eſt apud Athenæum lib. IV. & repetita ab eodem lib. XII. paululum mutata oratione. Eodémque ſpectat Pauſanię factum Mardonij apparatum & cœnam illudentis, vt eſt apud Herodotum in IX. quam & repetit Athenæus dicto lib. IV. Tãdem verò deſierunt Lacedæmonij ad Phiditia conuenire, neglecto veteri patrio inſtituto, & lauticias magnificentiámque circa victum adhibuerunt. Cuius rei auctores Areus & Acrotatus, αὐλικὴν ἐξουσίαν ζηλώσαντες, Id eſt, *Aulicam licentiam imitantes*, vt Athenæus ſcribit. Sed Cleomenes priſtinos mores & veterem frugalitatẽ reuocare inſtituens, fruſtrà id tentauit ſuo cum exitio, vt præter Athenæum docet luculenter Plutarchus in Cleomene.

Phiditia ſiue Syſſitia deſierunt.

Erant præter Phiditia aliæ item cœnæ ſolemnes, quarum vna κοπὶς, altera αἴκλον dictæ. Ad Copidas admittebantur non ſolum ciues, ſed & peregrini & pueri. Fiebant eæ in vrbe, & in locis vbi nutriebãtur pueri, ſcenas extruxerunt, ac lectos ſtrauerunt, quibus tapetas iniecerũt. Singulis accedentibus caſei recentis, ventris, & inteſtini craſſi fructum conferebant: ac deinde bellaria, caricas, fabas, & Phaſelos virides. Ex Molpide refert Athenæus, quod κοπὶς ſit δεῖπνον, μάζα, ἄρτος, κρέας, λάχανον ὠμὸν, ζωμὸς, σῦκον, τράγημα, θέρμος. Et totidem verbis copida deſcribit Heſychius.

Cœnæ ſolemnes aliæ præter Syſſitia. Copides cœnæ, qui admiſſi. Quis victus.

Æclum aliqui cœnam ipſam in Phiditiis vocarunt, ſicut Epæclum, quod poſt æclum dabatur, vt Epicharmus: Alij ad ſacra Hyacinthiorum ea referunt, vt Didymus Grammaticus Polycratem auctorem laudans. Sed Copis & æclum vti apud Lacedæmonios fuerunt rariora, ita & apud auctores ſunt obſcurioris memo-

Æclum cœna quæ fuerit.

memoriæ. Atque Athenęus ipse nimis quam confusè eorum refert historiam, de quibus idcirco non hoc loco plura addam.

CAPVT X.

De Spartanorum Libertate.

IN Republica Lacedæmoniorum non solùm ciuium fuerunt inter se diuersi ordines: sed quatenus liberi omnes, multo magis à Seruis distinguebantur. Quare de hac distinctione iam nobis dicendum, qua alij liberi, Serui alij dicuntur. Et primò quidem de Liberis. *Distinctio Lacedæmoniorum in Liberos & Seruos.*

Aduertendum autem id in primis, quod apud Plutarchum est in Lycurgo, ac quasi prouerbio vulgo iactatum erat; ἐν λακεδαίμονι τὸν ἐλεύθερον μάλιστα ἐλεύθερον, καὶ τὸν δοῦλον μάλιστα δοῦλον, Id est, *In Laconica liberum maximè liberum esse, & Seruum maximè Seruum.* Nam reuera Lacedæmonij præ omnibus se maximè liberos profitebantur, atque inde in primis gloriabantur. Id quod adeò sibi vendicabant, ὡς μηδὲ τὰς τῶν ἐλευθέρων ἰσηγορίας ἀνασχέσθαι, Id est, *vt ne alios quidem liberos sibi exæquari paßi sint*, vt ait Isocrates Archidamo. Itaque Laco quidam interrogatus, quid potissimum sciret, Respondit: *Liber esse.* Fuit autem ista libertas omnibus æqua, vti patet ex loco Liuij superius adducto. Nam Lycurgus Rempub. instituens, summum libertatis bonum & ex omnibus maximè optabile, commune esse voluit. Æqualitas enim æmulationem non parit, nec idcirco tam facilè seditio metuenda, sicut dicitur: τὰ ἴσα πόλεμον οὐ ποιεῖν. Nec enimuero conueniebat sortibus ex æquo distributis libertatē esse inæqualem. Omnes itaq; Laconici sanguinis optima lege liberi erant, ac ex Lacedæmoniis prorsus serui nulli. Qua in re cum Indis Lacedęmonios conuenisse scribit Arrianus in Indicis, cuius hęc verba: καὶ τόδε μέγα ἐν τῇ Ἰνδῶν γῇ πάντας ἰνδοὺς εἶναι ἐλευθέρους, οὐδέ τινα δοῦλον εἶναι ἰνδόν· τοῦτο μὲν λακεδαιμονίοις εἰς ταὐτὸ συμβαίνει καὶ Ἰνδοῖσιν. λακεδαιμονίοις μὲν γε οἱ εἵλωτες δοῦλοι εἰσὶ, καὶ τὰ δούλων ἐργάζονται, Id est, *Hoc memorabile in India, omnes Indos liberos esse, nec quenquam seruum Indum. Qua in re Indis cum Lacedæmoniis conuenit. Lacedæmoniis enim Ilotes tantum serui sunt, & seruilia obeunt.* Atque idem tribuitur Cretensibus à Strabone, vnde Legislator hoc

Liberi Lacedæmonij.

Libertas omnibus æqua.

Seruus nullus ex Lacedæmoniis.

dubio procul mutuatus eſt.

Libertatis duo gradus, ὅμοιοι & ὑπομείονες.

Sed tametſi par libertas omnium, tamen quaſi hi duo gradus fuiſſe videntur, vt alij ὅμοιοι, alij ὑπομείονες dicerentur, vtrique tamen verè liberi.

Ὅμοιοι qui dicti ſint.

Exiſtimo autem dictos fuiſſe ὁμοίους, qui pari inter ſe iure gaudebant, quibúſque honores omnes æqualiter patebant. Quales fuerunt qui legibus præſcripta præſtiterant & obſeruarant; quíque onera publica ferre poterant. Nam qui in eo numero cenſebantur, ij meritò æquales quodammodo & pares fuerunt, reliqui deterioris conditionis. Xenophon dilucidè hoc docet, libro de Repub. Lacedæm. εἰ δέ τις ἀποδειλιάσειε τοῦ τὰ νόμιμα διαπονεῖσθαι, τοῦτον ἐκεῖνος ἀπέδειξε μήτε νομίζεσθαι ἔτι τῶν ὁμοίων εἶναι, Id eſt, *Si quis præ ſocordia legibus præſcripta non præſtaret, eum Lacedæmone ſimilium in numero non habendum decreuit.* Itaque non inſtituti diſciplina Laconica, vel minus eam obſeruantes, ὅμοιοι non erant, vt Cinadon ille apud Xenophontem III. Hellenicôn.

ὑπομείονες qui dicti ſint.

At ὑπομείονες, quorum mentio item apud Xenophontem in III. Hellenicôn, ſunt ipſi qui ὁμοίοις inferiores erant, ac fortean tum aliis, tum vel eò illis cedebãt, quod magiſtratus capere non poterant. Neque enim ij omnibus liberis hominibus promiſcuè patebant, vt infra dicemus. Ideo quidem in horum ὑπομειόνων numero, mea ſententia, præter eos quos diximus, qui legibus præſcripta obire non poterant, ſint cenſendi præterea pauperiores quique, & Libertini, exque Libertinis geniti. Neque enim illos exiſtimo omnia iura ciuium participaſſe; ſicut nec apud veteres Romanos libertate donati, vel eorum liberi, ingenuis per omnia exæquabantur.

Libertatẽ in quibus potiſsimum ſitam Lacedæm. duxerint.

Porro ſita fuit libertas Lacedæmoniorum potiſſimum in hiſce, in quibus excellere maximè decorum exiſtimabant. Ac primum eam ponebant in ſumma animi conſtantia, mortis contemptu, & turpitudinis fuga, qua ſe ad indignum aliquid patrandum adigi non patiebantur. Inde eſt quod facturi pacem Lacedæmonij cum Antipatro, ita in eam conſentirent, dum modò nihil turpe imperaret, vt eſt apud Plutarchum libello qui inſcribitur, de diſcrimine adulatoris & amici. Indidémque Ariſtocratidę illud magni animi reſponſum. Nam poſtquam Agis Rex

ad

ad Megalopolin fuit ab Antigono pugna ſuperatus, dicenti cuidam, quid facietis Spartani? an Macedonibus ſeruietis? Reſpondit: *Quid? An impedire poteſt victor, ne pugnantes pro Sparta mortem oppetamus.* Ideo etiam puer ille Spartanus captus & venũdatus, nec dum ſeruilem animum induere poterat. Nam quum emtori in reliquis facilè morem gereret, quæ libero homini conuenirent, ſimul ac iuſſus matulam afferre, id recuſauit, ſeruiturum ſe negans. Ac quum à domino vrgeretur, conſcenſo tecto fatus, Scies quid emeris, præcipitem ſe inde dedit, ac vita deceſſit. Id enim ſibi potius patiendum eſſe exiſtimauit, quàm vt ſeruile aliquod munus obiret. Deinde ſita libertas eorum in contemtu rerum caducarum, diuitiarum, ſplendoris, magnificentiæ, luxus, & quæ ſunt huiuſmodi. Itaq; Buris & Sperthes, qui ad Xerxen ſpontè profecti erant, daturi pœnas ciuitatis nomine ex oraculo, ob præcones Perſarum interfectos, quum abſoluti eſſent à Rege ipſorum virtutem admirante, & rogante vt apud ſe manerent, ídque Indarne impenſius hortante, tantum aberat, vt perſuaderentur, vt Indarni reſponderent; ignorare eum, quanta res vera libertas, quam qui guſtaſſet, non eam permutaturum Perſarum regno. Quæ hiſtoria ab Herodoto lib. VII. luculentius expoſita, breuius à Plutarcho in Apophthegmatibus Laconicis, variante tamen vtriuſq; narratione, tum in nominibus, tum aliis. Ac pertinet huc etiam hiſtoria contemti conuiuij, magnifico ſumtu & prodigo luxu ad Perſarum morem iuſſu Pauſaniæ inſtructi, quum is caſtra deripuiſſet Mardonij, & ſupellectilem cepiſſet, qua de re eſt itidem apud Herodotum libro vltimo. Denique hæc Lacedæmoniorum libertas præterea in aliis multis ſe oſtendit, vt in artibus vilibus & ſordidis fugiendis, in otio ingenuo vſurpando, & pluribus, de quibus inferius ſuo loco agimus.

Id verò hîc addendum, adeò ſtabilem fuiſſe Lacedæmoniis hanc ſuam libertatem, vt nec eſſet quomodo excidere hoc ſuo iure potuerint. Non enim inuenio vllam damnationem ad ſeruitutem, nec ex Lacedæmoniis aliquos pœnæ ſeruos factos legimus, quamuis aliæ pœnæ ſatis graues delictis eorum ſeueriſſimo magiſtratuum iudicio infligerentur. *Libertas Lacedæmoniorum quàm ſtabilis.*

Liberi Lacones quomodo quidam dicti.

Deinde & hoc aduertendum, quod quidam posterioribus temporibus ἐλευθερολάκονες seu liberi Lacones dicti sint, id non eò pertinere, quasi reliqui in seruitutẽ redacti fuerint: sed quod hi sui iuris facti, & à potestate Spartanorum exemti fuerint, vt à nobis iam ante disputatum est. Talis itaque Spartæ libertas generosis prorsus animis conueniens, & Reipub. huic consentanea. Itaque ob hoc summum libertatis commune decus nihil seruile, ne domi quidem gesserunt, nec artes liberales hominibus indignas attrectarunt: sed summo in otio, quale nulla in Repub. alia, viuebant vniuersi, rebus bellicis tantum studentes.

CAPVT XI.

De Lacedæmoniorum seruis.

De seruis.

Seruorum alij δοῦλοι, alij οἰκέται dicti.

QVum Libertatem illustriorem reddat ei opposita seruitus, atque illa magis commendetur istius acerbitate & duritia, faciendum vt iam hanc declaremus, quo libertati maiorem splendorem & æstimationem demus. Intelligimus autem seruos, tam δούλους, seu initio in seruitutem redactos; quàm οἰκέτας, id est domi genitos, ac vernas propriè dictos. Vtriusque generis, præcipuè tamen vernarum multos fuisse Lacedæmone, ac plures quã in vlla alia Repub. passim animaduertere licet. Ideo enim Thucydides Chiis multos tribuens seruos, nusquam plures esse scribit, præterquam Lacedæmone. Vbi & scholiastes addit, quod ἡ λακεδαίμων πλείστους εἶχεν οἰκέτας, Id est, *quod quamplurimos Lacedæmonij vernas haberent.* Quod vel hinc perspicuè videri potest ita esse, quod Plutarchus scribit, Ætolos Laconicam incursantes, quinquaginta millia Helotarum abduxisse. Quare & semper metus Lacedæmoniis à seruis suis, quod ij numero superarent liberos homines, & aliquando bella, aliquando clandestinæ aduersus Dominos machinationes. Nam & insidiari eos nunquam destitisse, præcipuè in casibus aduersis, auctor Aristoteles politico II. Et Thucydides lib. IV. ait: ἀεὶ τὰ πολλὰ λακεδαιμονίοις πρὸς τοὺς εἵλωτας τῆς φυλακῆς πέρι μάλιστα καθεστήκει, Id est, *quod Lacedæmoniis plurimum negotij fuerit in custodiendis Helotis.* Vbi addit bis mille seruos, qui sibi strenuissimi in bello visi fuerant, segregatos à reliquis tanquam liberandos, quum eorum iuuentutem

Serui multi Lacedæmone.

Metus Lacedæm. à seruis suis.

tutem & multitudinem formidarent, non multò post ex oculis hominum subtractos, ita vt nemini, quomodo perierint, constiterit. Quam rem attigit & Plutarchus in Lycurgo, vt morem sæpius frequentatum adducens, quum non nisi vna vice ita factum reperire liceat. Nam quam Cryptiam vocarunt ad seruorum minuendam multitudinem inuentam, ea huc non pertinet, vt arbitror.

Sed Cryptiæ istius rationem, si quis requirat, hanc fuisse docet Plutarchus Lycurgo. Magistratus, inquit, solertissimos ex iuuentute certis temporum interuallis, per agros nulla certa de causa mittebant, cum pugionibus & necessariis cibariis, nulla re præterea alia. Hi interdiu per latebras dispersi, recondebant se, & quieti dabant, noctu insidentes itinera Helotas, si qui in ipsos incidissent, perimebant. Ita enim multitudinem seruorũ exundantem amouere visum est. Quod institutum quidam Lycurgo perperam faciunt tribuentes, longè ab ipsius humanitate alienum. Atque hoc illud videtur bellum quod Ephori recẽs creati Helotis indicebant, vt est apud eundem Plutarchum.

Cryptiæ ratio quæ apud Lacedæmonios.

Sed origo seruitutis Laconicæ à duobus præcipuè profecta populis, videlicet ab Helotis & Messeniis. Vnde duplices quasi serui, veteres seu Helotæ, & recentiores seu Messeniaci. Quam distinctionem agnoscit etiam Pausanias in Laconicis, vbi de secessione Helotarum loquens in montem Ithomen, hæc subdit: ἀπέστησαν δ᾽ οὐχ ἅπαντες οἱ εἵλωτες, ἀλλὰ τῶν μεσσηνιακῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἱλώτων ἀποσχισθέντες, Id est, *Defecerunt autem non omnes Helotæ, sed ex Messeniacis, qui se à veteribus Helotis auulserunt.*

Seruitutis Laconicæ origo vnde profecta.

Dicti autem fuerunt Helotæ, Helos ciuitatem olim incolentes, qui reliquis Lacedæmoniis imperata facere non detrectantibus, quum soli rebellassent, bello subiugati & in seruitutem acti sunt. Vnde hoc seruorum mansit nomen. Harpocration: εἵλωτες οἱ μὴ γόνῳ δοῦλοι λακεδαιμονίων, ἀλλ᾽ οἱ πρῶτοι χειρωθέντες τῶν ἕλος τὴν πόλιν οἰκούντων. Hoc bellum dixerunt πρὸς τοὺς εἵλωτας πόλεμον, seu *aduersus Helotas bellum*, vt ait Strabo lib. VIII. Cuius auctorem Agidem Regem fuisse scribit, eámque seruitutis rationem, quam ipse instituit, ad tempora Romanorum continuo in vsu fuisse testatur. Id enim Strabo superioribus hæc ver-

Helotæ serui qui dicti sint.

ba addens docet: σχεδὸν δέ τι, καὶ τὴν εἱλωτείαν τὴν ὕστερον συμμείνασαν, μέχρι τῆς ῥωμαίων ἐπικρατείας, οἱ περὶ Ἆγιν εἰσὶν οἱ καταδείξαντες, Id est, *Totum ferè Helotarum statum, qui deinceps perdurauit, ad id tempus, quo rerum potiti sunt Romani, Agis instituit.* Ac quum inde reuera primum Helotæ cœperint, obtinuit tamen vsus, vt promiscuè Helotarum nomine appellarentur, etiam Messenij, & vndecunque orti accesserant serui. Pausanias de Helotis, seu Heleos ciuitatis incolis loquens: πρῶτοί γε, inquit, ἐγένοντο οὗτοι λακεδαιμονίων δοῦλοι τοῦ κοινοῦ, καὶ εἵλωτες ἐκλήθησαν πρῶτοι, καθάπερ γε καὶ ἦσαν· τὸ δὲ οἰκετικὸν τὸ ἐπικτηθὲν ὕστερον Δωριεῦσι, Μεσσηνίους ὄντας ὀνομασθῆναι καὶ τούτους ἐξενίκησεν εἵλωτας, Id est, *Primum Helotæ facti publicè Lacedæmoniorum serui, Helotæque primum dicti, quia & reuera erant. Postea euicit consuetudo, qua acquisita deinde à Doribus* (seu Lacedæmoniis) *seruitia, tametsi ex Messeniis essent, itidem Helotæ vt appellarentur.*

Seruitus Helotarũ grauis.

Quoniam autem grauis admodum esset eorum seruitus, ideo quasi in prouerbium abiit, grauiore seruitute premere quàm Helotas. Vnde est, quod Isocrates panathenaico de Lacedæmoniis ita loquitur: οὓς μὲν ἐλευθερώσειν ὡμολόγησαν, κατεδουλώσαντο μᾶλλον, ἢ τοὺς εἵλωτας, Id est, *quos se in libertatem asserturos promiserant, eos grauiore seruitute quàm Helotas oppresserunt.* Vt non satis capiam quare Pollux Helotas medios inter liberos & seruos esse dicat.

Messenij serui & quanta seruitus eorũ.

Sed Messenij ex omnibus tamen acerbiore seruitute afflicti erant, idque vt existimo, ea de causa, quod cum eis bella suscepta essent, non pro gloria & Imperio, sed pro vita & salute: contenderéntque inter se, vter populus esset, non vter imperaret. Itaque idem Isocrates Archidamo dicit eos, χαλεπώτερον τῶν ἄλλων δεδουλευκότας. Vnde & prouerbium extitit δουλότερος Μεσσήνης. De quo magnus ille Erasmus in Chiliadibus suis. Verum tamen quum tales essent Helotæ, atque ita affligerentur, vt tamen vulgo iactatur, Seruum seruo præstare, Dominum Domino: Ita dubium non est, quin aliqui eorum fuerint, quorum fides & integritas esset Dominis probata & commendata. Tales autem qui essent peculiariter Argeos vocabant. Hesychius: Ἀργεῖοι, οἱ ἕλληνες, καὶ ἐκ τῶν εἱλώτων οἱ πιστευόμενοι οὕτως ἐλέγοντο, Id est, *Argei vel Argiui Hellenes dicti, itémque ex Helotis fideliores ita vocabantur.*

Ἀργεῖοι serui qui dicebantur.

bantur. Itaque aliqui horum etiam probi.

Helotæ seruÿ proprietate singulorum dominorum vsu publici iuris fuerunt.

Hoc etiam vel in primis de Helotis vniuersis memorabile, quod tametsi proprietas in iis singulorum Dominorum esset, vsu tamen communes fuerint, & publici quasi iuris. Itaque rectè Strabo ait, quod τρόπον τινὰ δημοσίους δούλους εἶχον οἱ λακεδαιμόνιοι τούτους, Id est, *quod quodammodo publicos seruos hos habuerint Lacedæmonÿ.* Quod etiam ex loco Pausaniæ paulo antè adducto patet. Aristoteles quinetiam politico II. scribit, quod inuicem alter alterius seruis vsi sint Lacedæmone. Cuius verba super hac re ita habent: ἐν λακεδαίμονι τοῖς τε δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων, ὡς εἰπεῖν, ἰδίοις· ἔτι δ᾽ ἵπποις καὶ κυσὶ, καὶ δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν τοῖς ἀγροῖς κατὰ τὴν χώραν, Id est, *Lacedæmone vtuntur seruis inuicem vti propriis: Et præterea equis & canibus, & si eguerint etiam viaticis, dum in agris versantur in sua regione.*

Helotarũ opera.

Opera autem Helotarum erant, tum vt omnia seruilia munera obirent, tum potissimum vt agros colerent imposito tributo. Ita Plutarchus in Lycurgo: οἱ δὲ εἵλωτες αὐτοῖς εἰργάζοντο τὴν γῆν, ἀποφορὰν τὴν εἰρημένην τελοῦντες, Id est, *Helotæ agros eis colunt, dictam pensionem pensitantes.* Vnde & Liuius vocat Helotas Castellanos, ac agreste genus. Quanta autem esset pensio suprà attigimus, quum de sortis cuiusque tributo actum est. Idem & Aristoteles docet quadantenus lib. II. Politicorum. Sicut & Iosephus lib. II. contra Apionem scribit, Lacedęmonios ad omnia vitæ necessaria seruis vti, & victum paratum ab iis accipere. Ita enim de Lacedæmoniis ait: ἐπὶ τῆς πόλεως διῆγον ἄλλοις ὑπηρέταις πρὸς ἅπαντα τὰ τοῦ βίου χρώμενοι καὶ τροφὴν ἑτοίμην παρ᾽ ἐκείνων λαμβάνοντες. Itaque præclarè Cleomenes Anaxandridæ F. Homerum Lacedæmoniorum Poetam dicebat, Hesiodum seruorum seu Helotarum. Illum enim præcepisse, quomodo bellum sit gerendum: Hunc quomodo agri colendi, vt est apud Plutarchum in Apohthegmatis Laconicis. Sed & extra regionem eorum ministerio vtebantur, maximè in bellis, vt suo loco dicendum erit, vbi aliquoties egregiam præstiterunt operam, quam & præmio libertatis recompensari meruerunt. De quo eorum præmio, nobis sequenti capite restat disserendum.

Agrorum cultura.

Vsus in bellis.

CAPVT XII.

De Manumißione & Libertinis.

HElotarum etsi dura admodum esset seruitus, vt diximus: non erant tamen vsquequaque à spe libertatis exclusi.

Libertatē Helotæ quo modo consequerentur.

Patere enim libertatem bene merentibus volebant, ne desperatio melioris status extrema audendi fiduciam animis insereret. Obseruabatur autem hoc in primis, ne priuatim à suis quique Dominis eam consequerētur, quod & serui non essent prorsus priuatorum, sed publici quodammodo iuris. Itaque videtur Respub. libertatis conferendæ ius quasi proprium sibi retinuisse. De Dominis, initio constitutæ seruitutis, id sancitum erat, ὥστε μήτ' ἐλευθεροῦν ἐξεῖναι, μήτε πωλεῖν ἔξω τῶν ὅρων, Id est, *Vt neque ius manumittere seruos, seu libertate donare liceret, neque extra fines vendere*, vt scribit Strabo lib. VIII. Atque hæc ταῦτα illa erant seu Agidis instituta, περὶ εἱλωτείας seu *de statu seruorum*, quæ ad Romanorum tempora vsu frequentata & custodita sunt.

Libertas vel ob bene merita tributa, vel vendita.

Prioris exemplum.

Posterioris exemplum.

Cæterum populus, cuius summa in seruos potestas, sæpe hoc magnum libertatis bonum per se vel per magistratus tribuebat: aliàs etiam, si necessitas requireret, libertatem vēdebat. Prioris illustre testimonium peti potest ex seruis, qui cum Brasida in prælio fuerant, quos re benè gesta domum reportatos à Clearida, populus liberos esse iussit, vt auctor est Thucydides lib. V. Posterioris exēplum suppeditat Cleomenes, qui occupata ab Antigono Tegea, direptísque Orchomeno & Mantinea, quum redactus in fines Laconicos esset, Helotas qui quinque minas Atticas præstitissent, manumisit. Qua ratione talenta quingenta coegit, vt est apud Plutarchum in Cleomene.

Manumissionis seu Libertatis tribuendæ modus.

Corona libertatis & honoris signum.

Forma autem seu modus manumittendi non videtur in exquisitis aliquibus solennibus sita fuisse, in illa fori simplicitate, quæ apud eos obtinebat. Id tamen vsurpatum obseruare licet, vt post manumissionem coronarentur. Nam corona insigne honoris & libertatis, tum apud Græcos in vniuersum, tum apud Lacedæmonios. Deinde etiam vt circa templa ita coronati ducerentur. Quod colligimus ex verbis Thucydidis lib. IV. quæ capite præcedente delibauimus. In quibus & hoc est, de istis bis mille seruis, quod ἐστεφανώσαντο καὶ

τὰ ἱερὰ·

τὰ ἱερὰ περιῆλθον, ὡς ἠλευθερωμένοι, Id eſt, *quod coronabantur, & templa circuierunt tanquam manumißi.* Vt vtrunque horum in ſeruis manumittẽdis obſeruatum, dubium non ſit. Merita autem quibus potiſſimum libertas tribuebatur, fuiſſe animaduertimus vel res bello benè geſtas, vel aliâs auxilium in periculis præſtitum. Ita iis, qui obſeſſis in ſphaſteria Inſula Lacedæmoniis commeatum aduexerunt, libertas fuit præmium.

Merita quibus Libertas tribuebatur quæ fuerint

Nec tamen qui ita manumittebantur in libertatem, omnia iura ciuium participaſſe crediderim. Sed vt Libertini peioris vbique conditionis, quam ingenui: Ita & Lacedæmone veriſimile eſt inferiores fuiſſe. Idque vel eò ſic ſtatuerim, quò magis ſe aliis hoc nomine anteferebant Lacedæmonij, non paſſuri idcirco ſeruitutis nota inſignitos ſibi prorſus exæquari.

Libertini peioris conditionis quam ingenui.

Hoc tamen eis datum, vt quidam in numerum ciuium referrentur, aliis potius vt vbicunque vellent habitandi poteſtas eſſet, conceſſum. Quibuſdam etiam vt in Colonias ducerentur permiſſum. Vtrunque hoc poſterius Braſidianis contigit ſeruis. Thucydides lib. v. οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐψηφίσαντο, τοὺς μὲν μετὰ Βρασίδου εἵλωτας μαχεσαμένους ἐλευθέρους εἶναι, καὶ οἰκεῖν ὅπου ἂν βούλωνται, καὶ ὕστερον οὐ πολλῷ αὐτοὺς μετὰ τῶν νεοδαμωδῶν εἰς Λέπρεον κατέστησαν, Id eſt, *Lacedæmonij ſeruos qui ſub Braſida pugnauerant, liberos eſſe decreuerunt, habentes vbicunque liberet habitandi poteſtatem: Eóſque non ita multò poſt in Lepreo cum Neodamodibus, collocauerunt.* Vbi & hoc obſeruandum in verbis grauiſſimi hiſtorici νεοδαμώδεις diſtingui à ſeruis Braſidianis manumiſſis, ſicut & inferius eodem libro diſtincti ſunt.

Νεοδαμώδεις diſtincti à ſeruis Braſidianis.

Ita & apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn νεοδαμώδεις alij ſunt: alij εἵλωτες, & ὑπομείονες, & περίοικοι. Vnde exiſtimare licet hoſce dictos νεοδαμώδεις, qui libertatem conſecuti Lacedæmone remanſerunt, & poſtea in ciuium numerum relati fuerunt.

Νεοδαμώδεις qui dicti.

Quamuis Pollux ſimpliciter libertinos hoc nomine donat, inquiens: τοὺς μὲν τοὶ εἰς ἐλευθερίαν τῶν εἱλώτων ἀφιεμένους, οἱ Λακεδαιμόνιοι νεοδαμώδεις καλοῦσιν. Cui conſentit Heſychius, apud quem νεοδαμώδεις ſunt, οἱ κατὰ δόσιν ἐλεύθεροι ἀπὸ τῆς εἱλωτείας. Quorum vterque hoc à Thucydide didicit, qui vim huius vocis explicans inquit: δύναται δὲ τὸ νεοδαμῶδες ἐλεύθερον ἤδη εἶναι. Vbi & Græcus ſcholiaſtes addit: Νεοδαμώδης ὁ ἐλεύθερος παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις. Sed ciues

fuisse νεοδαμώδεις vel inde colligi potest, quod mille tantum eorum, cum quatuor millibus aliorum Peloponēsium, in auxilium ciuitatum Ionicarum iuncti sunt & comparati, haud dubiè addituris Lacedæmoniis alios milites, nisi νεοδαμώδεις ciues fuissent, nec Harmosten missuris nisi ciuibus munitum. Item quod Agesilaus contentus duobus millibus Neodamodωn fuerit, quũ tamen sex millia sociorũ requireret profecturus in Asiam, haud quaquam Rex quum esset tam paucis confisurus, nisi Lacedæmoniis ciuibus. Non negârim tamen quosuis etiam libertinos militasse. Nam & Cleomenes, quos præstitis quinque minis liberauerat, in prælium ducens, aduersus Argyraspidas Arcadum opposuit. Quin & Agesilaus centuriauit ipsos Helotas bello contra Thebanos. Sed hæc necessitatis erant, & fidem expertus Agesilaus prorsus seruilem, id est, perfidiam summam & transfugia non pauca, vt refert Plutarchus in Agesilao. Atque hæc de Libertinis.

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De Magistratibus in genere.

De Magistratibus Lacedæmoniorum.

QVÆ superiore libro disputauimus, eò pertinent, vt Reipub. Spartanę corpus cum pręcipuis eius partibus explicarent: Nunc edisserendum est, quibus illæ partes quasi vinculis continebantur. Nam vt in corpore membra inter se neruis, venis, arteriis coarctantur & coniunguntur: Ita quæ iam exposita sunt Reipub. membra aliqua requirunt, vt inter se nexu quodam conueniente aptentur & copulentur. Ea verò sita in his existimamus, quæ sunt, magistratus, leges, onera publica, actiones & iudicia, præmia & pœnæ. Nam hæc potissimum politias tum ornant & conseruant, si rectè habent: tum

Republicæ quibus potissimum rebus conseruentur, aut euertantur.

paruo

paruo momento euertunt, si segnius constituta sunt. De his itaque ordine pertractabimus facto initio à magistratibus. Conuenit enim ante omnia magistratus aliquos in Repub. creari, quod sine eorum auctoritate, nec leges scribi, nec onera indici, nec iudicia reddi, nec præmia & pœnæ decerni possunt. *Magistratus ante omnia in Repub. creãdi.*

Intelligo autem hîc magistratuum nomine, non modò eos, qui cum imperio publicum munus administrârunt, vt iuris consulti propriè vocabulum vsurpant: sed generaliter quosuis, qui Reipub. gubernationi aliqua in parte præfuerunt bono publico, vel publicum aliquod munus gesserunt. Atque ad magistratus Spartanos quod attinet, existimamus ita satis perspicuam nostram explicationem de iis fore, si hæc quatuor declarauerimus, vt aperiamus quot & qui fuerint, quæ ipsorum inter se distinctio, quomodo quibusue causis magistratus crearẽtur, quosque ab illis repellere moris fuerit. De quibus omnibus, paucis verba faciamus. *Magistratus nomine qui comprehendantur.*

Primo itaque fuisse Lacedæmoniorum magistratus numero non ita multos, pro eius Reipub. quæ habebatur dignitate, ex hisce constat. Nam & Respub. ipsa nec admodum abundabat hominibus, vt necesse esset plures ad eos regendos adhibere magistratus, vt suprà attigimus. Deinde educatio ipsa talis fuit, vt neque opus ad coercendam malitiam & mores emendandos multis rectoribus, vt infrà patebit. Quare Brasidas quoque apud Thucydidem lib. IV. milites ad fortitudinem adhortans, ita loquitur, iubens eos nihil formidare multitudinem hostium, οἵ γε (inquit) μηδὲ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἥκετε ἐν αἷς οὐ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσι, ἀλλὰ πλειόνων μᾶλλον ἐλάσσους, Id est, *quod non venistis ex talibus Rebuspub. vbi non multi paucis imperant, sed potius perpauci multis.* Et Cleomenes apud Plutarchum Ephoros oppugnans, ait tantum Reges cum Senatu initio Reipub. præfuisse, sine vllis aliis magistratibus. Hęc enim Cleomeni Plutarchus verba tribuit in vita eius: ἔφη ὑπὸ τοῦ λυκούργου τοῖς βασιλεῦσι συμμιχθῆναι τοὺς γέροντας, καὶ πολὺν χρόνον οὕτω διοικεῖσθαι τὴν πόλιν οὐδὲν ἑτέρας ἀρχῆς δεομένης. Quod quidem si ita omnino habuit, fuerunt tamen alij magistratus additi postea. Nam obseruauimus hos in vniuersum fuisse apud Lacedæmonios magistratus, vt sunt, Reges, Senatus, *Magistratus apud Lacedæmonios quot fuerint.* *Magistratuum apud Lacedæmonios variorũ nomina.*

Ephori, Bidiæi, Nomophylaces, Harmoſyni, Empelori, Pythij, Proxeni, Prodici, Pædonomi, Harmoſtæ, Hippagretæ, Polemarchi, Symphorei, Nauarchi, Epiſtolei. Hos enim omnes publica munera Reipub. geſſiſſe animaduertimus, quamuis alia alij ratione. De qua diuerſitate iam dicamus.

Prima Lacedæmon. Magiſtratuum diſtinctio.

Alij perpetui.

Itaque vt ad id, quod ſecundo loco propoſuimus, accedamus, inuenitur hæc in magiſtratibus iam dictis diſtinctio. Alij enim erant perpetui, quibus non niſi cum vita honos ipſe terminabatur, qualis erat Regum & Senatorum dignitas. Nec enim lege certum aliquod tempus his præfinitum: ſed eos magiſtratus retinere ius erat, donec vita ſupereſſet, niſi alicuius ſceleris conuicti indigni eſſent iudicati. Alij autem magiſtratus ad tempus creabantur, quales videntur ferè reliqui omnes, etſi de aliquibus eorum non ita certò conſtat. Atque horum qui nec perpetui erant, ſed temporales, alij eò vſque in magiſtratu ſeu officio commiſſo manſerunt, dum Reipub. vſus exigeret, id eſt, tempore incerto: Alij definito temporis ſpatio magiſtratu abibant, vt puta, qui vel annui erant, vel aliâs certi alicuius temporis. Nam de his intelligendus, vt arbitror, locus Xenophontis lib. VI. Hellenicôn, vbi ait quoſdam, qui domi relicti fuerant ad capeſſendos magiſtratus, etiam in militiam ſcriptos. Ita enim de delectu ab Ephoris habito ſcribit: τοὺς ἐς ἀρχὰς δὲ τότε καταλειφθέντας ἀκολουθεῖν ἐκέλευον. Deinde fuit & hæc in magiſtratibus varietas, vt alij eſſent Vrbani ſeu domeſtici, quorum poteſtas Regionis Laconicæ limitibus erat circumſcripta: Alij eſſent prouinciales, qui ad prouincias ſeu ſocias ciuitates (ſic enim prouincias ſuas vocabant Lacedæmonij) gubernandas, vel in fide retinendas mittebantur, vt Harmoſtæ: Alij denique militares, vt Polemarchi, ſymphorei: Alij mixti, quorum ſua, domi item & militiæ, erat poteſtas & auctoritas, vt ſuo loco dicetur. Denique videtur & talis aliqua diuerſitas in magiſtratibus diſtinguendis vſurpata, vt quidam eſſent magiſtratus maiores ſeu maximi. Nam μεγίστας ἀρχὰς ſeu *magiſtratus maximos* aliquos agnoſcit Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum. Quo in numero habendos cenſeo Reges, Senatum, Ephoros & Harmoſtas. Quidam verò rurſus magiſtratus eſſent minores, vt plerique aliorum. Quæ diſtinctio

Alij ad tempus.

Temporalium Magiſtratuum ſubdiſtinctio.

Alij tempore incerto.

Alij annui

Secunda Magiſtratuum diſtinctio.

Alij Vrbani.

Alij prouinciales.

Tertia Magiſtratuum diſtinctio.

Alij maiores.

Alij mi-

distinctio haud dubiè etiam admittenda, quod non sit verisimile eiusdem fuisse dignitatis & potestatis quosuis magistratus. *nores.*

Magistratum quomodo creari soliti.

Verùm in quorumuis horum magistratuum creatione, hic obseruatus modus, vt omnes suffragiis legerẽt, nec sorti aliquid tribuerent. Itaque Aristoteles Politico II. ait: πάντας (ἀρχὰς) αἱρετὰς, καὶ μηδεμίαν κληρωτὴν fuisse. Et Isocrates Panathenaico in fine, ἀρχὰς οὐ κληρωτοὺς, ἀλλὰ αἱρετὰς fecisse Lycurgum scribit. Quæ ratio per electionẽ Reipub. Aristocraticæ maximè etiam conueniebat, sicut sortitio Reipub. Democraticæ propria est. Quamuis electio in Rege non prorsus libera erat. Respiciebatur enim alia causa in Regibus creandis, aliæ in aliis magistratibus. Nam in Regibus necessariò certum genus spectabatur, nec eorum alij creabantur, quàm ad quos regnum eo iure pertinebat, de quo tamen populo statuere & iudicare fas erat. In Ephoris verò requirebatur, vt populares essent, ac vt quisque maximè visus Regibus & Senatui aduersari, ita animo lubentissimo populi Ephorus factus. Cæterùm & Senatui & reliquis virtus potius & merita suffragabantur. Nam virtutis præcipuè habita fuit ratio, vt in aliis omnibus apud Lacedæmonios; ita etiam in quibusuis magistratibus cõferendis. Neq; enim aliter Aristocratica Respub. consistere posset, sed paulo momẽto esset muratura. Ita iudicauit de hac Repub. Plato lib. III. de Legibus, vbi hæc eius verba: δίκαιον μὲν ὦ λακεδαιμόνιοι τοῦτο γε τῇ πόλει ὑμῶν ἀποδιδόναι, ὅτι πενίᾳ καὶ πλούτῳ, καὶ βασιλείᾳ καὶ ἰδιωτείᾳ διαφέρουσαν οὐδ' ἐντίμου τιμὴν καὶ τροφὴν νέμετε, Hoc est, *Æquum est, ô Lacedæmonij, vestræ hoc tribui ciuitati, quod ex diuitiis vel paupertate, itémque ex regio vel priuato statu, nullum singularem honorem aut præmium conferatis.* Nam τροφὴν hîc pro generali præmij nomine poni existimo. Cuius sententiæ fuit & Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorũ, vbi de Legislatore eorum ita loquitur: ἐπέθηκε δὲ καὶ τὴν ἀνυπόστατον ἀνάγκην ἀσκεῖν ἅπασαν πολιτικὴν ἀρετήν. τοῖς μὲν γὰρ τὰ νόμιμα ἐκτελοῦσι ὁμοίως ἅπασι, τὴν πόλιν οἰκείαν ἐποίησε, καὶ οὐδὲν ὑπελογίσατο οὔτε σωμάτων οὔτε χρημάτων ἀσθένειαν, Id est, *Legislator etiam suis irrefragabilem necessitatem omnem ciuilem virtutem exercendi attulit. Nam iis qui iussa Legum exequerentur vniuersis, Rempub. propriam esse voluit, neq; rationem habuit vllius imbecillitatis corporum vel facultatum.*

Regum electio qualis.

Ephororũ electio qualis.

Virtutis habita ratio maximè in electionibus.

τροφῆς specialis significatio.

D

Quod Plato haud immeritò magnoperè commendat, & diuinitus hoc allatum consilium affirmare non dubitat. Non enim, inquit, decet in ciuitate honores ideo in pretio esse, quòd is qui eos gerat diuitiis excellat: Nec quidem quod is, qui illos administrat, aut celer sit, aut formosus, aut robustus, nisi aliqua præter hæc adsit virtus, & ea quidem virtus, à qua temperantia minimè absit. Quod politicum præceptum in quauis Republica seruari ex vsu esset.

Tenuiores non admissi ad Magistratus gerendos.

Postremò quanquam virtus inprimis circa magistratus legẽdos semper spectata sit: hoc tamen peculiariter obseruatum tradit Aristoteles Politico II. vti tenuiores ac sumptibus Syssitiorum ferẽdis impares, Reipub. non essent participes. Ita enim inquit: ὅρος τῆς πολιτείας οὗτος ἐστιν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν, μὴ μετέχειν αὐτῆς, Id est, *Hoc quasi limite à maioribus posito Respub. ipsis constituta est, vt qui non possit pendere vectigal hoc (ad communionem syssitiorum requisitum) is vt minimè particeps esset ipsius.* Illos autem qui soluendo vectigali erant, quique publicum munus gerere poterant, peculiariter dictos puto δαμώσεις, Hesychij verbis adductus. Nam illi dicũtur δαμώσεις, οἱ ἐντελεῖς λάκωσι. Quibus etiam contrarij quodammodo superius à nobis memorati ὑπομείονες. Verum illud institutum fortean tum demum obtinuit, quum Diuitiæ honori esse cœperant. Quamuis Aristoteles culpam aliquam in eo agnoscit Legislatoris. Quod nos in medio relinquamus. Deinde neq; videntur ad magistratus admissi fuisse, quibus non erat legitima ætas. Nec enim infra virilem ætatem magistratus munia capessere, vel officium publicum gerere licebat. Certè maximi qui dicebantur magistratus, eorum tantum erant, qui ex Ephebis excesserant, atque inter viros censebantur. Ita enim Xenophon scribit de Repub. Lacedæmoniorum: τοῖς γε μὴν τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν πεπερακόσιν, ἐξ ὧν ἤδη αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται. Quæ tamen ætas, an in Regibus eodem modo requisita, haud facilè dixerim. Fuit tamen certus haud dubiè ætatis annus, quum ipsi regnum administrare inciperent, prius à Prodico tutorio nomine gubernatum. De quo tamen nihil inuenimus, vt & alia. Item quædam, quæ hic dicenda fuerant, auctorum silentio obruta sunt. Quare his de magistra-

δαμώσεις qui dicti.

Aetatis habita ratio.

magiſtratibus expoſitis contenti ſimus. Nunc de ſingulis ordine dicamus.

CAPVT II.

De Regibus.

SIcut apud gẽtes ferè omnes, Regiæ dignitatis faſtigium, ſummo in Repub. ſemper loco fuit: ita præcipuus, idémque antiquiſſimus magiſtratus Lacedæmoniorum erat, cui regium nomen dabatur. Sed vt nomen diuerſum ab aliis gentibus vſurpabant Lacedæmonij in appellandis ſuis Regibus, ἀρχαγέτας eos vocantes, vt teſtatur Plutarchus: ita fuêre permulta alia, quæ quaſi propria & peculiaria circa Reges ſuos obſeruabant, nec alibi vſpiam ita moribus vſurpabantur. Ea verò ſita potiſſimum animaduerti in hiſce ſex: in familiæ præeminentia, in ſucceſſionis iure, in puerili educatione, in corporis externa ſpecie, in imperandi poteſtate, & honoris exhibitione. Quę vniuerſa quo pacto ſe habuerint, quàm poterit fieri breuiſſimè hoc capite declarabimus.

Reges antiquiſsimus Lacedæmoniorũ Magiſtratus.

ἀρχαγέται dicti Reges Lacedæmoniorum.

Regum Lacedæmoniorum ſex propria & peculiaria.

Primùm itaque familia Regia, poſt recuperatam à Doribus Peloponeſum, non fuit alia quàm Heraclidarum, ſeu ex Diuina Herculis ſtirpe oriundorum. Quorum ius vnde extiterit, ſuperius à nobis explicatum eſt. Verum ante eos triplicem mutationem Regię Lacedæmoniorum familiæ fuiſſe, ex Pauſania diſcimus, diligenter à primis initiis eos referente; vt in vniuerſum fuerint eorum familiæ quatuor. Primæ familiæ erãt tres tantum Reges, quos ſcribit fuiſſe Indigenas, ſuntque Lelex, Myletes & Eurotas. Secundæ familiæ recenſentur hi, Lacedæmon Iouis & Taygetæ Filius, ad quem regnum per vxorem deuolutum, quíque eum exceperunt ab ipſo progeniti, Argalus, Cynortas, Oebalus, Hippocoon, Tyndareus, ac poſtremò Caſtor & Pollux alternatim regnum commutantes fratres. Tertia Pelopidarum dicta familia, ex qua Menelaus, qui Helenam Tyndarei filiam vxorem ducens regnum conſecutus eſt, à quo prognatus Oreſtes, & ab eo Tiſamenus, qui nouiſſimè cum Achæis regno pulſus. Quarta demum erat Heraclidarũ, quibus regnum fuit diuturnius, & ſucceſſio prolixior. Nam continuata ea per annos

Regia familia apud Lacedæm. Heraclidarum.

Regiæ Lacedæm. familiæ triplex mutatio ante Heraclidas.

Primæ familiæ tres Reges.

Secundæ.

Tertia familia.

Quarta familia Heraclidarũ.

complures, vsque dum oppressa Repub. tyranni regnum inuaderent. Atque de hisce postremis apud veteres scriptores multa mentio, quos & nos plerunque in hac commentatione nostra intelligi volumus. Verùm enimuero Regum huius familiæ vsq; adeò regnum erat proprium & quasi peculiare, vt genuinos & veros prorsus Heraclidas eos esse oporteret, qui ad illud capessendum existimarentur idonei. Aliâs si tantum essent ab altera parte eius prosapiæ, vel si spuriæ progeniei, non admittebantur, sed admissi potius remouebãtur. Cuius non sunt obscura exempla. Ita quum Demaratus Aristonis filius patris temeraria apud magistratus insimulatione generis adulterini suspectus esset, regno tandem æmulo Cleomene accusante exuitur. Vt est apud Herodotum lib. VI. & Pausaniam in Laconicis. Eadémque ratione Leotychidæ Agidis filio, quod pater inconsiderata garrulitate eum Alcibiade exule genitum effutiisset, Agesilaus, adnitente in id potissimum Lysandro, præfertur. Quæ historia copiosè exponitur apud Plutarchum in Agesilao, & Alcibiade, itémque in Laconicis Pausaniæ. Quin nec matre alienigena prognatum Regem sibi esse volebant, vt iccirco etiam Heraclidis exteras iungi vetarent. Quod perspicuè docuit nos Plutarchus de Lysandro quodam Ephoro scribens in Agide ad hunc modum: *Lysander* (inquit) *ad huc in magistratu positus, instituit Leonidam arcessere lege quadam vetusta, quæ Heraclidam vetat ex muliere alienigena liberos tollere.* Itaque ex hac causa institutum videtur, vt vxores Regum ab Ephoris custodirentur, ne quis videlicet supponeretur, néve Regia familia aliena & adulterina sobole inquinaretur. Auctor Plato Alcibiade I. vbi ita scribit: ἢ οὐκ ᾔσθησαι τοῖς τε λακεδαιμονίων βασιλεῦσιν ὡς μεγάλα τὰ ὑπάρχοντα· ὧν αἱ γυναῖκες δημοσίᾳ φυλάττονται ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ὅπως εἰς δύναμιν μὴ λάθῃ ἐξ ἄλλου γενόμενος ὁ βασιλεὺς ἢ ἐξ ἡρακλειδῶν, Id est, *Nũquam ne audiuisti quantæ sint Regum apud Lacedæmonios facultates? quorum vxores ab Ephoris publicè custodiantur, vti quantum fieri poßit, prouideatur ne ex alio genere Rex clam fiat, quam ex Heraclidis.* Cæterum fuêre huius Herculeæ stirpis statim initio duo quasi rami Lacedæmone, ex quorum propagine Reges postea semper petebantur, Aristodemi, inquam, filij, qui Procles & Eurysthenes dicti & ex

Heraclidarum regnũ proprium & peculiare.

Reiectitiorum ex adulterina familia regũ exẽpla.

Cleomenes regno exutus.

Leotychidas.

Heraclidis exteris iungi vetitum.

Regum vxores ab Ephoris custodiri solitæ.

Heraclidarum duo rami ex quibus Reges petiti.

Procles & Eurysthenes.

vtroque

vtroque horum familia vna Regia ab altera prorſus diſtincta, ita vt ſemper eſſent ſimul duo Reges, pari poteſtate ac dignitate, ſicut item exemplo horum duos conſules Romæ factos, ſcribit Dionyſius lib. IV. Erat enim Regum Lacedæmoniorum ſemper alter ex Proclidis, alter ex Euryſthenidis. Nam ſic eos vocare tum placuit, à primis vtriuſque huius familiæ auctoribus. Docet hoc luculenter præter Pauſaniam & alios, Probus in Ageſilao ita ſcribens. *Mos eſt*, inquit, *à maioribus Lacedæmoniis traditus, vt duos haberent ſemper Reges, nomine magis quàm imperio, ex duabus familiis Proclis & Euryſthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartæ Reges fuerunt. Harum ex altera in alterius locũ fieri non licebat, itaq; vterq; ſuum retinebat ordinem.* Meminit & Cicero libro II. de Diuinatione, vbi ſcribit Procli vitam fuiſſe breuiorem, multò tamen eum fratri rerum geſtarum gloria præſtitiſſe. Quod tametſi de Procle Ciceroni credendum eſt ita habuiſſe: tamen ex Herodoto nobis conſtat, & primas inter hoſce fratres Euryſthenem obtinuiſſe, eíq; vt primogenito plus honoris tributum. Verùm quomodo monitu oraculi vterque frater Rex creatus ſit, ac primogenitus Euryſthenes deprehenſus, grauiſſimus auctor Herodotus hiſtoria hac à Lacedæmoniis ipſis accepta prodidit, quam breuitatis cauſa verbis interpretis tantum adſcribere hîc voluimus. *Ariſtodemi vxorem*, inquit, *nomine Argiuam peperiſſe geminos ferunt. Ariſtodemum hos intuitum morbo deceßiſſe. Lacedæmonios autem qui tum erant, inito conſilio creaſſe Regem è pueris eum, qui eſſet Primogenitus, vt Lex iubebat. Sed neſcientes vtrum puerorum eligerent, quum eſſent ſimiles & pares, id quum nequirent ipſi diſcernere, prius fuiſſe percontatos genetricem, eáque negante ſe dignoſcere ſeu dißimulante, quod videlicet (vt credibile eſt) magnopere cuperet ambos effici Reges: ita de hoc dubitantes Lacedæmonios miſiſſe Delphos, ſciſcitatum quid in ea re agerent. Et iis Pythiam reſpondiſſe, vt vtrumque puerorum Regem ducerent, ſed primogenitum magis honorarent. Hoc reſponſo à Pythia edito, Lacedæmonios incertos nihilominus quo pacto primogenitum reperirent, admonitos fuiſſe à quodam Meſſenio, nomine Panite, vt obſeruarent vtrum puerorum mater priorem lauaret cibarétque: quam ſi deprehenderent eodem ſemper modo facere, habituros id omne quod quærerent, & inuẽturos quod vellent: ſin illa alternando erraret, palàm fore ne ipſam quidem quippiam*

Euryſthenes quomodo ſit primogenitus deprehenſus.

magis nosse, vt & isti aliam rationem inirent. Ibi Spartiatas ex admonitu Messenij obseruãtes matrem puerorum, ignaram cur obseruaretur, animaduertentésque illam præferentem alteri primigenitum, tum cibando, tum lauando, accepisse puerum, qui magis honorabatur à matre tanquam primigenitum, publicéque alendum curasse, imposito ei nomine Eurystheni, iuniori Procli. Hactenus Herodotus. Itaque Eurysthenes Herodoto, vt & Ciceroni, itémque Pausaniæ, maior natu: Procles minor. Postea manentibus hisce familiis discretis, non ita multo exinde tempore mutata sunt iis nomina. Nam qui Eurysthenidæ prius dicti fuerant, deinceps appellabantur Agidæ, ab Agide ipsius Eurysthenis filio: qui antea Proclidæ vocabantur, Eurytionidæ seu Eurypontidæ, ab Euryponte seu Eurytione (nam in nomine hoc variant auctores) Soi filio, Proclis Nepote denominati. Auctor Pausanias in Laconicis, vbi de prioribus ita scribit: Ευρυσθένει πρεσβυτέρῳ τῶν Αριστοδήμου παίδων ὄντι ἡλικίαν, γενέσθαι λέγουσιν υἱὸν Ἆγιν. ἀπὸ τούτου δὲ τὸ γένος τοῦ Ευρυσθένους καλοῦσι Αγίδας, Id est, *Eurysthene Aristodemi Filio natu grandiore Agin genitum ferunt: à quo omnis Eurysthenis posteritas sunt Agidæ appellati.* De posterioribus hæc eius verba: Προκλῆς ὁ Αριστοδήμου τὸ παιδίον ὄνομα τίθεται Σόον. Ευρυπῶντα δὲ τὸν Σόου φασὶν ἐς τοσοῦτον ἀφικέσθαι δόξης, ὡς καὶ τὴν οἰκίαν ταύτην Ευρυπωντίδας ὄνομα ἀπ' αὐτοῦ λαβεῖν, Προκλείδας ἐς ἐκεῖνον καλουμένους, Id est, *Procles Aristodemi F. habuit filium cui Soo nomen: Soo Eurypon genitus. Hic tantum gloriæ est consecutus, vt tota eorum familia, qui Proclidæ ante sunt appellati, Eurypontidarum ab eo cognomẽtum acceperit.* Eò verò profuit hæc Regũ geminatio, & binorũ creatio, vt iis perpetuò animis dissentientibus, quemadmodum tradit Herodotus, esset apud Lacedæmonios imperij consentanea quædam moderatio. Id quod diuinum Platonem etiam sensisse animaduertimus, referentem hoc non iniuria ad numinis prouidentiam. Cuius sententia libro III. de Legibus his verbis scripta est: θεὸς οἶμαι κηδόμενός ὑμῶν τις, ὃς τὰ μέλλοντα προορῶν, δίδυμον ὑμῖν φυτεύσας τὴν τῶν βασιλέων γένεσιν ἐκ μονογενοῦς, εἰς τὸ μέτριον μᾶλλον συνέστειλε, Id est, *Deus opinor aliquis de vobis curam gerens, & futura prouidens, geminam vobis Regum progeniem ex vna stirpe producens, ad moderationem eorum potestatem retraxit.* Non fuit itaque alia huius regni ratio, quam secundum genus. Vnde

Eurysthenidæ iidem et deinceps Agidæ. Proclidæ iidem & deinceps Eurytionidæ siue Eurypontidæ.

Regum binorum creatio quid profuerit.

& idem Plato apud Laertium quinque regnorum genera constituens, ab hoc exemplum regni à genere petit: κατὰ γένος δ' ἀρχὴ τοιαύτη τις λέγεται, οἷον οἱ βασιλεῖς λακεδαιμόνιοι ἄρχουσιν. ἀπὸ γὰρ γένους τινὸς ἡ βασιλεία, Id est, *Regnum per genus tale ferè quale Lacedæmoniorum regnum existit.* Ac durauit ita eis regnum, vt non adimeretur per totam ipsorum vitam, nisi conuictis & damnatis alicuius criminis. Vnde Polybius ait lib. VI. παρὰ λακεδαιμονίοις οἱ μὲν βασιλεῖς ἀΐδιον ἔχουσι τὴν ἀρχὴν, Id est, *Reges perpetuum regnū apud Lacedæmonios habent.* Ad hunc itaque modum familia Regia habuit, atque ita in duas stirpes moderandi imperij causa distributa.

Regnum perpetuum Lacedæm. reges habuerunt.

Deinde considerandum est, quomodo succedendi ius constitutum fuerit. De quo non difficile intellectu hoc in genere, quandoquidem secundum genus regnum semper transmissum, vti iam disputauimus, necessariò id fuisse hæreditarium. Sed tamen, sicut ex alterutra familia vnus tantum semper erat Rex: ita ex pluribus liberis cuiusque regis defuncti, vnus solummodo in sua familia locum eius tenuit, reliqui cuiuscunque gradus cum ciuibus aliis pari iure viuebant. Quod ita intelligēdum tamen, vt liberos primo fuisse loco sciamus, atque inter eos illum ordine primum, qui maximus natu, postea cæteros pro ætatis ratione. Deficientibus autem liberis, fratres defuncti erant proximi. Qui si & ipsi non extarent, tum qui sanguine propior & successione. Hoc ita obtinuisse ipsa Regum series indicat, apud Herodotum, Plutarchum & Pausaniam: & docet non obscurè etiam Æmilius Probus ita scribens. *Primus*, inquit, *in eo regno habebatur, qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum diligebatur qui proximus esset propinquitate.*

Succedendi ius quomodo constitutum.

Atque huius successionis ordini, quem indicauimus, nihil ætas officiebat. Siue enim puberes, siue impuberes, siue etiam posthumi relicti fuissent; regni iure non excludebantur, quamuis ad legitimam eorum ætatem administratio esset penes tutores. Quod accipiendum quoque tàm de nepotibus, quàm de filiis, ita vt nepotes filij maioris patrum in locum succederent, & patruis præponerentur. Exempla illustria in Charilao, & Arco, vt alia omittamus. Charilaus enim Polydeclæ filius, post obitum

Ætas non obfuit successioni.

Exempla. Charilaus.

patris in lucem editus, Lycurgo patruo volenti, & id agenti, quum mater vitæ eius insidias strueret, prælatus est, vt copiosè scribitur apud Plutarchum in Lycurgo. Areus item Acrotati filius, Cleomenis nepos, auo Cleomeni, cùm pater prius mortuus esset, in regnum succedit, superato Cleonymo patruo, qui sibi illud proximitatis nomine vẽdicauit, quippe Cleomenis filius. Sed cedere coactus Cleonymus, quod minor natu esset, & ius Acrotati maioris filij in Areum translatum, sententia lata conseruatum, vt est apud Pausaniam. Quin adeò stabile hoc ius succedendi erat, vt idem obtineret etsi exilio mulctati, vel capitis pœna affecti essent patres & aui, quibus successores quærebantur. Non enim pœnæ personam egrediebantur; sed ad quos regnum deuolutum erat, ij ius suum retinebant. Argumento sunt Archidamus, Agesipolis, & Eurydamidas. Archidamus Zeuxidami filius, Leotychidę nepos, auo Tegeas in exilium profugo, quod pater Zeuxidamus iam in viuis esse desiisset, Rex creatus est. Agesipolis patri Pausanię, Plostonachis filio, subrogatur, cui minor frater Cleombrotus deinde succedit, vterque filius patri exulanti substitutus, fratérque vicissim fratri. Denique Eurydamidas Agidis filius patre in carcere ab Ephoris necato, ad ius successionis nihilominus admissus. De quibus omnibus Pausanias agit copiosius, & quædam etiam apud Herodotum & Plutarchum inuenias. Nec vnquam immutatum hoc ius stante Repub. nisi ea de causa, quam suprà attigimus, animaduertere licet.

Areus.

Penes filios mansit ius successionis licet capitis supplicio affectis patribus.

Exempla Archidamus.

Agesipolis.

Eurydamidas.

Regum educatio qualis.

Tertio educatio Regum & ipsa singularis erat, adeóque non solum ab aliarum gentium moribus diuersa, sed & liberior multò quàm reliquorum Lacedæmoniorũ. Nam quum cæteri Lacedæmonij ea viuendi disciplina instituerentur, quæ ἀγωγὴ dicebatur, rigida illa admodum & seuera: Quibus regnum debebatur, ab hac educatione lege quadam liberi erant. Itaque Plutarchus agens de educatione Agesilai, qua à puero ille nulla dũ regni spe sub rigore & seueritate disciplinæ Laconicæ institutus fuerat, hæc de Regiis pueris addit: ταύτης, inquit, ἀφίησιν ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης τοὺς ἐπὶ βασιλείᾳ τρεφομένους παῖδας, Id est, *hac necessitate soluit Lex pueros, qui ad regnum educabantur.* Verũ tamen quum victus ratio liberior esset: tamẽ ad omnem morum honestatem

assuefa-

assuefacti fuerunt,& in primis ad grauitatem & seueritatem. Inde enim est, quod eodem ferè loco apud Plutarchum scribitur, Agesilaum præter reliquorum Regum consuetudinem se popularem præstitisse ex institutione. Id enim in eum sensum accipio, quod reliqui Reges non fuerunt populares, nec Regum educationi fuerit consentaneum, popularem se præstare. Itaque si minus seueri Reges dabatur magno hoc ipsis vitio. Idcirco Charilaus Rex reprehensus, quod adeò miti mansuetóque esset ingenio, vt nec aduersus improbos esset austerus. Quò pertinet etiam Cleomenis illud. Nam dicente ciue quodam, bonum Regem vsquequaque debere esse beneuolum: *Sanè respondit ille, dum tamen non exponat se contemtui.* Deinde etiam in Legibus erudiebantur,& iustitię rationem à parentibus potissimum discebant. Ita Acrotatus Rex, quũ parentes iniusti aliquid ab eo petiissent, fatetur se ab iis ad iustitiam honestatémque eruditum, ac facturum idcirco potius, quæ ipsi docuerant, quàm quæ iam peterẽt. Et Agesipolis Rex gloriatur de eo præcipuè, & sibi iuris notitiam ante alios vendicat. Nam prouocantibus Atheniensibus de controuersia quadam ad Megarensium iudicium: Respondens, inquit, *turpe principibus Græciæ minus esse ius notum quàm Megarensibus:* Innuens sibi non minus quod iustum esset cognitum, quàm vllis aliis. Denique in vniuersum ad obedientiam omnium legum acrius, quàm alij erudiebantur, ita vt tametsi aliis modis multa illis indulgerentur: tamen minor illis delinquendi potestas esset, quàm cæteris. Quod planè de iis scribens docuit nos disertissimus Orator Isócrates. Nam quum suadet æmulari & imitari Reges Lacedæmoniorum, postea rationem addens ait: Ἐκείνοις γὰρ ἀδικεῖν μὲν ἧττόν ἔξεστιν, ἢ τοῖς ἰδιώταις, Id est, *Iis enim* (Regibus) *minus delinquere licet, quàm priuatis.* Quod vtinam omnium gentium Reges sibi imitandum proponerent, tum verò felicius cum Repub. ageretur. Sed iam eò ventum est demẽtiæ, vt etiam docti & rerum politicarum non imperiti disputent, Regiam potentiam in absoluta & liberrima rerum omnium licentia positam esse, magísque vt Reges dominentur legibus, quàm leges ipsis. Quod tamen cordati Reges, & moderati principes haud ipsi probauerint, nec qui Reges boni & legitimi audire volue-

Ad grauitatem & seueritatem educabantur.

Reges non fuerunt populares.

Charilaus reprehensus.

In legibus erudiebantur.

Acrotati ad parẽtes responsum.

Agesipolis responsum.

Ad omnium legũ obedientiã

runt, vsurparunt. Certè iuris & iustitiæ antistites ita statuere salua Repub. vix poterũt. Sed de ea re aliàs videbimus, vbi aliarum instituta de Regum educatione & institutione referemus.

Corporis constitutionis in Rege eligẽdo habita ratio. Claudus rex vitabatur. Oraculum de rege claudo vitando.

Quarto loco requirebãt in Regibus suis Lacedæmonij multa, quæ ad corporis cõstitutionem fecerunt. In primis enim necesse erat Regem integris esse membris. Etenim claudũ Regem vitandum veteris cuiusdam oraculi monitu docti erant. Nam claudum exitio ipsis futurum prædictum erat. Oraculum hoc extat apud Plutarchum in Agesilao. *Diopithes*, inquit, *erat Spartæ vir fatidicus, habebaturque in rebus diuinis sapiens & doctus. Hic nefas esse ostendit regnare quenquam Lacedæmone claudum, atque oraculum in iudicio hoc recitauit.*

Φράζεο δὴ σπάρτη, καίπερ μεγάλαυχος ἐοῦσα,
Μὴ σέθεν ἀρτίποδος βλάψῃ χωλὴ βασιλεία.
Δηρὸν γὰρ νοῦσοί σε κατασχήσουσιν ἄελπτοι,
Φθισίβροτόν τ' ἐπὶ κῦμα κυλινδομένου πολέμοιο.

Quos versus interpres ita vertit:

Tu quamuis animo tumeas, ô Sparta, superbo,
Te rectam pedibus prorsus circumspice: Claudum
Ne lædat regnum. Longi te namque labores
Et subiti cingent, Martisque agitaberis vndis.

Oraculum de claudo vitãdo Rege quomodo elusum.

Quod tamen oraculum, quum contra Agesilaum claudum, in contentione de regno, inter ipsum & Leotychiden exorta, allegaretur, Lysander Agesilao studens, de eo qui progenie quasi claudicaret, & alterutro parente adulterinus esset, interpretatus est, vt hanc rationem commentus, clauditatem, cuius in oraculo mentio, in ipsum torqueret Leotychiden, vt scribitur eodem loco apud Plutarchum. Quamuis postea quum Epaminondas victor, successu elatus Laconicam inuaderet, oraculum in mentem recurrerit, atque ciuitatem ingens perculerit mœstitia religióque, quasi Respub. ideo afflicta esset, quòd rectum regno deiecissent, claudum verò luxatúmque sublegissent. Cæterum huius instituti, si quis rationem quærat, fortean ea non abs re ad sacra referri poterit. Nam cum Regibus sacra pleraque essent obeunda, eáque non nisi à perfectis membrorum numero & conformatione hominibus peragi possent, necessariò integritas

Cur claudus Rex vitandus fuerit.

Regibus sacra plerunque obeũda.

corporiis in iis desiderata fuit. Quod coniicere licet ab Ægyptiis ad Lacedæmonios deriuatum, illos certè ab Hebræis prius didicisse consentaneum est. Ac quod ad claudicatem attinet, videtur ea non solum Regibus, sed in vniuersum omnibus Spartanis probrosa fuisse, tanquam minus idonei essent claudi ad res bellicas, in quibus Lacedæmoniis præcipuum studium. Itaque miles quidam hoc nomine à quibusdam derisus argutè opprobrium redarguebat: dicens, in bello non fugientibus, sed stantibus & locum suum tuentibus opus esse. Deinde etiam circa Reges in corporis statura proceritatem exigebant, haud dubiè illam decorandæ personæ Regiæ existimantes. Quare Archidamus Rex ab Ephoris est pecunia multatus, saltem quia vxorem pusillam duxisset, addentibus hanc eis rationem: Quod tali vxore ducta non Reges, sed Regunculos gigneret. Quod relatum ex Theophrasto extat apud Plutarchũ vita Agesilai, itémque libro qui inscribitur περὶ παίδων ἀγωγῆς. Ac enimuero Agesilaus ipse huius Archidami filius, pusillus existens, tum domi, tum in Ægypto specie aspernanda habitus est, & paruitatis nomine spretus. Quãquam hilaritas eius & alacritas, vrbanitásque aliena ab omni vocis vel vultus morositate & acerbitate, amabiliorem eum præstiterit omnibúsque formosis ad senectutem vsque, vt idem Plutarchus auctor est in Agesilao. Atque huiusmodi corporis externa species eis in regibus requisita.

Claudit as omnibus Spartanis probrosa.

Militis claudi argutum responsum.

Proceritas corporis in Regibus requisita.

Archidamus parua vxore ducta pecunia est multatus.

Agesilaus paruus existens, fuit contẽptus.

Quinto super potestate Regum etiam peculiariter obseruabant, quod Reipub. ipsorum erat in primis consentaneum. Nam Regibus Spartanis non erat παμβασιλεία, seu *plena & liberrima omnium rerũ potestas*, nec quiduis faciendi arbitrium penes ipsos. Hęc enim tyrannicũ animũ sæpe Regibus ingenerare, & subiectorum magna cum inuidia coniuncta esse existimarunt. Quorum vtrunque Legislator præcanere voluit. Id quod elegantissimus auctor Xenophon etiam in eum finẽ rectè monuit à Legislatore obseruatum: οὐκ ἐβουλήθη, inquit, οὔτε τοῖς βασιλεῦσι τυραννικὸν φρόνημα παραστῆσαι, οὔτε τοῖς πολίταις φθόνον ἐμποιῆσαι τῆς δυνάμεως. Quare non alia eorum potestas, quàm quæ legibus initio constituta, quarum vinculis quoque prorsus ea erat adstricta. Ideo rectè Aristoteles lib. III. cap. IV. ἡ ἐν τῇ λακωνικῇ πολιτείᾳ δο-

Regum potestas qualis fuerit.

κεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον. Οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, Id est, *quod in Laconum Repub. regnum est, videtur esse maximè legibus adstrictum. Non sunt omnia enim arbitrij ipsius.* Ac vt securi huius essent

Sacramentum à Regibus singulis mensibus exactum.

Lacedæmonij, solemne sacramentum quot mensibus exigebatur à Regibus, quo iurabant regnum se secundum leges administraturos, adigentibus eos in sua verba Ephoris: vt & ipsi exigebant euicissim ab Ephoris iuramentum, quo promittebant se regnum iis hoc facientibus conseruaturos. Auctor Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorum: ὅρκους δὲ ἀλλήλοις κατὰ μῆνα ποιοῦνται, ἔφοροι μὲν ὑπὲρ τῆς πόλεως, βασιλεὺς δ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ ὅρκος ἐστὶ τῷ βασιλεῖ, κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους νόμους βασιλεύσειν· τῇ δὲ πόλει, ἐμπεδορκοῦντος ἐκείνου, ἀστυφέλικτον βασιλείαν παρέξειν, Id est, *Singulis mensibus iure iurando se inuicem astringunt, Ephori quidem ciuitatis nomine, Rex autem suo. Iusiurandum verò Regis est, secundum conditas Reipub. Leges se imperaturum. Ciuitatis autem* (vel Ephororum ciuitatis nomine) *Rege iusiurandum inuiolatum seruante, regnum inconcussum præstare.* Meminit & huius Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum, etsi non quot ~~annis~~ mensibus, sed ante regni initia iuramentum eiusmodi à Rege præstari solitum sciebat.

Ab Ephoris præstitum sacramentum singulis mensibus.

Regum potestas aliter domi, aliter militiæ constituta.

Quod quum ita sit, tamen aliter potestas Regum constituta domi, aliter militiæ; hîc liberior & amplior, ibi angustior & in arctum quasi redacta. Ita Herodotus ait, Alia fuisse ἐμπολέμια, alia εἰρηναῖα, quæ ipsis tributa erãt. Præcipuè autem fuit hoc potestatis Regiæ domi, quod sacrorum omnium, eorúmq; quę ad Deos pertinebant arbiter & moderator esset Rex.

Reges Sacrorum omnium administri.

Aristoteles loco superius indicato: ἔτι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. Idémque ferè Herodotus ait, qui ad Deorum venerationem spectantia, Regibus fuisse commissa scribit. Et quidem eodem

Regũ duo propria sacerdotia.

auctore peculiariter erant Regum duo propria sacerdotia, videlicet Iouis Lacedæmonij, & Iouis cælestis. Nec non singulis Neomeniis seu Calendis, & septimo quoque die mensis ineuntis, victimam perfectam, vtrique eorum ex publico dari solitam immolandam in Æde Apollinis, cum farinæ medimno, & quartario vini Laconici, apud eundem est lib. VI. Quin Xenophon addit, quod omnia sacrificia pro salute Reipub. offerenda eis etiam tributa fuerint, tanquam qui Deo oriundi Deos etiam facilius

lius placaturi essent. Vt mittam iam sacrificia belli causa à Regibus solis offerri solita. Præterea ius erat Regibus per se quosdã magistratus & sacerdotes creandi, eos videlicet, qui dicebantur Proxeni & Pythij. Nam Herodotus de hisce Regibus loquens scribit: προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκεῖσθαι, τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, καὶ πυθίους αἱρέεσθαι, Id est, *iis tributum fuit, vt ex ciuibus quos vellent Proxenos declararent, & Pythios legerẽt.* Præterea si quid noui sanciendum, vel si veteribus legibus derogandum esset, Regi tanquam summo magistratui tribui solebat ea potestas. Itaque quum aliquando Tresantes, id est, qui metu territi bello profugerant, legitima ignominia pœna afficiendi essent, nec id sine periculo mutationis fieri posset, quòd ij plures numero forent, Agesilaum in eam rem Legislatorẽ seu Harmosten creant. Tum verò iudicia quarundam causarum solummodo ad Reges pertinebant, apud quos istarum disceptatio finiebatur. Quæ qualia fuerint, infrà commodiore loco explanabimus. Sed & Legatis siue hostium, siue amicorum auditis, Regibus datũ est eos cum responsis dimittere. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: τὸ μέντοι πρεσβείας ἀποπέμπεσθαι, καὶ φιλίας καὶ πολεμίας, τοῦτ᾽ αὖ βασιλέως, hoc est, *Legationes dimittere, tùm amicas tùm hostiles, id verò Regis est.* Atque hæc domi Reges potuêre. Quantum verò ad bellum attinet, non solùm in eo inceptando Regis potissimum auctoritas intercessit: sed & cœptum, eius consilio prorsus administrabatur, nullo alio Imperatore creato, modò is idoneę esset ętatis. Qua de re hîc paucioribus, quia vbi de militia agimus, tum verò copiosius super ea re nobis disserendum est.

Sacrificia belli causa à solis Regibus offerri solita.

Regum potestas per se creare quosdam magistratus.

Nouas leges condere vel aliquid veteribus derogare.

Tresantes qui.

Soli de quibusdã causis iudicare solebant.

Hostium aut amicorum legatos audire & dimittere.

Regum potestas in bello.

Postremò ad honores Regibus præstitos veniamus. In his autem tribuendis satis indulgentes Lacedæmonios fuisse animaduertimus: Etsi potestatem multis modis imminuerint. Verumtamen erga eos mortuos hac in parte benigniores & effusiores, in viuos restrictiores, & quidem militiæ quàm domi augustiores ipsi Reges. Nam quæ domi iis præstabãtur, non longè à priuatorum discedebant honore. Itaque Xenophon ait: αὗται μὲν τιμαὶ αἱ οἴκοι ζῶντι βασιλεῖ δίδονται, οὐδέν τι πολὺ ὑπερφέρουσαι τῶν ἰδιωτικῶν, Id est, *Honores qui domi Regibus deferuntur, non multum superant priuatos.* Quod conueniebat in ea Repub. quam quoad po-

Regibus qui honores præstiti.

Alij honores viuis, alij mortuis præstiti.

terat maximè ad æqualitatem reduçere voluit Lycurgus. Sed in

Honores viuis Regibus habiti.

plerisque tamen respectum ad Regem per magnum habitum, agnoscēdum est. In primis quicquid id erat, quod publicè agendum, ita demum incipiebant, vt à Rege auspicarentur.

A Rege, aliquid agturi, auspicabantur.

Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: ἄρχονται μὲν πάντες ἀπὸ βασιλέως, ὅταν βούλονταί πρᾶξαί τι, Id est, *Ordiuntur omnes à Rege, quum agere aliquid volunt.* Atque hoc ita fieri necesse erat, non solùm quia Rex summus magistratus: sed etiam quia auspicia ei subiecta, vt iccirco quasi boni ominis esset à Rege initium facere.

Proedria.

Deinde proedria seu supremus consessus semper Regibus honoris causa cedebatur, idque tùm in libationibus tùm certaminibus. Herodotus lib. VI. ἢν θυσίην τις δημοτελὴς ποιέηται, πρώτους ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἵζειν τοὺς βασιλέας, Id est, *moris erat in libationibus faciendis primo loco Reges in conuiuio collocare.* Idémque auctor ἐν τοῖσι ἀγῶσι πᾶσι προεδρίας ἐξαιρέτους eis attribuit.

Regibus omnes assurgebant.

Præterea Regibus etiam omnes assurgebant, quocunque in cætu reuerentiam eis, vt par erat, exhibentes. Nam Regi soli & Ephoris ex omnibus magistratibus assurgere moris fuit. Ita enim Heraclides de Politiis. Οὐδενὶ, inquit, ἐπανίστανται πλὴν βασιλεῖ καὶ Ἐφόρῳ.

Ephori soli Regibus nō assurrexerant.

Ab hoc tamen honore Regibus pręstando Ephori erant liberi, ipsorum munere id non ferente. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: ἕδρας πάντες ὑπανίστανται βασιλεῖ, πλὴν οὐχ ἔφοροι ἀπὸ τῶν ἐφορικῶν δίφρων, Id est, *Omnes è sedibus suis Regibus assurgunt, exceptis Ephoris, qui è cellis se Ephoricis non leuāt.* Quod tradit etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Quò pertinet apophthegma quod est apud Plutarchum. Nam Anaxilas miranti cuidam cur Ephori Regibus non assurgerent, quum quidem ab iis constituerentur, Respondit: causa, inquit, eadem cum ea, ob quam Ephori sunt. Quod ita intelligendum, Ephoros constitutos, vt quodammodo Regiam potentiam infringerēt, non esse itaque consentaneum iis honorem tribuendo concedere.

Regibus peculiaris terra & ager assignatus.

Assignata etiam erat Regibus peculiaris terra & ager, ex iis quæ circumiacentium vrbium fuerant, vnde necessaria ipsis suppeditari poterant. Nam Legislator, vt Xenophon inquit, γῆν ἐν πολλαῖς τῶν περιοίκων πόλεων ἀπέδειξεν ἐξαίρετον τοσαύτην, ὥστε μήτε δεῖσθαι τῶν μετρίων, μήτε πλούτῳ ὑπερφέρειν, Id est, *tantam terram ex adiacentium*

vrbium

vrbium agris ſecretam eis dedit, vt mediocri contenti non indigerent, nec diuitiis abundarent. Erant quoque Regibus, vt apparet, iam inde à primis temporibus ſuæ Regiæ ſeu domus & habitationes, vbi ſemper ad id honoris faſtigium euecti habitarent. Quod indicare voluiſſe videtur Plutarchus, quum ſcribit Ageſilaum in iis habitaſſe ædibus, quas Ariſtodemus extruxerat. Fuit autem Ageſilaus ille ex Eurypontidis. Et euiciſſim Agidarum habitatio fuiſſe videtur in Boonetis. Quæ ita dicta, quod ab vxore Polydori Regis, qui ex Agidis erat, poſt eius obitum boum permutatione fuerant comparata, vt ſcripſit Pauſanias. Nec ab his diſſentire exiſtimo Xenophontem, qui ad commodiorem habitationem eorum ædibus aquarum ſtagnum ſeu riuum adiectum fuiſſe teſtatur: πρὸς τῇ οἰκίᾳ δὲ λύμνη ὕδατος ἀφθονίαν παρέχει· ὅτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς πολλὰ χρήσιμον, οἱ μὴ ἔχοντες αὐτὸ μᾶλλον γιγνώσκουσιν. Quod ita eſſe non poterat, niſi in iiſdem ſemper ædibus eorum habitatio fuiſſet. Quin & publicum erat Regum tabernaculum, vbi ſeorſum cum ſuis cibum capiebant. Ita enim Xenophon: ὅπως καὶ οἱ βασιλεῖς ἔξω σκηνῶσιν, σκηνὴν αὐτοῖς δημοσίαν ἀπέδειξε, Id eſt, *vt Reges ſeorſum ab aliis vel foris diſcumberent, publicum eis tabernaculum dedit.* Quò facit etiam quod idem Xenophon Pythios ei contubernales adiunctos fuiſſe ſcribit. Etenim in publico eos cœnare ſolitos indicat etiam Herodotus, quum ſcribit eis ad cœnam non venientibus, domum mitti, ἀλφίτων δύο χοίνικας ἑκατέρῳ, καὶ οἴνου κοτύλην, Id eſt, *binos farinæ chœnicas vtrique, ac vini ſextarium.* Sed & hoc honori Regũ dabatur, vt duplo plus acciperent in cœna, quàm alij. Quòd Xenophon etiam Lycurgo adſcribit, quod is ſcilicet Regem διμοιρίᾳ ἐπὶ τῷ δείπνῳ ἐτίμησεν, Id eſt, *duplici portione in cœna honorauerit.* Quod nec omiſit Herodotus dicens, παρεοῦσι διπλάσια πάντα δίδοσθαι, Id eſt, *Regibus præſentibus omnia duplicia dari.* Vbi addit Hiſtoricus contingere iis idem ad priuatorum conuiuia inuitatis. Cuius reddit hãc rationem Xenophon, videlicet hoc fieri οὐχ ἵνα διπλάσια καταφάγοιεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦδε τιμῆσαι ἔχοιεν εἴ τινα βούλοιντο, Id eſt, *Non quod ipſi duplum vorarent; ſed vt inde aliquem honorarent, ſi ita viſum eſſet.* Qua de re idem auctor meminit in vita Ageſilai. Quin & ex libaminibus, ſeu ſacrificiis, pars aliqua honorarij loco Regis erat.

Regibus datæ domus Regiæ ad habitandum.

Regũ erat publicum tabernaculum.

Regum in cœnis publicis duplex portio.

In ſacrificiis pars aliqua Regibus honorarij loco data.

Xenophon: ἔδωκε δὲ καὶ γέρα ἀπὸ τῶν θυομένων λαμβάνειν. Quod Herodotus quodammodo exponens, inquit: σπονδαρχίας εἶναι τουτέων, καὶ τῶν θυθέντων προβάτων τὰ δέρματα, Id est, *Primitias libaminum Regum fuisse, & ouium immolatarum pelles.* Idem Xenophon auctor, permisisse Legislatorem, vt omnium Scropharum partu singulos porcos caperent, ne vnquam sacrificia Regia impedirentur, si qua re cum Diis communicata opus esset. Atque hæc Regi viuo præstabantur.

Scropharũ partu singulos porcos Reges capiebant.

Cæterum quæ mortuis impendebantur, ea longè maiora & quidem augustiora, quàm quæ homini conuenire possent, censebant. Nam tanquam Heroas, ita Reges post obitum honore prosequebantur, Xenophon nobis auctoritate sua præit: αἱ δὲ τελευτήσαντι, inquit, τιμαὶ βασιλεῖ δέδονται, τῇδε βούλονται δηλοῦν οἱ Λυκούργου νόμοι, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρώποις, ἀλλ' ὡς ἥρωας τοὺς Λακεδαιμονίων βασιλεῖς προτετιμήκασι, Id est, *honoribus qui mortuo Regi habentur, hoc nimirum indicant Leges Lycurgi, non hominum, sed Heroum cultum se Lacedæmoniorum Regibus tribuere.* Sed horum omnium honorum summam, qui qualésq; fuerint, breuiter ex Herodoto meis verbis, non longè tamen ab Historici recedentibus, exponere visum est. Primo mors Regis ita enunciabatur, vt equites per vniuersam Laconicam missi, Regem diem suum obiisse vulgarent: Mulieres autem per vrbem circumeuntes Lebetes pulsitarent. Qúmque tale quid fiebat, necesse erat ex singulis domibus liberos homines marem & fœminam luctu fœdari. Quod qui omisissent, graui afficiebantur pœna. Postea ad hanc indicationẽ conueniebant certo tempore ex tota Lacedæmone permulti numero, funus Regis honoris gratia ducturi, præter ipsos Spartiatas, quos vniuersos adfuisse verisimile est. Horum itaque ac Helotarum, Spartiatarúmque aliquot millibus congregatis, viri mulieribus permisti frontes suas intrepidè pungebant, & vlulatu immenso eiulabant. Atque inter ea exclamabant dicentes, hunc vltimum Regem iam mortuum omnium fuisse optimum. Quæ omnia barbaro ritu fiebant. Ac ita quidem domi mortuis funus fiebat. Si verò in bello Regem obiisse contigerat, eius simulacrum conformantes in toro benè strato efferebant In vniuersum autem quo tempore funus fiebat, decem dierum iusti-

Regibus mortuis qui honores habiti.

Mors Regis nuntiabatur certis ritibus.

Funus Regis elatum cum immẽso vlulatu.

Regibus in bello mortuis qui honores habiti.

cium.

cium indicebatur, nec magiſtratuum vllus cõgeſſus habebatur, ſed hoſce dies vt funeſtos luctu traducebant. Heraclides de politiis addit, Mortuo Rege tribus diebus nihil vendi, ſed forum paleis conſpergi. Eius verba hæc. ὅταν ῇ τελευτήσῃ βασιλεύς, τρεῖς ἡμέρας οὐδὲν πωλεῖται, καὶ ἀχύροις ἡ ἀγορὰ καταπάσσεται. Poſt humationem, vt memoria mortui Regis eſſet apud omnes cara & veneranda, qui ſucceſſit hoc eius honori tribuebat, vt liberaret ære alieno quemuis Spartiatarum, Regi vel Reipub. debito obſtrictum. Quod item Perſicum eſt. Atque hæc quidem, quæ ferè ex Herodoto retulimus, communia vtriuſque familiæ Regibus. Sed locus tamen ſepulturæ eis peculiaris & diuerſus, atque alius his, alius illis legitimus. Eurypontidæ enim in Aphetaide ſepeliebantur. Pauſanias lib. III. ἐπὶ τῷ πέρατι ἀφεταΐδος ἐγγύτατα ἤδη τοῦ τείχους, Δικτύννης ἐστὶν ἱερὸν, καὶ βασίλειοι τάφοι τῶν καλουμένων Εὐρυποντιδῶν, Id eſt, *In extremo Aphetaidis prope murum Dictynnæ eſt ædes, & Regia ſepulcra Eurypontidarum.* At verò Agidarum erat in loco quodam, qui Theomelida dicebatur. Idem diligentiſſimus ſcriptor paulò poſt: καλεῖται δὲ ἐν τῇ Σπάρτῃ Θεομηλίδα χωρίον. κατὰ τοῦτο τῆς πόλεως τάφοι τῶν Ἀγιαδῶν βασιλέων εἰσὶ, Id eſt, *Locus Spartæ eſt Theomelida dictus, circa hunc vrbis locum ſepulcra Regum Agiadarum.* Atque hactenus quæ de Regibus obſeruata nobis ad hunc locum pertinere viſa ſunt.

Poſt humationem Regum quid in eorum honorem factitatũ.

Sepulturæ locus Regũ duabus familiis peculiaris & diuerſus.

Eurypontidarũ ſepulturæ locus.

Agidarum ſepulturæ locus.

CAPVT III.

De Senatu.

POſt Reges proximè Senatus ſequi debet, quia & in Repub. ille Regibus adiungebatur. Dicebatur autem Senatus peculiariter Lacedæmone γερουσία, nomine Græcis ſcriptoribus ferè omnibus hac vſurpatione celebrato. Teſtis luculentiſſimus præ aliis Pauſanias Laconicis: ἡ μὲν δὴ, inquit, γερουσία συνέδριον Λακεδαιμονίοις κυριώτατον τῆς πολιτείας, Id eſt, *Geruſia Lacedæmoniis eſt conſeſſus, penes quem præcipua Reipub. auctoritas, vel eſt ſupremus Reipub. conſeſſus.* Apud Heſychium tamen γερῶα etiam dicitur σύστημα γερόντων, γέροντες autem ipſi Senatores. Ratio nominis non obſcura, eadémque quæ in latino, ab ætate videlicet ſenili petita. Ita Æſchines in Timarchum de Lacedæmoniorum Senibus lo-

Senatus dictus Lacedæmone γερουσία.

quens: τὴν τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἐπωνυμίαν, ἀρχὴν μεγίστην εἶναι νομίζουσιν, Id eſt, *Summum magiſtratum denominatione ætatis ipſorum* (Senum) *cohoneſtandum exiſtimant.* Ita & Cicero vtrunque nomen latinum & græcum inter ſe conferens à reipſa explicat, qui in de Senectute ad hunc modum ſcribit. *Conſilium,* inquit, *ratio & ſententia niſi eſſet in Senibus, non ſummum conſilium maiores noſtri Senatum appellaſſent.* Apud Lacedæmonios quidē hi, qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, vt ſunt, ſic etiam appellantur ſenes. Sed quia minus in nomine difficultatis, eo omiſſo, rem ipſam deſpiciamus, quæ ſatis accuratè explicata eſſe videbitur, declaratis hiſce

De Senatu quatuor præcipua capita.

quatuor, videlicet vt conſideremus quo auctore Senatus inſtitutus, deinde quid in Senatorum lectione ſpectatum, tum quo fine fuerit Senatus creatus, denique quanta polluerit is auctoritate.

1. Senatus quo auctore inſtitutus.

Ac primò quidem auctorem fuiſſe inſtituendi huius ſenatus Lycurgum, Reipub. ratio quæ ab ipſo inchoata ſcribitur, monſtrat. Docuítque idem perſpicuè Plutarchus, qui hoc tanquam præcipuum & fundamētum reliquorum eum principio aggreſſum aſſerit. Ita enim in vita eius ſcribit: πλειόνων καινοτομηθέντων ὑπὸ τοῦ λυκούργου πρῶτον ἦν καὶ μέγιστον ἡ κατάστασις τῶν γερόντων, Id eſt, *Quum multa innouata ſint à Lycurgo, primum ac præcipuum erat Senatorum conſtitutio.* Verumtamen non temerè hinc initium fecit Legiſlator: ſed vt hunc magiſtratum eò lubentius admitterent ciues, Oraculi Rhetram propoſuit, qua iubebatur Senatum le-

Senatus cōſtitutio ex Oraculo.

gere. Verba Oraculi extant item apud Plutarchum in hunc ſenſum ſcripta. Vbi templum extruxeris Ioui Sillanio & Mineruæ Syllanię, populúmque diſtribueris in tribus & obas triginta, Se-

Senatorum numerus, & eius numeri quæ cauſa.

natum conſtitues adiunctis Regibus. Vbi paulò ante idem auctor de Senatorum etiam numero diſputat, ſcribítq; Senatores propriè ſic dictos, per ſe fuiſſe numero duodetriginta: cum Regibus, qui plerunque iis accenſebantur, triginta. Sed de hoc numero, cur videlicet tot ſaltem placuerit initio Senatores eſſe, variant aliquantum ſcriptorum ſententiæ, vt idem Plutarchus refert. Ariſtoteles enim ſcribit tot numero lectos Senatores, quod Lycurgus in conſtituenda Republica ſua habuerit triginta ſocios. Sed duos ex illis ob ignauiam deficientes deſti-

tuiſſe

tuisse reliquos viginti octo. Atq; hanc extitisse totidem creandi Senatores occasionem. Sphærus autem asserit, duotriginta tantum initio fuisse consilij cum Lycurgo participes, ideóque tot etiam factos Senatores. Vtrumuis horum verum sit, manifestum inde est, qui adiutores Lycurgo fuêre in Repub. constituenda, eos ipsos & primos factos Senatores. Cæterũ quod Plutarchus causam ex numerorum vi aliquam arcessit, puta quod septenarius quater multiplicatus, & partibus suis paribus plenus, efficax admodum sit, id non multum momenti ad hanc rem attulisse puto, quæcunque tandem causa huius numeri extiterit. Et quidem de auctore ita habendum. *Alia causa ex Plutarcho.*

Secundo videndum quid in Senatorum electione fuerit requisitum. Ac primis quidem Senatoribus, vt diximus, ob præstitam operam in constituenda Repub. id honoris tributum, in reliquis autem postea legendis & voluntas accedere debuit, & legitima ætas, prætérque ea vita honestè acta. Voluntas vsque adeò aperienda erat, vt necesse esset hunc honorem palàm petere, & postea populo probandi vel repudiandi sui potestatem facere. Nam qui huius honoris candidatus erat, per concionẽ transibat, atque ita clamore multitudinis, an placeret vel non, indicabatur. Perinde vt lib. I. quum de suffragiorum ratione egimus ostensum est. Quod institutum Aristoteles politico II. fuisse huius Reipublic. declarat, minimè tamen id probans. Locum eius integrè adscribere visum est, quia præter hoc insigne præceptum politicum continet: ἔτι δὲ (inquit) καὶ τὴν αἵρεσιν ἣν ποιοῦνται τῶν γερόντων κατὰ δὲ τὴν κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης. Καὶ τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι τὸν ἀξιωθησόμενον τῆς ἀρχῆς οὐκ ὀρθῶς ἔχει. δεῖ γὰρ καὶ βουλόμενον, καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν, τὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς. νῦν δὲ (ὅπερ καὶ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν ὁ νομοθέτης φαίνεται ποιῶν) φιλοτίμους κατασκευάζων τοὺς πολίτας, τούτοις κέχρηται πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν γερόντων. οὐδεὶς γὰρ ἄρχειν αἰτήσαιτο, μὴ φιλότιμος ὤν. καί τοι τῶν γ᾽ ἀδικημάτων ἑκουσίων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν διὰ φιλοτιμίαν καὶ διὰ φιλοχρηματίαν τοῖς ἀνθρώποις, Id est, *Præterea delectus quem faciunt Senatorum per iudicationem quandam puerilis est. Et ipsum petere qui hoc honore dignus habendus est, Non rectè habet. Nam & volentem & nolentem modò dignus sit magistratu, ad magistratum admouere oportet. Nũc*

2. In Senatorum electione tria potißimum requirebantur.

Voluntatẽ aperire.

autem idē quod in reliquis Reipub. partibus videtur legislator facere. Reddens enim cupidos honoris ciues, ipsis vtitur ad delectum Senatorum. Nullus enim magistratum peteret, qui non honoris cupidus esset. Et tamen maxima pars iniustorum factorum, quæ sponte faciunt homines, fermè proficiscitur ex ambitione & auaritia. hæc ille.

Aetas sexagenaria.

Ætas deinde iusta, lege quasi annuaria definita in Senatoribus, fuit annorum sexaginta. Non enim recipiebatur, qui non hunc annum attigerat, vel eo maior esset. Plutarchus vita Lycurgi: τοὺς γέροντας αὐτὸς μὲν (ὡς εἴρηται) κατέστησε τὸ πρῶτον ἐκ μετασχόντων τοῦ βουλεύματος. ὕστερον δὲ, ἀντὶ τοῦ τελευτῶντος ἔταξε καθιστάναι τὸν ἄριστον ἀρετῇ κριθέντα τῶν ὑπὲρ ἑξήκοντα ἔτη γεγονότων, Id est, *Senes ipsi (vt dictum est) primum qui consilij fuerant participes designauit: Deinde in locum demortui suffici iussit eum, virtute qui esset præstantissimus iudicatus, sexaginta annis maior.* Quæ tamen ætas nobis videri posset ferè exoleta, & tātum non ad Reipub. negotia inutilis, nisi certum esset Lacedęmoniis animos simul & corpora ad extremum vsque vitæ, ex crebris exercitationibus & sobria viuendi ratione, firma & vegeta fuisse.

Vita honestè acta.

Cæterum vita honestè acta in Senatoribus præcipuè desiderabatur. Nec enim aliis aditus ad hoc honoris fastigium patebat, quàm quorum virtus cognita, & populo esset probata. Illustre testimonium in loco Plutarchi suprà adscripto. Docuit etiam hoc Æschines Oratione in Timarchum de Senibus hisce loquens: καθιστᾶσι δ' αὐτοὺς, inquit, ἐκ τῶν ἐκ παιδὸς εἰς γῆρας σωφρόνων, Id est, *deligunt ipsos* (Senatores) *ex iis, qui à pueritia ad senectutē temperanter seu modestè vixerunt.* Et Scholiastes Græcus Demosthenis scribit, tantum τοὺς καλῶς βιοῦντας in hunc ordinem cooptari. Sicut Polybius quoque lib. VI. de senibus hisce scribit, quod κατ' ἐκλογὴν ἀριστίνδην κεκριμένοι πάντες ἔμελλον ἀεὶ τῷ δικαίῳ προσνέμειν ἑαυτούς. Idémque à Platone, Aristotele, & Demosthene traditum. Itaque circa Senatores legendos hæc spectari solita perspicuum est.

3. Finis in quem lecti Senatores duplex.

Aut propter Senes, aut Rempublicam.

Propter Senes triplex ratio.

Tertiò videamus quem in finem amplissimus hic Senatorum ordo fuerit institutus. Ac quidem videtur respexisse Legislator, aut Senes ipsos per se, aut Rempublicam. Quantum ad Senes, tripliciter eorum habita ratio, auctore nobis ad hanc rem Xenophonte. Nam de virtute ipsorum circa finem vitæ iudicium fieri

fieri iubens, ἐποίησε μηδὲ ἐν τῷ γήρᾳ ἀμελεῖσθαι τὴν καλοκαγαθίαν,
Id est, *effecit vt nec virtutis studium in senecta negligeretur*: sed virtus
ad extremum vsque exerceretur. Meminit etiam Nicolaus de
moribus gentium apud Stobæum his verbis: κρίσις δὲ ταῖς γερουσίαις ἐπὶ τῷ τέρματι τοῦ βίου προστίθεται τοῖς τε εὖ ἢ κακῶς ζῶσιν. Nam
de isto iudicio verba hæc intelligenda. Deinde hoc præmium
honoris virtuti Senum propositum esse voluit, vt esset ea ratione bonorum senectuti etiam consultum. Nam vt Aristoteles
Politico II. ait, ἆθλον ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς ἀρετῆς, Id est, *hic magistratus*
præmium virtutis. Atque hoc modo διέπραξεν ἐντιμότερον εἶναι τὸ γῆ-
ρας τῆς τῶν ἀκμαζόντων ῥώμης, Id est, *Effecit vt honoratior esset sene-*
ctus, iuuenilis ætatis robore. Postremò voluit hoc quasi certamẽ Se-
nibus inter ipsos existere, vt haberẽt vbi animos in virtutis con-
tentione exercerent, quum non essent ad corporis certamina
idonei. Quæ certamina corporis ipsius lõgè vtiliora, vt elegãter
Xenophõ: ὅσῳ, inquit, κρεῖττον ψυχὴ σώματος, τοσούτῳ καὶ οἱ ἀγῶνες οἱ τῶν
ψυχῶν ἢ οἱ τῶν σωμάτων ἀξιοσπουδαστότεροι, Id est, *Quãto præstãtior ani-*
mus corpore, tanto animorũ certamina corporũ certaminibus pluris æstimã-
da. Atq; hęc ad senes ipsos referũtur. Sed nec minus ipsam Rem-
pub. huius ordinis creatio respiciebat, quin potius hic verus in-
stituti Senatus finis iudicandus. Nam hinc eius salus & conser-
uatio pendebat. Erat enim Senatus quasi intermedius inter Re-
ges & populum, eos ita vtrinque inter se continens, vt sibi Rei-
pub. corpus constaret, nec solueretur. Qua de re eleganter Pla-
to III. de Legibus disseruit hisce verbis: μετὰ τοῦτο ἔτι φύσις τις ἀν-
θρωπίνη μεμιγμένη θείᾳ τινὶ δυνάμει, κατιδοῦσα ὑμῶν τὴν ἀρχὴν φλεγ-
μαίνουσαν, ἔτι μίγνυσι τὴν κατὰ γῆρας σώφρονα δύναμιν τῇ κατὰ γένος αὐ-
θάδει ῥώμῃ, Id est, *Præter hæc natura ad huc humana Diuina vi mixta,*
perspiciens imperium vel regnum vestrum suppuratione tumidum, coniun-
git adhuc senum moderatam potentiam, cum iis qui insolenter sibi vendica-
bant potestatem propter genus. Sed & prudenter Plutarchus obser-
uauit hunc ordinem ab vna parte oppositum fuisse tyrannidi, ab
altera plebis dominationi, vt à neutra Respub. per seditionem
concitata opprimeretur. Verba eius in Lycurgo locum Plato-
nis quasi explicantia hæc sunt: αἰωρουμένη ἡ πολιτεία, καὶ ἀποκλί-
νουσα νῦν μὲν ὡς τοὺς βασιλεῖς ἐπὶ τυραννίδα, νῦν δὲ ὡς τὸ πλῆθος ἐπὶ

1. Vt virtus in senecta exerceatur.

2. Præmiũ virtuti Senum propositum.

3. Certamen virtutis inter Senes.

Certamen animi præstantius corporis certamine.

Rempub. quomodo Senatorum creatio respexerit.

Senatus medius inter Reges & populũ.

δημοκρατίαν, οἷον ἕρμα τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν ἐν μέσῳ θεμένη καὶ ἰσορροπήσασα, τὴν ἀσφαλεστάτην τάξιν ἔσχε καὶ κατάστασιν, ἀεὶ τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων τοῖς μὲν βασιλεῦσι προστιθεμένων, ὅσον ἀντιβῆναι πρὸς δημοκρατίαν· αὖθις δὲ ὑπὲρ τοῦ μὴ γενέσθαι τυραννίδα, τὸν δῆμον ἀναρρωννύντων. Quæ verba ita elegantia sunt, vt pari felicitate latinè reddi nequeant, conandum tamen vt aliquo modo interpretata intelligantur. *Quum sublata* (inquit) *quasi in altum penderet Respub. & inclinaret nunc ad Reges vt in tyrannidem euaderet, nunc ad multitudinem, vt plebis dominatio existeret: Senum potestas quasi munimentum in medio interiectum, & æquilibrium vtrinque seruãs, tutissimum* (*Reipub.*) *statum & constitutionem præstitit, viginti octo Senibus se Regibus iungentibus, quum plebis dominationi necesse erat contrauenire: ac vicißim ne tyrannis existeret, populum corroborantibus.* Itaque ex his patet fuisse toti Reipub. quasi communes Senes hos, vt nihilo plus Regibus, quàm populo eos obnoxios esse voluerint. Quare & Agesilaum mulctarunt Ephori, quod cuilibet Senum designatorum bouem pro honorario misisset: tanquam communes illos, sibi proprios acquirere conatus esset, illorum captans fauorem, & donis eos demulcens, vt est apud Plutarchum vita Agesilai, & libro περὶ φιλαδελφίας. Talis itaque causa instituti Senatus.

Agesilaus ab Ephoris mulctatus.

4. Senatorum quæ fuerit auctoritas.

Restat postremò vt de eorum auctoritate agamus, quæ quidem fuit huic ordini, si vspiam alibi, certè apud Lacedæmonios summa. Nam ante Ephoros institutos Respub. ferè tota penes ipsos, ita vt cum Regibus supremi moderatores & Domini essent, omniáque ex ipsorum sententia administrarentur, vt docet Plutarchus in Agide & Cleomene. Quam eorum auctoritatem respiciens Demosthenes eos κυρίους & δεσπότας τῆς πολιτείας vocat. Nam aduersus Leptinem de præmiis virtutis apud Lacedæmonios agens ita ait: ἐπειδὰν τὶς (inquit) εἰς τὴν καλουμένην γερουσίαν ἐγκριθῇ, παρασχὼν ἑαυτὸν οἷον χρή, δεσπότης ἐστὶ τῶν πολλῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς ἆθλον, τῆς πολιτείας κύριον γενέσθαι μετὰ τῶν ὁμοίων, Id est, *Simul atq; aliquis in Senatum cooptatus est, quod fit quum se quem decet præstiterit, Dominus fit multitudinis. Ibi enim virtutis præmium est, Reipub. Dominum cum æqualibus fieri.* Ac latissimè eorum potẽtiam se initiò extẽdisse auctor locupletissimus Isocrates, ita vt eorum guber-

gubernationi & poteſtati omnia Reipublic. negotia ſubiecta fuiſſe, aſſeuerare non dubitet. Etenim eos cum Areopagitis conferens magna circumſpectione & grauiſſimo conſilio creatos aſſerit. Verba eius quibus hanc rem diſputat, digna memoria ſunt. Ait enim, *τὴν τῶν γερόντων αἵρεσιν τὴν ἐπιστατούντων ἅπασι τοῖς πράγμασι, μετὰ τοσαύτης σπουδῆς ποιεῖσθαι νομοθετήσαντος (λυκούργου) μεθ᾽ ὅσηπερ φασὶ καὶ τὴν περὶ τὸν εἰς ἄρειον πάγον ἀναβήσεσθαι μελλόντων*, Id eſt, *Senatorum electionem, qui omnibus negotiis præficiuntur, tanto ſtudio factam, legem ſuper eo ferente* (Lycurgo) *quanto apud (Athenienſes) qui in Areopagum conſcendere deberent.* Quin vſque adeò potentes Senatores, vt in ſuffragiis Regibus nihilo eſſent inferiores. Itaque cum iis Reges coniuncti in Rhetra oraculi. Docuit hoc maximus Philoſophus, qui lib. III. de Legibus ita ſcribit: *τὴν τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων ἰσόψηφον εἰς τὰ μέγιστα τῇ τῶν βασιλέων δυνάμει*, Id eſt, *viginti octo Senatorum poteſtatem, calculis ſuffragiorum æqualem, in maximis quibúſque ipſorum Regum poteſtati.* Et Polybius lib. VI. ait, *Per ipſos & cum ipſis omnia adminiſtrari. δι᾽ ὧν καὶ μεθ᾽ ὧν πάντα χειρίζεται τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν* inquit. Præterea fuiſſe quoque liberrimam hanc ipſorum adminiſtrationem, & rationi reddendæ minimè obnoxiam animaduertimus. Nam Ariſtoteles auctor eſt politico II. Lacedæmone Senatores *ἀνυπευθύνους* fuiſſe. Quod tamen ille, vt alia permulta in Republica hac grauem reprehenſionem mereri iudicat. Qua de re cùm diſputaſſet, adductis eius ſententiæ cauſis, deinde addit: *διόπερ βέλτιον αὐτοὺς μὴ ἀνυπευθύνους εἶναι. νῦν δ᾽ εἰσί*, Id eſt, *Quare præſtaret, minimè immunes eſſe reddendarum rationem. Nunc autem ſunt.* Sed hoc tamen ante Ephoros ſaltem obtinuiſſe exiſtimo, poſtea enim ij ab omnibus rationem poſcebãt. Et meritò ita quidem. Nam tametſi nõ cuiuis reddi rationem neceſſe: tamen magnopere è Repub. eſt aut eminentiori magiſtratui, aut collegio Senatorũ, ſingulos de rationibus teneri, nec quenquã qui Rempub. aliqua in parte gubernet, prorſus immunem vt & Plato ſancit, *δικαστὴν ἀνυπεύθυνον οὐδένα δικάζειν*, Id eſt, *Nullũ iudicẽ oportere non obnoxium eſſe reddendi rationem ſui iudicij.* Quin & hoc multò maximè ad auctoritatem Senatus pertinebat, quod nemo niſi grauis ſceleris conuictus ab hoc ordine moueretur:

ſed tota vita ea dignitas maneret in hoc collegium Seniorum ſemel cooptatum. Itaque Plutarchus hunc honorem dicit, νικητήριον ἀρετῆς διὰ βίου, Id eſt, *in certamine virtutis hoc præmium victoriæ per totam vitam manere.* Quod ipſum Ariſtoteles quoque fatetur, improbans tamen & hoc: ἔχει δὲ (inquit) καὶ τὰ περὶ τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν οὐ καλῶς αὐτοῖς. Ἐπιεικῶν μὲν γὰρ ὄντων καὶ πεπαιδευμένων ἱκανῶς πρὸς ἀνδραγαθίαν, τάχ᾽ ἂν εἴποιέ τις συμφέρειν τῇ πόλει. καὶ τοι τό γε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων, ἀμφισβητήσιμον. Ἔστι γὰρ ὥσπερ καὶ σώματος καὶ διανοίας γῆρας, Id eſt, *Quæ pertinent ad Senatorum magiſtratum non benè illis conſtituta ſunt. Si enim forent moderati viri, & ſatis inſtituti ad excellentem virtutem, fortaſſe diceret aliquis conducere id ciuitati. Quamuis eos maximarum rerum iudicandarum eſſe Dominos per totam vitam, an vtile ſit controuerſiam habeat. Eſt enim ſua ſicut corpori, ſic & menti ſenectus.* Denique cauſas quaſdam Senatus per ſe audiebat, & vel ſolus vel cum Regibus ſuo iudicio decernebat. Itaque Ariſtoteles loco ſupra dicto, vocat eos κυρίους μεγάλων κρίσεων. Et in hunc vſum curia ipſis erat in foro, quò conuenirent, quæ apud Pauſaniam dicitur βουλευτήριον τῆς γερουσίας. Sed de hac re infrà ſuo loco plura addimus. Durauit autem talis Senatus ordo vſque ad Cleomenem, qui eum oppreſſit & aboleuit, inſtitutis quibuſdam aliis, quos πατρονόμους appellauit. Pauſanias Corinthiacis de Cleomene loquens: τὸ κράτος τῆς γερουσίας καταλύσας, πατρονόμους τῷ λόγῳ κατέστησεν ἀντ᾽ αὐτῶν, Id eſt, *Auctoritatem Senatus euertens* (Cleomenes) *patronomos in eius vicem, quod ad ipſum duntaxat nomen ſubſtituit.* Sed hanc Senatus abolitionem, fuga ipſius Cleomenis, & Reipub. interitus, non ita multo poſt ſecutus. Nam tametſi Antigonus victor Spartanis Rempub. & patria inſtituta reliquit: tamen moto ſemel Senatorum ordine, ægrè ad ſe Reſpub. vel tantillum temporis rediit, ſed ſtatim in tyrannidem conuerſa eſt. Qua de re eſt apud Pauſaniam in Achaicis & Polybium fine libri II. Hic itaque finis veteris Lycurgi Senatus, vbi & nos dicendi de eo finem faciamus.

Senatorius ordo quouſque durauerit.

CAPVT IV.

De Ephoris.

Ephori qui dicti.

EPhororum nomen curam Reipub. & inſpectionem accuratiorem in hoc magiſtratu requiſitam deſignat. Nam vt Sui-

das auctor eſt, Ἐφόρους ἐκάλουν διὰ τὸ ἐφορᾶν τὰ τῆς πόλεως πράγματα, Id eſt, *Ephoros vocarunt, quod Reipublic. negotia inſpicerent.* Vnde ἐφορεύειν, ἐποπτεύειν, ἀπὸ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, inquit Heſychius. Significat enim hoc verbum magiſtratum Ephororum gerere. Ἐφορεία ipſum Ephororum munus. Etſi in genere eſt quæuis ἐποψία & ἐπίσκεψις Suidæ. Sicut & ἔφορος, ἐπίσκοπος, ἐπιστάτης, θεατής, θεός, ἐφόπτης generaliter exponitur ab Heſychio. Porro de hoc magiſtratu, quæ nobis obſeruata ſunt, ad quatuor referemus, vt dicamus à quo Ephori, qualéſque inſtituti, Deinde quot extiterint numero, quantóque tempore muneri præfuerint, Tum in quem finem primum creati. Denique quanta euaſerit tandem ipſorum potentia. *De Ephoris obſeruata quatuor capita.*

Ac initium quidem Ephororum factum à Lycurgo, cui totius Reipub. circa reliqua omnia innouatio debetur, ſunt qui exiſtiment, in primíſq; grauis auctor Herodotus. Nam libro I. vbi enumerauit quædam præcipua, quæ Lycurgus in cõformanda Repub. ſua præſtitit, tandem addit: πρὸς δὲ τούτοισι, τοὺς ἐφόρους καὶ γέροντας ἔστησε Λυκοῦργος, Id eſt, *Ad hæc Ephoros & Senes inſtituit Lycurgus.* Cuius ſententiæ videtur etiam fuiſſe Xenophon libello de Repub. Lacedæmoniorum, vbi quodammodo inſtitutionem eorum Lycurgo & Senatui ſimul tribuit. Sed aliis tamen magis placet à Regibus primum Ephoros creatos, vel ſaltem eorum potiſſimum auctoritate intercedente. Id enim Ariſtoteles lib. v. Politicorum cap. XI ſcriptum reliquit. Ac in eandem ſententiam diſputat Cleomenes apud Plutarchum, & cum Probo in idem conſentit etiam Valerius Maximus. Vt omittam doceri etiam poſſe hoc apophthegmate, quo ratio redditur, cur Ephori Regibus non aſſurgãt, quum tamen ab eis creentur. Eſt itaque poſterior hęc opinio auctorum non aſpernandorum, qui & Regem fuiſſe Theopompũ, à quo principes Ephori in Rempub. introducti cõſentiunt. Super qua re non pigebit hiſtoriam referre à Valerio Maximo expoſitam, libro dictorum & factorum memorabilium IV. *Theopompo,* inquit, *Spartanorum Rege moderationis teſtimonium reddamus. Nam quum primus inſtituiſſet, vt Ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri Regiæ poteſtati oppoſiti, quemad. Romæ conſulari imperio tribuni plebis ſunt obiecti: Atque illi vxor dixiſſet, id*

I. A quo, qualéſque inſtituti Ephori.

Theopompi Spartanorum Regis apophthegma.

egiſſe illum, vt filiis minorem poteſtatem relinqueret: Relinquam, inquit, *ſed diuturniorem. Optimè quidem. Ea enim demum tuta eſt potentia, quæ viribus ſuis modum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis conſtringendo, quò longius à licentia retraxit, hoc propius ad beneuolentiam ciuium admouit.* Hæc ille. Quæ hiſtoria deſumpta ex Ariſtotele, extat etiam apud Plutarchum, libro qui inſcribitur, in principe requiri doctrinam. Et quidem hic ipſe auctor eſt vita Lycurgi, poſt ipſum Lycurgum centum triginta exactis annis demum Ephoros creatos, primúmque lectum ad hoc munus quendam Elati nomine dictum Rege Theopompo. Vbi additur etiam hiſtoria iam recitata de vxore Theopompi, poſteà tamen haud dubiè à populo creati ſunt, etſi non poſthabita etiam Regum præiens vel conſentiens voluntas. Quod Agidis exemplo ſatis oſtendi poteſt, quo volente & adnitente Lyſander quidam Ephorus factus, vt ſcribitur apud Plutarchum vita Agidis. Popularis enim prorſus hic magiſtratus, ſicut & ex populo plerũque, ac quidem ex tenuioris fortunæ hominibus aliquando ad hunc magiſtratum extollebantur. Ita enim Ariſtoteles Politico II. de Ephoris ſcribens ſentit: γίνονται (inquit) ἐκ δήμου πάντες. ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν, Id eſt, *E populo omnes creantur* (Ephori) *Quapropter ſæpè incidunt in hanc curiam admodum pauperes, qui propter egeſtatem venales ſunt.* Quod quum ita eſſet, reprehenditur etiam eo loci hoc ab Ariſtotele. Et quidem à quo inſtituti, qualéſque Ephori, ex his planum eſt.

Ephori ex quibus legerentur.

2. Ephororum qualis numerus.

Deinde ſecundo loco de numero Ephororum videamus. Enimuero fuiſſe Ephoros ſemper quinque numero, paſſim obſeruare licet: ſicut & tribuni plebis quinque Romæ creati, Lacedæmoniorum fortè imitatione, ſi vera eſt ſententia Dionyſij Halycarnaſſei & Plutarchi. Nam aliter Aſconius ex ſententia Ciceronis, Attici, Tuditani, Liuij de tribunis Romanorum, vt ſuo quodam loco diſputamus. Hunc numerum in Ephoris agnoſcit Ariſtoteles politico II. de Republic. Cretenſium agens. Nam, inquit, οἱ μὲν ἔφοροι πέντε τὸν ἀριθμόν, Id eſt, *Ephori quinq; numero ſunt.* Et Suidas, Ἔφοροι παρὰ Λακεδαιμονίοις τὸν ἀριθμὸν ε'. Quò facit etiam quod apud Plutarchum in vita Cleomenis de Agide

narratur:

narratur: Ageſilaum Ephorum ſauciatum ab iis quos ſubmiſerat Cleomenes, reliquos quatuor interfectos. Nec variatum in numero aliquid inuenio. Vt falſus ideirco ſit Etymologici Græci auctor, qui eos nouem fuiſſe autumat. Cęterùm durauit hic magiſtratus tantum in annum. Neq; enim conſentaneum erat diuturnum hunc eſſe, ita potentia ſua inſoleſcētem, vt etiam in Reges vindicaret ſibi poteſtatē. Docuit hoc Plutarchus Ageſilao: τῶν ἐφόρων ἦν τότε καὶ τῶν γερόντων τὸ μέγιστον ἐν τῇ πολιτείᾳ κράτος, ὧν οἱ μὲν ἐνιαυτὸν ἄρχουσι μόνον, οἱ δὲ γέροντες διὰ βίου ταύτην. Id eſt, *Ephororũ & Senum tunc ſumma erat in Repub. potentia, quorũ hi quidē in annũ tantũ magiſtratũ gerunt, Senes autē tota vita eo honore fruũtur.* Sed apud Hiſtoricos plurima & luculētiſſima paſſim huius rei teſtimonia. Et quidē adeò finiebatur annuo ſpatio Ephoria, vt nec videatur exacto anno denuo legitimè peti à priorib. potuiſſe hunc magiſtratũ. Quod hinc colligimus, q.a Ageſilaus Ephorus quũ offendiſſet omnes, & extimeſceret lęſos, ſecuritatis ſuę cauſa conatus ſit ſe denuo Ephorũ facere, vt narrat de eo Plutarchus vita Agidis: Tanquam inuitis aliis per vim magiſtratũ occupaturus. Atque ita de numero Ephororum & Ephoriæ tempore habendũ.

Ephororũ magiſtratus annuus tantùm.

Tertiò conſiderandus nobis finis, cur Ephori inſtituti, quem alij alium fuiſſe iudicant. Nam apud diuinum Philoſophum inuenio eò creatos, vt inſtar freni potentiam Regum adhuc luxuriantē inhiberent. Verba Platonis lib. III. de Legibus ita habent: ὁ τρίτος σωτὴρ ὑμῖν ἔτι σπαργῶσαν καὶ θυμουμένην τὴν ἀρχὴν ὁρῶν, οἷον ψάλλιον ἐνέβαλεν αὐτῇ τὴν τῶν ἐφόρων δύναμιν, ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς ἀγαγὼν δυνάμεως, Id eſt, *Tertius Seruator vobis exultare adhuc & ferocire videns veſtrum imperium, ei tanquam frenum iniecit Ephororum poteſtatem, aduerſus hæreditariam (Regum) potentiam proximè obducens.* Cuius ſententiæ fuiſſe & Plutarchum in vita Lycurgi videmus, vbi hunc Platonis locum ferè integrum ad verbum adſcribit. Idémque reſpexit Cicero lib. III. de Legibus, quum Ephoros ſcribit ita Regibus oppoſitos fuiſſe, vt conſulibus tribuni: vt iam locum Valerij hîc non repetam ſuprà à me adductum. At Ariſtoteli placet, hunc magiſtratum quaſi neruum fuiſſe Reipublic. partes inter ſe coniungentem, acquieſcente videlicet plebe, quod & illa huius magiſtratus

3. Finem ob quem Ephori creati alij alium faciunt.

1. Ad Regum potentiam inhibendam.

communicatione particeps eſſet publici imperij. Nam libro ſecundo de Ephoris diſputans ita ait: συνέχει μὲν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος, διὰ τὸ μετέχειν μεγίστης ἀρχῆς, Id eſt, *Continet Rempub. curia hæc: quieſcit enim populus quod particeps ſit magiſtratus.* Itaque ſi hęc Ariſtotelis opinio vera, populi ratio potiſſimum habita in huius magiſtratus inſtitutione, videlicet vt haberet etiam de ſuo corpore magiſtratum, nec excluſus eſſet à Reipub. muneribus. Sed ab vtriſque horum diſſentit Cleomenes apud Plutarchum, ita de Ephoris diſputans, vt eos dicat conſtitutos initio, qui eſſent tanquam Regum abſentum vicarij, & iuſticiam ciuibus eorum auctoritate adminiſtrarent. In hunc enim modum Cleomenes, proſcriptis octoginta ciuibus, ad populum ſuper Ephororũ inſtitutione & munere diſſeruiſſe ſcribitur. Docuit, inquit Plutarchus de Cleomene loquens, Regibus Senes à Lycurgo adiunctos fuiſſe, denique ea ratione procuratam Rempub. magiſtratu non alio quæſito. Pòſt quia bellũ cum Meſſeniis gerebatur diutinum, diſtrictos expeditionibus Reges dilegiſſe ad iudicia reddenda certos amicos, eóſque reliquiſſe ciuibus vicarios, qui dicti Ephori fuerunt, longo æuo hos primum Regum adminiſtros fuiſſe, deinde ſenſim ſummam ſibi vſurpaſſe poteſtatem, atq; ita clàm peculiarem ſuum magiſtratum reddidiſſe. Hoc ille diſſerit initium fuiſſe Ephororum, ſiue quòd reuera res ita habuerit, ſiue ita accommodatè ad ſuam cauſam dixerit. Quin idem Cleomenes poſtea addit, ac confirmãs hanc ſuam ſententiam ait: Qui magiſtratum hunc princeps illuſtrauerit & amplificauerit, fuiſſe Aſteropum, multis pòſt ætatibus Ephorum. Ex quibus eius verbis intelligi datur, vt de prima Ephororum creatione iam nihil dicamus, anguſtioribus limitibus circumſcriptam fuiſſe antiquitus eorũ poteſtatem, etſi poſtea in immenſum aucta ſit.

3. vt eſſent Regum abſentium vicarij.

Ephororũ quanta poteſtas fuerit.

Qua de re quantáque euaſerit tandem omnino Ephororum poteſtas, donec poſtmodum ſublata ſit, iam poſtremo loco nobis reſtat dicendum. Nam ille maximus ferè extitit in Republ. magiſtratus, vendicantibus ſibi Ephoris, tùm ſacrorum aliquam adminiſtrationem, tùm etiam totam aliquatenus ciuilium negotiorum gubernationem, vt iam oſtendemus. Etenim ſacris

Palladis

Palladis, quum iuuenes armati ad ſacrificium annuum ex more patriæ conueniebant, Ephori erant qui ſacrificium peragebant. Nam de his ſacris ſcribens Polybius in IV. ait: τοὺς ἐφόρους συντελεῖν τὰ περὶ τὴν θυσίαν, αὐτοῦ περὶ τὸ τέμενος διατρίβοντας, Id eſt, *Perfeciſſe quæ ad hoc ſacrificium pertinebant Ephoros, ibi circa templum* (ſcilicet Palladis Chalciœcæ) *commorantes.* Vaticinia quædam, vt puta ſomniorum, etiam ad Ephoros pertinebant. Nam in templo Paſiphaes eo nomine aliquando dormiſſe ſolitos, auctor eſt Cicero I. de diuinatione, ita inquiens: *Qui præerant Lacedæmoniis* (Ephori) *non contenti vigilantibus curis, in Paſiphaes fano, quod eſt in agro propter vrbem, ſomniandi cauſa incubabant, quia vera quietis oracula ducebant.* Eſtque illuſtre exemplum ſomnij ab Ephoro viſi de ſublatis ſellis Ephoricis apud Plutarchum in vita Cleomenis. Meminit & Tertullianus, libro de anima, Paſiphaes Laconicæ vbi dicit orbem hoc genus oraculis ſtipatũ fuiſſe, inter oracula reponens hanc etiam ex ſomniis diuinationem. Quod Plutarchus quoque confirmare videtur, dum ſcribit auditam ab Ephoro in templo vocem. De templo Paſiphaes plura Plutarchus in vita Agidis. Sed & cœlum intuebantur Ephori, de Regum imperio Deos inde quaſi cõſulentes. Quod qua ratione factum luculenter declarat Plutarchus in vita Agidis, loquens de Lyſandro Ephoro & collegis in perniciem Leonidę cœlum obſeruantibus. *Nono quoque anno* (inquit) *captata Ephori ſerena nocte & intermeſtri Luna, conſident ſilentio in cœlum intenti. Quòd ſi aliqua ex parte ſtella in aliam traiecerit, Reges iudicant Deos offendiſſe: iiſque regnum eo vſque abrogant, dum fuerit Delphis vel Olympia oraculum allatum quod damnatos ſubleuet Reges.* Quin etiam feſtis quibuſuis præerant Ephori, ludóſque ſuo arbitrio moderabantur. Ita enim feſtum & ludos gymnicos chororum eos curaſſe, nec paſſos in publico luctu quicquam eorum, qui eò pertinebant, mutari, teſtatur in vita Ageſilai Plutarchus. Atque hunc in modum circa hæc ſacra verſabantur & fortè an plura. Cęterum in politicis multo magis ſibi permiſerunt, & liberiorem poteſtatem vſurparunt, nemine in Repub. illis ſe opponente. Vnde Plato lib. IV. de Legibus, tyrannicam fuiſſe eorum potentiam ait, ita ſcribens: τὸ τῶν ἐφόρων θαυμαστὸν ὡς τυραννικὸν ἐν αὐτῇ γέγονε, Id eſt, *Ephororum imperium mi-*

Sacrorum Palladis adminiſtratio illis mandata.

Vaticinia ſomniorũ.

Cœlum intueri, de Regum imperio Deos quaſi conſulentes.

Feſtis præeſſe, ludóſque moderari.

In politicis Ephororũ poteſtas penè tyrannica.

rum in modum ibi tyrannicum. Et Aristoteles hanc Rempub. examinans, vocat ipsorum potentiam ἰσοτύραννον, seu *tyrannidi parem.* Quod nec Xenophon neglexit. Qua ex causa Isocrates Panathenaico super eis differens, ita concludere sibi permisit: ἔξεστι τοῖς ἐφόροις ἀκρίτως ἀποκτεῖναι τοσούτους ὅσους ἂν βουληθῶσιν, Id est, *Ephoris licet indicta causa, tot occidere, quot libitum est.* Sed missis iis quæ in opprobrium eorum dicuntur, quæ ipsis Repub. permittente tributa erant, videamus.

Ephori ius in omnes magistratus habuerunt.

Itaque in magistratus omnes Ephoris ius erat ac potestas, ita vt vel officium eis abrogarent, vel in carcerem compingerent, vel in iudicium de vita vocarent. Nam hisce tribus modis puniendi Xenophon scribit Ephoros vsos aduersus quosuis reliquorum magistratuum: κύριοι (inquit) ἄρχοντας μεταξὺ καὶ καταπαῦσαι, καὶ εἶρξαι γε, καὶ περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι, Id est, *potestatem habent (Ephori) magistratus abrogandi, carceribus constringendi, vel in iudicium de vita vocandi.* Quorum omnium exempla vel in ipsis Regibus passim apud auctores obuia sunt, quæ non necesse huc adducere. Itaque cedebant etiam iis reliqui magistratus omnes, ipsi autem nemini; idque adeò vt vocantibus aliquos Ephoris non satis haberent adire, nisi etiam cursu ad eos accelerarent. Ita enim Plutarchus de ciuili institutione. *In Sparta* (inquit) *Ephoris Reges cedebant, & si quis è reliquis ciuibus publicitus vocabatur, non cessim is neq; otiosè, sed cursim atque præpropere accedebat per forum, parendi ciuitati studium præ se ferens, honoréque se in eo affici ratus, quòd imperio ciuitatis parere alacer videretur.* Quamuis moris esset, vt Reges semel atq; iterum vocantibus Ephoris obedientiam detrectarent, tertiò tandem parerent, vt disserit de iis Cleomenes apud Plutarchum.

Reges Ephoris quomodo parere soliti.

Ephori custodes disciplinæ iuuentutis.

Deinde disciplinę iuuentutis erant Ephori quoque custodes, itaque necesse habebant Ephebi se eis sistere decimo quoq; die, vt de corporis habitu & vitæ ratione ab iis iudicium fieret. Quamuis ipsi interim Ephori, si Aristoteli fidem adhibemus, vixerent indulgentius & dissolutius, neglecta legitima ista victus ratione. Ita enim Aristoteles politico II. ἔστι δὲ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἐφόρων οὐχ ὁμολογουμένη τῷ βουλήματι τῆς πόλεως. αὐτὴ μὲν γὰρ ἀνειμένη λίαν ἐστίν· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ὑπερβάλλει τὸ σκληρόν, Id est, *Est*

autem

autem vita Ephororum minimè congruens ciuitatis voluntati seu proposito. Ipsa enim remissa valdè est: In cæteris superat modum rigore.

Iam verò & in Helotas præcipuè Ephori vires suas exercuere. Nam vt Plutarchus refert ex Aristotele, recens magistratum hunc ingressi, Helotis bellum tantum non internecinum denunciabant. Plutarchus Lycurgo: Ἀριστοτέλης δὲ μάλιστα φησὶ, καὶ τοὺς Ἐφόρους, ὅταν εἰς τὴν ἀρχὴν καταστῶσι, πρῶτον τοῖς εἵλωσιν καταγγέλλειν πόλεμον, ὅπως εὐαγὲς ᾖ τὸ ἀνελεῖν, Id est, *Aristoteles in primis ait, Ephoros inito magistratu primum Helotis bellum indicere, ne piaculum sit eos interemisse.* Ac hoc quidem bellum certis temporibus per delectos iuuenes exequebantur, interuenientes noctu quosuis obuios, vt supra quum Cryptiæ rationem in seruorum perniciem inuentam explicauimus, à nobis relatum est.

In Helotas vires suos exercuere maximè.

Iudicabant etiam Ephori quasdam controuersias ciuiles, ita vt ipsorum saltem muneris esset eas decidere. Qua de re plura suo loco. Itaq; habebant in eum vsum ἀρχεῖον seu ἐφορεῖον, Id est, *Curiam vel prætorium in foro*, vt testatur Pausanias. Erántque iis sua δίφρα ἐφορικὰ, seu *sellæ Ephoricæ*, in quibus iudicantes consedebant, vt videre est apud Plutarchum vita Agidis, qui locus iam pridem adscriptus est. Nec minus dilucidè idem patet ex Æliano lib. 11. cap. XV. Var. historiæ, qui sellas eas θρόνους vocat, vbi de Clazomeniis hoc refert. *Clazomeniorum*, inquit, *quidam Spartam venientes per petulantiam & fastum thronos Ephororum in quibus sedentes ius dicere, & Reipub. negotia transigere consueuerant fuligine resperserunt. Qua re Ephori cognita, non molestè tulerunt, sed vocato præcone publico mandarunt vt publicè in ciuitatem proclamaret hoc mirandum: Liceat Clazomeniis indecorè facere.* Quam historiam paulò aliter describit Plutarchus.

De controuersiis quibusdam ciuilibus iudicabant.

Ephoricæ sellæ.

Quin & Ephori ærarium in potestate habebant, postquam publica pecunia coaceruari cœpit, inferente eam perniciem in Rempub. Lysandro. Nam iis tradebatur pecunia publica, qui & eius, sicut reliquorum omnium, rationem exegerũt. Docet Plutarchus in Lysandro, qui à Gylippo traditam Ephoris scribit pecuniam Athenis aduectam, eos denique apertis sacculis summæ rationes putasse.

Aerarium in potestate hab. bant.

Prẹterea temporum quoque ratio ab ipsis Ephoris pendebat.

Temporũ ratio ab iis pendebat.

Annum Lacedæmonij à bruma inchoabant.

Nam ineuntibus iis magiſtratum annum ſuum inchoabant Lacedæmonij. Id verò fiebat tempore brumæ, quod diſcimus ex Thucydide lib. v. Vt quod ſcripſit magnus ille Scaliger, amicus meus, Græcos omnes à bruma annum inchoaſſe, id rectè de Lacedæmonis enunciârit. Quin vſque adeò tempora ad Ephoros relata, vt faſtos ſuos, annorumque ſeriem, eorum nominibus digererent, & à principe Ephoro annum quemq; quodammodo denominarent. Qui Ephorus eam ob cauſam ἐπώνυμος dictus eſt: ſicut Athenis Archon Eponymus anno nomen dedit, & Romani per conſules annorum rationem inierunt. Cuius rei meminit Pauſanias Laconicis, qui ſcribit Ephoros ex ſe aliquẽ ἐπώνυμον παρέχεσθαι. Et exempla ſuppetunt creberrima apud hiſtoricos Græcos. Cæterum an ἐπώνυμος hic ſemper fuerit princeps Ephorus, an verò per vices alij atque alij huic collegio prefuerint, non ſatis habeo dicere. Videor tamen mihi hoc poſtremum ex verbis Plutarchi colligere poſſe, quibus deſcribit, quæ inter Ageſilaum & Lacratidã τότε προεστῶτα τῶν ἐφόρων geſta ſunt, quum inuenta eſſet oratio Lyſandri contra Heraclidas ſcripta. Nam quum ſcribit illum tum Ephoris prefuiſſe, indicare videtur aliâs alios præfuiſſe. Qua de re aliud mihi non obſeruatum, vt ferè hîc mihi non liquere pronunciem.

ἐπώνυμος Ephorus cur dictus. & fuerit ne is ſemper præcipuus, an per vices.

Ephororũ poteſtatis ſumma.

Denique vt in pauca hæc conferam, præcipua quæque Reipub. Ephororum curæ ſubiecta. Illi concionem populi regebãt, bellum ſciſcebant, pacem rogabant, fœdus inibant, exercitum mittebant, commeatum præbebãt, præmiis & pœnis dignos afficiebant, καὶ τὰ ἄλλα διοικοῦσι σπουδῆς μάλιστα ἄξια, ait Pauſanias, Id eſt, *Omnia adminiſtrabant in quibus aliquid momenti ſitum erat.*

Aduerſus Ephororũ potentiam remedium.

Tanta itaque ipſorum quum eſſet potentia, quanta iam à nobis breuibus expoſita, vnum tamen inuẽtum remedium contra eos, videlicet mutua eorum inter ſe diſſenſio. Cuius ea vis erat, vt qua parte plures ſe eorum cõiunxiſſent, ea præualeret. Quod hinc animaduertimus, quod Pauſanias Rex ſuffragantibus ipſi tribus ex Ephoris, quum Lyſandro ſucceſſum rerum inuideret, exercitum poſt eum aduerſus Athenienſes in Piræo rebellantes eduxit, vt eſt apud Xenophontem lib. II. Hellenicôn. Itaque haud dubiè quãtum potuit tribuni interceſſio apud Romanos: tantum

tantum valuit Ephororum dissensio apud Lacedæmonios.

Ephororũ status quã-diu mansẽrit.

Cæterum mansit hic status Ephororum vsq; ad Cleomenem Leonidæ filium Reipub. statum conuellentem, qui eos interficiens sustulit. Quod eius factum ruina Reipub. cõsecuta, & non ita multò post, quæ Rempub. prorsus oppressit tyrannis exorta. Itaque sic expirauit celebris ille Ephoriæ magistratus, qui à nobis ad hunc modum descriptus sit.

CAPVT V.

De Beidiæis.

Beidiæi qui & vnde sic dicti.

EPhoris adiungamus Beidiæos, qui ferè cum iis conueniunt. Exponitur autem nomen à Grammaticis, quasi ei insit gloriæ illustris significatio. Inquit enim Suidas, βείδιος ὁ ἔνδοξος; vnde haud dubiè Βειδιαῖος. Magistratum autem hunc Lacedæmonium fuisse testatur præter Eustathium Pausanias.

A quo instituti.

Institutum verò eum arbitrari possumus à Lycurgo, eò quod Pausanias scribit ab eo leges dictas, de Epheborũ exercitationibus & pugnis, in quibus Beidiæorum munus præcipuè versabatur.

Munus Beidiæorũ præcipuũ.

Nam dilucidè testatum facit nobis Pausanias, Beidiæorũ muneris fuisse potissimum in regendis Ephebis. Ij enim Platanista dicta ludicra, & alia Epheborũ certamina inspicientes moderabãtur. Nam sic in Laconicis Pausanias ait: τοῖς Βειδιαίοις μὲν ἐπὶ τοῦ τὰ πλατάνιστα καλέμενα, καὶ ἄλλους τῶν ἐφήβων ἀγῶνας τιθέναι καθέστηκεν, Id est, *de Beidiæis constitutum erat, vt eis iniungeretur cura ludicrorum, quæ Platanista dicta, & aliorum certaminum, quibus se Ephebi exercebãt.*

Platanista certamina quæ fuerint.

Erant autem Platanista certamina, quæ fiebant in campo denso platanis consito, qui ob id πλατανιστὰς dictus, Euripo vndique circumdatus & pontibus iunctus. Pugnabãt ita in hoc campo, vt infestis manibus & calcibus insultantes, morsibus etiam corpora fœdãtes, & oculos sibi plerunque eruentes certarent. Ac bini quidem ad hunc modum congrediebantur, sed & totis agminibus impressionem faciebant, atque vna acies alteram in aquam detrudere omni nisu contẽdebat. De qua pugna plura libro sequente.

Beidiæorũ aliud munus, ius inter Ephebos dicere.

Sed præter hæc videntur & Beidiæi præcipuè ius inter Ephebos dixisse, si quid controuersiæ inter eos incideret. Nam haud dubiè eo nomine curiam illam suam in foro habebãt. Pausanias enim

tum alia, tum *καλουμένων βειδιαίων ἀρχεῖον ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς* fuisse agnoscit. Fuerunt Beidiei numero quinque, sicut & Ephori, quod fortean eorũ talis ferè potestas in Ephebos, qualis Ephororum in reliquos, vt idcirco videri etiam possit diligentissimus auctor vtrosq; coniunxisse. Inquit enim, *τοῖς τε ἐφόροις καὶ βειδιαίοις πέντε ἀριθμὸν ἑκατέροις ἐστι.* Vbi quum hoc circa numerum pariter vtrisque tribuisset, postea officia eorum discernit, quæque explicauimus, Beidiæis assignat. Nec alia super his obseruare nobis licuit, quàm quæ iam ex huius vnius ferè auctoris scrinio compilauimus.

Beidiæi quot fuerint.

CAPVT VI.

Quales fuerint qui nomophylaces dicti apud Lacedæmonios.

Νομοφύλακες alius Lacedæmoniorum magistratus, vnde dicti.

NOmen *νομοφυλάκων* factum esse à diligenti legum custodia apparet. Quare eoipso muneris quodammodo ratio etiam explicatur. Fuisse autem talem magistrum in Rebuspub. veteribus benè institutis, rectè sensit Columella. Qui libro XII. de re rustica cap. III. in fine, ita scribit: *In benè moratis ciuitatibus* (inquit) *semper est obseruatum, quarum primoribus atque optimatibus, non satis visum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent, quos Græci νομοφύλακας appellant.* Horum erat officium, eos qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: Eos autem qui non parerẽt, pœna multare. Cicero autem Græcorum hũc fuisse in primis magistratum agnoscit lib. III. de Legibus in hæc verba scribens: *Legum custodiam nullam habemus. Itaque hæ Leges sunt, quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus: publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur. Nec hi solum literas (nam id quidem etiam apud nostros maiores erat) sed etiam facta hominum obseruabant, ad legésque reuocabãt.* Quum itaque ille benè moratis ciuitatibus, hic Græcis communiter hunc magistratum attribuat, par est Lacedæmoniis, qui in vtrisq; meritò censentur, nomophylaces etiam suos dare. Quod eò magis faciendũ, quia & Plato apud Cretenses eos etiam fuisse affirmat, qui Minoem dicit vsum nomophylace Rhadamantho & Talo. Verba eius, quibus de hac re agit, extant in Minoe circa finem. Rectè itaq;

Eorum officium quale.

Νομοφύλακες Græcorum in primis magistratus.

Pausanias

Pausanias lib. III. qui etiam eos inter ἄρχοντας Lacedæmoniorũ collocauit. Quamuis non diffiteor nomophylaces Atheniensium ex scriptoribus notiores. Fuit autem nomophylacum munus, vt ex superiorib. discimus, & ex ipsa re percipimus, potissimum vt legum curam gererent, earũmque custodiæ ad Reipub. vtilitatem præessent, nec eas aboleri, mutari aut auferri à quoquam sinerent. Deinde id operam dabant, ne vis legum exolesceret, vel memoria obliteraretur: sed facta quæq; ciuium notantes, & ad legum normam reuocantes, magistratus adigebant ad eorum crebram obseruationem, & officij sui executionem, vt est apud Harpocrationem & Suidam. ὅτι ἦτοι (inquiunt) ἐπηνάγκαζον τὰς ἀρχὰς τοῖς νόμοις χρῆσαι. Quin & existimare possumus, hos ipsos fuisse legum quoque interpretes, si quid fortè ambiguè positum, minúsue intellectum in disceptationem veniret. Postremò & rerum gestarum consignatio ad hos itidem pertinebat, vt extarẽt monumenta publica, ad quæ recurrere liceret, quum aliqua in re maiorum exemplum requireretur. Sed qualecunq; tandem horum munus apud Lacedæmonios fuisse sentiamus (neque enim satis dilucidè hoc traditum reperi) habuerunt certè & suam ipsi curiam Spartæ. Nam Pausanias vt Ephororum, & Bediæorum ἀρχεῖα in foro Spartæ fuisse asserit: ita & nomophylacum. Nec aliam obseruaui nomophylacũ Lacedæmoniorum mentionem. Quæ apud Aristotelem sunt lib. IV. de his & Probulis, ea pertinebant ad complures Respublicas, vti ipse eo loci testatur. Quæ apud Platonem libris de Legibus, ea sunt eius Reipub. quam ipse instituit.

Nomophylacum munus, Legũ curam gerere.

Easdem interpretari.

Rerum gestarum consignatio.

Nomophylacum Curia Spartæ.

CAPVT VII.

De Harmosynis.

VNde factum sit nomen huius magistratus, qui ἁρμόσυνος dictus est, non obscurum. Nam ad verbum ἁρμόττειν, vel ἁρμόζειν referẽdum, quod in Glossis Græcolatinis exponitur, congruere, competere, artare, quódque alij exponunt aptare, adaptare, concinnare. Cõuenit vtraque expositio Harmosynorum muneri, qui moribus ad leges concinnandis & aptandis præfecti erant. Vt sit idcirco Harmosynus, si latinum nomen quæras, mo-

Harmosyni qui & vnde dicti.

rum concinnator vel censor. Itaque censoris munus videtur hic magistratus apud Lacedæmonios gessisse. Etenim in mulierum præcipuè vitam & mores horũ erat animaduertere: sicut apud Athenienses γυναικόκοσμοι in eandem curam incumbebant. Quare Hesychius Lacedæmoniorum ad hunc modum describit: ἁρμόσυνοι ἀρχή τις ἐν Λακεδαίμονι, ἐπὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν γυναικῶν, Id est, *Harmosyni magistratus Lacedæmone ad mulierum decentem honestatem tuendam instituti.* Nec ferè aliud nobis de hisce obseruare licuit. Fuisse tamen hunc Spartæ magistratum non est dubium, eúmque (si diuinare nobis in re obscura docti permittunt) choris, ludis & gymnasiis etiam muliebribus præfuisse, vt omnia decorè fierẽt, existimauerim. Quod magnoperè necesse, quum virgines nudæ etiam certamina sua & corporum exercitia habuerint, vt inferius suo loco dicemus. Quamuis etiam vita moresque omnium in vniuersum fœminarum, horum etiam curæ ac censuræ subiecta fuisse videntur. Id quod, si vspiam alibi, magnopere Lacedæmone requirebatur, vbi corrupti & deprauati admodum mores fuêre fœminarum, licentia earum nullis Lycurgi legibus repressa Quam morum peruersitatem in fœminis sugillans Aristoteles lib. II. Politicorum cap. 9. ita ait: ὅλην τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικὴν, κατὰ μὲν τοὺς ἄνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὤν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκε. Ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερῶς, Id est, *Quum totam ciuitatem Legislator vellet duram & laborum patientem efficere, in viris quidem palàm est, quod hæc consecutus sit. In mulieribus verò negligentior fuit. Viuunt enim dissolutè in quouis intemperantiæ genere, & delicatè.* Posteaq; inibi addit, aggressum quidem Lycurgum, emẽdare mores mulierum, verum illis obnitẽtibus destitisse. Cui tametsi in eo non consentit Plutarchus: tamen & Plato lib. I. de Legibus, exprobrari posse docet Lacedæmoniis τὴν τῶν γυναικῶν ἄνεσιν. Hæc itaque quum ita essent, eò peruersitatis mores abierunt, vt etiam viris dominari fiducia opum suarum fretæ mulieres, non veritæ sint. Nam postquam diuitiæ honori esse cœperunt, eæ, vtpote ad quas pleraque tandem patrimonia deuoluebãtur, ita animos aduersum viros sumserunt, vt nec à Repub. abstinuerint. Quæ item sunt apud Aristotelem, vbi dicuntur eo nomine γυναικοκρατού-

Fœminarũ Lacedæmonicarum quanta morum peruersitas.

κρατου-

κρατούμενοι Lacedæmonij. Qui & tandem addit: καὶ πολλὰ διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, Id eſt, *Et omnino multa à fœminis adminiſtrabantur, quum Lacedæmonij rerum potiebantur.* Vnde & Gorgo, quum obiiciebatur, ſolas Lacęnas viris imperare, Reſpondit: & ſolæ viros parimus. Tanquã non diſſimulans γυναικοκρατείαν; ſed illam probans & laudi ducens. His itaque moribus, ſi emendator & cenſor Harmoſynus inſtitutus, prorſus id è re communi, & ex vtilitate Reipub. fuiſſe apparet.

CAPVT VIII.

De Empeloris.

SIcut pauca tradita ſunt de Harmoſynis: ita & quales ij, qui Ἐμπέλωροι dicti fuerunt, magiſtratus apud Lacedæmonios, nimio quam obſcurum. Videntur tamen, ſicut illi inſpectores erant morum muliebrium: ita & hi, ne quid in foro indecenter vel iniquè fieret, aduertiſſe. Etenim circa forum eorum magiſtratum verſatum intelligi poteſt ex interpretatione Heſychij. Exponitur enim ab eo ἀγορανόμος. Sic enim ſcribit, ἐμπέλωρος, ἀγορανόμος, λάκωνες. Vbi indicat omnino hunc Lacedæmoniorum fuiſſe aliquem magiſtratum; ſicut ἀγορανόμος apud Athenienſes, & ædiles apud Romanos. Itaque huius magiſtratus munus videtur in eo ſitum, ne qui in foro verſarentur, quibus id per leges non liceret, vt iunioribus annis triginta & aliis. Deinde ne quid indecorè fieret, dum magiſtratus iuri dicundo vel aliis negotiis publicis vacarent. Poſtremò rerum venalium in primis videntur inſpectionem habuiſſe, videlicet ne venderentur alia quàm fas erat, néue pretia rebus iniqua ſtatuerentur, nec etiam pecunia recepta mutaretur & corrumperetur, ac tandem vt arcerent foro, prohiberéntque eos commerciis, quibus ius emendi & vendendi publicè interdictum. Nam hæc omnia ad officia huius magiſtratus apud Lacedæmonios pertinuiſſe, ſi verè cum ἀγορανόμοις conuenit, exiſtimandum eſt. Erant itaque hi ferè tales, quales in benè conſtitutis ciuitatibus, vt Vandalicis, Belgicis & aliis etiamnum hac tempeſtate creari magiſtratus ſolent, qui merces probatas certo pretio æſtimant, prout æquum quoque tempore viſum. Ac tales magiſtratus requirit etiam in ſua

Empelori quis apud Lacedæm. magiſtratus.

Quale munus ipſorũ fuerit.

Repub. Plato libro de legibus VI. Vbi quinq; eos numero creandos censet. Sed quot tamen fuerint Empelori apud Lacedæmonios non constat, nec item quomodo creari soliti sint. Nec nobis huius magistratus qui meminerit vllus alius ex veteribus auctor obseruatus præter Hesychium.

CAPVT IX.

De Pythiis.

Pythij magistratus vnde dicti.

QVum nominis huius rationem quærimus, & qua ex causa Pythij dicti sint, indagare libet, occurrit facilè quo explicari possit. Nam aut à Pythio Apolline, aut à verbo πυνθάνεσθαι id deductum esse dicemus: quod est sciscitari & consulere, vtro modo dicatur, nominis ratio ipsum ostendit magistratus, seu mauis sacerdotij huius, officium. Nam erat Pythiorum munus, vt ad Deorum oracula consulenda mitterentur, quum Respub. super aliqua re diuinum responsum desideraret. Ita enim Herodotus lib. VI. de iis scribit: οἱ δὲ πύθιοι, εἰσὶ θεοπρόποι εἰς Δελφὲς, σιτεόμενοι μετὰ τῶν βασιλήων τὰ δημόσια, Id est, *Pythij sunt Deorum consultores, ad Delphos mitti soliti, qui publicè cum Regibus cibum capiunt.* Xenophon vocat etiam eos συσκήνους seu *Regum contubernales.* sicut Cicero lib. I. de Diuinatione, Pythium assessorẽ Regum vocat, inquiens: *Lacedæmonij Regibus suis augurem assessorem dederunt.* Nam Auguris nomine Pythius hic intelligendus est. Erat & in Senatu semper Pythius aliquis, vt eodem loco orator testatur. Sic enim addit: *Itémque Senibus* (sic enim consilium publicum appellant) *Augurem interesse voluerunt.* Qui itidem intelligendus Pythius, sicut superior. Herodotus scribit hosce à Regibus ipsis creari solitos. Quod consentaneum, quia vaticinia Regibus cõmissa. Erant autẽ Pythij quatuor. Nã Reges scribit, πυθίες αἱρέεσθαι δύο ἑκάτερον, Id est, *vtrinque duos eligere Pythios.* Et Xenophon idem scriptum reliquit, inquiens: ἔδωκε δ᾽ αὖ καὶ συσκήνες δύο ἑκατέρῳ προσελέσθαι, οἳ δὴ καὶ πύθιοι καλοῦνται, Id est, *Legislator vtrique Regum permisit duos legere contubernales, qui Pythij vocantur.* Vt idcirco talem aliquam distributionem eorum fuisse coniicere liceat: Affuisse videlicet semper vnum aliquem vtrique Regi, vnum Senatui, quartum ferè occupatum circa oracula. Neque enim,

Pythiorũ munus.

Pythius aliquis semper fuit in Senatu.

Pythij à quibus creati.

Pythij quot numero.

quod

quod Herodotus sensisse videtur, Delphos tantum mittebantur Pythij: sed etiam ad Iouem Ammonem, & Dodonæum. Nam hos cōsuluisse Lacedæmonios eodem loco testis Cicero: *Iidémque* (inquit) *de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Ammone, aut à Dodona petebant.* Et quidem Ioui Ammoni gratam fuisse Lacedæmoniorum Ευφημίαν, quam Ευχὴν seu *precationem* eorum Plato interpretatur, adeò vt hinc felicitas eorum extiterit in bellis, scribit idem Alcibiade II. Erat autem ipsorum precatio solemnis talis, qua rogabāt Deos, vt honesta bonis addendo cumularent. Qua de re plura ibi Philosophus, & nos aliquid infrà dicemus.

Oracula vbi petierint Lacedæm.

Ευφημία Lacedæm. Ammoni grata.

CAPVT X.

De Proxenis.

PRoxenorum magistratus etiam, sicut reliquorum ferè omnium, nomen ab officio manauit. Sunt enim ideo dicti πρόξενοι, quòd hospitum curā gererēt, qui ξένοι Græcis sunt. Quanquam ξένοι Lacedæmoniis hostes essent, vt testatur Herodotus. Quorū imitatione Festus ait, *Hostis veterem significationē apud Latinos fuisse vsitatam.* Itaq; πρόξενοι tanquā peregrinis & hospitibus præpositi. Hesychius ita eos describit: πρόξενοι, οἱ προστάται τῆς ξενίας ἐπιμελούμενοι, ἢ γοῦν τοὺς ξένους ὑποδεχόμενοι, Id est, *Proxeni, præsides curā hospitum gerentes, aut hospites excipientes.* Idē ferè apud Suidā est. Nā inquit; προξένους ἐκάλουν τοὺς τεταγμένους εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς ξένους ἐξ ἄλλων πόλεων ἥκοντας. *Proxenos vocabāt ordinatos ad hospites excipiendos venientes ab aliis vrbibus.* Creabātur Proxeni apud Lacedęmonios à Regibus ipsis, legebanturq; ad hoc muneris ex ciuibus quos illi volebant. Nā ita de Regibus scribit Herodotus in VI. προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκεῖσθαι τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, Id est, *iis attributum fuisse ex ciuibus Proxenos creare quos vellent.* Quod in primis ita fieri conueniebat. Nam quum legatis ad Reges primum accedendum esset, & horum pręter aliorum hospitum pręcipuè cura esset Proxenis cōmissa, meritò Reges sibi eos designabant, quorum opera hac in re vterentur. Erat itaq; Proxenorum officium, seu ipsa προξενία, vt quodammodo ex iam dictis intelligi potest, in his sita.

Proxeni magistratus vnde dicti.

Munus Proxenorū.

A quibus creati.

Proxenorũ officium.

Primum vt hoſpites publicè aduenientes exciperent,& de diuerſoriis proſpicerent. Deinde eorum etiam vt curam agerent, dum ibi degerent. Quamuis non dubitem etiam proxenos Lacedæmoniorum in hoc quoque incubuiſſe, vt viderent ne quid contagij à peregrinis in Rempub.penetraret, quod mores & diſciplinam benè conſtitutam labefactaret. Id enim mali vix euitari poterit,commeantibus in vrbem aliquam frequentibus peregrinis,niſi quibuſdam magiſtratibus peculiariter hęc cura demandetur. Cæterum fuêre præter huiuſmodi Proxenos, quales hi erant Lacedęmoniorum,alij item Proxeni dicti;ſed an etiam Lacedæmone non ſatis habeo vt affirmare auſim. Ij tales ferè erant. In magnis ciuitatibus quidam aliis ciuitatibus publicè quaſi hoſpites & procuratores erant,omnium eorum curam gerentes, qui inde venerant, vt honorificè reciperētur: prouidentes etiam quo pacto ad populum introducerentur, & ſedes in Theatris conſequerentur. Ita enim ferè Pollux, cuius hæc verba: ὁ μὲν πρόξενος, ὅταν πόλεως δημοσίᾳ προξενῇ τις, ἐν ἄλλῃ πόλει ὤν, ὡς ὑποδοχῆς τῆς ἐκεῖθεν φροντίζειν, καὶ προσόδου τῆς πρὸς τὸν δῆμον, καὶ ἕδρας ἐν τῷ θεάτρῳ. Talis fuit Polydamas Lacedęmoniis in Theſſalia,vt eſt apud Xenophontem lib. VI. Sed tales Proxeni,vt dixi,an aliqui fuerint apud Lacedæmonios non conſtat,etſi fuiſſe veriſimilius eſt. Nam reperio fuiſſe priuatim multos,quibus cũ Lacedæmoniis ius hoſpitij erat,ſicut Pericli cum Archidamo & aliis. Qua de re non hic dicendi locus.

Proxenorũ aliud genus.

CAPVT XI.

De Prodico.

Prodicus vnde dictus.

PRodicus exponitur ab Heſychio συνήγορος, Id eſt, *Patronus.* Sonat autem quaſi ius alterius nomine defendens, vel alterius ius vſurpans,eáque ſignificatione vulgò accipitur. Sed Lacedæmonij aliter nomine hoc vſi. Nam quum ἐπίτροπος in genere tutor vocetur: apud Lacedæmonios tamen πρόδικος tutor Regi datus dicebatur. Vnde Heſychius προδικεῖν etiam exponit ἐπιτροπεύειν. Plutarchus itaque in Lycurgo Prodicos Lacedæmoniorum rectè deſcribit, inquiens: τοὺς τῶν ὀρφανῶν βασιλέων ἐπιτρόπους λακεδαιμόνιοι προδίκους ὠνόμαζον, Id eſt, *Regum pupillo-*

Prodicus quis fuerit apud Lacedæmonios.

rum

rum tutores Lacedæmonij Prodicos appellabant. Talis fuit Lycurgus Charilao fratris filio, vt eſt apud Plutarchum in Lycurgo. Idémque munus geſſit Pauſanias impubere adhuc Leonida, vt eſt apud Thucydidem in 1. Nec non Ariſtodemus item Ageſipolidis pueri tutelæ ita præpoſitus fuit, vt eſt apud Xenophontem lib. IV. Hellenicon. Magnam autem fuiſſe hanc tutoriam dignitatem, vel ſolius Pauſaniæ exemplo patet. Qui quòd tutorem Regis ageret, etſi leges multis modis tranſgreſſus, inſupérque proditionis ſuſpectus eſſet, pœnas tamen in hoc officio conſtitutus euaſit, nemine audente vel accuſare vel damnare, vt eſt apud Thucydidem. Munus autẽ eius magiſtratus in his præcipuè verſabatur, vt res pupilli Regis tueretur, & ipſius educationi cõſuleret. In primis autẽ munus Regiũ Prodicus pupilli ſui nomine adminiſtrabat, ita vt, tùm alia, tùm etiã bella gereret, quæ pupillo ſi adultę ætatis foret, iniũcta fuiſſent. Ita Pauſanias tutorio nomine bellũ Medicũ aduerſus Mardoniũ confecit, potitus memorabili illa victoria ad Platęas, vnde ſalus extitit totius Gręcię. Vt nihil dicã de Ariſtodemo, qui aduerſus Thebanos eorũq; ſocios itidem tutorio nomine rem geſſit. Legebantur autẽ ad hoc munus Prodici, proximi agnati Regum pupillorum, quibus regnum debebatur morte pupilli, vt quorum eſſet emolumenti ſpes, iiſdem & onus incumberet. Quod exemplis ſuperioribus apparet, in quo hoc vel maximè eſt admirandum, quod quum Prodicus omnia in poteſtate haberet, nullus ferè tamen eo munere fungens inuentus, qui pupillo ſuo inſidias ſtruxerit, vel ius ſuum ei interuertere conatus ſit. Quod adcò verum, vt Lycurgus, quum iam octo menſes Rex fuiſſet, ſponte ſe abdicarit, nato ex fratre filio poſtumo, cuius regnum erat. Nec paſſus eſt à matre nuptias & regnum offerente, & filio necem parante, nefario ſcelere ſibi id tradi: ſed pupillo ſuperſtiti regnum inſigni iuſticiæ exemplo conſeruauit.

Prodici, ſiue Tutoriæ dignitatis quanta authoritas.

Prodici quale munus.

Prodicus vnde eligeretur.

Lycurgus ſe nato ex fratre poſthumo ſpõte abdicauit.

CAPVT XII.

De Pædonomis.

PÆdonomi, ſeu pueris inſtituẽdis & regendis præfecti, etiam publicum officium gerebant. Neque enim Lacedęmonij, vt reliqui Græci mercenarios, vel emtitios ſeruos, ad pueros ſuos

Pædonomi magiſtratus publici.

instituendos adhibebant; sed publici quidam erant horum magistri. Itaque Hesychius ait; παιδονόμος, ἀρχή τις παρὰ λάκωσι. Legebantur hi magistratus ex optimis quibusque viris, & quorum essent spectati mores. Quod Plutarchus Lycurgo docuit: παιδονόμος (inquit) ἐκ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐτάττετο, Id est, *Pædonomus ex honestis & bonis viris creabatur.* Quin Xenophon scribit, Pædonomos fuisse ex iis quorum erat maximos magistratus gerere. Ita enim ait: Λυκοῦργος ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίᾳ ἑκάστοις παιδαγωγοὺς δούλους ἐφιστάναι, ἄνδρα ἐπέστησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται, Id est, *Lycurgus pro eo, quod alij seorsum singulis pædagogos seruos præficiunt, virum eis præesse voluit ex eorum numero, vnde magistratus maximi petuntur, qui vocatur pædonomus.* Constat autem magistratum maximum ex virtute conferri: itaque eadem ratio pædonomos creandi. Ac talis quidem pædonomus vnus summus fuit, cui tamen suberant ex ipsis pueris prouectioribus lecti alij, tanquam inferiores pædonomi, qui tot erant, quot puerorum ἀγέλαι seu *classes*. Nam cuique classi vnus præficiebatur, qui visus callidior & animosior reliquis. Plutarchus loco suprà indicato: ἄρχοντα αὐτοῖς παρίστατο τῆς ἀγέλης, τὸν τῷ φρονεῖν διαφέροντα καὶ θυμοειδέστατον ἐν τῷ μάχεσθαι, Id est, *Horum* (puerorum) *cohorti cuilibet præfectum dedit eum, ingenio qui praecelleret, & in pugnis animosissimus erat.* Xenophon scribit, τῆς ἴλης ἑκάστης τὸν τορώτατον τῶν ἀῤῥένων (fortè εἰρένων) ἄρχειν, Id est, *cuiuslibet alæ acerrimum quémque eirenum imperare.* Inuenio autem apud Hesychium hunc puerum dictum βουάγορα. Ita enim in Lexico suo scribit: βουάγωρ ἀγελάρχης, ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς, λάκωνες. Itaq; hinc fiebat, vt pueri nunquam sine præceptore & monitore essent. Et quidem vt eò magis hac in parte consultum esset, cuilibet virorum potestas erat eos reprehendendi, & monendi, tanquam communes essent omnium patres, & liberi communes. Quod vterq; scriptor iam nominatus etiam testatur. Cæterum ad pædonomum septennes pueri ducebantur, ac statim in classes distributi cum aliis, vnà cibum capiebant, & colludentes exercebantur. Nam ita legitima pueros educandi ratio exigebat, vt vnà degerent, nec parentes poterant priuatim apud se eos alere vel instituere. Plutarchus Lycurgo: οὐδὲ ἐξῆν ἑκάστῳ τρέφειν,

Vnde legebantur pædonomi.

Quot essent pædonomi.

βουάγωρ apud Laced. quis dictus.

Pueri ad pædonomum quoto anno ducerentur.

Pueri vnà educati nō priuatim à parentibus singuli.

φειν, οὐδὲ παιδεύειν ὡς ἐβούλετο τὸν υἱὸν, ἀλλὰ πάντας εὐθὺς ἑπταετεῖς γενομένους παραλαμβάνων αὐτὸς (ὁ παιδονόμος) εἰς ἀγέλας κατελόχιζε, καὶ συννόμους ποιῶν καὶ συντρόφους, μετ᾽ ἀλλήλων εἴθιζε συμπαίζειν καὶ συσχολάζειν, Id est, *Non poterat quisquam pro arbitrio suo alere vel instituere filium: sed omnes vt septimum annum excesserunt centuriauit ipse (pædonomus) in classes, parique libertate, vnóque contubernio colludere inter se, & studiis vacare docuit.* Ac fuit hæc institutio admodum rigida & seuera, cúmque dura castigatione coniuncta. Nam Xenophon addit de pædonomo ita inquiens: τοῦτον κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. ἔδωκεν αὐτῷ καὶ τῶν ἡβώντων μαστιγοφόρους, ὅπως τιμωροῖεν ὅτε δέοι, Id est, *Penes hunc* (pædonomum) *esse voluit & conuocare pueros, & si quem inspexisset negligentius viuere, in eum grauiter animaduertere. Eidémque ex Ephebis quosdam qui flagella gestarent adiunxit, vt quum res posceret pœnas iis irrogarent.* Talis itaque pædonomorum magistratus.

Puerorum institutio rigida & seuera.

CAPVT XIII.

De Harmostis.

HArmostæ nomen ab eadem origine est, vnde Harmosyni, videlicet à verbo ἁρμόττειν vel ἁρμόζειν, vt suprà diximus; etsi officij ratio lõgè diuersa. In Glossis exponitur ἁρμοστὴς aptator: possumus & moderatorem dicere. Rationem nominis reddit Vlpianus, Scholiastes Demosthenis in orationẽ contra Leptinem. Ita enim de iis scribens inquit: ἐκάλουν δὲ αὐτοὺς οὕτω, διὰ τὸ ἁρμόζειν τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν τοῖς τῶν λακεδαιμονίων, Id est, *Harmostas vocabant, quod ciuium, quibus præerant, mores ad Lacedæmoniorũ conformarẽt.* Quod de prouincialib. harmostis tamen intelligendũ. Nam inuenio Harmostarũ duo genera, vnũ vrbanũ, alterũ externum. Vrbanũ Harmosten cõfert Halicarnasseus cũ Dictatore Romano: qui tũ (vt ait) creabatur, quoties Leges aut non satis tuebãtur iusticiam: aut qui magistratus & curationes Reipub. gerebant, ij opẽ ferre legibus non poterant: aut quũ tempus multa innouãs, amplecti cogeret instituta nõ tàm optima, q̃ ad præsentẽ rerum statũ accõmodatissima, nõ solũ improuisis casuũ aduersitatibus,

Harmostæ qui & vnde dicti.

Harmostarum duo genera.

Harmostes vrbanus, quis fuerit & cur electus.

verum etiam in immodicis prosperitatibus, quæ bonã Reipub. constitutionem corrumperent, celerémque ex vnius arbitrio correctionem postularent. Tum enim necesse erat Regias & tyrannicas potestates in medium proferre, cõuelatas honestioribus vocabulis. Tales Thessali ἀρχοὺς, Lacedæmonij ἁρμοστὰς vocabant. Verebantur enim Reges & tyrannos nominare. Ad hunc modum ille. Itaque hîc auctor est, huiusmodi Harmostas etiam apud Lacedæmonios fuisse. Ac talis videtur factus Agesilaus, quum perplexa Respub. & consilij anceps ei legum potestatem faceret, ac vt de pœna Tresantum, quæ cum magno periculo publicæ salutis coniuncta erat, ille solus suo arbitrio decerneret, iussit. Atque hanc potestatem affectauit Agis, quum Rempub. ad leges Lycurgi restituere conaretur. Nam quum nouas tabulas & alia introducere vellet, eam tyrannidis mercedem appetere ipsum criminabantur. Vtrumque horum apud Plutarchum. At Harmostæ externi erant, qui ad prouincias regendas mittebãtur, aut victis ciuitatibus cum imperio præficiebantur. Harpocration: ἁρμοσταὶ οἱ ὑπὸ λακεδαιμονίων εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις ἄρχοντες ἐκπεμπόμενοι, Id est, *Harmostæ sunt qui ad subiectas ciuitates è Lacedæmoniis mittebantur magistratus.* Eodémque ferè modo Suidas. Hesychio dicuntur etiam ἁρμοστῆρες. Regebãt autem Lacedæmonij, vt docet Plutarchus in Lysandro, & alij multi, ita prouincias & ciuitates, vt eas quidem liberas relinquerẽt; sed ad politię formam tamen adducerent Aristocraticam, instituta decarchia, cui ex suis Harmostem tanquam Ducem pręposuerunt. Perinde ferè vt Romani in municipiis passim Decuriones crearunt, & prouinciis suis proconsules aut proprætores dabant. Sed enimuero & sociæ ciuitates quandoque Duces à Lacedæmoniis spontè petebant, quos etiam Harmostas seu σωφρονιστὰς vocarunt. Tanta de ipsorum virtute apud omnes excitata opinio. Qua de re præclarè Plutarchus in vita Lycurgi circa finem, vbi in hæc ferè verba scribit: *Lacedæmonij non obedientiam, sed desiderium infundebant alijs ipsos sequendi & obtemperandi. Nempe postulabant per legatos ab ipsis non classem, non pecuniam, non copias: sed vnum Spartiatam ducem. Quem nacti vtebantur eo cum honore & metu. Ita Gylippo Siculi vsi, Brasida Chalcidenses, Lysandro, Callicratida, Agesilao,*

Harmostæ externi qui

Harmostæ dati à Lacedæm sociis ciuitatibus.

ſilao,omnes qui Aſiam incolebant,appellantes illos Harmoſtas & Sophroniſtas, Id eſt, Rectores & moderatores populorum & magiſtratuum. *Cæterum ſemper ciuitatem Lacedæmoniorum ceu magiſtram vel præceptricem honeſtæ vitæ & compoſitæ Reipub.reſpiciebant.* Hæc ille. Sed quum priores Harmoſtæ incerti temporis eſſent, poſteriorum qui prouinciales fuerunt, videtur fuiſſe magiſtratus in annuum ſpacium lege conſtitutus. Id quod docere voluiſſe exiſtimo Xenophontem lib.III.quum ſcribit, Dercillidæ, exacto anno,in ſequentem prorogatum fuiſſe imperium. Ac Harmoſtas habuiſſe exercitum,præſertim ſi prouinciæ ciuitatéſque in propinquo hoſtes haberēt,Thimbronis,ac dicti Dercyllidæ exemplis,vt alia ferè infinita omittam,manifeſtum eſt.Porro id peculiariter de Harmoſtis notandum, quod qui mitteretur ad Inſulam Lacedęmoniorum Cythera,diceretur proprio ſuo nomine *κυθηροδίκης*. Ita enim Heſychius: Κυθηροδίκης ἀρχή τις τὰ ξενικὰ διοικοῦσα. Nam ad ius dicendum,iis qui hanc inſulam inhabitabant,magiſtratus hic quotannis mittebatur.Ea itaque ξενικὰ illa Heſychij.

Harmoſtarum annuus magiſtratus.

Harmoſtæ habuerunt exercitum.

Κυθηροδίκης quis dictus.

CAPVT XIV.

De officiis quibuſdam militaribus, quatenus res vrbanas adminiſtrârunt.

PRæter magiſtratus iam explicatos, erant quidem alij militares dicti,quorum tamen aliqui, non ſolum belli muneribus vacabant: ſed domi creati,inibi etiam officij ſui aliquam partem exercebant. Hi erant Hippagretæ, & Polemarchi, de quibus paucis reſtat nobis dicendum. Et primum quidem de Polemarchis,qui & digniores.

Magiſtratuum aliorũ quorundam domi militiaque nomina.

Polemarchi qui.

Fuerunt enim Polemarchi Regum per omnia quaſi adminiſtri & vicarij. Sed eorum, quæ domi egerunt, præcipuum hoc fuiſſe obſeruaui, vt tum moribus vrbanis, tum etiam Syſſitiis præeſſent, atque mitterent abſentibus portionem quæ debebatur, ſi legitima ex cauſa non præſto eſſent. Quod tum licebat, ſi quis venatui operam dediſſet, aut ſacrificaſſet. Qui aliàs temerè Syſſitiis abfuiſſet,multabatur.Quę diſcimus ex Plutarcho in Lycurgo,vbi de Agide hæc refert. *Quum reuerſus Rex*

Polemarchorũ munus domi.

Syſſitiis abeſſe quibus de cauſis licuerit.

Agis bello, quo Athenienses deuicerat, apud vxorem vellet cœnare, portionem postulanti non miserunt Polemarchi; cui, quod postridie solemnia sacra offensus non fecisset, Ephori multam dixêre. Sed & alia multa iis commissa, quæ ad bellum pertinebant, vt arma publica, exercitia bellica, & alia: De quibus tamen nihil ferè ab auctoribus traditum. Cæterum Hippagretæ, qui ἱππεῖς etiam dicti, sicut apud Cretenses, quum habeant quidem nomen ab equis colligendis: equis tamen apud Lacedæmonios carebant, vt testatur Strabo. Quare & Hesychius eos à præfectura grauis armaturæ militum definit. Scribit enim sic: ἱππαγρέται, ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ἐπιλέκτων ὁπλιτῶν Id est, *Hippagretæ magistratus delectis armatis præfectus.* Erãt autem Hippagretæ numero tres, qui legebantur ab Ephoris ex iis, qui virilem & adultam ætatem attigerant. Xenophon; αἱρεῦνται οἱ ἔφοροι ἐκ τῶν ἀκμαζόντων τρεῖς ἄνδρας. οὗτοι δὲ ἱππαγρέται καλοῦνται. Præfecti hi fuêre trecentis illis qui in ciuitate optimi habebantur, quos & hi quidem legebant, alium alij prę̨ferentes, addita censuræ suę rationе. Vnde illi λογάδες dicti Herodoto. Quare & Xenophon de iis loquens superioribus hæc adiungit: τούτων ἕκαστος ἄνδρας ἑκατὸν καταλέγει, διασαφηνίζων ὅπου ἕνεκα τοὺς μὲν προτιμᾷ, τοὺς δὲ ἀποδοκιμάζει, Id est, *Horum* (Hippagretarum) *quilibet centum viros legit, edisserens qua de causa alios quidem in hoc honore præfert, alios repudiat.* Vnde virtutis, vt idem ait, magna æmulatio extitit, quod quilibet in hoc numero censeri cuperet. Nam hîc primus honoris gradus in ciuitate erat, vt scribit in apophthegmatis Plutarchus. De quibus intelligendum illud Pædareti scitum. Nam quum non allectus esset inter trecentos, hilaris ac renidens discessit. Reuocatus autem ab Ephoris, quum rogaretur, qua de causa risisset, Respondit: congratulor, inquiens, ciuitati, quod habeat trecentos ciues me meliores & præstantiores. Atque hi fortean etiam domi Regi operam dabãt, eúmque obseruabant. Nam in bello hos fuisse qui Regem semper stipârunt, infrà dicemus. Et qui cum Leonida profecti trecenti ad angustias Thermopylarum contra Persas obstruendas, mihi persuadeo etiam fuisse huius ordinis. Ab his deductus etiam Sparta honoris causa Themistocles, vt scribit Herodotus lib. VIII. Sed & quod Herodotus & Hesychius meminêre quorundam, qui di-

Polemarchorum munia publica.

Hippagretæ qui & vnde sint dicti.

Hippagretæ quot essent numero.

Quibus præfecti.

Trecenti viri ab Hippagretis lecti primus honoris gradus Lacedæmone.

Pædareti scitum dictum.

cti ἀγαθοεργοὶ quasi benefactores, vel re bene gesta emeriti, eos existimo huc etiam pertinere. Quos describit Hesychius, vt iam Herodotum prætermittamus, in hunc modum, inquiens: ἀγαθοεργοὶ οἱ ἐκ τῶν ἱππέων ἐξιόντες πέντε ἑκάστου ἔτους, Id est, *Agathoergi dicti qui ex equitum ordine egreßi sunt, quotannis quini.* Nam hunc ordinem, equitum nomine ab eo intelligi existimo, etsi equis carebant, vt suprà ex Strabone retulimus. Sed de his aliquid infrà. Atque hæc nobis de magistratibus iam sint dicta.

Ἀγαθοεργοὶ qui dicti sint.

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

De Legibus seu institutis in genere.

TERTIVS hic liber dabitur Legibus Lacedæmoniorum, de quibus eò difficilioris operæ nobis videtur scribere, quòd ipsi scribi eas noluerint. Faciundum tamen, quandoquidem magistratus declarauimus, vt eis etiam leges suas tribuamus, quibus Rempub. gubernârint. Nam sine legibus magistratus munus nomen inane erit, nec quę officij ratio satis intelligi poterit. Sed quum nullum extiterit hucusque corpus istarum legum, nec quisquam eas in tabulas digesserit, & tamen multis multæ earum laudatæ, visum nobis quas sparsim inuentas, & hinc inde collectas habuimus, in hunc quasi pandecten conferre, ex auctoritate veterum scriptorum addita earundem breui explicatione. Quod vt ordine fiat, distribuamus eas in duodecim quasi tabulas, ita vt quælibet Leges inter se quodammodo consentaneas, & eodem pertinẽtes comprehendat. Sed tabulas singulatim postea promulgabimus, dicturi prius hoc capite de iis, quæ nobis ad vniuersas facere videbuntur.

Lacedæmonij Leges suas scribi noluerunt.

Sine legibus Magistratus nomen inane.

Lacedæmoniorum leges in duodecim tabulas distribuũtur.

Existimamus autem quatuor esse, quæ potissimum de iis considerandasunt, videlicet, à quo datæ & latæ sint istæ leges, ex

In legibus Lacedæmoniorum quatuor cõsideranda in genere.

quibus fontibus petitę, quales eæ fuerint, & quanta denique earum auctoritas. De quibus ordine videbimus.

1. Quis auctor. Lycurgus quis fuerit.

Ac primò quidem auctorem harum legum, Lycurgum fuisse Lacedæmonium, Regię stirpis virum, Euonomi videlicet Regis filium, nullus non veterum scriptorum, tàm sacrorum, quàm profanorum, qui huius meminerunt, agnoscit. Nam & reliqua Reipub. constitutio ei tribuitur: & νομοθεσία seu legum ipsarum latio in primis illius fuisse perhibetur. Ante eum verò Regum arbitria pro legibus erant. Itaque sæpè motus, sæpè seditiones excitatæ, vt pessimè sit administrata Respub. quemadmodũ testatur Herodotus. Ac quidem quum in tali statu fluctuarẽt Lacedæmonij, ex peregrinatione accersitus est Lycurgus, vt Rempub. capesseret, Regibus ipsis minimè aduersantibus. Acquisierat enim iam per magnam sapientiæ gloriam, ita vt etiam oraculi Delphici testimonio, Deo gratus, Deúsque hoc nomine sit declaratus. Cuius oraculi meminêre Plutarchus & alij, extátq; apud Herodotum lib. 1. his versibus scriptum.

De Lycurgo Oraculum.

Ἤκεις ὦ λυκόεργε ἐμὸν ποτὶ πίονα νηόν·
Ζηνὶ φίλος, καὶ πᾶσιν ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι, ἤε καὶ ἄνδρα,
Ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ λυκόεργε.

Quæ ita reddidit interpres.

Ad mea venisti præpinguia templa Lycurge,
Grate Ioui & cunctis, qui templa tuentur Olympi.
Ambigo, vaticinor sis virum, vir ne, Deus ne:
Sed multò magis esse Deum te, credo Lycurge.

Hoc ornatus elogio, & quasi Lacedæmoniis commendatus domum rediit, & ad Rempub. accessit. Ac primùm de consilio constituendi Rempub. priuatim cum amicis communicat. Deinde adiunctis sibi ciuitatis primoribus triginta, forum armatis septum occupat, ratus ad grauem & diuturnum morbum, violento opus remedio. Quumque iam Respub. ei potestatem permisisset, νομοθεσίαν suã felici auspicio inchoat, instituto primùm Senatu, pòst redactos in ordinem Reges, deinde reliquis magistratibus. Quæ omnia sunt apud Herodotum, & Plutarchum in vita Lycurgi: & præter eos meminêre Plato, Aristoteles, Xenophon,

phon,

phon, Isocrates & plurimi alij, vt ex multis eorum locis patet: quos partim infrà adiecimus, partim superius adscripsimus. Facta est autem hæc Lycurgi νομοθεσία annis centum quinquaginta ante Olympiadum initium. Ita enim scribit Clem. Alex. lib. 1. Strom. λυκοῦργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς ἰλίου ἁλώσεως γεγονὼς ἔτη, πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα νομοθετεῖ λακεδαιμονίοις, Id est, *Lycurgus natus annis multis post Ilij excidium, ante olympiadum initium annis centum quinquaginta Lacedæmoniis leges tulit.* Quod ille postea eodem libro aliquatenus explicans, scribit ex Dieuchida, viguisse Lycurgum circa cẽtesimum nonagesimum annum ab Ilij excidio. Hoc itaque initium legum Spartanarum. Cæterum non solus Lycurgus omnes, quibus Respub. vsa est, leges tulit: sed accessère multæ aliæ. Nam post eum, vt quique ad Rempub. emendandam adierunt, veteribus Rhetris seu legibus suas addiderunt. De Regibus minimè hoc dubium. Nam Polydorus & Theopompus, vt scribit Plutarchus Lycurgo, hanc sanxerunt legem: Quæ prauè populus rogassit, ea Senatui Regibúsque retractandi ius esto. Locus Græcè superius à nobis adscriptus est. Ita Agis, ita Cleomenes nouas Rhetras seu leges suas ad populum ferre conati sunt, vt est apud Plutarchum in eorũ vita. Sed & Ephori aliquando etiam Rhetras aliquas populo sciscente promulgarunt. Nam Epitadeus Ephorus legem de sortibus alienandis tulit, cuius infrà mentionem facimus. De Harmostis qui instar Dictatorum erant, quòd & illi potestatem legum habuerint, ex iis quæ suprà de Agesilao retulimus notum esse opinor. Ac videtur ipse Lycurgus non dissimilis dictatoris fuisse, quum munus Legislatoris obiret. Itaque quatuor reuera auctores omnium legum Spartanarum, Lycurgus primus Legislator, Reges, Ephori, & Harmostæ. Præcipuus tamen & princeps Lycurgus omnium legum ac institutorum ferè pater. Nec de aliis quicquam inuenio.

Lycurgi νομοθεσία quando sit facta.

Leges Lacedæmoniorum non solus Lycurgus condidit, sed alij aliæs adiecere.

Reges etiã Lacedæmoniis leges sanxere.

Itẽ Ephori.

Item Harmostæ.

Legũ Spartanarum quatuor auctores.

Deinceps dicamus, vnde leges suas petierit Lycurgus. Ac primum in Cretam eũ nauigasse, ac ibi leges Minois didicisse scribunt. Herodotus ait hoc ipsos Lacedæmonios fateri, quum inquit: ὡς δ᾽ αὐτοὶ λακεδαιμόνιοι λέγουσι, λυκοῦργον ἐπιτροπεύσαντα λεωβώτεω, ἀδελφιδέου ἑωυτοῦ, βασιλεύοντος δὲ σπαρτιητέων, ἐκ κρήτης

2. Vnde petitæ Leges Lacedæmoniorum à Lycurgo.

1. A Cretensibus.

ἀγαγέσθαι ταῦτα, Id eſt, *Ipſi Lacedæmonij volunt Lycurgum, quum eſſet tutor & idem patruus Leobotæ Spartiatarum Regis, è Creta hæc attuliſſe.* Sed quem Leobotem vocat Herodotus Lycurgi pupillum, alij rectius Charilaum dicunt. De Lycurgo idem teſtatur Plato lib. III. de legibus, vbi & hoc addit, Cretam & Lacedæmonem vti ἀδελφοῖς νόμοις ſeu *fraternis legibus.* Quod tùm alibi, tùm in Minoe, & libris de Repub. repetit. Sed copioſius perſequitur hanc rem Ariſtoteles lib. II. cap. x. Qui demonſtrat item in multis, vtranque conuenire Rempub. Quod Strabo etiam lib. x. prolixè facit, ac præterea hiſtoriam Lycurgi etiam refert, quæ ex his auctoribus deprompta luculentiſſimè à Plutarcho exponitur in eius vita. Habuit autem in Creta Lycurgus doctorem Thaletem poetam Lyricum, qui leges condebat, à quo didicit modum legum Rhadamanthi & Minois. Quem etiam ad ſedandos Reipub. motus poſtea Spartam miſit, interim dum ille peregrinaretur, vt teſtantur Strabo & Plutarchus. Deinde ab Ægyptiis etiam multa habuit Lycurgus. Ibi enim percipiens bellatores à reliquis corporibus diremtos, eum morem poſtea ad Lacedæmonios tranſtulit, ſegregans & abducens eos à ſordidis & illiberalibus operis, vt ſcribit Plutarchus. Iſocrates autem laudatione Buſiridis, multa alia ab Ægyptiis accepta refert. Quem luculentiſſimum eius locum integrum huc adiicere viſum eſt. Nam ſcribens adeò excellere Ægyptiorum Rempub. vt Philoſophi qui de hac re diſputant, eam cæteris anteponant, poſtea hæc addit; καὶ λακεδαιμονίους, μέρος τι τῶν ἐκεῖθεν μιμουμένους, ἄριστα διοικεῖν τὴν αὐτῶν πόλιν. καὶ γὰρ τὸ μηδένα τῶν μαχίμων ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων γνώμης ἀποδημεῖν, καὶ τὰ συσίτια, καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἄσκησιν· ἔτι δὲ τὸ μηδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἀποροῦντας τῶν κοινῶν προσταγμάτων οὐκ ἀμελεῖν· μηδ᾽ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις τέχναις διατρίβειν, ἀλλὰ τοῖς ὅπλοις καὶ ταῖς στρατείαις προσέχειν τὸν νοῦν, ἐκεῖθεν ἅπαντα ταῦτα εἰλήφασι, Id eſt, *Lacedæmonios partem eorum imitatos, optimè Rempub. ſuam adminiſtrare. Nam vt militum nemo ſine magiſtratuum venia peregrè abeat, & Syßitia, ac corporum exercitationem, prætereaque ne inopia rerum neceſſariarum coacti publica edicta negligant, aut aliis artibus occupentur, ſed omne ſtudium in armis & expeditionibus occupent, ab Ægyptiis hæc omnia petita ſunt.* Sic Strabo quoque lib. x. teſtatur, Lycur-

2. Ab Aegyptiis.

gum in Ægyptum commeasse, & eorum instituta percepisse. Sed & in Ioniam transiisse fertur Lycurgus, vt Creticam austeritatem & tenuitatem, cum Ionico luxu & affluentia compararet. Ibi autem nactus Homeri poemata, vt sentit Plutarchus, quę apud Cleophili posteros seruabantur, ea descripsit, ac in Græciam asportata euulgauit, quum antea rara quædam fragmenta eorum extarent. Obseruauit enim in iis contineri non solum oblectationem: sed ciuilem inprimis prudentiam & eruditionem. Quamuis Strabo auctor est ipsum Lycurgũ, voluisse nonnullos, cum viuo Homero in Chio insula congressum, consentiente etiam Cicerone Tusculana v. Quod quidem si ita est, potuit ab eo viuo etiam poemata ista obtinuisse, & complura ad institutum suum pertinentia impetrasse. Itaq; poemata Homeri sæpe laudata sunt à Lacedæmoniis, quod tamen instituto fiebat Ionico, non Laconico, vt scribit Plato lib. III. de Legibus. Fuitque beneficium hoc Lycurgi, tùm in Spartanam Rempub. tùm in omnes literatos permagnum, quod conseruarit nobis Homerum. Præter has peregrinationes, ait Aristocrates Lacedæmonius, Lycurgum etiam Africam & Hispaniam lustrasse, Indiámque emensum, vbi ei vsus fuerit cum Gymnosophistis. Sed hæc ait Plutarchus solum tradere Aristocratem, vt de eo subdubitare videatur. Id verò apud omnes in confesso est, Oraculũ Delphicum plurimum ad hanc nomothesian contulisse, siue Pythia Lycurgo exposuerit instituta, quæ Spartanis tradidit, vt sensisse quosdam scribit Herodotus in I. & Strabo lib. X. & Clemens lib. I. Strom. Siue etiam constitutio illa, quam mente agitabat, oraculo probata inde confirmabatur & Lacedæmoniis commendabatur, vt vult Plato, Xenophon, Cicero, Plutarchus & alij. Vtraque sententia eò pertinet, vt tam insignis Reipub. constitutio, non fuisse humani ingenij, sed diuinæ mentis opus existimetur. Ideo enim & Deus agnitus Lycurgus, & diuini honores ei habiti, exstructo in eius memoriam delubro, vbi pro Deo colebatur, vt docet Herodotus, & refert Plutarchus ex Aristotele. Qui addit insuper familiares eius anniuersaria, & conuentum instituisse, qui longo tempore permanserit, diésq; quibus conuentus celebrabatur Lycurgidas, seu Lycurgi dies, di-

3. Ab Ionibus.

Homerus Lycurgi beneficio conseruatus.

4. Ab Afris, Hispanis & Indis.

5. Ab oraculo Delphico.

Lycurgus Deus habitus.

Lycurgidæ, siue Lycurgi dies.

ctos fuisse. Hi igitur in vniuersum fontes, vnde leges suas Lacedæmonij hauserunt. Iam quales eæ fuerint leges videamus.

Leges Lacedæmoniorũ quales.

1. Ab omnib. Rerũpub. legibus diuersæ.

In primis itaque tenendum, fuisse hasce Lycurgi leges tales, vt ab omnium Rerumpub. legibus fuerint diuersæ. Id quod præ aliis luculentissimè testatur Xenophon libro de Republ. Lacedæmoniorum: vbi dicit Lycurgum non solũ diuersa, sed & contraria plurimis sanxisse. Sic enim inquit: λυκοῦργον μέντοι τὸν θέντα αὐτοῖς τοὺς νόμους, οἷς πειθόμενοι ηὐδαιμόνησαν, τοῦτον καὶ θαυμάζω καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μάλα σοφὸν ἡγοῦμαι. Ἐκεῖνος γὰρ οὐ μιμησάμενος τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἐναντία γνοὺς ταῖς πλείσταις, προέχουσαν εὐδαιμονίᾳ τὴν πατρίδα ἀπέδειξεν, Id est, *Lycurgum quidem, qui eis (Lacedæmoniis) leges tulit, quibus obtemperando felices euaserunt, ipsum tùm admiror, tùm summè sapientem fuisse existimo. Nam is haud quaquam alias ciuitates imitatus, immo etiam contraria plurimis statuens, vt patria felicitate præstaret, effecit.* Quæ postrema disertissimi scriptoris verba ita intelligenda puto, vti Græcorum ciuitates nullas sit secutus Lycurgus in nomothesia sua: sed iis contrarias leges tulerit. Idem testatur etiam Plato de legibus, qui ait, Lacedæmonios & Cretenses, leges posuisse ab aliorum moribus prorsus diuersas. Et quidem Xenophon, eo quem dixi libro, totus in eo est, vt ostendat quomodo Lacedæmoniorum instituta, ab aliorum legibus fuerint diuersa. Quod tametsi non per omnia ita sit: in plerisque tamẽ reuera sic habet. Deinde & hoc singulare in hisce legibus, quod non fuerint tabulis certis scriptæ seu comprehensæ, sed in animis ex institutione hæserint. Vnde & instituta dicta seu καθεστῶτα, vt vocat Isocrates: seu καθεστηκότα, vt vocat Demosthenes: vel ἐπιτηδεύματα vt Plutarchus. Quo nomine vtpote latius patente, & ad omnia se extendente, nobis etiam in iis appellandis vti visum est. Nam quod quædam Rhetræ dictæ sint, id ad diuinam promulgationem respicit, quamuis postea latius patuit nomen, eóque intelligebantur aliorum etiam leges. Ita enim Plutarchus: τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα νομοθετήματα ῥήτρας ὠνόμασεν ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ νομιζόμενα, καὶ χρησμοὺς ὄντα, Id est, *huiusmodi leges Rhetras vocauit, quod à Deo sancitæ fuissent, & quasi oracula essent.* Ac videtur vna Rhetra hæc ipsa fuisse, ne scriberentur Rhetræ. Sic enim accipio verba Plutarchi de non scriptis legibus. Cuius instituti

2. Non certis tabulis sed animis insculptæ.

Legum Lacedæmonicarum varia nomina.

Rhetræ cur dictæ sint.

Cur Leges Lacedæmoniorum non scriptæ sint.

rationem

elegantissimis verbis reddit idem Plutarchus, quorum summa ad hæc ferè recidit. Quod legislator præcipua, & quæ maximè faciunt ad ciuitatis felicitatem & virtutem, moribus putârit, & institutionibus ciuium inhærere inconcussa. Deinde quod stabilem institutione reddi voluntatem existimârit, atque ita quasi fortissimum vinculum & necessitatem parendi animis ingenerari iudicârit. Tum quod ipsa institutio quasi διάθεσιν seu habitum ipsius Legislatoris in animum inseruerit, circa quæque negotia. Postremò quod minuta quæque Legibus comprehendi non potuerint: sed pro tempore accessiones & decessiones accipere permiserit. Itaque summam & caput nomothesiæ suæ ad ipsam retulit institutionem. Atq; his de causis, vt ille sentit, Leges scriptæ nō sunt. Quò pertinent & apophthegmata quæ sunt apud Plutarchum. Nam interrogatus Lycurgus cur scriptis legibus non esset vsus, Respondit: Quia rectè instituti & educati norunt vtilitatem temporis. Item rogatus Zeuxidamus, cur leges non scriptas seruarent, neque potius literis conceptas adolescentibus ad legendum proponerent: Quia inquit condocefaciendi sunt, vt facinoribus fortibus potius animum aduertant, quàm scripturis. Verumtamen etsi vulgata, & ab omnibus recepta ea opinio, Lacedæmoniis leges scriptas non fuisse: inuenio tamen Terpādrum carminibus eas complexum, modulis & numeris concinnasse. Quod in primis testatur Clemens Alexandrinus 1. libro stromatum, vbi in hæc verba scribit: μέλος τε αὖ πρῶτος περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος, Id est, *Modos poematibus primus adiecit, & Lacedæmoniorum Leges numerosis versibus reddidit Terpander Antissæus.* Meminit & Plutarchus, qui & versus eius quosdā adducit. Ac videtur etiam Tyrtæus, quæ ad res bellicas pertinebāt suis versibus inseruisse, vt indicat Plato lib. 1. de legibus. Postea fuit etiā hoc à Legislatore peculiariter in his legibus prouisum, vt paucæ eæ essent, ne multitudo ipsa neglectū & confusionem pareret. Quod in nomothesia sapiente & stabili magnoperè requiritur: Quādoquidem ita contingit, quam paucissimas etiam esse ciuium inter se controuersias. Itaque & Isocrates Nicoclem instituens, exigit vt leges ponat, quæ paucas lites generent. Atq;

Terpander carminibus leges Lacedæm. cōplexus.

3. Paucæ fuerunt.

hoc instituto Lacedæmoniorum in primis consentaneum, qui semper paucis vtebantur verbis. Huc enim apophthegma illud. Nã Charilaus interrogatus, cur paucas leges tulisset Lycurgus, Respondit: *Qui verbis non multis vterentur, non multas quærere leges.* Plutarchus in Lycurgo, & Apophthegmatis. Deniq; verò & illud aduertẽdum in hisce legibus, quod ipsis maximè quasi proprium est, videlicet, quod tum ad alias virtutes relatæ sint, tum pleræque ad fortitudinem respexerint, & rerum inanium voluptatumque contemtum. Propositum enim in primis Legislatori, vt ad militiæ studium suos condocefaceret, atque eò omnia referre voluit. Itaq; Plato dicit in hac nomothesia partem virtutis tantum spectatam, vt est lib. IV. de legibus. Et lib. I ait, omne studium ad res bellicas in his legibus conuersum fuisse. Sic enim ibi Clinias loquitur: θαυμάζω γέ μὴν, εἰ τά τε παρ' ἡμῖν νόμιμα, καὶ ἔτι τὰ περὶ λακεδαίμονα μὴ πᾶσαν τὴν σπουδὴν τούτων ἕνεκα πεποίηται, Id est, *Miror sanè, si nostræ & Lacedæmoniorum leges, de hisce non omni cura & studio prouiderint.* Loquitur autem de rebus bellicis. Ac eandem sententiam posterioribus libris sæpiusculè repetit. Vt & in Lachete ait, Lacedęmonios prę omnibus nihil aliud studere, quàm quo modo bello reliquos antecellere possint. Idémq; Aristoteles lib. VII. Politicôn. cap. II. sentit, ita enim scribit: ἐν λακεδαίμονι καὶ κρήτῃ πρὸς τοὺς πολέμους συντέτακται σχεδὸν ἥ τε παιδεία καὶ τὸ τῶν νόμων πλῆθος, Id est, *Lacedæmone & in Creta, tum disciplina, tum legum multitudo ad rem militarẽ comparata est.* Quod quum controuersiam nullam habere videtur: id sanè in primis res ipsa ostendit, Rhetras fuisse de publico tantùm iure latas. Nam priuatum ius in potestate magistratuum, & præcipuè Ephororum, qui αὐτογνώμονες erant, vt ait Aristoteles. Cæterum an certa forma verborum cõceptæ fuerint veteres Rhetræ, non habeo dicere. Quæ Rhetris postea sunt adscripta, ea verò suis quibusdam & solemnibus verbis ad nos relata peruenerunt, vt patet ex paucis iis quæ à nobis aliàs commemorata sunt.

4. Tum alias virtutes, tum maximè fortitudinem et voluptatũ contemtum respexerũt.

Rhetræ de iure publico tantùm latæ.

4. Legum Lacedæmoniorum auctoritas.

Postremò de harum legum auctoritate nobis pauca dicenda, quibus maiorem, quàm vllis aliis tribui palàm est. Nam vt mittamus quod ad Deum Apollinem, vt auctorem referantur, sicut leges Cretenses ad Iouem, qua de re iam diximus: id non minus

eas

eas commendat, quod Oraculi elogio pronunciatum fit, clarissimam, eandémque felicissimam futuram Rempub. dum hisce vteretur legibus, vt est apud Plutarchum. Quod & verum fuit. Nam quoad disciplina publica viguit, laudatissimè est administrata Respub. & principatum Gręcię semper tenuit Sparta. Sicut enim Herculem fingũt pelle & claua orbem terræ peragrasse, vlciscentem passim sceleratos & tyrannos: ita hæc ciuitas ex vna Scytala & Læna dominans in Gręciam volentem & lubentem, obtriuit iniustas in Rebuspub. potestates & tyrãnides, bellorum arbitrium habuit, seditiones compressit, crebrò ne vno quidem moto clypeo, vno tantùm legato misso, quem ilico omnes audiebant. Tanta enim effulsit huius ciuitatis disciplina & iusticia, eáque opinio virtutis & potentiæ. Deinde & hoc magnopere harum legum auctoritatẽ illustrat, quod immotæ fuerint, nec temerè iis quicquam derogatum, nec aliunde additum: sed tanquam sacrosancta oracula inuiolatæ stante Repub. semper manserint. Quod ita fuisse, & simul quæ eius rei causa extiterit, Pausaniæ Plistonastis F. apophtegmate ostenditur. Nam is interrogãti, cur de antiquo iure nihil Lacedęmone liceret conuellere, Respondit, id eò fieri: *Quia legum in viros, non virorum in leges esset auctoritas.* Itaque & Lysander quum statum Regium innouare in animo haberet, nihil prius aggredi tentauit, quàm oraculum consuluisset, vt est apud Plutarchum in Lysandro. Sed hoc, vt ita stabiles essent leges, ipsum Lycurgũ, vt & cætera machinatum scribunt, idque hac ratione. Nam postquam pręcipua eius præcepta moribus iam fuerunt expressa, & satis adoleuisset Respub. seque tueri per se & seruare valuit, accitis in concionem omnibus ciuibus, demonstrauit cæteris partibus Rempub. satis rectè ad felicitatem & virtutem comparatam: potissimùm verò & antiquissimum caput, priusquam cõsuluisset Oraculum se iis non editurum. Darent itaque operam, vt pręsentibus legibus inhęrerent, neque variarent & inflecterẽt quicquam, dum esset ipse Delphis regressus, recepítque se quod Deus iussisset, acturum. Spondentibus cunctis, vbi iureiurando adegit Reges & Senatum, deinceps reliquos ciues, obseruaturos se, & vsurpaturos formam illam Reipublic. dum Lycurgus remeasset, ita demum

1. Quod Oraculo commendatæ.

2. Quod immotæ.

Qua ratione Lycurgus leges suas immotas statuerit.

Lycurgus sibi mortem consciuit.

Delphos contendit. Vbi id ei redditum responsum, cuius antea meminimus. Postea ne ciues sacramento soluerentur, statuit nunquam redire: sed sibi ipsi mortem consciscere, quum id ętatis esset, qua neque viuere, neque vitam deponere, pœniteret. Itaque mortem inedia sibi conciliauit, ratus virorum Rempub. tractantium nec mortem otiosam, nec inertem vitæ exitum esse debere. Atque ad hunc ferè modum scribit Plutarchus Lycurgum leges ratas & immobiles effecisse. Quę historia documento est, insigni illum amore patrię flagrasse, cui vitam & omnia posthabuerit. Fuere autem vsq; adeò stabiles leges, vt quatuordecim Reges nihil in iis mutarint, vt etiam est apud Plutarchũ.

3. Quòd æqua omnibus parendi necessitate imposita, Respub. fuerit diuturna. Ciuitatis beatæ terminus.

Tertio verò harum legum vim & efficaciam id arguit, quod ęqua omnibus parendi necessitate imposita, tanto tempore conseruarint Rempub. vt vix vlla fuerit tam diuturna. Nam reliquę Græcię Respub. & aliæ, sępè lapsę diuersas mutationes pertulerunt: Spartana verò longissimo tempore ne tantillum quidem mota. Quare si is terminus beatę ciuitatis esse debet, vt eadem semper permaneat, πέρα δὲ μή, vt ait Plato, disputans hac de re lib. IV. de Repub. Non est alia quę hac in re Spartanę pręferri poterit. Nam prorsus ita comparata in omnibus huius Reipub. constitutio, vt sibi ipsi constaret. Nec enim amplificandę potentię, sed potius conseruandę salutis auctor Legibus suis Lycurgus esse voluit. Rectè itaque videtur Polybius hoc animaduertisse, legislatorem in sua nomothesia magis eò spectasse, vt Rempub. stabilem & validam potius ad depellẽdos hostes faceret, quam

Sparta quã diu mansit.

vt potentem ad subiiciendos sibi alios. Sicut & dum suis contẽta fuit, nihil est labefactata. Verum vbi affectare plura & aliena cœpit, contra naturam suam & leges positas, tum demum paulatim mutare cœpit, vt quò longius à legibus pristinis recederet, eò propius ruinę instaret, donec prorsus corruit. Itaque sępè ab auctoribus repetitum, violationem tum legis de auro & argento vetito, tum etiam aliarum causam extitisse, vt Respub.

4. Ab omnibus laudatæ à paucis vsurpatæ.

hęc cõciderit, ac minus aduersus hostes valuerit. Postremo hoc in primis, si quicquam aliud, pręstantiam legum Spartanarum indicat, quod tum ab omnibus sanis semper sint laudatę: tum verò à nulla tamen ciuitate sint prorsus imitando vsurpatæ. Nec

enim

enim quisquam ferè est, qui eas vituperârit, quod constat, præter Polycratem, quem ait Iosephus lib. I. contra Appionem, hãc Rempub. sugillasse, vt Theopompum Atheniensium. Ita enim scribit: καὶ γὰρ ἐθνῶν τινὲς καὶ τῶν ἐνδοξοτάτων πόλεων ῥυπαίνειν τὴν εὐγένειαν, καὶ τὰς πολιτείας ἐπεχείρησαν λοιδορεῖν, Θεόπομπος μὲν τὴν Ἀθηναίων, τὴν δὲ Λακεδαιμονίων Πολυκράτης, Id est, *Quidam etiam gentium, vel gloriosissimarum ciuitatum fœdare nobilitatem, & politiæ detrahere, tentauere: Theopompus quidem Atheniensium, Polycrates Lacedæmoniorum.* Itaque quum omnibus aliis honori fuerit hæc Respub. quæ leges eius vniuersas tolerare potuerit inuenta est ciuitas nulla. Quare vt quanq; ciuitatem in potestatem redegerunt Lacedæmonij, mutarunt quidem aliqua ad suam Reipub. constitutionem: sed prorsus ad eius leges illam conformare nequiuerunt. Vnde Isocrates Panathenaico de subiectis ciuitatibus sic ait: Λακεδαιμόνιοι καθέστησαν οὔθ᾽ ὁμοίαν τῇ παρ᾽ αὐτοῖς, οὔτε ταῖς ἄλλοθί που γιγνομέναις, Id est, *Lacedæmonij constituerunt Respub. neque suæ, neque aliorum Rebusp. similes.* Quod intelligendum non minus de coloniis Lacedæmoniorum, quam aliis ciuitatibus prouincialibus. Quare nec Romani ab Lacedæmoniis leges mutuari voluerunt, quum tamen leges ab Atheniensibus acceptas vsurparint, si vera est sententia Augustini relata lib. II. de ciuitate Dei cap. XVI. Quæ tamen doctis minus probatur, vtpote contraria verbis Iustiniani initio institutionum, & rei veritati parum consentanea, si vtriusque Reipub. instituatur comparatio. Qua de re plura hîc non addam, remittẽs studiosum lectorem ad Dionysium Halycarnass. & Hieronymũ Magium in Miscellaneis cap. VIII. lib. I. Atque hæc de legibus in vniuersum dicta nobis sint.

TABVLA PRIMA CONTINENS LEGES SACRORVM.

INSTITVTVM I.

Omnes Dij Deæque colantur armati.

QVEMADMODVM reliqua huius Reipub. instituta, ab aliorum legibus & moribus erant diuersa, vt iam diximus: ita circa cultum Deorum idem spectatum. Est

1. Legum Institutum. Dij armati colendi.

enim antiquitus ab eis obſeruatũ, vt Dij ipſorum in armis conſpicerentur, ſiue hoc ad commonitiones reſpiciebat, ſiue ſuperſtitionem eorum ſtabiliebat. Vtraq; enim de cauſa id receptum fuiſſe exiſtimare licet. Primò enim videntur ideo Deos voluiſſe armatos ob oculos proponi, vt ab iis hanc virtutem petendam indicarent, ac quòd veram fortitudinem à Deo dari putarent. Quamuis aliter Charilaus, qui id factum autumat, ne quod in hominibus ignauiæ opprobrium eſſet, ad Deos etiam referri poſſet, ſi inermes eſſent. Ita enim ipſius habet apophthegma, quod extat apud Plutarchum. *Cauſam* (inquit) *ſcitanti cuidam à Charilao, cur Spartæ omnia Deorum ſimulacra eſſent armata*, Reſpondit: *Ne quæ opprobria hominibus obiiciuntur, ob ignauiam in Deos referamus, ac ne inermes noſtri iuuenes Dis vota nuncupent.* Deinde ſi ſuperſtitionis fuit hoc inſtitutum, vt Deos ſuos hac ratione ornarent, conueniebat præ aliis armorum ornatu in Deis ſuis Lacedæmonios vti, quod in armis ſummum decus ponerent. Hæ itaque rationes iſtius legis fuerint. Ceterùm vſque adeò Spartani Deos armis indutos eſſe volebant, vt nec ipſa Venus ibi armis careret, aliâs vbique nuda, vel ſaltem ſine armis culta. Quod qua de cauſa factum, narrat Lactantius lib. I. Diuinarum inſtitutionum cap. XX. De qua re eſt etiam apud Pauſaniam lib. III. qui ſcribit eam Morphus nomine dictam fuiſſe. Sed & meminit eius Quintilianus lib. II. cap. IV. Ac extant Epigrãmata Græca lib. IV. Anthologiæ, quæ item armatam Venerem celebrãt, ex quibus reliquis omiſſis vnum hoc adiicere placuit:

Cur à Lacedæmoniis Dij armati colerentur.

Venus armata apud Lacedæmonios.

Καὶ Κύπρις Σπάρτας οὐκ ἄστεσιν οἷά τ' ἐν ἄλλοις
Ἵδρυται, μαλακὰς ἑσσαμένα στολίδας.
Ἀλλὰ κατ' εὖ κράτος μὲν ἔχει κόρυν ἀντὶ καλύπτρας,
Ἀντὶ δὲ χρυσείων ἀκρεμόνων κάμακα.
Οὐ γὰρ χρὴ τευχέων εἶναι δίχα τὰν παράκοιτιν
Θρᾳκὸς ἐνυαλίου, καὶ λακεδαιμονίαν.

Plutarchus auctor eſt, non ſolùm Venerem armatam ibi cultam: ſed omnes alios Deos, tàm mares, quàm fœminas haſtatas Spartę fuiſſe, tanquam omnibus virtutem bellicam habentibus, vt eſt in inſtitutis Laconicis.

INSTITVTVM II.

Sacrificia quam minimo sumtu fiant.

Religionem non vult lex esse magnificam & sumtuosam, ne in externis rebus animorum deuotio occupetur. Id intellexisse quodammodo paganorum simplicitatem, ideóque damnasse eorum opinionem, qui luxum & opes huc adhibuerunt, ex aliis quoque patet. Notum quid apud Ciceronem lib. II. legum, super hac re sancitum. Ita enim scribit: *Ad Diuos adeunto castè pietatem adhibento: opes amouento: Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit.* Item postea: *Aurum & argentum in vrbibus & priuatim, & in fanis inuidiosa res est.* Et præclarè Satyricus aurum & argentum à sacris arcens: *1. De Sacrificiorum sumptu.*

Dicite pontifices in sacro quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Nec enim Deus hæc respicit: sed potius animum, vt præclarè scripsit Plato Alcibiade II. vbi hæc eius verba: καὶ γὰρ ἂν δεινὸν εἴη, εἰ πρὸς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ θεοὶ, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ψυχὴν ἄν τις ὅσιος καὶ δίκαιος ὢν τυγχάνῃ, πολλῷ μᾶλλον, οἶμαι, ἢ πρὸς τὰς πολυτελεῖς ταύτας πομπάς τε καὶ θυσίας, ὧν οὐδὲν κωλύει πολλὰ μὲν εἰς θεοὺς πολλὰ δ' εἰς ἀνθρώπους ἡμαρτηκότας, καὶ ἰδιώτην καὶ πόλιν ἀν' ἕκαστον ἔτος τελεῖν, Id est, *Etenim graue esset, si Deus ad donaria & sacrificia respiceret potius, quàm ad animum, vtrum iustus sanctúsque sit: Ad quem equidem arbitror Deum magis attendere, quàm ad multi sumtus pompas & sacra, quæ nihil prohibent eum qui multa in Deum hominésque peccauerit, siue priuatus sit, siue magistratus gerat, singulis annis perficere.* Itaque & Satyricus animum offerre iubet sincerum & sceleribus intaminatum, prioribus hæc subiiciens. *Cur minimo sumtu Deos colendos existimarint Lacedæmonij.*

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non poterit magni Messalæ lippa propago,
Compositum ius, fasque animi, sanctósque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.
Hoc cedo vt aduoueam templis, & farre litabo.

Pertinebat autem hoc institutum eò tantùm apud Lacedæmonios, vt sacrificia offerre cuiuis integrum esset, nec tenuioris

fortunæ homines paupertate prohiberentur. Id enim respondit super hac re Lycurgus. Nam percontanti de hostiis, quid tam exiguas & viles præscripsisset, Respondit: *ne vnquam Deum intermitteremus colere.* Plutarchus in vita Lycurgi, item in Apophthegmatis.

Lycurgi de exiguo cultu Deorum responsum.

INSTITVTVM III.

Votum omnium sit, vt Dij honesta ob bonas actiones dent, nihilque amplius.

3. Vota qualia esse oportuerit.

Εὐφημία Lacedæmoniorũ Diis grata.

PRæcipuum cultum Dei rectam esse orationem, vndecunque edoctus videtur percepisse legislator, qui hoc institutum tradidit. Plato scribit solemnem quandam precationem fuisse Lacedæmoniorum, eámque ait dictam fuisse Εὐφημίαν, quasi rectè & Deo gratis verbis fuerit cõcepta. Vnde & ei acceptam refert felicitatem apud Lacedæmonios, oraculi testimonio id comprobans, atque hanc super ea re veterem historiam commemorans. *Volo* (inquit) *aliud quippiam tibi commemorare, quod aliquando audiui à viris ætate prouectis. Quum inter Athenienses & Lacedæmonios dißidia & bella essent, contigit semper nostræ ciuitati, vt terra maríque inferior esset, quoties pugna fieret. Nam nunquam potuit victoriam reportare. Itaque indignantes Athenienses, & anxij ecquam rationem præsentium malorum depellendorum inuenirent, re deliberata, rati operæ precium ad Ammonem mittere ipsum consulturos: ac præter hæc, quæsitum etiam quamobrem Dij Lacedæmoniis potius victoriam largirentur, quàm sibi, qui omnium Græcorum* (vt aiebant) *plurimas & pulcerrimas hostias offerimus, & ita donariis ipsorum fana exornamus, vti nulli alij: Pompas insuper sumptuosißimas & augustißimas quotannis celebramus, & impendimus plus pecuniæ, quàm cæteri omnes Græci. Lacedæmoniis autem* (inquiunt) *nihil horum curæ est: sed tam negligentes sunt circa cultum Diuinum, vt aliquando mutila offerant, & in reliquis non paulò parcius Deos honorant quàm nos, quum tamen à nostra ciuitate diuitiis non superentur. His dictis à Legato, interrogat, Quid facere oporteat, ad inueniendam præsentium malorum depulsionem, cui vates nihil aliud respondit* (videlicet quod Deus aliter non sineret) *quàm vt ad se accersitum renunciare Atheniensibus hoc iuberet. Ita Ammon dicit: Lacedæmoniorum Εὐφημίαν sibi iucundiorem esse, quàm omnia Græcorum sacrificia. Hoc tantũ, nec plura Deum*

respon-

respondisse ferunt, Mihi quidem igitur non aliud videtur Deus intellexisse εὐφημίας *voce, quàm precationem illorũ. Illa enim multo aliis est præstantior.* Hactenus Plato, cuius verba de iam relato voto seu precatione intelligẽda, quæ sola Lacedæmoniis legitima fuit. Quamuis Plutarchus refert adiici solere ad hanc solemnem precationem, vt iniurias tolerare possent. Quę digna prorsus Gręcorum humanitate precum appendix, magísque Christianorum conueniens æquanimitati & mansuetudini. Ratio autem huius instituti peti potest ex iis quæ sunt apud Platonem lib. III. de legibus, vbi inquit: ὅτι δὴ φημὶ εὐχῇ χρῆσθαι σφαλερὸν εἶναι, νοῦν μὴ κεκτημένον, Id est, *Aio periculosum esse vt preces concipiat, qui prudentia non sit præditus.* Cum qua sententia conueniunt quę disputantur apud Iuuenalem Satyra X. quam ita concludit, vt tandem in fine doceat, quid solum precari oporteat. Ita enim ait: *Aliud votum præter* εὐφημίας.

Orandum est, vt sit mens sana in corpore sano.
Fortem posse animum, & mortis terrore carentem,
Qui spacium vitæ extremum inter munera ponat
Naturæ: qui ferre queat quoscunque labores,
Nesciat irasci, cupiat nihil, & potiores
Herculis ærumnas credat, sæuósque labores
Et venere & cœnis & pluma Sardanapali.

INSTITVTVM IV.

Virgines & pueri sacra habeant communia.

GEntilium profanitas eò progressa est, vt alios Deos viris propitios, alios fœminis existimaret. Itaque à quorundam Deorum sacris viros, quorundam item fœminas arcebant. Vnde eleganter Minucius Felix: *Quædam fana,* inquit, *semel anno adire permittunt, quædam in totum nefas visere est: quædam viro non licet, & nonnulla absque fœminis sacra sunt.* Quod verum est. Nam apud Romanos sacris bonę Deę viri prohibebantur, deferentes hunc honorem pudicitiæ Faunæ, qua adeò ea excelluit, vt nullus mas præter virum eam viderit, vel nomen audierit, vt ex Varrone refert Arnob. lib. V. & Lactantius lib. I. c. XXII. & Macrobius Saturnalium I. cap. XII. Et vicissim sacris Herculis non intermiscebantur fœminæ, quod sacerdotes bonæ Deæ ipsi aquam sacris *4. Sacra communia virginibus & pueris sunto.* *Bonæ Deæ sacra apud Romanos.*

vacantes denegassent, vt ait Macrobius loco iam dicto. Et Propertius lib. IV. Elegiarum. Quod item in sacris Cereris & Vestæ fiebat, vt testatur Lactant. lib. III. At Lacedæmonij pueris & virginibus iisdem sacris vti non interdicebant, sed vt exercitia corporum pleraque vtrisque erant communia: ita & sacra eadem frequentare eas voluerunt. Nec enim prohibebat pudor, quod Spartæ flagitiis non facilè locus pateret. Itaque rectè eadem sacra omnibus viris & fœminis, pueris & virginibus, ac eo magis coniugibus, quippe quibus intercedit diuini & humani iuris cõmunicatio, vt loquitur Modestinus I.C. D. de ritu nuptiarum. Id quod lege Romuli etiam apud Romanos sancitum, qui iussit marem & fœminam secundum leges iunctos, vt fortunas, ita & sacra communia habere, vt scribit Dionysius Halycarnasseus.

Cur Sacra communia fuerint apud Lacedæm.

Cæterum iudico respexisse hoc institutum de communione sacrorum inter pueros & virgines, ad conciliandam mutuam amicitiam, quæ religionis vinculo tanquam nodo arctissimè constringitur, præsertim à teneris annis noticia intercedente. Vnde etiam postea publica concordia stabilitur, & coniugij occasio existere aliquando solet.

INSTITVTVM I.

In vrbe mortuos sepelire fas sit.

4. De sepulturarũ loco, qui fuit in vrbe. Sepulchrorum locus antiquitus quis fuerit.

SEpulcra, tumulique variis in locis antiquitus extruebantur. Sancti patres suos simpliciter in agris condebant, vt docent sacræ literæ. Romani itidem extra vrbẽ suos humabant. Id quod lege XII. tabularum mandatum erat, vt est apud Ciceronem lib. II. de legibus. Etsi contra hanc legem, virtutis causa, Poplicolę & Tuberto concessum fuit in vrbe sepeliri, vt scribit Cicero. Itémque Fabricio & Valerio, vt auctor Plutarchus, si locus mendo caret. Sicut & ex triumphatoris mortui cadauere os desumtum, in vrbe humi defodiebatur, vt tradit idem Plutarchus in quæstionibus Romanis. Nam prętereo iam quæ Imperatores super hac re constituerunt, de quibus videantur l. III. D. de sepul. violat. & l. mortuorum C. de relig. & sumt. fun. Quod Athenienses, & alij plerique Græcorum vsurparunt, quibus solemne fuit suos extra vrbẽ in Demis seu pagis sepelire. Idq; ideo con-

sen-

sentaneum, quia ibi sacra etiam Atheniensibus sua erant. Spartani à reliquis gentibus plerumque moribus dissidentes in vrbe suos sepeliebant. Quod meo quidem iudicio ideo fieri voluerunt, vt ob oculos sepulcra habentibus quotidie fortium virorum memoria in animis recurreret. Itémque vt indies inter monumenta defunctorum versantes, mortem minimè sibi exhorrescendam putarent, post quam etiam viris suus constaret in vrbe honos. Quibus ferè consentiunt, quæ sunt apud Plutarchum in Lycurgo, vbi de hoc instituto agit. Et quidem siue his, siue aliis de causis, idem obseruabant Ægyptij: Saitæ tamen in Regibus suis hoc tantum vsurpabant. Christianis visum hac tempestate, aliis quidem in vrbe, aliis extra vrbem mortuos sepelire.

Cur Lacedæmonij sepulcra in vrbibus habere voluerunt.

INSTITVTVM VI.

Monumenta defunctis iuxta templa fiant.

6. De Monumentis iuxta templa struendis.

PLutarchus institutis Laconicis hoc cum superiore coniungit, nos illa diuidenda existimauimus. Aliud enim in vrbe sepeliri, aliud monumenta ad templa esse. Loca autem monumentorum, quæ apud delubra & templa Deorum Spartæ erant, non dissimilia fuisse multum videntur Christianorum areis circa ædes sacras, & septis illis ædificiis vacuis, quæ κοιμητήρια ipsis dicta, quod eò inferre soleant cadauera mortuorum, mortiferæ quietis ad nouissimam resuscitationem capiendæ causa. De quibus alio loco dicetur. Ac verisimile est voluisse Lycurgum sancire Spartanis hac lege iura sepulcrorum, vt ipsa sacra & sancta essent, sicut vicina templa. Qua ratione & templa custodiri, & tuta ab hostium aliorúmque sacrilegorum ac petulantium hominum violentia monumenta præstari poterant. Etsi ius sepulcrorum in ipso quodammodo solo est, quod iure omnium fere gentium, tum verò legibus Romanis est munitũ. Quare in XII. tabulis lex est, quæ vetat forum Bustúmue vsucapi, vt ait Cicero II. de legibus; forum vestibulum sepulcri interpretans. Quam etiam legem secundum naturam esse inibi scribit. Atque itidem ius sepulcrorum defenditur iure ciuili. Nam D. de sepulcro violato, extat edictum prętoris, quo actio datur in sepulcri violatores. Et quidem institutum hoc Spartanum, quod ad omnes se

Sepulchrorum ius.

extenderit, quodque omnibus concessum fuerit monumenta sua ad templa extruere existimo. Maleficij tamen alicuius conuictis & damnatis hoc honoris denegatum infrà ostendemus.

Monumentorum ius quibus fuerit denegatum.

INSTITVTVM VII.

Funere nemo polluatur.

7. Funere nemo polluebatur.

HOc institutũ ex duobus præcedentibus quasi consequens. Nam si cadauera in vrbe sepeliri fas est, & monumenta ad templa extrui permissum, necesse etiam pollutiones tolli. Neq; enim funera in vrbe procurari, vel sepulcra haberi poterunt, si contaminentur qui hæc contingunt. Apud alias tamen gentes funesta fiebat domus & familia, vbi mortuus aliquis. Itaque solebant lustrationes & purgationes adhiberi, & domus euerrebantur, tædæ circumferebantur, homines aqua abluebantur, aliáque plura fiebant, quæ gentilitiæ superstitionis profanitas tulit. Quorum sæpe mentio apud poetas & alios scriptores: & illustris inprimis locus est Æneid. VI. Ac eam ob causam Romanis institutæ feriæ Denicales, à numero denario dictæ, quod decimo die fieret purgatio, conditis antea cineribus ipso die nono, vt scribit Festus. Quæ omnia & alia huiusmodi repudiabant à suis moribus Lacedæmonij, nihil admodum atri & horrendi in morte existimantes, quam etiam ouantes & læti oppetebant. Nec enim qui per omnem vitam virtuti dediti fuerunt, eos consentaneum in morte maculam contraxisse. Quales Lacedęmonij plerique.

Funeribus aliæ Gentes præter Lacedæmonios polluebantur.

Denicales feriæ apud Romanos quot.

INSTITVTVM VIII.

Cum mortuo nihil inhumetur.

8. Sepultura sine sumptibus fiebat.

HEraclides de politiis scribit, quod εὐτελεῖς αἱ ταφαὶ Lacedęmoniis fuerint: Et Plutarchus institutis Laconicis refert statuisse Lycurgum, ne circa cadauer liceret adhibere magnos sumtus, quò ornatius illud conderetur. Quod non immeritò ita sanxit. Nam conueniebat eos qui in tota vita ab omni luxu abstinuissent, etiam in morte hanc tenuitatis laudem non aspernari, vbi nullus opulentiæ & ornatus vsus. Itaque apud Athenienses quoque aurum addi lege vetitum, vt scribit Cicero II. de legibus. Et XII. tabulis, Rogum ascia polire non licebat, vt

eodem

eodem loci tradit Orator. Coronæ tamen Romanis in mortuis ornandis postea vsitatæ fuerunt, nec non Græcis plerisque; à quibus tamen abstinuerunt veteres Christiani, quod beatus his non egeat, miser nõ gaudeat floribus, vt loquitur Minucius Felix. Antiquitus autem apud vtrosque aspersiones fiebant, item vncturæ, quemadmodum apud Ægyptios & Iudæos. Sed illæ legibus etiam sublatę, vt ait Cicero. Lacedęmoniis nihil horum in vsu, sed tantum in veste punicea, & oleæ foliis compositum corpus cuiusque eodem modo sepeliri voluerunt, vt tradit Plutarchus in institutis & vita Lycurgi. Reliqua ad ornandum non pertinere iudicarunt. Quum itaque in tam præstantibus viris simplicitas humandi talis adhibita sit, nonne ex his & aliis huiusmodi institutis emendari mores corruptæ cuiusque Reipub. magnopere conueniret?

Sepeliendi mos Lacedæmoniorum.

INSTITVTVM IX.

Eiulatus non audiatur.

NOn erat fortitudinis Spartanæ eiulare mortuo aliquo necessariorum, ita vt fœmineum in modum lamentatio exaudiretur. Itaque Plutarchus ait, Legislatorem hoc etiam cauisse. Quod adeò moribus eorum inualuerat, vt fœminæ quæ aliàs lacrymas habent in statione paratas, vt ait Satyricus, neque ipsæ secus ac viri ab iis temperarint. Gyrtias, quum aliquando Acrotatus nepos ipsius ex quadam puerili pugna, in qua multas plagas acceperat, pro mortuo domum relatus esset, domesticis & familiaribus plorantibus, non tacebitis? inquit: ostendit enim quo sanguine ortus esset. Strenui non aliorum vociferatione, sed meditatione opus habent. Item quum nuncius ex Creta de morte Acrotati venisset, Nonne, inquit, hoc omnino futurum erat, quum ad hostes venisset, vt aut ipse occumberet, aut illos interficeret? Iocũdius autem est audire eum seipso, ciuitateque, maioribúsq; dignã mortẽ oppetiisse, quàm si per omne vitæ tẽpus ignauè se gereret. Eodẽ modo mater Brasidę audiens ipsum præ reliquis Spartanis cõmendari, tantum abest, vt luxui indulserit vt potius affirmarit multos tales Spartæ viros esse. Qualia exẽpla sunt cõplura. Fletus igitur & cõploratio pro mortuis etsi

9. Fletus aut eiulatus non audiatur publicè.

aliquando factus, publicè tamen exaudiri eum non licebat. De Regibus secus constitutum, vt suprà retulimus, vbi de honore Regum mortuorum egimus. Idem & XII. tabulis vetitum Nam ibi Lex hæc extitit, vt auctor Cicero: *Mulieres genas ne radunto, néue lessum funeris ergo habento*, lessum lugubrem eiulationem ex Lælio interpretans. Quales eiulationes & alias consimiles detestabilia lugendi genera, vocat Orator Tusculana sua III. *Detestabilia* (inquit) *genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis percussiones.* Hęc itaque fortes animos prorsus non decent.

INSTITVTVM X.

Luctus vndenis diebus finiatur.

Luctui præfinitum certū tempus.

LAmentari & eiulare in publico non licebat, ex lege superiore: luctum tamen vel vestibus vel corporis habitu indicare, hac lege permissum. Sed ne animi diutius luctui indulgentes emollescerent, à legislatore, vt ait Plutarchus, certum tempus est præfinitum, videlicet vndecim dierum. Inde enim sacrificium fiebat. Ita Plutarchus in institutis, & in Lycurgo, vbi hęc refert: χρόνον δὲ πένθους ὀλίγον προσώρισεν, ἡμέρας ἕνδεκα· τῇ δὲ δωδεκάτῃ θύσαντας ἔδει Δήμητρι λύειν τὸ πένθος, Id est, *luctum breui definiuit tempore, vndecim diebus: duodecimo sacrificare oportebat Cereri, & desinere luctum.* Quæ lex habet, vti decet, aliquid humanitatis. Nam vt non decet virum nimium dolori indulgere: ita stoicum est, nullo doloris sensu tangi. Vtrunq; ab homine alienum. Legibus Numę consimiliter certo temporis spacio luctus definitus erat, sed pro ętatis ratione is aliquantum variabat. Qua de re legatur Plutarchus in vita Numæ. Vxori tamen ob maritum annuus erat indictus luctus, id est, decem mensium. Tantus enim annus ordinatione Romuli, vt scribit Plutarchus, & testatur Ouidius initio Fastorum, de anno Romuli agens δεκαμήνῳ.

Luctus annuus vxoribus præscriptus Romæ mortuis maritis.

Annus Romuli δεκάμηνος.

INSTITVTVM XI.

Monumenta inscripta, nisi qui in bello occubuerint, non habeant.

II. De Monumentorū elogiis solis iis qui pro patria occubuerant concessis.

ERant quidem monumenta licita omnibus, vt ea necessariis suis statuere possent, quicunque vellent: sed titulum inscribere, & honoris elogium addere, in eorum monumentis saltem

licebat, qui in bello pro patria mortem oppetierant, vt docet Plutarchus in Lycurgo, & institutis Laconicis. Itaque quum funera eodem modo omnibus aliis fierent, vt ex Plutarcho retulimus, & testatur etiam Heraclides: militaribus tamen viris hic honos præ aliis tributus est, vt in scripta monumenta haberent. Erat autem moris monumẽtis inscribere nomina, additis, vt arbitror, rebus gestis disticho saltem, aut aliis quàm paucissimis verbis conceptis. De nomine cõstat satis ex Plutarcho. Ita enim in Lycurgo scribit: ἐπιγράψαι τοὔνομα θάψαντας οὐκ ἐξῆν τοῦ νεκροῦ, πλὴν ἀνδρὸς ἐν πολέμῳ, καὶ γυναικὸς ἱερῶς ἀποθανόντων, Id est, *Qui suos sepeliebant, nomen mortui inscribere (monumentis) non poterant, nisi viri qui in bello, itémque mulieris, si sanctè fato concesserant.* Tanquam memoria aliorum non fuerit ad posteritatem conseruanda, nisi quorum mors virtute & pietate fuisset commendata. Dignum profectò institutum, quod nobis exemplo præluceat, ne quemuis temerè monumentorum elogiis ornari sinamus. De rebus gestis passim sunt versus apud Historicos alios, & apud Plutarchum. Sed præter hæc addi solebant etiam scuta, & alia insignia in monumentis præstãtissimorum quorumque. Inducor vt credam iis, quæ sunt in Epigrammate Græco de Leonida Spartano, quod sic habet:

Titulus, quo nomen & gesta mortui disticho vel paucis verbis comprehẽdebãtur.

Clypeus & alia insignia.

Πουλὺ Λεωνίδεω κατιδὼν δέμας αὐτοδάϊκτον
  Ξέρξης, ἐχλαίνου φάρεϊ πορφυρέῳ.
Κἀκ νεκύων δ' ἤχησεν ὁ τὰς σπάρτας μέγας ἥρως.
  Οὐ δέχομαι προδόταις μισθὸν ὀφειλόμενον,
Ἀσπίς μοι τύμβου κόσμος μέγας. ἔρρε τὰ περσῶν.
  Ἥξω κ' εἰς ἀΐδην ὡς λακεδαιμόνιος.

Quod ita vertamus:

Quando Leonideum vidit post fata cadauer
  Xerxes, purpurea hoc induit ipse toga
At Rex Spartanus ex morte his vocibus infit:
  Non capio insidis præmia digna viris.
Mî scutum tumuli est ornatus, Persica tolle,
  Namque adeò manes vt Lacedæmonius.

Vult sibi scutum Leonidas in monumento statui pro sepulcri ornamento, quasi hoc Spartanæ consuetudinis fuerit. Atq; inde

videri poteſt profectum, quod viris militaribus honos ſcuti in monumentis attribuatur. Etſi iam nimis ille honos vulgatus, indignis etiam multis communicatur.

INSTITVTVM XII.

Qui in prælio cæſi, an ad ſepulturam domum ferendi ſint, inſpectis corporibus iudicent ipſæ matres.

12. Cæſorũ in prælio varia ſepultura.

Qui, procul à patria ceciderant publica ſepultura humabantur.

Qui nõ procul à patria ceciderant, domũ ad ſepulturam reportabantur.

QVi longè à patria occubuerant in prælio, eos plerumque inibi publica ſepultura humare moris erat. Id quod videtur tamen aliquo cum diſcrimine factum, diuiſis iis, qui cæſi fuerãt, pro dignitatis ratione in diuerſa ſepulcra. Ita enim qui ceciderant Lacedæmonij in pugna aduerſus Mardonium, tribus ſepulcris conditi ſunt, Sacerdotes vno, Ciues altero, Serui tertio. At qui non longè à patria cæſi fuerant, eos domum ad ſepulturam reportare amicis licebat. Quod tamen non aliter fiebat, volẽtibus ita matribus, quã ſi laudabiliter ſe geſſiſſent, & aduerſa vulnera plura excepiſſent, quàm auerſa. Ita enim de hoc ſcribit Ælianus lib. XII. cap. XXI. cuius verba latinè reddita, hûc adiicere placuit. *Lacedæmoniorum matres*, inquit, *quotquot audiuerunt filios ſuos in pugna cecidiſſe, abire ſolebant, & inſpicere, vulnera, tàm auerſis, quàm aduerſis corporibus inflicta. Et ſi plura ex aduerſo eſſent facta, exultantes cum graui & ſeuero vultu, in patrum ſepulcra filios deferebant: ſin alio modo vulnera accepiſſent, pudefactæ inde, & lacrumantes, feſtinanter & clam diſcedebant relictis mortuis, vt in communi ſepulcro humarentur, aut furtim ſurreptos in propria ſepulcra deportabant.* Quod mea opinione ideo in primis factitatum, vt vnuſquiſque ſepulcri auiti cupidus, fortius aduerſus hoſtes pugnaret, ne fugiẽdo vulnus auerſo corpore exciperet. Nam hoc timoris indubitatum indicium, à virtute & fortitudine Spartanorum prorſus alienum, quibus mors potior vllo vel minimo dedecore.

TABV-

TABVLA SECVNDA CONTINENS LEGES DE AGRO ET VRBE.

INSTITVTVM I.

Sortium numerus idem semper maneat.

DIXIMVS initio quomodo Regionem totam tribuerit *Secundæ* Lycurgus in certas sortes, videlicet triginta millium, *tabulæ.* quarum nouem millia ipsorum Spartiatarum facta. Hæ *I. Institutũ de seruando sortium numero.* sortes vt manerent sanxit Legislator, nec plures earum ad vnum aliquem voluit transferri, ne pauciores fierent, vt scribit Plutarchus in Agide & alibi. Sed nec licebat per partes secando, ita in plures sortes diuidere. Quod docuisse videtur Heraclides de Politiis, vbi ait: νενομίσθαι τῆς ἀρχαίας μοίρας οὐδὲ ἔξεστι. Ita enim hoc accipio, vt in minores & plures partes tribuere veteres sortes non permissum fuerit. Contigit tamen posterioribus *Quæ lex posteriorib. temporibus labefacta est.* temporibus, vt lex ista labefactaretur, & penes paucos sortes omnes essent. Nam idem Plutarchus scribit, vix ex septingentis, post multa bella reliquis ciuibus, centum agrum & sortem habuisse. Et Aristoteles ait lib. II. Sortes redactas ad mille tantum possessores. Deinde etiam multa sortium ad mulieres traducta sunt, vnde magna earum in Repub. extitit potentia, vt ait Plutarchus. Aristoteles ait ex quinque partibus totius Regionis duas factas esse mulierũ. Ex hac itaque mutatione sortium mala complura in Rempub. inuecta. Quibus Agis Rex occurrere vo- *Eam Agis studet reuocare.* lens, veterem Lycurgi legem conatus est reuocare. Quod vt facilius obtineret, ipse suas facultates in mediũ contulit, matrémque fœminam locupletissimam, vt idem faceret precibus impulit. Ac extat Rhetra eius super hac re ad populum lata, apud Plutarchum, cuius hæc capita inter alia sunt: obæratis æs alienum remittatur: Ager omnis diuidatur: Quod intra Pallenem vallẽ, Taygetum, Maleam, & Sellasiam in quatuor millia quingentas sortes distribuatur: Quod vltra eos limites in quindecim millia: Atque hæ finitimis qui arma ferre possunt diuidantur: Qui intra istos terminos sunt Spartiatis. Verumtamen hoc non effecit Agis, sed χρεωκοπίᾳ & nouis tabulis introductis, ager non est

diuisus, impediente diuisionem Agesilao auunculo, quod ære obrutus, multum tamen agri possideret. Ac tandem ipse Agis quum Rempub. moribus prauis corruptam, & auaritia imbutam perturbasset, odio expositus potentiorum ab Ephoris est necatus, quum factum Sparta dignum suscepisset, inquit Plutarchus. Talis exitus alios etiam mansit, qui idem tentarunt veteri disciplina iam obsolefacta Pertinet autem hoc institutum Lacedæmoniorum, vt ego arbitror, in primis ad frequentandam vrbem ciuibus. Nam quum sortem eorum quilibet haberet, poterat eò melius subsistere ciuium numerus. Deinde etiam prohibendo hac ratione sortes plures. ad vnum deuolui impedire voluit, ne vni alicui diuitiæ affluerent, qui posset potentiam sibi aliquam præ aliis acquirere. Quod posteà accidit, quum non seruaretur sortium numerus, vt ex iis quæ diximus intelligi potest.

Sed re infecta necatur ab Ephoris.

Quorsum pertineret lex illa de sortibus seruandis.

INSTITVTVM II.

Possessiones omnium sint æquales.

NOn solùm erat certus & definitus sortium numerus: sed erant possessiones & agrorum portiones omnibus æquales. Quod in primis conducebat ad Reipub. huius stabilitatem & tranquillitatem. Sicut Plato ait: ἰσότης φιλότητα ἀπεργάζεται. Vnde Leon rogatus, quanam in vrbe aliquis habitaret tutissimè, Respondit: *vbi æquales omnium ciuium possessiones essent, plurimumque haberet virium iusticia, minimum iniusticia.* Itaque æqualitas bonorum instituto Lycurgi potissimum quæsita, vt suprà ostendimus. Testatur hoc manifestè Polybius lib. VI τῆς μὲν δὴ λακεδαιμονίων πολιτείας ἴδιον εἶναί φασι, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τὰς ἐγγαίους κτήσεις, ὧν οὐδενὶ μέτεστι πλεῖον, ἀλλὰ πάντας τοὺς πολίτας ἴσον ἔχειν δεῖ τῆς πολιτικῆς χώρας, Id est, *Reipub. Spartanæ hoc proprium esse aiunt, quod de fundorum possessionibus constitutum, ex quibus nemo altero plus tenet: sed oportet inter omnes ciues, ex æquo Reipub. regionem diuisam esse.* Idẽ docuit Iustinus lib. III. vbi ita de Lycurgo ait: *Fundos omnium æqualiter inter omnes diuisit, vt æquata patrimonia neminem potentiorem altero redderent.* Sed tamen hanc æqualitatem non admodum obseruatam fuisse putat Isocrates, qui in Panathenaico scribit, Lacedæmonios non æqualiter agrum diuisisse: sed multitudini deterrimam

2. De Possessionum æqualitate. Quorsum hoc institutum.

Aequalitas illa non bene obseruata.

tetrimam partem atttributam fuisse, vnde vix magno labore acquireret, quantum ad vitam sustentandam necessarium. Verùm minus hoc verisimile, quippe quod auaritiæ immunes prisci illi Lacedæmonij. Et cõueniebat maximè hæc lex ciuitati omnium maximè libertati deditæ, vbi & in omnibus aliis æqualitas quæsita, vt infrà dicemus. Nec scio an non Reipub. huius solius fuerit hæc lex. Extitêre quidem in aliis Rebuspub. vt & Romæ, qui possessionibus modum imponere, & quodammodo ad æqualitatem reducere conati sunt: sed ægrè obtinuerunt, nec diuturna talis fuit legis obseruatio, cupiditatibus hominum semper in maius crescentibus.

INSTITVTVM III.

Emere vel vendere possessiones non liceat.

HAnc legem fuisse Lacedæmoniis scribit Aristoteles politico II. Quod testatur etiam Heraclides de politiis, qui ait: *πωλεῖν γῆν λακεδαιμονίοις αἰσχρόν.* Ac necesse fuit talem aliquam poni, quum priores duæ de sortibus aliâs consistere non potuerint. Vnam itaque hanc rationem voluit legislator esse transferendi sortes agrorum, vt hæreditariæ essent, nec vendendo eas alienare liceret: filiúsque patri vt succederet in fundis, si extaret aliquis, quemadmodum scribit Plutarchus. Quod etiam obtinuit vsque ad Epitadeum quendam, qui Ephorus factus contrariam huic aliam Rhetram obrogauit. Qua de re hæc sunt apud Plutarchum. *Vt Ephorus*, inquit, *fuit vir factiosus quidem, sed præfractus & acerbis moribus, Epitadeus nomine: simultate ei cum filio exorta, Rhetram promulgauit, ius vt cuique esset hæreditatem suam & sortem cuicunque vellet inter viuos donandi: & relinquendi testamento.* Quamuis Aristoteles indicare videtur, veterem legem fuisse, qua testamẽto relinquere cuiuis possessiones liceret. Ac tolerari hæc lex antiquitus facilè poterat, quum nec pecuniæ copia esset, nec vsus diuitiarum: sed omnia quàm fieri poterant maximè ad communicationem mutuam referebantur. Porro consentit quodammodo cum hoc instituto Lacedæmoniorum lex Iudæorũ, quæ vetabat agros assignatos à tribubus & familiis auelli, reuocabátque eos ad iustos possessores post annos legitimos termi-

3. De non emendis aut vendẽdis possessionibus.

Lex Iudæorũ de Possessionibus non auellendis à familiis.

no Iubilæi comprehensos. Qua ex causa extra familiam etiam nubere non licebat, ne possessiones ad alios transferrentur, vt in sacris legibus refertur. Aliæ Respub. quæ huiusmodi institutis conformatæ non sunt, talem legem non ferebant. Et lex Iudæorum non vetat prorsus alienationem, sed tempus tantũ præfinit.

INSTITVTVM IV.

Qui Institutis se submittit peregrinus, particeps sortis fiat.

4. De Ciuitate donatis ad sortiũ participationẽ receptis.

QVi ius ciuitatis consequebantur peregrini, ad sortium participationem etiam vocabantur. Requirebatur tamen hoc, vt disciplinam Reipub. non repudiarent. Id instituisse etiam Lycurgum, auctor est Plutarchus institutis Laconicis, vbi hæc scribit: ἔνιοι δὲ ἔφασαν ὅτι καὶ τῶν ξένων, ὃς ἂν ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτείας, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ λυκούργου, μετεῖχε τῆς ἀρχῆθεν διατεταγμένης μοίρας, πωλεῖν δ' οὐκ ἐξῆν, Id est, *Aliqui inquiunt eos quoque peregrinos, qui institutorum Reipub. exercitationem paterentur, ex Lycurgi sententia portionis ab eo constitutæ participes fuisse: sed hanc vendere nõ licuisse.*

Sortes agrorum quomodo perceperint peregrini.

Qua autem ratione ad sortes agrorum peruenire potuerint, facilè intelligitur, videlicet si vel connubio eas acquirent, vel amicorum testamento caperent. Nam id licuisse suprà dictum. De seruis manumissis, quid statui debeat, non patet. Mea sententia est, ad sortes eos non venisse: sed potius aliò missos vel in colonias, vel ad opificia, & viliorum artium opera redactos, quibus in seruitute assueuerant.

INSTITVTVM V.

Sparta muros non habeat.

5. De muris Sparta non cingendis.

Prior huius instituti ratio.

HVius instituti duplex ratio reddi potest. Nam vetando legislator vrbem muris circumdari, in primis virtutem animis accendere voluit. Hac enim potius fidendum censuit, quàm muris & fossis. Id indicatur verbis Lycurgi, quibus ait vrbem nõ carere munitione, quæ viris non lateribus cincta esset, vt est apud Plutarchum vita Lycurgi, & in apophthegmatis. Atq; huc pertinet etiam, quod apud Senecam suasoria 11. fingitur dicere declamator nomine Laconis. Non est Sparta, inquit, lapidibus circumdata. Ibi muros habet, vbi muros non habet. Deinde voluit etiam Legislator hanc legem constituens, ne ex aris & focis

Sparta-

Spartani contra hostes dimicarent: sed vt arma potius extra fines suæ regionis efferrent. Quod & semper factitatum à Lacedæmoniis, nemine ante Epaminondã annis ferè sexcentis ipsorum agros incursante, vt est apud Plutarchum in Agesilao. Quò facit Apophthegma. Nam dicenti cuidam Atheniensi, Nos quidem vobis à Cephiso pulsis sæpenumero institimus, Respondit Antaclidas: At nos vobis nunquam ab Eurota. Cui sunt consimilia alia, quæ idem probant. Quin semper Lacedæmonij vt ignauos despiciebant eos, qui muris ciuitates cinxerunt. Agesilaus monstrante ei quodam vrbis alicuius muros validè extructos, & quærente pulcros ne eos iudicaret? Respondit: Ita per Deos, inquit, sed non vt viri, verum vt mulieres intus habitent. Et Panthoëdas monstrantibus quibusdam murum probè munitum, eúmque commendantibus, Respondit: pulcrum esse Gynæceum. Hæ itaque causæ Spartanis non exstruendi muros, vnde illi animis confidentiores. Sicut est consentaneum, patentes vrbes habere, id animorum fiduciam in habitatoribus excitare. Meminit huius instituti Epictetus apud Stob. vbi hæc præclara eius extat sententia: εἰ θέλεις τὴν οἰκίαν εὖ οἰκεῖσθαι μίμου τὸν σπαρτιάτην λυκοῦργον. ὃν γὰρ τρόπον οὗτος οὐ τείχεσι τὴν πόλιν ἔφραξεν, ἀλλ᾽ ἀρετῇ τοὺς ἐνοικοῦντας ὠχύρωσε, καὶ διαπαντὸς ἐτήρησεν ἐλευθέραν τὴν πόλιν· οὕτω καὶ σὺ μὴ μεγάλην αὐλὴν περίβαλλε, καὶ πύργους ὑψηλοὺς ἀνίστα, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας εὐνοίᾳ καὶ πίστει, καὶ φιλίᾳ στήριζε, καὶ οὐδὲν εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται βλαβερὸν, οὐδ᾽ ἂν τὸ σύμπαν τῆς κακίας παρατάξηται στίφος, Id est, *Si domum cupis benè habitari, Lycurgum Spartanum imitare. Sicut enim ille non muris vrbem muniuit, sed virtute ciues instruxit, & vrbem perpetuò liberam conseruauit: ita & tu quoque non magnum vestibulum circumda, nec turres altas erige: sed potius inhabitatores beneuolentia, fide & amicitia confirmes, & nihil noxiæ domum ingredietur, ne si vniuersa quidem malitiæ turma ingruat.* Apud Tzetzem de eodem hi sunt versus:

Πάλαι μὲν σπαρτιάται, καὶ γένη τῶν λακώνων
Κάλλιστα λογιζόμενοι σοφῇ τῇ διανοίᾳ
Ὡς ἄνδρες φύλακες τειχῶν, οὐ τῶν ἀνδρῶν τὰ τείχη,
Τοῖς ὅπλοις, καὶ τοῖς σώμασι, ταῖς μάχαις ἐπυργοῦντο,
Τὰ τείχη δὲ τῶν πόλεων πολλάκις παρῃτοῦντο,

Μὴ πῶς θαῤῥοῦντες ἐπ' αὐτοῖς, ῥαστώνην ἔχωσιν ὅπλων.

Quæ ad verbum ita interpres reddit:

Olim quidem Spartiatæ, & genera (progenies) Laconum
Optimè ratiocinati ſapienti cogitatione,
Quod viri cuſtodes murorum, non virorum muri,
Armis atque corporibus, pugnis turres fabricabant,
Mœnia autem vrbium ſæpe deſpiciebant:
Ne fortè fidentes in ipſis quietem haberent armorum.

Meminit & Claudianus Panegyri in quartum conſulatum Honorij his verbis:

--Sic armipotens Lacedæmon
Deſpexit muros, rigido munita Lycurgo.

Item libro de Manilij Theodori conſulatu vocat hac de cauſa Lacedæmona nudam, de Lycurgo ita loquens:

Ciuibus & vetitis ignauo credere muro,
Tutius obiecit nudam Lacedæmona bellis.

Sicut & Ouid. lib. x. Metamorph. ea de cauſa immunitam Sparten dicit. Sed de hoc etiam aliquid ſupra diximus.

INSTITVTVM VI.

Domus non niſi ſerra & ſecuri extruantur.

6. De domorum extructione, in quibus ſumtuoſa & exquiſita ſtructura prohibetur.

VOluit legiſlator Dominum domui eſſe ornamento, non domum Domino. Itaque vetuit ſumtuoſam & exquiſitam ſtructurarum magnificentiam & ornatum. Plutarchus ait vita Lycurgi Rhetram vnam hanc fuiſſe, ita ſcribens: ἑτέρα δὲ πάλιν κατὰ τῆς πολυτελείας, ὅπως οἰκία πᾶσα τὴν μὲν ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως εἰργασμένην ἔχῃ, τὰς δὲ θύρας ἀπὸ πρίονος μόνου, καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐργαλείων, Id eſt, *Altera (*Rhetra*) aduerſus luxum, vt quæuis domus faſtigium ſecuri haberet fabricatum, fores ſerra: nec alio inſtrumento vllo.*

Huius instituti ratio.

Huius autem inſtituti rationem reddidit ipſe Lycurgus luculẽtam ſatis hoc ſuo apophthegmate. Nam ſciſcitantibus quibuſdam, cur ad faſtigium domus faciendum ſolâ ſecuri, ad ianuam ſola ſerra vti, nullóque alio inſtrumento permiſiſſet, reſpondit: *Vt ciues mediocritatem ſeruent in omnibus, quæ in domum inferunt, neque eorum quicquam poſſideant, quæ ab aliis magni fiunt.* Quam rationem legiſlatoris illuſtrioribus aliis verbis declarat diſertiſſimus & locuple-

cupletissimus auctor Plutarchus vita Lycurgi ita scribens. *Quod dixisse de mensa sua Epaminondam aiunt, tale prandium non capere proditionem: id primum in mentem venit Lycurgo, talem domum deliciarum & lauticiæ haud esse capacem. Neque tam sit ineptus vel amens vllus, vt in penates humiles & vulgares, lectos argenteis instructos fulcris, stragula purpurea, aurea pocula, & eum qui hæc comitatur inferat splendorem: sed comparandus est & æquandus ædificio lectus, lecto vestis, huic reliquus cultus & apparatus.* Hæc ille. Quare etiam contemtui habuerunt frugi illi veteres Lacedæmonij aliorum quorumcunque ædificiorum splendorem & ornatum. Leotychidas maior Corinthi cœnans, quum fastigium ædium magno sumtu structum & laqueatum cerneret, rogasse fertur hospitem, num in ea regione arbores nascerentur quadrangulæ? Vnde facilè colligitur, ex rudi materia & lignis nihil dolatis, aut fabrefactis domos suas exstruxisse Lacedęmonios. Atque hoc institutum respexisse videtur Epictetus istis sententiis:

Ne tabulis & picturis domum tuam circumda, sed temperantia ipsam depinge. Illud enim alienum & oculorum tantummodo præstigiatio: Hæc verò indelebilis æternusque domui ornatus existit. Item, *Operam quidem dare, vt domus incrustata gypso, atque albedine sua resplendens, in admirationem spectantes trahat, hominis est imperiti: ingenium verò commoda familiaritate lustrare, honestatis humanitatisque studium testatur.*

TABVLA TERTIA DE IVRE CIVIVM.

INSTITVTVM I.

Ciuium numerus sortibus respondeat.

QVANDOQVIDEM sors vna in singula ciuium capita erat assignata, necesse est conuenisse ciuium & sortium inter se numerum. Initio itaq; sub Lycurgo ciuium nouem millia fuere, quot & sortes. Postea aliquando minor erat ciuium numerus, sicuti & aliquando haud dubiè potuit augeri, 1. *Ciuium numerus sortibus cõueniat.*

pro vt videlicet vel pax fuit vel bellum, quamuis potius minuebatur. Nam Demaratus oratione ad Xerxem ait: Spartam octo ferè millium virorum, vt est apud Herodotum lib. VII. Quod de ciuibus intelligendum, Aristoteles mille tantum sortes habuisse scribit. Plutarchus tandem redactos Spartiatas ad septingentos ait, vt lege I. superioris tabulæ diximus. Quæ tamen ruentis erant Reipub. & tolerabantur contra instituta vetera inuitis omnibus bonis. Nam mens legislatoris fuit, ciues vt ęquarent numerum sortium. Itaque si contigit ciuium plures esse, tum verò in colonias deducebantur, quibus quasi exonerabātur Respub. superflua multitudine. Quod ipsum neq; rarum fuit. Nam multæ Lacedæmoniorum coloniæ, ex quibus has potissimum nos obseruauimus. Tarentini in Italia, Plato, Iustinus, Pausanias: Cnidij in Lycia, Heracleotæ in Sicilia, Herodotus: Lepreatæ, Melij, Thucydides: Cyrenæi, Isocrates: Lyctij in Creta, Aristoteles, Pausanias: Locri & Crotoniatæ in Italia, Iustinus: Magnesia in Asia, Velleius paterculus: Selge, Dionysij Scholiastes, & haud dubiè aliæ plures. Ex quibus facile videre est, non tulisse eos abundare Spartam numero ciuium. Sed vt ingenuè fateamur, hanc legem tam disertis verbis nusquam expressam inuenimus, vti nos posuimus, nihilominus eiusdem sententiæ aliquã fuisse ex iis quę diximus, constare opinor. Plato certè lib de Legibus certum numerum ciuium in sua requirit Repub. atq; hoc minorem, haud dubiè exemplum à Lycurgo mutuatus. Sed quatenus aliis admittenda talis lex suo loco disseremus.

Ciuibus sortes superantibus, in colonias deducebātur. Coloniæ Lacedæmoniorum varijs locis.

INSTITVTVM II.

Infans an tollendus sit, iudicent tribules, atque probato sortem inter ciues assignent.

2. De infantibus aut exponendis aut inter ciues recipiendis.

Expositio infantum omnium ferè gentium fuit, sed & Græcorum plerorumque, exceptis Thebanis, apud quos lege vetitum infantes exponere. Lacedæmonij disciplina cæteris rigidiores ab hac exponendi consuetudine non abhorruerunt. Nam maximi natu tribules, id est, qui eiusdem erant tribus, allatum ad se infantem, vel probabant si tollēdus videretur: vel improbabant, si exponendus. Qui probatus fuerat, ei sors sua assignabatur,

gnabatur, atque ita ciuitatis ius consequebatur. Qua de re plura suprà lib. 1. Rationem autem explorandi infantum habitum atque robur, scribit Plutarchus in Lycurgo hanc fuisse: Infantes, inquit, à fœminis abluebãtur vino non aqua. Quod ideo fiebat, quia comitiales ferunt & morbidos à mero flaccessere, salubres durescere & firmari habitu. Sed hæc lex quùm videri possit aliis inhumana, Lacedæmoniis certè non fuit ingrata, qui in omnibus ad Rempub. potius, quàm ad se respexerunt.

Infantes explorandi ratio.

INSTITVTVM III.

Peregrini Spartæ non commorentur.

PEregrini Spartam temerè non adierũt, nec quam diu lubuit, ibi moram trahere potuerunt. Qua de re Proxenis cura erat. Xenophon de Repub. Lacedęmon. Plutarchus vita Lycurgi, & institutis Laconicis, & alij, huius instituti referunt eam fuisse rationem, ne aduenæ nulla vtili de causa irrepentes in vrbem, alicuius noxæ doctores forent, néve mollitiem, luxuriam, diuitiarum cupiditatem ab iis ciues discerent. Atque hæc vna eáque verissima huius instituti ratio. Sed Pericles tamen oratione funebri apud Thucydidem lib. 11. Lacedæmonios perstringens huius consuetudinis nomine vituperat, tanquam hac expulsione hospites discere vel spectare Spartæ aliquid noluerint. Quod tamen non videtur verisimile, & reprehẽditur meritò à Plutarcho. Qui & in vita Agidis scribit, Lycurgum vita & institutis hospites potius exegisse, quàm peregrinos in ciuitatibus versantes. Hæc itaque lex illa ξενηλασίας, cuius nomine malè audierunt Lacedæmonij: sicut & Iudæus Iosephus lib. 11. cõtra Apionem in fine, existimat eos culpa eximi non debere propter hoc institutum ἀνεπιμίκτου πολιτείας. Sed quod tantopere vitio dabatur, id meritò an immeritò factum, non dixerim. Herodotus lib. 1. iudicare videtur, hanc ipsis consuetudinem fuisse ante Lycurgum. Qua de re iam non disputo. Fuerunt certè prorsus aliis gentibus hac de causa inuisi Lacedæmonij, quod essent περὶ τοὺς ξένους ἀπάνθρωποι, id est, *circa hospites inhumani*, vt ait Suidas: sicut e contrà Athenienses humanitatis & hospitalitatis laude apud omnes cõmendabantur. Theophilus institutionum libro 1. δεύτε-

Lex ξενηλασίας, vel 3. de Peregrinis quibus Spartæ moram trahere non licuit.

Lacedæmonij inuisi propter ξενηλασίας.

Athenienses hospitalitatis laude apud omnes commendati.

ἕτερον παράδειγμα τοῦ πολιτικοῦ νομίμου ἡ τῶν λακεδαιμονίων πόλις, ἥτις ἐκέχρητο ξενηλασίᾳ, λυκούργου τοῦτο νομοθετήσαντος· ἵνα μὴ διὰ τῆς τῶν ξένων ἐπιμιξίας διαφθείροιτο καὶ χεῖρον γίνοιτο τὸ τῶν λακεδαιμονίων ἦθος. ὁ τοιοῦτος νόμος τιμᾶται μὲν παρὰ λακεδαιμονίοις. Ἀθηναῖοι δὲ τούτου καταφρονοῦσι, τοσοῦτον τῆς ξενηλασίας ἀφεστῶτες, ὥστε καὶ βωμὸς ἐλέου τιμᾶται παρ' αὐτοῖς· οὕτως ἑτοίμως τοὺς εἰς αὐτοὺς φοιτῶντας ὑποδεχόμενοι, ὅτι πολλάκις διὰ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν καὶ πολεμεῖν ὑπὲρ αὐτῶν οὐκ ὤκνησαν, Id est, *Alterum exemplum iuris ciuilis præbet nobis Lacedæmoniorum ciuitas: quæ ex iure quod Lycurgus illis composuit peregrinos expellebat, ne immixtis peregrinis mores ciuium in deterius mutarẽt corrumperentúrue: Quod ius apud Lacedæmonios magna in veneratione est. At Athenienses penè irrident, qui adeò absunt ab expellendis peregrinis, vt etiam apud eos magno in honore sit ara misericordiæ, & tam officiosè eos qui ad se veniunt, excipiant, vt præ ingenti humanitate pro his sæpe bella gerere non sint veriti.* Idem ferè Tzetzes scribit, ponens hac de re tales versus, Chilia: VII Hist. CXXX.

Τοῖς Ἀθηναίοις νόμος ἦν, εἰσδέχεσθαι τοὺς ξένους,
Ὅθεν καὶ ὠνομάζοντο φιλόξενοι τοῖς πᾶσι.
Τοῖς λάκωσι δὲ νόμος ἦν, τοὺς ξένους ἀπελαύνειν.

Id est,

Atheniensibus lex erat excipere hospites.
Vnde & nominabantur amatores hospitum ab omnibus.
Laconibus autem lex erat hospites abigere.

Meminit huius instituti etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum Sermone CXLV. vbi ita ait: ξένοις ἐμβιοῦν οὐκ ἔξεστιν ἐν σπάρτῃ. Sed hęc omnia ita intelligenda, vt tamen certis quibusdam diebus Spartam adire, ibique commorari hospitibus licuerit. Ita enim Suidas scribit: οὐκ ἐξῆν ξένῳ τινὶ ἀεὶ τῆς σπάρτης ἐπιβαίνειν, ἀλλ' ὡρισμέναις ἡμέραις, Id est, *Non licebat peregrinis quouis tempore Spartam accedere, sed statis diebus.* Quod & verum puto. In festis certè non abigebantur peregrini. Nam apud Plutarchum in Agesilao est, ciuitatem peregrinis refertam fuisse in ludis gymnicis, quum nuncius cladis Leuctricæ veniret. Et commendatur Lichas apud Xenophontem I. memorabilium, quod hospitibus, qui in gymnopædiis Spartam accesserant, cœnam præberet. Sicut & Plato in sua Repub. certis quibusdam

Festis diebus peregrini non abigebantur urbe.

diebus concedit peregrinis ibi morari. Cæterum hanc legem tandem, vt plerasque alias, neglectam & frequentibus exemplis violatam fuisse, scribit idem Xenophon. Et Pericles apud Thucydidem mittendos censet legatos ad Lacedæmonios, petituros inter alia, ne Atheniensibus, sociisque, ac peregrinis aliis vsu suæ vrbis interdicerent. Verumtamen perdiu mansit Lex, sicut prorsus isti Reipubl. necessaria fuit: neque aliter aboleri poterat, quin vnà cum illa conciderent multæ præterea aliæ, vt ex diligenti collatione intelligi poterit. Romanis non erat multò dissimilis lex Licinia & Mucia, cuius multa mentio, cùm aliâs, tum etiam apud Ciceronem, qui eam scribit minus fuisse humanam. *Xenelasiæ lex tādem neglecta.* *Lex Licinia & Mucia apud Romanos.*

INSTITVTVM IV.

Ciuium peregrè, nisi belli causa, eat nemo.

FRustra præcedens lex lata fuisset, nisi & hæc adiecta. Nam quorsum opus fuit peregrinos arcere, ne mores ciuium ab eorum conuictu inquinarentur, si ciues ipsi ad exteros commearent, atque inde luxuriæ & reliquorum vitiorum documenta afferrent. Rectè itaq; & Lex constituta, ne ciues temerè ad quasuis gentes, vti libitum commearent. Est autem huius instituti ratio satis aperta & plana, videlicet ne peregrinitatem morum in vrbem inueherent peregrinantes. Plutarchus institutis Laconicis: Ἀποδημεῖν οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Id est, *peregrinari ipsis non licebat, ne aliquos mores peregrinos & inscita vitæ instituta assumerent.* Meminit idem & in vita Lycurgi & apophthegmatis. Ac prorsus Lacedæmonios decuit peregrinitatem nullam asciscere, quod id sine morum corruptela, & legum extrema pernicie fieri non poterat, à quibus solis Reipublicæ salus pendebat. Obseruandum autem quod Isocrates hoc ad viros militares tantum restringit, scribens μηδένα τῶν μαχίμων ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων γνώμης ἀποδημεῖν. Vbi ait hoc ab Ægyptiis translatum. Qui locus extat in laudatione Busiridis: Quum Harpocration tamen contrà lexico x[illegible]. Rhetorum, dictione κάθετος, ex Aristotele referat hoc ad quosuis Lacedæmonios pertinuisse:

4. De Ciuibus peregrinatione prohibita, nisi belli causa. *Huius instituti ratio.* *Hoc institutum virorum militarium proprium.*

pertimuiſſe: ὁ Ἀριστοτέλης, inquit, οὐκ ἐξεῖναί φησιν ἀποδημεῖν τοῖς Λακεδαιμονίοις, ὅπως μὴ δὲ ἐθίζονται ἄλλων νόμων εἶναι φίλοι, τοῦ μέντοι Ἰσοκράτους τοὺς μαχίμους λέγοντος κωλύεσθαι ἀποδημεῖν, οἱ περὶ Ἀριστοτέλην, τοὺς πάντας Λακεδαιμονίους φασίν. Quam magnorum iſtorum auctorum diſſenſionem iam non diſceptamus, etſi nobis Ariſtotelis verior videtur ſentẽtia. Meminit huius inſtituti etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum, qui ait non licuiſſe σπαρτιάταις ξενιτεύειν. Cæterum quod de nihilo hoc inſtitutum non fuerit, documento eſſe poterit Pauſanias, qui diutius patria emanens, & cum Perſis congrediens, prorſus eorum moribus acceſſit, vt tandem patriæ & toti Græciæ ſeruitutem inducere cogitaret. Vt taceam iam Leonidam, Lyſandrum & totum eius exercitum Athenis reductum, totúmque exercitum Ageſilai ex Aſia reportatum, quibus multa vitia diutina extra patriam commoratio affricuerat, vt tantùm non Reipub. perniciem ſecum aduexerint. Externi itaque mores non admittendi, ſi ſaluam velimus Rempub. Notus verſus ille nunquam ſatis laudatus:

Pauſanias Perſarum moribus acceßit patria diutius emanens.

Moribus antiquis Res ſtat Romana viriſque.

INSTITVTVM V.

Si quis ex ciuibus inſtitutionem puerorum non patitur, iura ciuitatis non vſurpet.

5. De Puerorum inſtitutione publica ferenda.

NOluit Legiſlator quenquam ciuium exemtum communi iure, ſed omnes potius iiſdem legibus ſubiectos eſſe. Qui igitur in liberos indulgẽtior erat, quàm vt eos cum reliquis publicæ inſtitutionis diſciplina educari pateretur, is ciuium iure excidebat. Plutarchus inſtitutis Laconicis: τῶν πολιτῶν ὃς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν, οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων, Id eſt, *Quicunque ciuium non patitur puerorum inſtitutionem iura ciuitatis non participet.* Quod non ratione caret. Neque enim videbatur idoneus ciuis futurus, ac cæteris par, qui non pari cum iis diſciplinæ ſeueritate eſſet educatus. Et in parentibus ipſis habebatur probrum, ſi ita ignaui abiectíque animi eſſent, vt liberorum amorem patriæ caritati, legúmque patriarum obſeruationi anteponerent. Omnes itaque in vniuerſum ciuium liberi publicè eodem modo educari debebant, ne exceptis quidem Regiis liberis,

Ratio huius inſtituti.

beris, si à regni successione alieni erant. vt exemplo Agesilai ex Plutarcho suprà retulimus. Nam qui ad regnum educabantur, iis legis huius venia dabatur. Qua de re etiam ante dictum est.

INSTITVTVM VI.

Nisi qui ciuis sit, & quidem optimo iure, nemo publicum munus gerat.

PEregrini magistratus non capiebant: in ciuitatem asciti, vt in reliquis participabant, ita & ius gerendi magistratus consequebantur. Tyrtæus poeta dux Lacedæmoniis fuit aduersus Messenios, sed prius ciuitate donatus. Plutarchus Apophthegmatis. *Pausanias quærenti cur Tyrtæum poetam Spartani donassent ciuitate? Respondit: ne vnquam videremur peregrino vsi Duce.* Eodem modo & alij multi, Terpāder, Thales, Pherecydes aduenę, quia eadem ac Lycurgus assiduè canebant & tractabant, honores habuerunt Spartæ eximios, ait Plutarchus vita Agidis. Quod prorsus decuit ita fieri. Nec enim conueniebat libertati Spartanorum, vt ipsis peregrinus dominaretur. Neque item peregrini leges & instituta nosse poterant, secundum quæ imperandum, nisi in Repub diutius versati, & ius vsurpandi ciuitatem nacti. Sententiæ tamen dicendæ ius peregrinos habuisse existimare licet. Nã Chileus Tegeata Ephoris consilium dans, eos in suam adducit sententiam, vt est apud Herodotum lib. vltimo. Nisi tamen & ipse prius ciuis factus, inter peregrinos autem ab Historico relatus, quod non natus ciuis, sed Tegeata. Nec satis erat ciuem esse, qui magistratum vel ducatum caperet: sed oportebat inter ciues primarum classium & potioris notę esse. Nam nimio quantum pauperes à publicis muneribus erant remoti, vt suprà ex Aristotele retulimus. Quod etiam in multis aliis Rebuspub. obtinebat, in quibus per quam tenuis fortunæ qui essent, Rempub. non gubernabant.

6. De muneribus publicis à peregrinis nõ vsurpãdis.

Huius instituti ratio.

Peregrinos habuisse ius sententiæ dicendæ.

Pauperes à publicis muneribus remoti.

TABVLA QVARTA DE LEGIBVS CONNVBIALIBVS.

INSTITVTVM I.

Spartanorum nemo cælebs viuat.

1. A connubio abstinẽtibus indicta pœna.

QVI vita accepta à natura, alteri vitam tradere recuſat, iniurius eſt,& naturæ ingratus. Non enim ei ſatisfacit, mutuum quod accepit reddens. Hoc videns Legiſlator ſapientiſſimus, iuſſit ciues ſuos omnes liberis operã dare. Quod ſi qui verò à coniugio abhorrebant, eos propoſita pœna exſtimulabat. Erat autem hæc pœna in cœlibes quadruplex. Prima, quod media hyeme circumducebantur cœlibes per forum veſtibus ſpoliati. Ita enim Plutarchus Lycurgo de his ait: τοῦ χειμῶνος οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτοὺς ἐκέλευον ἐν κύκλῳ γυμνοὺς περιϊέναι τὴν ἀγοράν, Id eſt, *Bruma ex magiſtratuum edicto iubebantur* (cœlibes) *forum veſtibus ſpoliati obire.* Secunda pœna, quod in ſe probrum ipſi ingerebant, cantilenam de pœna ſua concinentes. Plutarchus eodem loci: οἱ δὲ περιϊόντες, inquit, ᾖδον εἰς αὐτοὺς ᾠδήν τινα πεποιημένην, ὡς δίκαια πάσχοιεν, ὅτι τοῖς νόμοις ἀπειθοῦσι, Id eſt, *Qui ita circuibant, accinebant in ſe cantionem compoſitam, qua fatebantur ſe iuſta pati, quod legibus non parerent.* Tertia pœna quod excluderentur à ſpectaculis gymnicis, vbi virgines nudæ decertabant. Plutarchus apophthegmatis: εἴρξας δὲ τοὺς ἀγάμους τῆς ἐν ταῖς γυμνοπαιδείαις θέας, καὶ ἀτιμίαν προσθεὶς, πολλὴν πρόνοιαν ἐποιήσατο τῆς παιδοποιΐας, Id eſt, *Ludorum nudorum ſpectaculo interdicens cœlibibus, addénſque ignominiam, accuratè prouidit, vt ciues liberis procreandis operam darent.* Quod & vita Lycurgi refert. Quarta pœna erat, quod honore Senibus debito itidem priuarentur. Plutarchus apophthegmatis & vita Lycurgi: τιμῆς καὶ θεραπείας ἣν νέοι πρεσβυτέροις παρεῖχον, ἐστέρηντο, Id eſt, *Honore & cultu quem iuuenes Senioribus exhibent, priuabantur.* Quapropter non eſt reprehenſum, quod iuuenis quidam Dercyllidæ accedenti, Duci inprimis inclyto, exprobrans ἀτεκνίαν, de ſede ſua non cederet: *Neque tu mihi,* inquit, *eum qui ceſſurus ſit, ſuſtuliſti.* Talis itaque illa δίκη ἀγαμίου, cuius

Pœna in cœlibes quadruplex.

Prima pœna in cœlibes.

Secunda pœna.

Tertia pœna.

Quarta pœna.

cuius mẽtio apud Pollucem lib.III. Atque hóc ἐπιτίμιον ἀγαμίου, de quo est apud Clementem Alexand. secundo stromat. & Plutarchum vita Lysandri in fine.

INSTITVTVM II.

Matrimonia omnia legitimo tempore contrahantur.

NOluit Legislator ciues suos cœlibes esse, nec tamen permisit cuiuis, quo vellet anno ætatis, vxorem ducere. Annus autem qui fuerit non inuenio. Si diuinandum est in re obscura, fuerit mea sententia, is paulo vltra illum annum, quo inter viros referebantur, qui erat ætatis trigesimus. Sicut & apud Platonem is annus præfinitus coniugiis. In fœminis autem minor, nec fortè citra vigesimum. Certè leges ad vtrosque pertinuisse videntur: & auctores consentiunt, tum matrimonia Lycurgum suis concessisse, quum corpora essent adulta, & ætate satis corroborata. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγενείᾳ νομίζων, Id est, *Potestate adempta ne singuli vxores ducerent, quum ipsis lubitum esset: iussit dum vigerent corpora, matrimonia contraherent, idque ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Cum quo conuenit etiam Apophthegma Lycurgi. Nam interrogatus cur tempus ineundi matrimonij vtrique sexui constituisset, Respondit: vt valida nascerentur ex perfectis corporibus. Sed vti præfinitus annus erat, intra quem vxorem ducere non licebat: ita nec ad prouectam ætatem proferri poterat coniugium. Quare & δίκη ὀψιγαμίου erat, cuius etiam meminit Pollux & Plutarchus, itémque Clemens loco iam citato secundo Stromat.

2. De Matrimoniorũ tempore.

Pœna ὀψιγαμίου.

INSTITVTVM III.

Coniuges vt sint quodammodo inter se pares, prouideatur.

TAm sancta fuêre coniugiorum iura, vt lex etiam requireret diligentem circumspectionem in eligẽda tori consorte. Nec enim inęqualitatẽ magnam inter coniuges existere voluit,

3. De Coniugum æqualitate.

ne inde dissidia orirentur, néve soboles minus produceretur ab imparibus generosa. Quamobrem erant & κακογαμίου δίκαι, vt est apud Pollucem & Plutarchum. Etsi Iosephus lib. II. contra Apionem, Lacedæmonios accusat ὀλιγωρίας περὶ τοὺς γάμους. Antea diximus Agidem multatum ab Ephoris, quod pusillam vxorem duxisset, quæ Regulos non Reges gigneret. Visum est impar coniugium, quod contrahentes statura essent impares. Quæ exigua quædam inæqualitas. Maior autem inæqualitas indolis, morum, virtutis & roboris, quæ fortè idcirco magis etiam pœnæ obnoxia. In diuitiis certè non est reputata inæqualitas, neq; earum ratio in coniugiis habita. Itaque qui fidem dederat Lysandri filię, comperta post mortem patris eius paupertate, quum sponsionem factam irritam facere conaretur, ab Ephoris eo nomine punitus est. Neque enim Laconicæ integritatis existimarunt, vel Græci animi, mortuo amico gratiam non præstare, & pactis fidéque diuitias potiores habere. Qua de re est apud Plutarchum in Lysandro, & Ælianum lib. VI. cap. IV.

Pœnæ κακογαμίου.

Coniugiorũ inæqualitas quæ habita fuerit.

INSTITVTVM IV.

Qui tres genuerit liberos à custodiæ munere liber sit, qui quatuor ab omnibus oneribus.

4. De præmiis propositis iis qui ciuitatem prole auxissent.

SIcut pœnę constitutæ erant in cœlibes, ac serò vel perperam matrimonium contrahentes: ita præmia eis proposita qui ciuitatem prole auxissent. Aristoteles politico II. hanc Spartiatis legem fuisse asserit à Lycurgo datam, qua exsuscitaret ciues ad procreationem sobolis numerosioris: βουλόμενος ὁ νομοθέτης, inquit, ὡς πλείστους εἶναι τοὺς Σπαρτιάτας, προάγεται τοὺς πολίτας ὅτι πλείστους ποιεῖσθαι παῖδας. ἔστι γὰρ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι· τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ πάντων, Id est, *volens legislator quamplurimos esse Spartiatas, impellit ciues ad plurimos liberos procreandos. Est enim ipsis lex, eum qui genuerit tres liberos à custodiæ onere immunem esse, vel præsidij gratiam habere: Eum qui quatuor, ab omnibus oneribus liberum esse.* Quæ lex relata est etiam ab Æliano lib. VI. variæ historiæ cap. VI. Quamuis is aliquantulum variat. Nam quod apud Aristotelem est quatuor liberorum parentibus tribui immunitatem, eam Ælianus quinque liberis concedi ait.

Con-

Conueniunt autem cum hac lege quodammodo iura Romanorum.

INSTITVTVM V.

Virgines sine dote nuptum dentur.

SVperioribus prorſus eſt conſentanea hæc lex, ne dos in coniugibus reſpiciatur. Nam ſi dos ſpectetur, cœlibatus non vitari poterit, eruntque quædam mala, quædam ſera coniugia, vt mittam alia abſurda contra leges, quæ vitari non poterant. Verum itaque dotis dationem à legiſlatore ſublatam fuiſſe, virtutémque ſolam, cum generoſa indole & bene compoſitis moribus, pro dote eum eſſe voluiſſe. Quamuis apud Ariſtotelem eſt, mulieribus amplas fuiſſe datas dotes. Ælianus lib. VI. pauciſſimis verbis hanc legem concipit, ſcribens iuſſiſſe Lycurgum γαμεῖν ἀπροίκους. Ratio autem huius legis reddita ab ipſo Lycurgo apud Plutarchum in Apophthegmatis. Nam interrogatus cur virgines ſine dote nuptum dari iuſſiſſet, Reſpondit: ne vel ob inopiam aliquæ manerent innuptæ, vel propter opes expeterentur, ſed quiuis in mores puellæ intuens, virtutem in delectu ſequeretur. Iuſtinus huius legis vim & cauſam in alia re collocat. Ita enim ſcribit lib. III. *Virgines ſine dote nubere iuſſit, vt vxores eligerentur, non pecuniæ; ſeueriúſque matrimonia ſua viri coercerent, quum nullis dotis frenis tenerentur.* Vtrumque horum haud dubiè reſpexit legiſlator. Certum enim ſublatis dotibus virtuti in coniugiis magis locum eſſe, & inſolentiam muliebrem minui, ſi dote pecuniaria careant. Notum quid hac de re Iuuenalis Satyra VI. ſcribat, vbi inter alia mulierum etiam ex dote ſuperbiam perſtringit.

5. De dote non quærenda in virginibus.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM VI.

Vxores raptu ducantur, & à pronuba adornentur.

VXores quidem rapiebantur ex hoc inſtituto, non tamen prorſus inuitæ, neque inuitis parentibus: ſed iam antea pactæ & ſponſæ, vt exiſtimo. Neque enim aliter conueniebat, ne naturæ leges tranſgrederentur, & multas diſſenſiones, odia inteſtina, infinitas cædes concirent rapientes. Quod prorſus contra coniugij finem. Erat nihilominus raptus ſecundum legem

6. De vxorum raptu, non tamen inuito.

vſitatus. Ita enim Plutarchus Lycurgo: ἐγάμουν δὲ δι' ἁρπαγῆς οὐ μικρὰς οὐδὲ ἀώρους πρὸς γάμον, ἀλλὰ καὶ ἀκμαζούσας καὶ πεπείρους, Id eſt, *vxores ducebant raptu, non puſillas atque immaturas, ſed adultas & maturas.* Quæ poſtrema addit, vt intelligatur non fuiſſe raptum tantum imbecilliorum, ſed etiam adultiorum & robuſtiorum. *Ratio huius inſtituti.* Pertinere autem legem eò exiſtimo, vt aſſueſierent Spartani in hoc, ſicut in reliquis ferè omnibus raptui. Deinde conueniebat quodammodo hoc verecundiæ muliebri, vt ad tam familiarem conuictum cum viro, non niſi raptæ perducerentur. Ac fortean etiam boni ominis exiſtimabant vxores ſibi rapere, ſicut Romani Sabinas rapientes. *Sponſæ ornatus quis fuerit.* Porro ornatus ſponſæ qui fuerit, docet idem Plutarchus Lycurgo. Raptam, inquit, abducebat pronuba, capillos eius cute tenus circumtondebat, inde tunica virili, & calceamentis induebatur, tum in toro ſine lumine ſola collocabatur. Quæ quamuis ridicula videri poſſunt, habebant tamen peculiarem ſuam ſignificationem, vt ego opinor. Raſura ſtatus quaſi mutationem deſignabat, vt cogitaret ſponſa ſe in aliam domum migrare, dominúmq; idcirco commutare, aliíſque moribus viuendum eſſe. Veſtis virilis, vel bonorum communicationem notabat, vel fortean ſumẽdum animum virilem ad certamen venereum. Quod lumen extingueretur, de verecundia commonefaciebat, quæ ſola cuſtos pudicitiæ. Sed de his liberũ cuique ſuum facio iudicium. Id ſanè per quam laudabile, quod non voluerit legiſlator ſponſam magnifico & exquiſito cultu exornari, ſed ſimplici potius & vulgi ferè in modum.

INSTITVTVM VII.

Nouus maritus furtim ad ſponſam accedat, breuíque ad ſuos redeat.

7. De pudore virorum circa coniugia. SIcut verecundia muliebris ſuperiore lege ſanciebatur: ita & viros circa coniugia ingenuum quendam pudorem gerere, hæc lex vult. Non enim facit poteſtatem ſponſo, vel nouo marito, commeandi ad ſponſam ſeu nouam nuptam, quandocunque vellet, aut quamdiu libebat commorandi: ſed noctu tantum peracta iam maxima diei parte apud cæteros coætaneos, ad quos ſtatim etiam redeundum erat. Quod tam à nouis maritis,

quàm

quàm etiam ſponſis ipſis requirebatur, quod & ipſos, ad ſponſas ſuas ſobrios clam ingredi oporteret, itidémque egredi. Ita enim ſcribit de ſponſis Plutarchus: ὁ δὲ νυμφίος οὐ μεθύων οὐδὲ θρυπτόμενος, ἀλλὰ νήφων, ὥσπερ ἀεὶ δεδειπνηκὼς ἐν τοῖς φειδιτίοις παρεισελθὼν, ἔλυε τὴν ζώνην, καὶ μετενήνεγκεν ἀράμενος ἐπὶ τὴν κλίνην. συνδιατρίψας δὲ χρόνον οὐ πολὺν ἀπῄει κοσμίως, ὅπερ εἰώθει τὸ πρότερον καθευδήσων μετὰ τῶν ἄλλων νέων, Id eſt, *Sponſus non vino grauis, nec delicijs confectus, ſed ſobrius quum ſolito more in Phiditijs cœnatus eſſet, latenter ingreſſus ſponſæ cingulum ſoluebat, eámque tollens in lecto transferebat. Nec longo tempore ibi commoratus, abibat modeſtè, dormiturus vbi ſolitus cum reliquis iuuenibus.* In nouis maritis id itidem obſeruatum docetur ab eodem. Nam de iis intelligenda, quæ poſt ſuperiora adiungit: καὶ τὸ λοιπὸν οὕτως ἔπραττε, τοῖς μὲν ἡλικιώταις συνδιημερεύων καὶ συναναπαυόμενος, πρὸς δὲ τὴν νύμφην μετ᾽ εὐλαβείας φοιτῶν, αἰσχυνόμενος καὶ δεδοικὼς μή τις αἴσθοιτο τῶν ἔνδον. ἅμα δὲ καὶ τῆς νύμφης ἐπιτεχνωμένης καὶ συνευπορούσης ὅπως ἂν ἐν καιρῷ καὶ λανθάνοντες ἀλλήλοις συμπορεύοιντο. καὶ τοῦτο ἔπραττον οὐκ ὀλίγον χρόνον, ἀλλ᾽ ὥστε καὶ παῖδας γενέσθαι ἐνίοις πρὶν εἰς ἡμέραν θεάσασθαι τὰς αὑτῶν γυναῖκας, Id eſt, *Deinceps idem faciebat maritus, ac tranſigebat cum coætaneis dies & noctes. Ad ſponſam preſſè commeabat cum pudore & metu, ne quis ex familia perciperet, vnà machinante ſponſa & oportunitatem ſuppeditante, quò in tempore inſciis aliis congrederentur. Neque verò ad modicum temporis ita agebant, ſed aliqui etiam liberos prius tulerunt, quam viſerent vxores ſuas interdiu.* Ita legiſlator pudorem virilem limitibus hiſce circumſcribere voluit. Sed præterquam quod pudoris eſſet hoc *Huius in-* inſtitutum, vt intelligi poteſt ex iis quæ diximus, iudicat ipſe *ſtituti cau-* Lycurgus etiam id ad alia multa conducere, vt explicat hoc a- *ſæ.* pophthegmate. Nam miranti cuidam cur nouo marito concubitu cum ſponſa interdixiſſet, ac iuſſiſſet eum maiorem diei partem totámque ferè noctem cum æqualibus degere, cum ſponſa autem furtim & cautè congredi: *Eò*, inquit, *hæc tendunt, vt validi corporibus maneant, neque ſatietas inceſſat, & amor ſemper ſit recens prolémque edat validam.* Quæ cauſæ etiam adducuntur loco ſuperius adducto ex vita Lycurgi. Meminit huius inſtituti etiam Xenophon, qui ferè eaſdem rationes adfert, ſic ſcribens: ἐπεί γε μὴν γυνὴ πρὸς ἄνδρα ἔλθοι, ὁρῶν τοὺς ἄλλους τὸν πρῶτον τοῦ χρόνου ἀμέτρως

ταῖς γυναιξὶ συνόντας, καὶ τούτου τ᾽ ἐναντία ἔγνω. ἔθηκε γὰρ αἰδεῖσθαι μὲν εἰσιόντα ὀφθῆναι, αἰδεῖσθαι δὲ ἐξιόντα. οὕτω δὲ συνόντας, ποθεινοτέρως μὲν ἀνάγκη σφῶν αὐτῶν ἔχειν, ἐρρωμενέστερα δὲ γίγνεσθαι εἴ τι βλαστάνοιεν οὕτω μᾶλλον εἰ ἢ διάκοροι ἀλλήλων εἶεν, Id est, *Iam vbi ad virum accedit mulier, quod alios videret initio præter modum cum vxoribus consuescere, hac etiam in parte quiddam diuersum statuit. Nam sanxit pudore virum præpediri debere, quo minus ad vxorem vel accedens, vel discedens ab aliis conspiciatur. Hoc modo si consuescant, maiori eos desiderio teneri necesse est, & fœtus si quos procreent fieri valentiores, quàm si satietas inter eos irreperet.* Erat itaque hoc institutum tùm pudoris, tùm sobrietatis & castitatis quædam meditatio.

INSTITVTVM VIII.

Vxor senis adolescenti à marito dari poterit, qui partum sibi vendicet.

8. De vxorum communicatione, senis cũ adolescẽte.

HÆc lex in alia quacunque Repub. videri posset absona vel absurda. Nam ipsa vxorum communicatio quasi quædam prostitutio, quam bonæ leges alibi pœna afficiunt. Sed Spartani tamen ab hoc probro alieni, faciléq; id institutũ tolerabant, qui tantùm ab vxoribus prolẽ requirebant, non voluptatem. Quapropter etiã Reipub. causa non recusabant vxores, quas ipsi imprægnare vel per ætatẽ, vel per inualetudinẽ non poterant, aliis tradere. Quod eò tolerabilius ipsis factu, quod liberos non sibi ipsis, sed Reipub. procrearẽt. Nã huc institutum in primis pertinebat, vt ciuitas sobole amplificaretur. Quamuis videri potest etiam eò respexisse legislator, vt cautiores ciues suos redderet in legendis vxoribus, ne videlicet eas ducerent, quas postea aliis tradere necesse esset. Tribuitur autem hoc institutum Lycurgo à Xenophonte lib. de Repub. Lacedęmoniorum, vbi sic scribit:

Ratio huius instituti.

εἴγε μέντοι συμβαίη γεραιῷ νέαν ἔχειν, ὁρῶν τοὺς τηλικούτους φυλάσσοντας μάλιστα τὰς γυναῖκας, τ᾽ ἐναντία καὶ τούτου ἐνόμισε. τῷ γὰρ πρεσβύτῃ ἐποίησεν, ὁποίου ἀνδρὸς σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀγασθείη, τοῦτον ἐπαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι, Id est, *quod si vsu veniret, vti vetulus iuuenem vxorem haberet, quia complures esse, qui vxores diligentißimè obseruent, videbat, etiam hac in parte contrarium quiddam statuit. Iußit enim, vt senex cuiuscunque viri animum & corpus admiraretur, eo ad vxorem adducto,*

sobolem

sobolem susciperet. Plutarchus Lycurgo idem tradit verbis nō minus elegantibus quàm Xenophon τοσαύτην, inquit, τοῖς γάμοις ἐπιστήσας αἰδῶ καὶ τάξιν, οὐδὲν ἧττον ἐξέβαλε τὴν κενὴν καὶ γυναικώδη ζηλοτυπίαν, ἐν καλῷ καταστήσας, ὕβριν μὲν καὶ ἀταξίαν πᾶσαν εἴργειν ἀπὸ τοῦ γάμου, παίδων δὲ καὶ τεκνώσεως κοινωνίαν τοῖς ἀξίοις, καταγελῶν τῶν ὡς ἄμικτα καὶ ἀκοινώνητα ταῦτα μετιόντων σφαγαῖς καὶ πολέμοις. ἐξῆν μὲν γὰρ ἀνδρὶ πρεσβυτέρῳ νέας γυναικὸς εἰ δὴ τινα τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀσπάσαιτο νέων καὶ δοκιμάσειεν, εἰσαγαγεῖν παρ' αὐτὴν καὶ πλήσαντα γενναίου σπέρματος ἴδιον αὐτῆς ποιήσασθαι τὸ γεννηθὲν, Id est, *Postquam matrimonio imposuit verecundiam & temperantiam, vanam illam & muliebrem zelotypiam seu æmulationem abegit, honestum existimans, petulantiam & confusionem omnem excludere, liberorum verò & procreationis communicationem concedere, improbans videlicet eos, qui hæc velut seclusa & ab communi vsu abstracta, cædibus & bellis persequuntur. Nam viro grandiori natu, cui florens ætate erat coniux si quem probum & honestum carum haberet probarétque, ius erat eam huic iungere, & quum impleta esset egregio semine sibi vendicare partum.* Hęc ille. Sed ab hac lege excipiebantur Reges, quorum vxores ab Ephoris custodiebantur, vt suprà diximus.

Vxores Reges hac lege excipiebantur.

INSTITVTVM IX.

Vxorem fœcundam à marito petere bono viro liceat.

9. Aliud institutum de fœcundarum vxoribus cōmunicatione.

ET hæc etiam lex in aliis Rebuspub. habere non minus absurditatis videri poterat, quàm superior. Vbi enim hoc lex aliqua permisisset, vxorem à marito vt petere liceret? Obtinuit hoc tamen Spartę, Lycurgo itidem instituente, vt testantur Xenophon & Plutarchus. Quorum vterque rationem huius instituti aliam reddiderunt. Xenophon enim id eò refert, vt consuleretur eorum orbitati, qui ab vxoribus abhorrebāt. Eius verba hæc sunt: εἰ δέ τις αὖ γυναικὶ μὲν συνοικεῖν μὴ βούλοιτο, τέκνων δὲ ἀξιολόγων ἐπιθυμοίη, καὶ τοῦτο νόμιμον ἐποίησεν, ἵνα τινα αὖ εὔτεκνον καὶ γενναίαν ὁρῴη, πείσαντα τὸν ἔχοντα ἐκ ταύτης τεκνοποιεῖσθαι, Id est, *Quod si quis fœminæ contubernium auersaretur, ac nihilominus egregiæ sobolis cupidus esset, etiam hoc sanxit, vt quamcunque fœcundam & generosam videret, ex ea persuadendo marito, vt liberos liceret ei procreare.* Plutarchus autem iudicat magis hoc ad præstantiam sobolis perti-

nuiſſe, vt ex lectiſſima quauis & egregia habita fœmina ſuſciperetur. Ita enim ille ſuper hac re ſcribit: ἐξῆν δὲ πάλιν ἀνδρὶ χρηστῷ τῶν εὐτέκνων τινὰ καὶ σωφρόνων θαυμάσαντι γυναικῶν ἑτέρῳ γεγαμημένην, πεῖσαι τὸν ἄνδρα συνελθεῖν, ὥσπερ ἐν χώρᾳ καλλικάρπῳ φυτεύοντα καὶ ποιούμενον παῖδας ἀγαθοὺς, ἀγαθῶν ὁμαίμους καὶ συγγενεῖς ἐσομένους. Id eſt, *E diuerſo liberum erat bono viro, ſi qua ei caſta mulier, quæ elegantes pueros ederet cordi eſſet, agere cum viro perſuadendo, vt cum ea congrederetur, atque ita tanquam frugiferum aruum conſerere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri conſanguinei & propinqui eßet.* Quod inſtitutum tamen non ſolum ad ciues, ſed etiam ad peregrinos referre videtur Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Ita enim ille ſcribit, ταῖς αὐτῶν γυναιξὶ παρακελεύονται, ἐκ τῶν εὐειδεστάτων κύεσθαι καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, Id eſt, *Mulieribus ſuis permittunt prolem ſuſcipere ex formoſißimis, tùm ciuium tum peregrinorum.* Porro fontem huius legis ait Plutarchus eum eſſe, quod legiſlator vellet liberos non eſſe priuatos parentum, ſed communes ciuitatis. Itaque noluit ex turmalibus, ſed ex præſtantiſſimis generari ciues. Vnde reliquos notauit legiſlatores, vt oppido inſulſos & vanos, qui canes & equos ad optimos admiſſarios agant, idque gratia vel pretio contendant à dominis: coniuges verò incluſas, quas ex ſolis volunt ipſis parere, cuſtodia ſepiant, ſiue amentes ſint, ſiue decrepiti, ſiue valetudinarij, quaſi verò filij, ſi ex prauis editi ſint, non ipſis præcipuè, in quorum ſunt poteſtate & auctoribus, ſint praui: Et contra probi, eam ſi nacti originem fuerint. Atque hæc quum ita inſtituta fuerint, adulterij tamen probro prorſus caruerunt, quod fierent ea omnia, non voluptatis cauſa, ad exſatiandam libidinem: ſed vtilitatis, ad procreandam multiplicem & generoſam ſobolem. Adulterium enim Spartæ nullum, neque ferè vnquam auditum, quod illic adulterij quiſquam damnatus. Memorabile hoc quod de Gerada Spartano narratur. *Nam hoſpite quodam ſciſcitante, quæ eſſet pœna Spartanis in adulteros conſtituta? Reſpondit Geradas: adulter, hoſpes, non inuenitur apud nos. Quo ſubiiciente, quod ſi inuentus ſit? Taurum, inquit, luit ingentem, qui capite traiecto Taygetum, bibat ex Eurota. Obſtupeſcente illo ac dicente, quî exiſtat bos tantus? Ridens Geradas, quî, inquit, adulter*

Ratio huius instituti.

Adulterium Lacedæmone inauditū.

existat Lacedæmone? Quæ historia extat apud Plutarchum vita Lycurgi & Apophtegmatis. Quod si itaque illa ad hunc modum habuerunt, quemadmodum tradunt magni auctores, vt hæc sic vsu obtinuerint, nec tamen zelotypia vel adulterij nota secuta, est quod mirari meritò possimus sapientiam legislatoris. Nam instituendo ita animos ciuium ad vxorum communicationem, iam ferè nihil superesse potuit, quod non commune esset. Et quum hæc vltrò citróque fierent cum beneuolentia, quid iam restabat ex rebus humanis, inter quas omnium carissima vxor esse debet, cuius causa suscipiendæ inimicitiæ & contentiones? Itaque concordiæ etiam fuit hoc institutum. Etenim eo obtinente diuortium non necessarium, sicut nec voluntarium diuortium Spartæ factum legimus. Qua in re leges Atheniensium, Romanorum, aliorúmque minus bene constitutæ. Nam quod apud Herodotum est lib. VI. de Aristone, fecisse eum diuortium: id forte Regi tributum, ex quo desiderabatur filius regnum suscepturus, in aliis non fuisset toleratum.

Diuortia Lacedæmone inusitata.

Aristonis diuortium cur toleratum.

INSTITVTVM X.

Vnam tantum vxorem intra legitimos gradus Spartanus ducat.

QVod Spartanis non licuerit nisi vnam habere vxorem, ex iis liquet, quæ sunt apud Herodotum lib. v. Nam quum retulisset historicus, quo pacto Anaxandrides priori vxori alteram super induxisset, ait tandem hoc Spartanum non fuisse. verba eius hæc sunt: *μετὰ δὲ γυναῖκας ἔχων δύο διξὰς ἱστίας οἴκεε, ποιέων οὐδαμᾶ σπαρτιατικά.* Quod itaque apud Clementem est, fuisse apud Spartanos *ἐπιτίμιον μονογαμίας*, eius loco existimo legendum *κακογαμίου*, ne magno auctori Theologus aduersari videatur. Sicut & hæc tria coniunguntur apud Pollucem, *ἀγαμίου, κακογαμίου* & *ὀψιγαμίου*. Idque eo magis, quia apud Clementem additur etiam *ἐπιτίμιον* fuisse *μονοδιαιτησίας*, qua vetita vitæ solitaria. Nisi forte illud velimus intelligere, pœnam constitutam ei qui mortua priore vxore alteram duxisset. Sed prior sententia probabilior. Deinde quod certis gradibus consanguinitatis apud Lacedæmonios constiterint

10. De vna tantum vxore ducenda, intra legitimos gradus.

Clementis locus emendatus.

Gradus consanguinitatis intra quos apud Lacedæm. matrimonia constiterũt.

matrimonia in dubium est. Inter ascendentes & descendentes, vt loquuntur, nulla intercessisse coniugia legimus. Inter collaterales tamen cōcedebatur ducere sororem vterinam. Ita enim scribit Philo Iudæus libro de specialibus legibus, quæ pertinent ad duo præcepta Decalogi, sextum & septimum: ὁ μὲν οὖν ἀθηναῖος σόλων ὁμοπατρείοις ἐφιεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρείοις ἐκώλυσεν· ὁ δὲ λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔμπαλιν, τὸν ἐπὶ ταῖς ὁμογαστρείοις γάμον ἐπιτρέψας, τὸν πρὸς τοὺς ὁμοπατρείοις ἀπεῖπεν, Id est, *Solon Atheniensis sorores consanguineas seu eodem patre natas concedens ducere, vetuit vterinas: At Lacedæmoniorum legislator vterinarum nuptias admittens, interdixit nuptiis consanguinearum.* Hic itaque proximus erat gradus. Sororis deinde etiam qualiscunque filiam ducere licuit. Nam Anaxandrides, cuius iam fecimus mentionem, sororis filiam vxorem habuit, vt scribit eodem loci Herodotus. De vlterioribus itaque gradibus minus dubitandum.

TABVLA QVINTA DE VICTVS RATIONE.

INSTITVTVM I.

Spartanorum liberi extra fascias rigidè cura nutricum educentur.

1. De puerorum pauperum & diuitum a nutricibus educatione.

VOLVIT legislator recens in lucem editos infantes, confestim excipere seueritatem disciplinæ Laconicæ, vt ab incunabulis assuefierēt ad quod nati erant, id est, ad dura quæque & aspera patienda. Itaque sic educabantur sub nutricibus, vt nihil ipsis indulgeretur. Fasciis enim seu inuolucris non illigabantur: sed soluti & nudi seruabantur, & tamen arte quadam membra eorum ad concinnitatem & decus conformabantur. Plutarchus Lycurgo: ἦν δὲ περὶ τὰς τροφοὺς ἐπιμέλειά τις μετὰ τῆς τέχνης, ὥστε ἄνευ σπαργάνων ἐκτρεφούσας τὰ βρέφη, τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς εἴδεσι ἐλευθέρια ποιεῖν, Id est, *Erat & de nutricibus cura, vt arte quadam sine fasciis infantes educarent, conformantes eos membris & reliqua specie corporis, ad habitum libero homine dignum.* Addit deinde idem auctor, assuefieri etiam solitos infantes, ad facilem

& parabilem victum, itémque ad ieiunia, nec non vt intrepidi essent ad tenebras, imperterriti ad solitudinem, & nescij illiberalis morositatis atque vagitus. Heraclides etiam testatur, pueros ita nutriri, vt citra satietatem cibum eis præbendo ad famem assuefacerent: τρέφουσι, inquit, τὰ τέκνα, ὥστε μηδέποτε πληροῦσθαι, ἵνα ἐθίζωνται δύνασθαι πεινῆν. Scholiastes Græcus Thucydidæ annotat lib. II recens natos in scuto poni solitos, atq; addi hastam, ac deinde adiici vocem vsitatam, ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τάν. Eius hæc verba: εὐθὺς ὡς ἐτίκτετο τὸ παιδίον, ἐν ἀσπίδι ἐτίθεσαν αὐτὸ, καὶ δόρυ πλησίον, καὶ ἐπεβόων ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τάν. De qua acclamatione infrà dicemus. Ex his igitur intelligi poterit, quam rigida fuerit ipsa puerilis educatio, qua & alimentum aliquando negabatur, aliquando in tenebris soli infantes relinquebantur, & tamen hoc patientes vagire & eiulare prohibebantur. Educatio prorsus virilis, & quæ Spartanos in primis decuit. Atque ita quum edoctæ essent nutrices Lacænæ, sæpe eas exteri mercabantur. Illa quæ Alcibiadem Atheniensem educauit, Amycla dicta, narratur itidem Lacæna fuisse. *Nutrices Lacenas exteri requirebant.*

INSTITVTVM II.

Pauperum & diuitum liberi eodem modo alantur.

PRimò sub nutricibus consimilis erat educatio pauperum & diuitum: Deinde etiam sub magistris publicis idem victus. Vtrobique seuera & rigida viuendi ratio, & durities pro ætatis ratione alia aliam excipiens. Nec indulgebatur plus diuitibus quàm pauperibus, quippe, vt iam aliquoties diximus, nulla diuitiarum habita ratione. Aristoteles politico IV. cap. IX. de pueris Lacedæmoniorum loquens: ὁμοίως (inquit) οἱ τῶν πλουσίων τρέφονται τοῖς τῶν πενήτων, καὶ παιδεύονται τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν ἂν δύναιντο καὶ τῶν πενήτων οἱ παῖδες. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἡλικίας, καὶ ὅταν ἄνδρες γίνονται τὸν αὐτὸν τρόπον. οὐδὲν γὰρ ἄδηλος ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πένης, Id est, *Similiter aluntur filij diuitum & pauperum, & instituuntur modo hoc, quo poßint pauperum filij. Quod eadem ratione se habet in ætate, quæ sequitur hãc: Et quando viri facti fuerint eodem modo. Nulla enim re distinguitur diues à paupere.* Thucydides etiam initio historię suę scribit, quod πρὸς τοὺς πολλοὺς οἱ τὰ μείζω κεκτημένοι, ἰσοδίαιτοι μά- *2. De puerorum pauperum & diuitum sub magistris publicis victu.*

λιστα καθέστησαν. Idem tradit & Iustinus lib. III. qui ait, neminem epulari opulentius, quàm alterum, ne imitatio in luxuriam verteretur.

INSTITVTVM III.

Adolescentes saltem carnibus vescantur.

3. De adolescentium obsonio nẽpe carnibus.

ADolescentibus quidem inter se iidem erant cibi, sed discreti tamen cibi eorum à cibis adultiorum: illis carnes, his pulmentum seu ius dabatur. De quo paulo post. De carnibus iuniorum scribit Plutarchus: μήτε κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ παραχωρεῖν τοῖς νεανίσκοις, Id est, *Carne non indigere seniores voluit, sed concedere iunioribus.* Item Iustinus ait, *puberes sine pulmento degisse.* Solum itaque obsonium Lacedæmoniorum pueris caro, neque vllæ lautitiæ ipsis aliæ. Quare nec piscatores, nec salsamentarij, nec cupedinarij, vel vlli gulæ aut luxuriæ magistri tolerabãtur, sed solummodo carnis coqui. Ælianus lib. XIV. c. VII. ἔδει ὀψοποιοὺς ἐν Λακεδαίμονι εἶναι κρέως μόνου. ὁ δὲ παρὰ τοῦτο ἐπιστάμενος ἐξηλαύνετο τῆς Σπάρτης, ὥς τὰ τῶν νοσούντων καθάρσια, Id est, *Lacedæmone coquos non esse alios quàm carnis licebat. Qui verò præter hanc artem nouisset, eiiciebatur Sparta perinde atque ægrotantium expiationes.* Extat de expulso coco illustre exemplum in Mitheco apud Maximum Tyrium oratione VII.

INSTITVTVM IV.

Adolescentes simul turmatim somnum capiant.

4. De adolescentibus vnà turmatim somnum captu ris.

Lectos ex qua materia sibi pararent adolescentes hyeme & æstate.

ADolescentes simul instituebantur, vnà comedebant, vnà quoque dormiebãt, prout in classes distincti erant. Quod erat totum quasi militaris vitæ rudimentum. Sed æstate durius, hyeme melius & mollius, quamuis nec tum admodum delicatè. Plutarchus institutis Laconicis: ἐκάθευδον οἱ νέοι ὁμοῦ κατ' ἴλην καὶ κατ' ἀγέλην, ἐπὶ στιβάδας ἃς αὐτοὶ συνεφόρουν, τοῦ παρὰ τὸν Εὐρώταν πεφυκότος καλάμου, τὰ ἄκρα ταῖς χερσὶν ἄνευ σιδήρου κατακλάσαντες· ἐν δὲ τῷ χειμῶνι τοὺς λεγομένους λυκόφωνας ὑπεβάλλοντο καὶ κατεμίγνυσαν ταῖς στιβάσι, θερμαντικὸν ἔχειν τι τῆς ὕλης δοκούσης, Id est, *Somnum simul capiebant adolescentes turmatim & gregatim, in toris quos ipsi sibi fecerant, congerentes arundines in Eurota nascentes, quibus summam*

nam partem manibus sine ferro defringebant. Sed hyeme quos vocant Lycophonas substernebant, torisque permiscebant, quod aliquam calefaciendi vim illa materia habere videretur. Non itaque illis alij lecti, quàm tori ex arundinibus & Lycophonis. Quin Iustinus hos ipsos toros etiam eis adimit. Scribit enim lib. III. Statuisse Lycurgum, nihil vt somni causa substerneretur. Sicut & Plato lib. I. de legibus tribuit eis ἀστρωσίαν. Voluit itaque Legislator hoc instituto efficere, vt adolescentes paucissimi essent somni, & semper alacres se præstarent ad quæuis officia. Ac commendatur eo nomine Agesilaus, quod somno non vt Domino vteretur, sed cum haberet actionibus suis obedientem. *Agesilaus somno vsus obedienter.*

INSTITVTVM V.

Omnes impransi ad publica syßitia conueniant.

DIximus quædam lib. I. de Syssitiis seu Phiditiis Lacedæmoniorum, quæ hic repetere nihil attinet. Frequentabant ea, vt ibi scripsimus, quicunque virilis sexus erant, legitimæ tamen ætatis. Qui emanserunt multabantur, vt exemplo Regis Agidis docetur. Liberum tamen domi esse ei, qui sacrificasset & venatus esset. Qui sacrificasset, vt deuotioni suæ vacaret: Qui venatus fuerat, vt quietem caperet. Conuenit autem hoc institutum Syssitiorum quodammodo cum conuentibus, qui apud inclytam gentem Heluetiorum celebrantur, Sumpht dicunt. Sicut multa alia sunt ipsis inter se similia: Multa Heluetiis meliora, vt pote erga exteros longè humanissimi. Cæterùm pertinebant hæc Lacedæmoniorum Syssitia eò, vt discumbentes in armis, sicut Heluetij cum gladiis, ad magistratuum iussa exequenda parati essent, vt ne priuatim conuenientes contra Rempub. aliquid machinarentur. Ita enim Lycurgus ipse de his sentit, vt est in ipsius quodam apophthegmate. Nam interrogatus cur instituisset phiditia ista, ciuésque ita diuisisset, vt pauci armati simul discumberent, Respondit: vt promptè mandata capessant, & si quid rerum nouarũ moliantur, ad paucos id pertingat. Quamuis & hæc causa etiam fuit, vt vitaretur ea ratione luxuria, quæ in publico non tolerata fuisset. Ita enim Iustinus libro tertio. *Conuiuari*, inquit, *omnes publicè iußit, nec cuius diuitiæ*

5. De Syssitiis frequentãdis.

Syßitiorũ institutionis ratio.

vel luxuria in occulto essent. Quæ ratio etiam probatur Plutarcho, qui ita de iis scribit: ἐπιθέσθαι δὲ τῇ τρυφῇ καὶ τὸν ζῆλον ἀφελέσθαι τοῦ πλούτου διανοηθεὶς, τὰ συσσίτια εἰσηγήσατο, Id est, *Vt luxum inhiberet, & diuitiarum studium tolleret, syßitia instituit.* Xenophon addit præterea & hanc causam, vt essent syssitia quasi scholæ, quo cõuenientes adolescentes audirent à Senioribus præclara facta commemorari. Erat enim moris, gestorum narrationem audientibus adolescentibus ibi fieri. Xenophontis verba hæc sunt: λυκοῦργος ἐν τῇ σπάρτῃ ἀνέμιξε παιδεύεσθαι τὰ πολλὰ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῆς τῶν γεραιτέρων ἐμπειρίας. καὶ γὰρ δὴ ἐπιχώριον ἐν τοῖς φιλιτίοις λέγεσθαι ὅ, τι ἂν καλῶς τις ἐν τῇ πόλει ποιήσῃ· ὥστ' ἐκεῖ ἥκιστα μὲν ὕβριν, ἥκιστα δὲ παροινίαν, ἥκιστα δὲ αἰσχρουργίαν καὶ αἰσχρολογίαν ἐγγίγνεσθαι, Id est, *Lycurgus Spartæ sic omnia miscuit, vt iuniores pleraque discerent à Seniorũ experientia. Nam patrio more vsitatum erat commemorare in Phiditiis, quicquid in Repub. quisque præclarè fecisset. Quo fit vt istuc minimè vel atrox iniuria, vel ex vino petulantia, vel factum turpe, vel turpe dictum interueniat.* Itaque hæ quasi virtutis officinæ, vbi & corpus cibo recrearetur: ita & animus virtutis studio imbueretur De Silẽtio cuius in iis etiam commonefiebant, suprà diximus. Porro quod impransi accesserint, tradit idem Plutarchus paulo post: παρεφύλαξε δὲ ὥστε μηδὲ οἴκοι προδειπνήσαντας ἐξεῖναι βαδίζειν ἐπὶ τὰ συσσίτια πεπληρωμένους ἑτέρων ἐδεσμάτων ἢ πομάτων, Id est, *præcauit etiam legislator, ne domi prius liceret cœnare, ac ita venirent repleti cibo & potu ad Syßitia.* Nam hoc prorsus apud eos magnæ erat intemperantiæ, & cum probro coniunctum. Quare etiam non edentem bibentémque secum reliqui culpabant vt intemperantem, ac qui ob mollitiem victus communis esset impatiens, vt idem ait.

INSTITVTVM VI.

Victus omnibus tenuis sit & viri iure nigro sint contenti.

6. De victu, q alus senibus qualis iunioribus.

HVius instituti etiam suprà facta est mentio. Conueniebat id autem obseruari, vt tenuis victus esset, aliâs Syssitia non frugalitatis & temperantiæ, sed luxuriæ & gulæ quasi scholæ futura. Sicut videmus iam ferè receptum, vt in conuentibus publicis luxuriæ magis, quàm in priuata vita tribuatur. Quod

contrà

contrà fiebat apud Lacedæmonios. Nam cibus eis vt tenuis erat, ita in Syßitiis certo modo erat definitus, ac quidem omnibus æqua menſura. Ælianus lib. III. cap. XXXIV. ὅτι λάκωσι καὶ ῥωμαίοις νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναί τινι ὀψωνεῖν, μήτε ἃ βούλεται, μήτε ὅσα βούλεται. προσέταττον γὰρ διά τε τῶν ἄλλων σωφρονεῖν τοὺς πολίτας, καὶ διὰ τῆς τραπέζης οὐχ ἥκιστα, Id eſt, *Lacedæmoniis iuxta ac Romanis lex erat, ne cui licitum eſſet obſonare quicquid vel quantum ipſi liberet. Nam quum per alia ciues ad temperantiam reuocare voluerunt, tum non minimum per rationem menſæ.* Idem docet Xenophon rationem eius addens, dum ita ſcribit: σῖτόν γε μὴν ἔταξε τοσοῦτον ἔχειν τὸν ἄρρενα, ὡς ὑπὸ πλησμονῆς μὲν μήποτε βαρύνεσθαι, τοῦ δὲ ἐνδεεστέρως διάγειν μὴ ἀπείρως ἔχειν· νομίζων τοὺς οὕτω παιδευομένους, μᾶλλον μὲν ἂν δύνασθαι, εἰ δεήσειεν, ἀσιτήσαντας ἐπιπονῆσαι, μᾶλλον δ᾽ ἄν, εἰ παραγγελθείη, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σίτου πλείω χρόνον ἐπιταθῆναι, ἧττον δ᾽ ἂν ὄψου δεῖσθαι, εὐχερέστερον πρὸς πᾶν ἔχειν βρῶμα, καὶ ὑγιεινοτέρως δ᾽ ἂν διάγειν, καὶ εἰς μῆκος ἂν αὐξάνεσθαι, τὴν ῥαδινὰ τὰ σώματα ποιοῦσαν τροφὴν μᾶλλον συλλαμβάνειν ἡγήσατο, ἢ τὴν διαπλατύνουσαν τῷ σίτῳ. Quæ rationes etiam redduntur à Plutarcho inſtitutis Laconicis. Verborum autem vtriuſque auctoris ſumma huc recidit, primò quod hæc σιτοδεία, ſeu victus tenuitas inſtituta ſit, vt eſſet aſſuefactio ad tolerandam famem, quum ita opus in bellis & alibi, vt nihilominus labores tolerare poſſent. Deinde eum vſum habuit, vt obſonio quàm minimo egerent, & eſcam quamuis admitterent. Poſtea profuit etiam ad ſanitatem parco cibo vti. Tum etiam talem victum conducere exiſtimarunt ad proceritatem, vt corpora ad agilitatem potius eſſent expedita, quàm pinguedine dilatarentur. Poſtremo putabant hoc etiam venuſtatis eſſe. Sic Ageſilaus ipſe Rex quum eſſet, tenui tamen victu contentus erat, vt ſcribit de eo Plutarchus. Qui rogatus de cauſa tam tenuis victus, Reſpondit: ſe ex tali ſemente vitæ libertatem metere. Quæ cauſa etſi longius petita, eodem tamen recidit quò priores. Nam qui ita vitam inſtituit, vt tenuis ei victus ſufficiat, is haud facilè voluptatibus ſeruus fit, nec hoſtibus ſuccumbit. Lyſander etiam eodem inſtituto edoctus Ionicas delicias contemſit, vt eſt apud Ælianum libro tertio

Ratio inſtituti huius de victus tenuitate.

cap. xx. Quò pertinent quod Thasiis offerentibus lauticias, eas repudiauit & seruis distribui iussit Agesilaus, addens colentes virtutem non admittere tales gulæ delicias. Aliena enim à liberis esse, quibus serui alliciuntur. Hæ itaque huius instituti causæ de quibus physicorum more philosophatur aliquantum Plutarchus in Lycurgo. Cæterum fuit viris suum obsonium præcipuè in iure nigro situm, quod *μέλας ζωμὸς* dicebatur. Testatur hoc Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis: *τῶν δὲ ὄψων εὐδοκίμει μάλιστα παρ' αὐτοῖς μέλας ζωμὸς, ὥστε μήτε κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ παραχωρεῖν τοῖς νεανίσκοις, αὐτοὺς δὲ ζωμοῦ κατατεγμένους ἑστιᾶσθαι*, Id est, *Inter opsonia prima laus erat iuri nigro: quare carnibus non indigebant maiores natu, sed eas permittebant iunioribus, ipsi decuriati iure vescebantur.* Nam vt suprà attigimus, in classes seu ordines certi numeri distributi recumbebant. Coniicio autem ius hoc nigrum confieri solitum, ex sale, aceto, sanguine & fortè frustulis carnium. Quod indicare videtur illud quod est apud Plutarchum de tuenda valetudine, vbi scribit Lacedæmonios solitos coco ad parandam cœnam sal & acetum tradere, reliqua ex victima iubere petere. Quod si verum est, non dissimilis paratur apud nos cibus, qui haud dubiè apud maiores vsitatior, quum nondum exquisitæ ciborum lautitiæ mensas occupassent.

Virorum obsonium, Ius nigrū.

Ius nigrum ex quibus cōficeretur.

INSTITVTVM VII.

Nisi sitis causa nihil bibatur.

7. Institutū de Potu Lacedæm. Græcorum luxus in potationibus. Pergræcari vnde dictum.

CReditum est, Græcos reliquos vino deditos fuisse: Itaque ob luxum & perpotationes malè audierunt. Vnde in ipsorum opprobrium Latini verbum finxerunt pergræcari: sicut & Cicero eos ebrietatis nomine notat. Hoc si ita est, vt de iis qui in magna Græcia vixerunt Sybaritis & aliis, itémque de Græcis Asiaticis non dubitatur, fuerunt certè ab hoc vitio immunes Lacedæmonij. Nam iis non licebat nisi sitientibus bibere. Conuiuia sanè apud eos nulla, vbi compotationibus opera dabatur: sed in syssitiis suis sicci & sobrij versabâtur. Plato lib. 1. de Legib. scribit Spartæ legem fuisse, qua Ebrietas, & quę eam sequuntur, petulan-

petulantia & lasciuia ꝓfligatę erant, ac cōpotationes prohibitę. Ita enim inquit: ἔτ' αὖ ἐπ' ἀγρῶν ἰδίοις, ἔτ' ἐν ἄστεσιν ὅσων ἀπαρτίαταις μέλει, συμπόσια οὐδ' ὁπόσα τούτοις συνεπόμενα, πάσας ἡδονὰς κινεῖ κατὰ δύναμιν. Idem etiam testatur Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: καὶ μὴν τοῦ πότου ἀποπαύσας τὰς οὐκ ἀναγκαίας πόσεις, αἳ σφάλλουσι μὲν σώματα, σφάλλουσι δὲ γνώμας, ἐφῆκεν ὁπότε διψώη ἕκαστος πίνειν· οὕτω νομίζων ἀβλαβέστερόν καὶ ἥδιστον ποτὸν γίγνεσθαι, Id est, *sublatis potationibus non necessariis, quæ tùm corpora, tùm animos labefactant. potestatem bibendi tantùm fecit, vbi quisque sitiret. Nam hac ratione putabat potum minimè noxium & longè suauißimum fore.* Pertinet huc apophthegma Leotychidæ: Nam interrogatus cur pauco potu vterentur Spartani, Respondit inquiens: Ne aliis de nobis consulrent, sed nos pro aliis. Perinde ac sani consilij ratio eis constare non posset, qui non sobrij semper essent. Quare & Cicero Tuscul. 11. ait, Lacedæmoniorum iuuentutem exerceri esuriendo & sitiendo.

Ebrietas Lacedæm. prohibita.

INSTITVTVM VIII.

Sine face domum eundum.

DIximus iuniores vnà cubare solitos: sed adultiores domum quisque suam commeabant. Nec tamen ad lumen incedere licebat, quacunque via noctu redeundum esset, vetante hac lege. Cuius rationem Plutarchus ait fuisse, vt assuefierent in tenebris intrepidè incedere. Ita enim scribit in institutis: πιόντες οἱ λάκωνες ἐν τοῖς συσσιτίοις μετρίως ἀπίασιν δίχα λαμπάδος. οὐ γὰρ ἔξεστι πρὸς φῶς βαδίζειν, οὔτε ταύτην, οὔτε ἄλλην ὁδὸν, ὅπως ἐθίζωνται σκότοις καὶ νυκτὸς εὐθαρσῶς καὶ ἀδεῶς ὁδεύειν, Id est, *Lacones postquam in Syßitiis modicè biberint, domum absque face redeunt, Neque enim vel hoc, vel aliud iter, præeunte lumine conficere illis licet: vt in tenebris & noctu audacter & sine vllo metu incedere consuescant.* Quod in vita Lycurgi idē auctor repetit. Xenophon verò potius alias causas fuisse autumat, & in primis hanc, vt ea ratione magis vino abstinerent, ne forte lubrico ex vino incessu ad terram intereundum prosternerentur, quod fax ipsis non præluceret. Eius verba hæc sunt: ἀγαθά γε μὴν ἀπεργάζεται

8. De more domum à Syßitiis repetendi.

Ratio huius instituti.

Altera causa.

καὶ τάδε ἡ ἔξω σίτησις. περιπατεῖν τε γὰρ ἀναγκάζονται ἐν τῇ οἴκαδε ἀφόδῳ, καὶ μὴν τὸ ὑπὸ οἴνου μὴ σφάλλεσθαι ἐπιμελεῖσθαι, εἰδότας ὅτι οὐκ ἔνθαπερ ἐδείπνουν καταμενοῦσι, καὶ τῇ ὄρφνῃ ὅσῃ ἡμέρᾳ χρηστέον. οὐδὲ γὰρ ὑπὸ φανοῦ τὸν ἔτι ἔμφρουρον ἔξεστι πορεύεσθαι. Quæ verba nos ita exponimus. Alia præterea bona effecit cœnatio extra domum. Coguntur enim in reditu obambulare. Deinde etiam, quum ſciant ſibi non manendum vbi cœnarent, tenebríſque in reditu tanquam luce vtendum, neceſſe habent proſpicere ne vino titubent vel collabaſcant. Tum verò ad excubias militares obeundas condoceſiunt, in quibus neque cum luce incedere permiſſum.

TABVLA SEXTA DE HABITV.

INSTITVTVM I.

Pauperes & diuites eodem modo veſtiantur.

Sextæ tabulæ I. Inſtitutum. De veſtitu pauperum & diuitum pari.

SICVT victus conſimilis erat pauperibus & diuitibus, ita & veſtitus. Vtriuſque ea ratio, quam ſuprà reddidimus vbi de victu egimus. Hoc autem de veſtitu ita obtinuiſſe teſtatur Ariſtoteles lib. IV. cap. IX. Politicorum, vbi quum de victu locutus eſſet, de veſtitu ita ait: καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ πλούσιοι τοιαύτην, οἵαν ἄν τις παρασκευάσασθαι δύναιτο καὶ τῶν πενήτων ὁστισοῦν, Id eſt, *veſtem geſtant diuites eiuſmodi, qualem quiſque pauperum parare poteſt.* Meminit & Iuſtinus, qui ait Lycurgi inſtituto neminem cultius quàm alterum incedere. Quare quod Clemens Alexãd. pædagogi lib. III. cap. II. ſcribit Laconicam pudicitiam veſte, luxu & externa pulcritudine corruptam, id non de Helena tantum: ſed de poſterioribus etiam temporibus poterit intelligi. Verba Theologi hæc ſunt: σωφροσύνην διέφθειρε λακωνικὴν ἐσθής, καὶ χλιδή, καὶ κάλλος ὡραῖον. Exemplum illuſtre in Pauſania,

ſania,qui ad reliquos corruptos mores hoc etiã addidit, vt præter conſuetudinem Lacedæmoniorum ſtolam Medicam geſtaret. Cæterum quod modica fuerit Lacedæmoniorum veſtis, vt facilè vtriſque potuerit eſſe ſimilis, docet Thucydides lib. I. initio ita ſcribens: *μετρίᾳ δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τὸν νῦν τρόπον πρῶτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο*, Id eſt, *Modica autem veſte & ad huius ætatis conſuetudinem primi vſi ſunt Lacedæmonij.* Idem teſtatur Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum inquiens: *ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἱματίων γε ἕνεκα χρηματιστέον. οὐ γὰρ ἐσθῆτος πολυτελείᾳ, ἀλλὰ σώματος εὐεξίᾳ κοσμοῦνται*, Id eſt, *Nec veſtitus cauſa pecuniam quæri neceſſe eſt. Nam illi non pretioſa veſte, ſed corporis egregia conſtitutione ornantur.* Veſtis itaque omnibus vilis erat, ac tantum quæ extremum frigus depelleret, non quæ corpori ornatum adderet. Ac tali quidem veſte Ageſilaus ipſe Rex induebatur, quo nomine deriſus ab Ægyptiis & aliis. Fuit enim prorſus Lacedæmoniorum frugalitas circa cultum & veſtitum omnibus admirationi. Lyſander pretioſas veſtés à Dionyſio Tyranno filiabus ipſius miſſas repudiauit: timens ne iis indutæ deformiores viderentur, vt ſcribit Plutarchus in Apophthegmatis. Itaque meritò Clemens Alex. refert I. Stromatum, neque purpuræ apud eos vſum permiſſum. Poeticum itaque eſt, quod purpuras Laconicas dicit Horatius lib. II. Oda XVIII. niſi de veſtibus militaribus intelligatur.

Ageſilaus rex veſte tenui vſus.

Lyſander miſſas filiabus pretioſas veſtes repudiauit.

INSTITVTVM II.

Pueris tunica detur, adoleſcentes autem vnico in annum pallio ſint contenti.

NOn tãtum precium veſtibus ademit Legiſlator: ſed & certam formam modúmque eis præſcripſit, pro ratione ætatis. Nam veſtem interiorẽ ſeu tunicam, egreſſis annum ætatis duodecimum vetuit geſtare. Supra hanc ętatem pallium cuique dari permiſit, idq́ue quotannis vnum tantum. Plutarchus vita Lycurgi: *γενόμενοι δὲ δωδεκαετεῖς, ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλουν, ἓν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες*, Id eſt, *vbi attigerunt annum duodecimum, iam ſine tunica agebant, vnum accipientes quotannis pallium.* Quæ idem repetit inſtitutis Laconicis. Xenophon de hoc quoque ita ait: *καὶ ἀντί γε τοῦ ἱματίοις διαθρύπτεσθαι, ἐνόμιζεν ἑνὶ ἱματίῳ δι' ἔτους προσε-*

2. De veſtium pro ratione ætatis forma & modo.

Tunica prohibita ætatis annum duodecimũ egreſſis.

Pallium vnum ſingulis annis cuique dari permiſſum.

θίζεσθαι· νομίζων ὅτω καὶ πρὸς ψύχη, καὶ πρὸς θάλπη, ἄμεινον ἂν παρεσκευάσθαι, Id est, *Pro eo quod in vestibus luxuriarentur, statuit vt ad vnum vestimentum toto anno sese assuefacerent. Existimans eos hac ratione; tùm ad frigora, tùm ad calores rectius instructos fore.* Iustinus quoque scribit iuuenibus non plus vna veste vti toto anno permissum. Quod autem hæc ipsa vestis tenuis fuerit, indicat Hesychius, à quo χιτῶν λακωνικὸς exponitur λεπτὴ ἐσθής. Voluit itaque Legislator hac veste etiam domi suos condocefacere, vt imbres, pluuias, tempestates, niues, & frigora tolerare possent, tenui semper vti veste domi assuefacti.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM III.

Absque calceis pueri incedant, reliqui, quum opus fuerit, vtantur.

3. De calceis quibus pueri non vtebantur.

Huius instituti ratio.

CAlceis pueri non vtebantur, quippe quod non admodum iis necessarij, qui in communibus contuberniis totos ferè dies consumebant. Itaque scribit Plutarchus assuefieri Lacedæmoniorum pueros βαδίζειν ἀνυποδήτους. Sed & de eo, reddẽs huius instituti rationem, ita Xenophon ait: ἀντί γε μὴν τοῦ ἁπαλύνειν τοὺς πόδας ὑποδήμασιν, ἔταξεν ἀνυποδησίᾳ κρατύνειν· νομίζων εἰ τοῦτο ἀσκήσειαν, πολὺ μὲν ῥᾷον ἂν ὄρθια τε βαίνειν, ἀσφαλέστερον δὲ πρανῆ καταβαίνειν, καὶ πηδῆσαι, καὶ ἀνθορεῖν, καὶ δραμεῖν θᾶττον, ἀνυπόδετον εἰ ἠσκηκὼς εἴη τοὺς πόδας, ἢ ὑποδεδεμένον, Id est, *Pro eo quod alij calceis pedes emollirent, iussit vt discalceati pedes duriores efficerent. Existimabat enim si in eo se exercitarent, futurum vt multo facilius ardua loca conscenderent per decliuia descenderent, exsilirent, prosilirent, currerent discalceati, siquidem pedes assuefecissent quam calceati.* Atque ita quidem de pueris institutum. Cæterum Ephebos & adultiores puto calceos vsurpasse, quum ita necesse esset, quippe quibus quotidiè magis pedibus eundum erat, & noctu sine face, aliquando in agros & venationem commeandum. Horum autem calceos inuenio dictos propriè Lacedæmoniorum vocabulo ἐννισκόλοις. Ita enim Hesychius, ἐννίσκολοι, ὑποδήματα λακωνικῶν ἐφήβων. Idémque tradit alios calceos Laconicos fuisse, qui ἀμυκλάδες dicti.

Calcei adultioribus concessi.

Calceorum proprium vocabulum Laconicũ.

INSTI-

INSTITVTVM IV.

Pueri cute tenus rasi sint, reliqui comam nutriant.

PVeros radi solitos fuisse cutem vsq;, testatur Plutarchus Lycurgo. Nam quod disciplinam rigidam seruauerint Lacedęmonij, pueros ἐν χρῷ κείροντες ibi scribit. Quod videtur necessarium quodammodo, quandoquidem pueri plerumque extra ædes parentum degebant. Reliqui autem adultiores comam nutriebant. Qui tamen ipsi olim erant tonsi, si credimus scribenti hoc Herodoto lib. 1. vbi refert hoc institutum in Argiuorum inuidiam æmulatione quadam introductum. Nam quum prælio ad Thyreas inferiores fuissent Argiui, deuouerunt se ne prius comam alerent, quàm Thyreas recuperassent, quum ante fuissent comati: Ac econtra Lacedæmonij statuerunt, vti comam alerent, quum antea tonsi essent. Itaque Herodoto auctore hæc prima causa Lacedæmoniis alendi comam. Quem tamen Plutarchus Lysandro redarguere in hoc non dubitauit. Videtur tamen confirmari narratio Historici à philosopho in Phædone, vbi se iuraturum ait Socrates, vti Argiui, non nutriturũ comam antequam vicisset Simmiam & eubetem. Postea verò seruatum vetus institutum in pueris tantum, reliquis comam simul & barbam nutrientibus. Quod quidem quasi laxamentum legum ipsis indultum fuit. Xenophon lib. de Repub. Lacedæm. ἐφῆκε δὲ κομᾶν τοῖς ὑπὲρ τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν, νομίζων οὕτω καὶ μείζους ἂν καὶ ἐλευθεριωτέρους καὶ γοργοτέρους φαίνεσθαι, Id est, *Permisit etiam eis comam alere, qui pubertatis annos excessissent: Existimans eos hoc pacto grandiores, magis ingenuos & terribiliores apparere.* Idem tradit Plutarchus Lycurgo & apophtheg. vbi refert Legislatorem existimasse, comam formosis pulcritudinem augere, deformes autem reddere terribiliores. De barba idem intelligendum. Nicander quærenti cur comam & barbam alerent Spartani, Respondit: *Quia virum maximè ornat, & minimo sumtu constat proprius ornatus.* Laco quidam alius præclarè etiam de barba respondit. Nam interrogatus cur tam prolixam aleret barbam, inquit, *vt canos videns, nihil iis indignum in me admittam.* Quod quum aliâs fieret quoties liberet, tamen prælium inituri potissimum id obseruabant. Ita Plutarchus

4. De coma, quam pueri radere, adultiores autem nutrire debebãt.

Ratio huius instituti.

Lycurgo: μάλιστα περὶ τοὺς κινδύνους ἐθεράπευον τὴν κόμην, λιπαράν τε φαίνεσθαι καὶ διακεκριμένην, Id est, *Potißimum imminente periculo concinnabant comam, vt nitida appareret & discriminata.* Quod testatur etiam Demaratus apud Herodotum lib. VII. vbi huius instituti illustre est exemplum, in iis qui se ad mortem obeundam pro Græcia cum Leonida parauerunt. Fœminarum coma etiam prolixa, sed sparsa in humeros, tantúmque nodo relegari solita, vt intelligi potest ex Virgilio lib. I. Æneidos. Vnde & Horatius lib. II. Oda XI. Incomtum Lacænæ nodum vocat. Sed præter superiores quas attulimus eius instituti causas, & hanc vnam fuisse puto, vt ea ratione possent dignosci facilè ab aliis, etiam mortui Lacedæmonij. Cæterum quod mentum tamen radere aliquãdo soliti fuerint adulti, Ephoris, quum magistratum ingrederentur, ita iubentibus, testatur Plutarchus in Agide, qui scribit hoc eo factum, vt in minimis etiam parere assuescerent.

Coma fœminarum qualis.

Mentum radere aliquando iussi adulti.

INSTITVTVM V.

Squalidi corpore balnea & vnctiones non vsurpent.

5. De balneis & vnctionibus non vsurpandis à squalidis corpore.

COmam quidem barbámque pectebant & ornabant Lacedæmonij, squalidi aliâs & horridi. Non enim balnea & talia, nisi statis temporibus iis vsitata. Plutarchus Lycurgo: αὐχμηροὶ τὰ σώματα καὶ λουτρῶν καὶ ἀλειμάτων ἄπειροι, πλὴν ὀλίγας ἡμέρας τινὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας μετεῖχον, Id est, *Squalidi corpore balneorum & vnctionum nescij, tantum paucis diebus per annum gustabant eas lautitias.* Etenim lotiones ipsis & balnea nulla præterquam in Eurota. Id enim Scholiastes Thucydid. lib. II de Iuuenibus Lacedæmoniorum notat: οἱ δὲ αὐτοὶ οὕτως ἐπιπόνως ἤσκουν, ὡς μηδὲ λουτρῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῷ Εὐρώτᾳ ποταμῷ πρὸς τὸ λούσασθαι. Id est, *Ita molestè & laboriosè adolescentes exercebant, vt nec balnea ferrent, sed sufficere illis Eurotam fluuium ad lauandum voluerunt.* Falsum itaque haud dubiè, quod apud Iosephum est lib. II. contra Apionem, vbi dicuntur esse λιπαροὶ καὶ τὰ σώματα πρὸς κάλλος ἀσκοῦντες. Idem de vnguentis, quod ab iis quoque abstinuerint, testatur Clemens Alexand. I. Stromatum, vbi monet vitandum luxum superuacaneum, & delitias exemplo Lacedæmoniorum: καθάπερ, inquit, τὸ μύρον καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ

λαιοὶ λακεδαιμόνιοι, δολερὰ μὲν τὰ εἵματα, δολερὰ δὲ τὰ χρίματα ὑπολαμβάνοντες ὀρθῶς καὶ ὀνομάσαντες, Id est, *Ita vitandus luxus superfluus, sicut Lacedæmonij veteres vnguentum & purpuram repudiabant, dolosas vestes, & dolosa vnguenta rectè existimantes & nuncupantes.* Itaque & vnguentarij perinde ac alij inutiles quasque artes exercentes Sparta etiam eiiciebantur. Seneca naturalium quæst. lib. IV. in fine. *Vnguentarios*, inquit, *Lacedæmonij vrbe expulerunt, & properè cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent.* Quæ ratio tamen friuola est, potiúsque mollitiem & luxum videntur ita vrbe eiicere voluisse Lacedæmonij.

Vnguentarij Sparta eiecti.

INSTITVTVM VI.

Pugnaturi vestibus induantur purpureis.

Retulimus ex Clemente Alexandrino, vetitam Lacedæmoniis fuisse purpuram, quod ita accipiendum, vt tamen in bello vsurpata sit vestis purpurei coloris: sicut multa ibi alia concedebãtur, quæ domi prohibita. Cæterum quod purpuram militarem vestem voluerit Legislator, eius hanc rationem reddit, quod viris conuenientissima, bellóque talis vestis aptissima. Xenophon de Repub. Lacedæm. εἰς γε μὴν τὸν ἐν τοῖς ὅπλοις ἀγῶνα τοιάδ᾽ ἐμηχανήσατο. στολὴν μὲν ἔχειν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα· ταύτην νομίζων ἥκιστα γυναικεία κοινωνεῖν, πολεμικωτάτην δὲ εἶναι. καὶ γὰρ τάχιστα λαμπρύνεται καὶ σχολαιότατα ῥυπαίνεται, Id est, *Ad armorum certamina huiusmodi quædam excogitauit. Stolam eos purpuream habere voluit, & scutum æreum. Existimabat enim genus hoc vestis, minimè cum muliebri commune quicquam habere. Nam & celerrimè splendidum redditur, & sordes tardißimè contrahit.* Valerius autem Maximus lib. II. cap. VI. ad occultandum vulnerum sanguinem hanc vestem adhiberi existimat. Ita enim scribit: *Iidem* (Lacedæmonij) *ad dißimulandum & occultandum vulnerum suorum cruorem, pæniceis in bello tunicis vtebantur: Non, ne ipsis aspectus eius terrorem: sed ne hostibus fiduciæ aliquid adferret.* Vtriusque causæ meminit & Plutarchus institutis Laconicis. Puniceis, inquit, vestibus in bello vtebantur, quod color ille fortes viros deceret, & ob eius similitudinē cum sanguine, maiorem imperitis formidinem afferre videretur. Quin etiam si quis ipsorum vulneratus fuisset, id non facilè

6. De veste militari purpurea.

Ratio huius instituti.

Altera ex Valerio.

ab hostibus deprehendi, sed ob coloris similitudinem latere, vtile erat. In eandem ferè sententiam scribit Ælianus lib. VI. cap. VI. variæ historiæ. Hæ à magnis illis auctoribus causæ redditæ. *Alia etiam ratio.* Sed mihi videtur vestis talis pertinuisse etiam ad discernendum Lacedæmonios, ab aliis quibusuis Græcis & Barbaris. Nam suprà diximus vestibus etiam dignosci Lacedæmonios. Quod quum ita sit, mirum est, quod ille qui de Leonida fecit Epigramma Græcum, fingit eum purpuram repudiare, tanquam non deceret Lacedæmonium.

INSTITVTVM VII.

Instructa acie quiuis corona caput cingat.

7. De coronis à quouis instructa acie sumendis. Coronæ rarius domi vsurpatę, in bello ante prælium ab omnibus sumebantur, ita edicente Rege. Plutarchus Lycurgo: ἤδη δὲ συντεταγμένης ἅμα τῆς φάλαγγος αὐτῶν καὶ τῶν πολεμίων παρόντων, ὁ βασιλεὺς ἅμα τήν τε χίμαιραν ἐσφαγίζετο, καὶ στεφανοῦσθαι παρήγγελλε πᾶσι, Id est, *Instructa iam acie eorum, quum adesset hostis, Rex simul capellam immolabat, edicebátque vt omnes coronas sumerent.* Idem tradit Xenophon, qui dicit legem fuisse: μηδένα Λακεδαιμονίων ἀστεφάνωτον εἶναι. Quod vetustum valde videtur. Nam eò existimare licet Homerum respexisse, quum καρηκομόωντας ἀχαιοὺς dicit: Lacedæmonios haud dubiè in primis intelligens Achæos. *Καρηκομόωντες ἀχαιοὶ cur ab Homero dicti.* *Ratio huius instituti* Sed quæ huius instituti ratio fuerit, neuter horum tradit. Equidem existimo voluisse eos fiduciam hac ratione animis pugnantium addere, vt coronam iam tanquam victoria potiti gestantes fortius agerent, ne præmium victoriæ inulti perderent. Erat enim Corona apud omnes Græcos victoriæ præmium. Itaque qui illud ante victoriam præsumsissent, eis necessariò quodammodo elaborandum fuit, ne per dedecus vicissim amitterent.

INSTITVTVM VIII.

Annulus in digito tantum ferreus sit.

8. De Annulis in digito ferreis. Ferrum fortes decuit. Itaque Lacedæmonij non aureo, sed ferreo vtebantur annulo. Auctor Plinius lib. XXXIII. cap. I. vbi adimens antiquissimis Romanis, tum Regibus videlicet præter Numam & Seruium, tū & aliis annulos, miratur Tarquiniorum

niorum

niorum ſtatuas etiam ſine annulis eſſe, quum ij ex Græcia, vnde & annuli, locum adſcribere non pigebit. *Hoc* (inquit) *in Tarquiniis maximè miror, quorũ è Græcia fuit origo, vnde hic annulorum vſus venit, quanquam etiam nunc Lacedæmone ferreo vtantur.* Hæc ille. Quod quidem non poterat apud Spartanos non eſſe antiqui inſtituti, aliâs corruptis moribus & laxata diſciplina ciuitatis, ad hanc frugalitatem non venturos. Tribuit idem tamen Romanis veteribus etiam ferreos annulos, quos ait bellicæ virtutis inſigne fuiſſe. Vnde diſcere licet, fuiſſe Lacedæmoniis quoque ferreos annulos pro virtutis & fortitudinis documento, potius quàm pro corporis ornamento. *Annuli veterum Romanorũ ferrei.*

INSTITVTVM IX.

Virginum veſtes citra genua finiantur.

VT de virorum habitu ſanxit Legiſlator: ita & mulierum veſtitum non præteriit. *9. De veſtibus virginum.* Eæ itaque inſtituto veteri veſtes ſupra genua decurtatas ferebant. Vnde φαινομηρίδες dictæ ſunt ab Ibyco poeta, vt teſtatur Plutarchus, tanquam quæ femora nuda oſtenderint. *φαινομηρίδες dictæ cur ſint Lacænæ.* De virginibus id non dubium, docente Clemente Alexand. lib. II. Pædagog. cap. x. qui in illis aliíſque fœminis hunc habitum damnans ait: οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ, καθάπερ τὰς λακαίνας φασὶ παρθένους, ἐστολίσθαι καλόν. οὐδὲν γὰρ μέρος ὅπου ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές, Id eſt, *Neq; enim decorum ſtolas finire citra genua, vti Lacænis virginibus in vſu. Nullam enim partem nudam fœminas oſtendere conuenit.* Quod tamen à moribus Lacedæmoniorum non abhorrebat. Nam voluerunt virgines ludis & certaminibus quibuſuis exerceri, ſicut iuuenes, ad quę breuiore hac veſte prorſus erant expeditiores & aptiores. *Ratio huius inſtituti.* Vnde & χιτοὺς χιτῶνας eis Pollux tribuit. Idémque locus Virgilij ſuprà à nobis allegatus docet.

INSTITVTVM X.

Aurum & pictas veſtes matronæ non geſtent, ſed tantum meretrices.

IN aliis Rebuſpub. multa mulieribus conceſſa, quoad ornatum & cultum. Spartæ cogebantur ſimplici & frugi veſtitu *10. De veſtibus matronarum.*

esse contentę. Aurum gestare non licebat honestis fœminis: sed gestantibus probro erat, & turpis quæstus indicium: sicut & vestis præter morem preciosa & speciosa. Heraclides de politiis: τῶν ἐν Λακεδαίμονι γυναικῶν κόσμος ἀφῄρηται, οὐδὲ κομᾶν ἔξεστιν, οὐδὲ χρυσοφορεῖν, Id est, *Lacedæmone ornatus omnis mulieribus interdictus, neque eas ornari licet, nec aurum gestare.* Quod institutum prædicat in primis quoque Clemens Alexand. pædagog. lib. II. cap. X. ἄγαμαι τῶν Λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν παλαιάν· ἣ μόναις ταῖς ἑταίραις ἀνθινὰς ἐσθῆτας, καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρεψε φορεῖν, ἀφαιρουμένη τῶν δοκίμων γυναικῶν τὴν φιλοκοσμίαν, τῷ μόναις ἐφεῖναι καλλωπίζεσθαι ταῖς ἑταιρούσαις, Id est, *Laudo veterem Lacedæmoniorum ciuitatem, quæ solis meretricibus floridas vestes, aureúmque mundum gestare permisit, probis mulieribus ornatus studium interdicens, eò quod solis meretricibus concederet ornari.* vbi ἀνθινὰς vestes pictas & versicolores interpretor.

Ratio huius instituti.

Et hoc quidem merito ita obtinuit. Voluerunt enim semper Lacedæmonij ornatum muliebrem in bono & firmo corporis habitu, inque pudicitia & modestia, non externo cultu situm.

Ephoris cura vestium commissa.

Itaque huius etiam cura Ephoris, & fortean Harmosynis commissa, qui quotidie de omni vestitu & habitu inquirebant. Ita enim de Ephoris Ælianus scribit, lib. XIV. c. VII. ἐτίθεντο δὲ καὶ φροντίδα οἱ ἔφοροι καθ' ἑκάστην πολυπραγμονεῖν τὰ περὶ τῆς στολῆς, εἰ ἕκαστα αὐτῆς μὴ ἀπολείπηται τοῦ κόσμου τοῦ δέοντος, Id est, *Curam gerebant Ephori, vt quotidie multum diligentérque considerarent quæ ad vestitum pertinent, num aliquid circa vestes à decenti & debito ornatu deficeret.*

INSTITVTVM XI.

Virgines detectæ, mulieres velatæ in publicum prodeant.

II. De mulieribus in publicum prodituris velandis, virginibus autem detegendis.

HÆc lex superiori ita respondet, vt prorsus cum ea concordet. Nam quorsum attinebat ornari mulieres, si velatæ faciem in publicum prodeuntes agnosci non poterant? voluerunt itaque Lacedæmonij inornatas mulieres, & simul facie coopertas. Huius autem instituti Charilaus rationem à nuptiis petit.

Ratio huius instituti.

Nam interrogatus, cur Spartani virgines detectas, mulieres velatas in publicum emitterent, Respondit: *quia, inquit, virginibus quærendi sunt viri, mulieribus opera danda, vt seruent maritos.* Sed videtur

tur

tur tamen hoc etiam fuisse modestiæ & castitatis, ne videlicet alij in eas oculos coniicientes, illiciti amoris flammas conciperent. Quod & hodierno die quædam gentes obseruāt, rationem hanc potissimum secutæ.

INSTITVTVM XII.

In pompis & certaminibus, tum pueri, tum virgines nudæ sint.

Virginibus & pueris quales vestes fuerint, iam explicatum: atque iis quum aliàs induerentur, in pompis tamen & certaminibus nudi comparebāt. Fuit enim hoc Lacedæmoniorum institutum, quippe ab iis primò inuentum, vt qui certarent vestes in publico exuentes nudarētur. Thucydides lib. I. de vestitu Lacedæmoniorum loquens: ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι, καὶ ἐς τὸ φανερὸν ἀποδύντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο, τὸ δὲ πάλαι καὶ ἐν τῷ ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αἰδοῖα οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο, Id est, *Primi* (Lacedæmonij) *corpora certaturi nudauerunt propalam se exuentes, oleóq; vnxerunt, quum olim etiam in olympiaco certamine Athletæ subligacula circum pudenda habentes pugnarent.* De Athletis autem legatur scholiastes Græcus, & Clemens Alexand lib. III. pædagog. cap. v. Refert idem institutum & Plutarchus Lycurgo his verbis: ἀφελὼν τὴν θρύψιν καὶ σκιατροφίαν καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τοὺς κόρους ταῖς κόραις γυμνάς τε πομπεύειν, καὶ πρὸς ἱεροῖς τισὶν ὀρχεῖσθαι ᾄδειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, Id est, *Remotis deliciis, vmbratili vita, & mollitia omni fœminea, assuefecit iuxta puellas atque adultos nudos in publico versari, certisque solennibus saltare & cantare, aßistentibus atque spectantibus iuuenibus.* Rationem autem huius addit postea idem auctor in hunc modum scribens: ἡ δὲ γύμνωσις τῶν παρθένων οὐδὲν αἰσχρὸν εἶχεν, αἰδοῦς μὲν παρούσης, ἀκρασίας δὲ ἀπούσης· ἀλλ᾽ ἐθισμὸν ἀφελῆ καὶ ζῆλον εὐεξίας ἐνειργάζετο, καὶ φρονήματος τὸ θῆλυ παρέγευεν οὐκ ἀγεννοῦς, ὡς μηδὲν ἧττον αὐτῷ καὶ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας μετουσίαν οὖσαν, Id est, *Detectioni virginum nihil inerat obscœni, cum qua coniuncta verecundia erat, aberat libido: sed simplicem assuetudinem & studium boni habitus conciliabat gustúmque fœminæ præbebat Spirituum non inertium, quod societate nec ipsæ virtutis & gloriæ excluderentur.* Quò pertinet etiam quod est in Apophthegmatis Lycurgi. Nam reprehendentibus qui-

12. De Virginibus & pueris in pompis & certaminibus nudandis.

Huius instituti ratio

busdam virginum in pompis solemnibus nudationem, causámque eius requirentibus: *Ait, id à se institutum, vt eadem cum viris exercentes studia, neque viribus corporis & sanitate, neque animi contentione & virtute eis cederent, popularémque opinionem de se despicerent.* Hę itaq; causæ nudationis. De exercitiis autem communibus pueris & virginibus infrà dicetur.

TABVLA SEPTIMA DE DISCIPLINA ET MORIBVS.

INSTITVTVM I.

Nemini liceat ex suo arbitrio viuere, sed ex legum præscripto similes mores discant.

1. De moribus, ex legum præscripto formandis.

LIbertas quidem summa fuit Lacedæmoniis: sed non tamen faciendi, nisi quod legibus & institutis ipsorum consentaneum. Quare sic instituebãtur, vt omnes maiorum disciplinam eodem modo seruarent. Erant enim legibus prorsus mores omnium adstricti, vt consimiles iidémque omnibus essent. Nam ita Lycurgus initio de disciplina sanxit. Testatur Cicero in Bruto, vbi scribit disciplinam Lacedæmoniorum à Lycurgo legibus adstrictam. Docet item Plutarchus Lycurgo: οὐδεὶς ἦν ἀφειμένος ὡς ἐβούλετο ζῆν, ἀλλ' οἷον ἐν στρατοπέδῳ τῇ πόλει καὶ δίαιταν ἔχοντες ὡρισμένην, καὶ διατριβὴν περὶ τὰ κοινά. καὶ ὅλως νομίζοντες οὐχ αὑτῶν, ἀλλὰ τῆς πατρίδος εἶναι, διετέλουν, Id est, *Nemini licebat pro suo arbitrio viuere, sed in vrbe, sicut in castris lata lex vitæ erat, & in Repub. occupatio: prorsusque in animum induxerant, patriæ se, non sibi ipsis esse natos.* Quod in primis ita conueniebat. Nam quorsum eundem victum, eundémque vestitum pręscribere attinebat, si mores dissentirent? Mores diuersi & contrarij, animos in contraria ducunt. Meritò itaque id etiam de moribus sanxit, vt omnes ad easdem leges & maiorum disciplinam eos conformarent.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM II.

Maiorum imperium libenter pati omnes assuefiant.

ANte omnia sic erudiri vniuersos Lacedæmonios voluerũt, vt obedientiam superioribus præstarent. Nã sine ea inanes leges & magistratuum irrita iussa, quomodocunque benè constituta Republica. Hoc itaq; si vspiam alibi, Spartæ certè quam maximè operam dabant, vt parendi studium omnium animis insereretur. Vnde existimant Spartam à Simonide δαμασίμβροτον appellatam, quod maximè per assuetudinem obtemperantes legibus ciues, mansuetósque, sicut equos mox à prima ætate domitos redderet, vt testatur Plutarchus in Agesilao. Quare hæc prima institutio, vt imperium pati discerent, tum vt labores tolerarent, deinde etiam vt vincerent vel occumberẽt, vt ait idem Plutarchus, de quorũ posterioribus suo loco agemus. Cæterum intelligendum hîc imperium non solùm magistratuum, parentum, magistrorum: sed etiam quorumuis ætate maiorum. Nam monita quorumuis horum accipere decuit, nec vlli eorum obedientiam detrectare licuit. In obediendo enim iudicabant prorsus salutem Reipub. sitam potius, quam imperando. Et reuera Reipub. conducibilius habere ciues ad parendum institutos & promtos, quàm magistratus ad imperandum idoneos. Nam πειθανάγκη seu parendi necessitate, & extorta obedientia qui vrgentur, si non frænum sensim vbi conuenit laxetur, tandem id rumpunt. Rectè itaque Theopompus. Nam dicente quodam, Spartæ salutem inde proficisci, quod Reges ad imperandum haberet idoneos, Respondit: *eam non esse causam, sed quod ciues obedire nossent*. Plutarchus Apophthegmatis, & de ciuili institutione, & vita Lycurgi. Quod non solùm in hac, sed in omni Repub. verum. Nam vt artis equestris est equum placidum & obsequentem reddere: ita superiorum in primis hoc munus, subiectos ad spontaneum parendi studium adducere.

2. De omnibus ad obedientiam spõtaneam informandis.

Δαμασίμβροτος cur ꝓp illata sit Sparta.

Ratio huius instituti.

Obediẽtia illa debita, nõ solũ magistratibus, sed quibusuis ætate maioribus.

INSTITVTVM III.

Seniores à iunioribus quouis modo honorentur.

3. De Senioribus honorandis à iuniorib.

MAgistratibus in primis honos habitus, tũ parentibus, quos natura iubet reuereri: post eos autẽ ꝓ vt ætate quisq; pro-

uectior, ita & honoratior. Nam diuitias & potentiam non tam magnifaciebant Lacedæmonij, quam ætatem. Iustinus lib. III. de legibus Lycurgi loquens: *Maximum, inquit, honorem, non Diuitum & potentium sed pro gradu ætatis senum esse voluit.* Nicolaus de moribus gentium apud Stob. Ser. CXLV. τοὺς γέροντας αἰσχύνονται οὐχ ἧττον τοὺς πατέρας, Id est, *Senes reuerentur non minus quàm parentes.* Exhibebatur autem honor iste externa reuerentia tribus modis, cedendo Senibus de via, consistendo dum transirent, & de loco eis assurgendo. Plutarchus institutis Laconicis: καὶ τοῖς νέοις δὲ, οὐ μόνον τοὺς ἰδίους αἰδεῖσθαι πατέρας καὶ ὑπηκόους τούτοις εἶναι, ἀλλὰ πάντας τοὺς πρεσβυτέρους ἐντρέπεσθαι, καὶ ὁδῶν ὑποχωροῦντας, καὶ καθ᾽ ἕδρας ὑπεξισταμένους, καὶ παριόντων ἡσυχάζοντας, Id est, *Oportebat etiam iuniores, non solùm suos patres reuereri eisque obedire: sed omnes Seniores obseruantia prosequi, ita vt & de via illis decederent, & de sedibus assurgerent, & quietos se continerent, dum illi transirent.*

Senioribus honor à iunioribus haberi quot modis soleret.

INSTITVTVM IV.

Senibus liberos cuiusuis monendi ius sit.

4. De Senũ auctoritate in monendis cuiusuis liberis.

DIximus suprà liberorum quasi communionem Spartæ fuisse, ita vt parentes Reipub. eos esse potius, quàm suos existimarent. Vnde facilè cõsequitur hoc, vt cuiuis in pueros omnes animaduertere liceret. Quod tamen Senioribus in primis competebat, qui id ita vsurpabant, vt paternum animum declararẽt, ac perinde erga alios affecti erant, vti alios in suos Item se gerere vellent. Itaque quilibet prouectiorum non suos modò, sed aliorum quoque liberos quocunque loco monere, & erudire poterat, tãquam qui illis præesset ætatis quadam prærogatiua. Xenophon de Repub. Lacedæm. ὁ Λυκοῦργος κατασκευάσαι βουλόμενος ὡς ἂν μηδὲν βλάπτοντες ἀπολαύοιεν τι οἱ πολῖται ἀλλήλων ἀγαθὸν, ἐποίησε παίδων ἕκαστον ὁμοίως τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἄρχειν. ὅταν δέ τις εἰδῇ ὅτι πατέρες εἰσὶ τῶν παίδων ὧν αὐτὸς ἄρχει, ἀνάγκη οὕτως ἄρχειν· ὥσπερ ἂν καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἄρχεσθαι βούλοιτο, Id est, *Lycurgus quum efficere vellet, vt ciues nullo sibi inuicem damno dato, etiam commodis quibusdam opera mutua fruerentur, instituit vt quisque perinde suis ac alienis liberis imperaret. Quod si quis autem sciat, eos pueros, in quos imperium ipse vsurpet, parentes habere, necesse est sic illud vsurpet, quemadmodum vsur-*

pari velit etiam in ſuos imperium. Quod ab eo ſumtum Plutarchus inſtitutis Laconicis etiam retulit his verbis: ἦρχον ἕκαστος οὐχ ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῶν ἑαυτοῦ τέκνων καὶ δούλων καὶ κτημάτων, ἀλλ' ὥσπερ τοῦ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν τοῦ πλησίον, ὅπως ὅτι μάλιστα κοινωνῶσι καὶ φροντίζωσι, ὡς ἰδίων, Id eſt, *Præerat vnusquiſque non vt in aliis vrbibus, liberis ſuis duntaxat & ſeruis, & bonis: ſed & iis quæ vicini erant, non minus quàm ſuis: vt maxima eſſet inter eos communio, propter quam alienarum rerum tanquam ſuarum quiſque curam gereret.* Sed quod ille ad rerum communionem & curam mutuam refert, id latius patuiſſe mihi videtur. Nam haud dubiè hæc poteſtas omnibus conceſſa, ne vllo in loco monitores & doctores iuuentutis deeſſent, vt ij hac ratione quam optimis moribus aſſuefierent, ſemper præſto habentes, quorum timerent reprehenſionem.

INSTITVTVM V.

Quicunque ſenum delinquentem puerum videns non increpat, eadem pœna cum delinquente teneatur.

NOn ſolùm liberum erat cuiuis, iuniores monere & reprehendere: ſed officium hoc ſub pœna requirebatur. Nam qui negligens increpando fuiſſet, puniebatur hoc nomine, perinde atque ſi ipſe culpam commiſiſſet. Plutarchus inſtitutis Laconicis: ὁ μὴ ἐπιπλήττων παρόντος αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα, ἔνοχος ἦν τῷ ἴσῳ ἐπιτιμίῳ ὥσπερ καὶ ὁ ἁμαρτάνων, Id eſt, *Qui ſe præſente delinquentem non increpat, eidem pœnæ obnoxius erat, cui is qui deliquerat.* Exiſtimabat enim legiſlator ſocordis eſſe, & parum de Repub. ſoliciti, qui pateretur corruptos mores adoleſcentum. Efficiebatur etiam hac ratione, vt adoleſcẽtes, ſi qui eſſent præfractiore animo, moderatius ferrẽt maiorum commonitiones, quum ſcirent neceſſitate quadam adigi ad increpandi officium. Spectat itaque eò hæc lex, vt tollat ſimul ſeniorum indulgentiam, & iuniorum impatientiam.

5. De neceſſitate reprehendẽdi pueros errantes.

Ratio huius inſtituti.

INSTITVTVM VI.

Seniores obuiam Iunioribus facti, quò vadant, rationem exigant.

SI deliquiſſent iuniores, à Senioribus increpabantur: ſed & ab iiſdem reprehendebantur, ſi aliquò iter facerent, cuius non

6. De iunioribus quos oportuit ſenioribus ſuis profectionis rationẽ reddere.

probabilem redderent causam. Nam ideo quęrere volebant Seniores ab iis, quoties in aliquos inciderent, quò pergerent, cuiusque negotij causa huc vel illuc commearent. Ac iuniores vera respondere, rationémque reddere tenebantur. Plutarchus institutis Laconicis: ἔθος ἦν καὶ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἐρωτᾶσθαι, ποῦ πορεύονται, καὶ ἐπὶ τί· καὶ τὸν μὴ ἀποκρινόμενον, ἢ προφάσεις πλέκοντα, ἐπιπλήττειν, Id est, *moris erat, vt iuniores à senioribus interrogarentur, quonam, & cuius gratia irent: & eum qui non responderet, vel prætextus comminisceretur, increparent.* Hac enim ratione assuefiebant, ne quò furtim scelerum causa abire auderent, quum timendum semper, ne Seniorum alicui obuiam facti, eis reddita ratione itineris minus satisfacere possent. Itaque hoc in primis lege ista spectatum, ne quò abirent adolescētes, vbi delinquendi occasio esset.

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VII.

Præsentibus senioribus quum pueros Iren reprehendat, si modum non teneat, ab iis castigetur.

7. Demode quo pueri ab eirenibus castigarentur, in seniorū præsentia: ipsi vicißim à seniorib. castigandi, si non fecissent officiū.

QVi eirenes dicti sint suprà ostendimus, videlicet, qui duobus annis à pueris excesserant. Hi pueris præfecti, eos delinquentes plectebant coram senibus, quasi eorum auctoritate vtentes, itidémque eirenes ab ipsis Senibus plectebantur, quum, non vt decuit, officium fecissent. Plutarchus Lycurgo: πολλάκις δὲ καὶ πρεσβυτέρων παρόντων καὶ ἀρχόντων, ὁ εἴρην ἐκόλαζε τοὺς παῖδας, ἀπόδειξιν διδοὺς εἰ μετὰ λόγου καὶ ὡς δεῖ κολάζει. καὶ κολάζων μὲν, οὐκ ἐκωλύετο· τῶν δὲ παίδων ἀπελθόντων, εὐθὺς ὑπεῖχεν εἰ τραχύτερον τοῦ δέοντος ἐπετίμησεν, ἢ τοὐναντίον ἐκλελυμένως καὶ ἀτόνως, Id est, *Subinde coram Senioribus & magistratibus eiren corrigebat pueros, vt specimen præberet quam rectè & ordine pœnas exigeret. Nec interpellabant multantem, verùm digreßis pueris plectebatur, si asperius quam oportuisset, aut contra remißius & lenius vindicasset.* Hæc itaque omnia eò pertinuisse apparet, ne quid isti puerorum reprehensores temerè committerent, siue per petulantiam aut iracundiam grauius quàm par erat pœna eos afficientes: siue per socordiam & imperitiam delicti enormitatem parum æstimantes, lenius. Qua ratione voluerunt à tenera ætate suos assuefieri ad exactissimam

Ratio huius instituti

&

& æquiſſimam iuſticiæ regulam in exigendis pœnis. Atque hoc adoleſcentibus quaſi tyrocinium magiſtratus gerendi, & iuſticiæ adminiſtrandæ.

INSTITVTVM VIII.

Iuniores caſtigationes maiorum non ægrè ferant.

SEniores liberè monebant & puniebant iuniores: illi aſſueti ferre patienter, vt nec moleſtè pati, nec queri poſſent. Qui iraſcebatur obiurganti, dedecore hoc luebat, ſeu ἐν μεγάλῳ ὀνείδει ἦν, inquit Plutarchus. Quin plagis acceptis, quum aliquis puerorum ad parentes hoc quereretur, vti pueris in more eſt, dabat itidem alteras tantas pœnas patri. Xenophon de Repub. Lacedæm. ἦν δέ τις παῖς ποτε πληγὰς λαβὼν ὑπ᾽ ἄλλου, κατείπῃ πρὸς τὸν πατέρα, αἰσχρόν ἐστι μὴ οὐκ ἄλλας πληγὰς ἐμβάλλειν τῷ υἱεῖ, Id eſt, *Quod ſi puer aliquando cæſus ab alio, patri ſuo id annunciet: turpe eſt non eidem alias inſuper plagas addere.* Idem ferè refert Plutarchus inſtitutis Laconicis ita ſcribens: παῖς δὲ ὑπό τινος κολασθεὶς, εἰ τῷ πατρὶ ἐξήγγειλεν, αἰσχρὸν ἦν τῷ πατρὶ μὴ προσεντεῖναι ἀκούσαντα πάλιν ἑτέρας. ἐπίστευον γὰρ ἑαυτοῖς ἐκ τῆς πατρίου ἀγωγῆς μηδὲν αἰσχρὸν προστάξαι τοῖς τέκνοις, Id eſt, *Puer ab aliquo punitus, ſi id patri renunciaſſet, turpe huic erat, vbi audiuiſſet, non alia verbera illi infligere. Sibi enim mutuò fidem habebant, ex patria diſciplina, nihil turpe liberis ſuis imperatum fuiſſe.* Quod inſtitutum ad concordiam parentum, & fidem mutuam inter ſe pertinebat, vt ait Plutarchus. Quamuis id etiam eò fiebat, ne liberi diſciplinam maiorum vt refractarij aſpernantes, in parentum indulgentia ſpem conſolationis & veniæ collocarent.

8. De caſtigationibus patienter à iunioribus ferendis.

INSTITVTVM IX.

Iuniores non niſi in tempore loquantur, nec temerè aliquid proferant.

MOdeſtiæ erat adoleſcentum non interpellare Seniores, nec loqui, niſi quum res & tempus ſinerent, ídque cum argutia aliqua, vel ſententię grauitate, vel vbi ſatius foret locutum eſſe, quam ſiluiſſe. Plutarchus Lycurgo de pueris loquens: εἰθίζοντο μηδέποτε χρῆσθαι τῷ λόγῳ παρέργως, μηδὲ ἀφιέναι φωνὴν ἥτις οὐκ

9. De ſermone iuniorum vel eorundem ſilẽtio coram ſenioribus.

ἀμωσγέπως ἔχει τινὸς θεωρίας ἀξίαν διάνοιαν, Id eſt, *Aſſueſiebant (pueri) vt non niſi in tempore loquerentur, neque vocem emitterent, quin aliquam vtique ſententiam complecteretur, notatu dignam.* Sermonem itaque in tempore eos habere voluerunt: ſilentium in tempore non improbarunt. Huc enim facit illud Archidamidæ. Nam reprehendenti cuidam Hecatæum ſophiſtam, quod in Syſſitium receptus nihil diceret: *Ignorare mihi videre,* dixit, *quod qui dicere nouit, tempus etiam dicendi non ignorat. Eſt enim ſapientis tam ſcire quando loquendum, quàm quid dicẽdum. Stolidi autem & impudentis velle ſemper blaterare, nec vnquam conticeſcere poſſe.* Itaque Demaratus quum interrogaretur in quodam conſeſſu, ob fatuitatem, an potius ob inopiam materiæ dicendi, taceret? *Reſpondens inquit: Atqui ſtultus tacere non poteſt.*

INSTITVTVM X.

In inceſſu modeſtè ſe iuniores gerant, oculos & manus continentes.

10. De iuniorum geſtibus componendis.

COmpoſitos geſtus Iuniorum voluerunt Lacedæmonij, & modeſtiam ex ipſo vultu atque oculis elucere. Nam eos nec vacillare & circumuolui, nec manus tanquam geſticulandi cauſa oſtentare patiebantur. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: πρὸς δὲ τούτοις τὸ αἰδεῖσθαι ἰχυρῶς ἐμφυῶσαι βουλόμενος αὐτοῖς, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπέταξεν ἐντὸς μὲν τοῦ ἱματίου τὼ χεῖρε ἔχειν, σιγῇ δὲ πορεύεσθαι, περιβλέπειν δὲ μηδαμοῖ, ἀλλ᾽ αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ὁρᾶν, Id eſt, *Præterea quum pudorem eis innaſci vehementer cuperet Lycurgus, mandabat vt in viis manum vtranque intra pallium continerent, tacitique incederent, nuſquam circumſpicerent, ea tantum intuerentur, quæ ante pedes eſſent.* Hæc itaque diſcebant etiam ex diſciplina Lycurgi, vt videatur nihil omiſiſſe Legiſlator, quod ad inſtitutionem puerilem pertineret. Ac cautum videtur hoc de geſtibus, ne laſciuia & petulantia in geſtibus, grauitatem morum & animi integritatem contaminaret. Oculos enim circumuoluere, aut curioſitatis, aut ſocordiæ, manus iactare ſtoliditatis & leuitatis.

INSTITVTVM XI.

Luxuriam & ebrietatem omnes vitent, idque seruorum ebriorum exemplo doceantur.

SObrietatem & temperantiam, magnas virtutes, sectari Lacedæmonios in primis oportebat. Id itaque tùm re, videlicet tenui victu paucóque potu, tùm exemplo pueros doceri voluerunt. Exemplum autem maiorum non sufficere existimantes, fœdos mores, obscęnos sermones, deformem habitum, inconditos gestus, in seruis ebriis ob oculos eis proponi iusserũt. Quam ob causam ipsos seruos etiam vltra modum bibere cogebant, vt ita pueris eos ostenderent. Plutarchus Lycurgo: καὶ τ' ἄλλα δὲ τραχέως προσεφέροντο καὶ σκληρῶς αὐτοῖς· ὥστε καὶ πίνειν ἀναγκάζοντες πολὺν ἄκρατον εἰς τὰ συσσίτια παρεισῆγον, ἐπιδεικνύμενοι τὸ μεθύειν οἷον ἐστὶ τοῖς νέοις, Id est, *Et verò cætera agebant cum seruis asperè & sæuè, tum multum meri coactos haurire introducebant in conuiuia, ostendentes iuuenibus quam esset fœda res ebrietas.* Quod idem auctor etiam libro de cohibenda iracundia, itémque in institutis Laconicis repetit. Meminit & Clemens Alexandrinus pædagog. lib. III. his verbis: τοὺς δὲ εἵλωτας (οἰκετῶν ὄνομά εἰσι οἱ εἵλωτες) οἱ λακεδαιμόνιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες, ἐδείκνυον σφίσιν αὐτοῖς τῆς μέθης τὰ ἔργα σωφρονοῦσιν, ἐν θεραπείας καὶ διορθώσεως μέρει. παρα φυλάττοντες δ' οὖν τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσοιεν αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσι, ἐπαιδεύοντο· τὸ ἐπονείδισον τῶν μεθυόντων εἰς τὸ ἑαυτῶν ἀναμάρτητον ὠφελούμενοι, Id est, *Heilotes (seruorum nomen sunt Heilotes) Lacedæmonij cogentes inebriari sibi ipsis sobriis, ea quæ faciebat ebrietas, correctionis & emendationis loco ostendebant. Obseruantes ergo illorum turpitudinem, ne in idem quod damnabant vitium inciderent, ex ebriorum probro hos fructus consequentes, quod ipsi non peccarent.* Sed & Tzetzes refert hoc institutum Chil. III. Hist. LXXXXIII.

Οἱ λάκωνες μέθυσκον τοὺς ἑαυτῶν οἰκέτας,
Καὶ τέκνοις παρεισφέροντες ἐκείνοις τοῖς ἰδίοις,
Καταγελάστως ἔχοντας ἀκράτῳ, καὶ τῇ μέθῃ,
Παντὸς ἐκείνοις ἀπρεποῦς ἐξέτρεπον καὶ φαύλου.

Id est,

Lacones inebriant suos seruos

II. De luxuria & ebrietate vitanda.

Seruorum ebriorum exemplo ad sobrietatẽ & temperantiam iuuenes excitabantur.

Et filiis ostendentes illos propriis
Ridiculè se habentes meraco & ebrietate,
Ab omni illos re indecora auertebant, & mala.

Huius instituti ratio Cuius instituti ratio ex iis quę attulimus haud obscura. Id addendum censui, voluisse Lacedæmonios seruis ebrietatem concedere, vt hoc ipso vitium tam seruile & illiberale pueri magis detestarentur: sicut supra diximus, lauticias in cibis eos deuitasse, quod eæ essent seruorum. Deinde nec hoc omittēdum, quod alij Iuniorum causa fieri solitum scribunt, id ad omnes Theologum referre.

INSTITVTVM XII.

Ignauus non toleretur, sed ignominia ab omnibus afficiatur.

12. De ignauis & stupidis cū ignominia abiiciendis. STupidus, ignauus, institutorúmque & exercitiorum impatiens, adeò erat ignominiosus, vt probro omnibus esset, & vbicunq; degeret, dedecus ipsum suū cōsequeretur: vt cōtra fortium erat summa gloria. Xenophon de Repub. Lacedæm. ἐν τῇ Λακεδαίμονι πᾶς μὲν ἄν τις αἰσχυνθείη τὸν κακὸν σύσκηνον παραλαβεῖν, πᾶς δ' ἂν ἐν παλαίσμασι συγγυμναστὴν, Id est, *Lacedæmone quiuis pudendum duxerit, hominem ignauum in idem contubernium admittere, vel in luctis cum eo se exercere.* Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum: αἰσχρὸν δὲ ἐστὶ δειλῶν σύσκηνον ἢ συγγυμναστὴν γενέσθαι. In quibus autem sita fuerit præcipuè ignauorum ignominia, infra ex Xenophonte referemus. *Ratio huius instituti* Sed monendum hoc loco voluisse Lacedæmonios seuerissimo exemplo. Ignominiæ in ignauos statuere, quò omnibus noti essent, & ipsorum cōsortium declinarent. Nec parum in eo positum. Nam sæpe vnius ignaui & timidi hominis culpa, magnum periculum saluti communi creatum, & res aliâs feliciter cessura, in diuersum abiit.

TABV-

TABVLA OCTAVA DE STVDIIS ET ARTIBVS.

INSTITVTVM I.

Lacedæmonij literas diſcant quantum neceſſe, artes autem ſubtiliores non curent.

1. De literis diſcēdis à Lacedæmonis, qui tamen ſecretiores ſciētias nō attingerēt.

Vod Lacedęmonij ἄμουσοι fuerint, & literarum elegantiorū ac philoſophiæ ignari, potiúſque armorum quàm naturæ arcanorum periti, ipſi non diffitebātur. Id quod non tam natura, quàm inſtituto quodam ipſorum fiebat, vt ait Plato. Verum tametſi ſecretiores non attingebant ſcientias, tamen haud dubiè eatenus literas diſcebant, vt legere & ſcribere quantū opus eſſet, & neceſſitas exigeret, noſſent. Auctor Plutarchus inſtitutis Laconicis: γράμματα ἕνεκα τῆς χρείας ἐμάνθανον· τῶν δὲ ἄλλων παιδευμάτων ξενηλασίαν ἐποιοῦντο οὐ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ λόγων, Id eſt, *Literas quantū vſus poſcebat, diſcebant: ſed quod ad reliquas diſciplinas attinet, eas vt peregrinos earum doctores expellebant.* Sed & Ælianus lib. XII. cap. L. teſtatur literarū rudes Lacedæmonios fuiſſe, atq; aliūde ſolitos accerſere medicos, vel alios quū opus eſſet. Quod ex Thucydide, exēplo Braſidæ oſtendit. Sicut Tertullian. quoq; Apologetico, eiectos à Spartiatis philoſophos ſcribit. Quod quum verum ſit, videtur Iſocrates Panathenaico in Lacedęmonios iuſto iniquior, adeò ipſos inſcitiæ nomine ſugillans, vt nec literas ipſos nouiſſe ſcribat. Sic enim de iis ait: οὗτοι δὲ τοσοῦτον ἀπολελειμμένοι τῆς κοινῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἰσὶν, ὥστε οὐδὲ γράμματα μανθάνουσιν, Id eſt, *Iſti à communi inſtitutione & philoſophia tam ſunt alieni, vt ne quidem literas diſcant.* Quod tamen elegātius quàm verius orator ſcripſit, volens ſcilicet deprimere Lacedæmonios, vt Athenienſes ſuos eò magis extolleret. Quæ enim verior Philoſophia, quàm virtutis per totam vitam meditatio? Quæ homini conuenienter inſtitutio, quàm voluptatū abdicatio? Non igitur omnino probroſa hæc artium ignoratio. Pertinebat enim eò, vt potius factis Lacedæmonij virtutē exercerēt & oſtēderent, quā vt inanib. philoſophię diſputationibus & λογομαχίαις inhęrerēt.

Lacedæmonij literarū rudes fuēre.

Iſocrates Lacedæmoniis iniquus.

Ratio huius instituti

Nec enim rerum quantumuis sublimium scientiam, virtutis sincero studio præferendam iudicarunt. Itaque quum à laboribus ac armorum exercitiis vacabant, de præclaris magnorum virorum factis & virtutum officiis, omnis eorum dissertatio, non de subtilibus philosophorum speculationibus. Atque idcirco reliquas literas aspernabantur, tanquam noxias, potius quam huic studio commodantes. Quare non immerito Plistonax protulit hoc, quod Apophthegmate quodam ei attribuitur. Nam quum orator quidam Atheniensis indoctos Lacedæmonios appellaret. *Sanè quidem*, inquit, *soli enim Græcorum nihil mali nos à vobis didicimus.* Quod apophthegma item Antalcidæ tribuitur.

INSTITVTVM II.

Artem sordidam nemo exerceat.

2. De artibus sordidis non exercendis.

NOn erant Lacedæmonij studiis elegantioribus dediti, nec tamen artes viles & abiectas tractabant Id enim legislator etiam sanxit, vt tradit Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis, vbi ita scribit. τέχνης μὲν ἅψασθαι βαναύσου παντάπαν οὐκ ἐφίετο, Id est, *Sordidam artem attingere prorsus non concessit.* Ælianus lib. VI. cap. VI. βάναυσον εἰδέναι τέχνην ἄνδρα λακεδαιμόνιον οὐκ ἐξῆν, Id est, *Artem vilem scire nulli viro Lacedæmonio licebat.* Respicit huc etiam Xenophon Oeconomico ita scribens: ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἐν πολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ᾽ ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι, Id est, *Etiam nonnullis in vrbibus, maximè quæ bellis occupantur, ne quidem licet cuiquam ciuium artes exercere.*

Sordidæ artes apud Lacedæmonios mechanicæ & agricultura.

Quod autem intelligere artes conuenit tam mechanicas omnes, quam ipsam agriculturam, docuit nos Isocrates Panathenaico, vbi scribit, quod Lacedæmonij rem militarem pulcerrimè exercuerint, vt semper in præliis hostes superare possent, ἀμελήσαντες γεωργιῶν καὶ τεχνῶν, Id est, *agriculturæ & artium curam omittentes.* Idem de vtrisque videlicet & artibus sordidis & agricultura vetitis, scribit Iosephus lib. II. contra Apionem, vbi Lacedæmonios cum Iudæis comparans, ita de illis ait: οἱ μέν γε μήτε γῆν ἐργαζόμενοι, μήτε περὶ τέχνας πονοῦντες, ἀλλὰ πάσης ἐργασίας ἄφετοι, Id est, *Lacedæmonij neque terram colunt, neque circa artes exercentur, sed omnis operis immunes sunt.* Meminit & Nicolaus de moribus

bus

bus gentium apud Stob. ita ſcribens: λακεδαιμονίοις τέχνας μανθάνειν ἄλλας, ἢ τὰς εἰς πόλεμον, αἰσχρὸν ἐστιν. Cæterum rationem huius inſtituti petamus ex verbis Xenophontis, quibus diſertiſſimus ſcriptor de artibus iſtis iudicium ſuum protulit. Ita enim ſcribit: αἵ γε βαναυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπίρρητοί εἰσι, εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα τῶν δὲ ἐργαζομένων, καὶ τῶν ἐπιμελουμένων ἀναγκάζουσαι καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἔνιαι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεύειν. τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀρρωστότεραι γίγνονται, καὶ ἀσχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι ὡς μὴ φίλων καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι αἱ βαναυσικαὶ καλούμεναι. ὥστε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι καὶ κακοὶ τοῖς φίλοις χρῆσθαι, καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξητῆρες εἶναι, Id eſt, *Artes viles dictæ quæ & ſordidæ ſunt, meritò in ciuitatibus non magnifiunt. Etenim corpora eorum qui eas exercent & ſtudent, corrumpunt, dum ſedere illos cogunt, & in vmbra viuere, totóſque dies ad ignem eſſe. Iam ſi corpora effœminentur, etiam animi longè debiliores redduntur. Deinde occupationes tantas habent, vt de amicis & Repub. curam habere non ſinãt ſordidæ artes. Quo fit vt homines huiuſmodi, nec amicorum vſui commodi ſint, nec tueri patriam poßint.* Quæ quũ ita ſint, nõ immerito artibus ſordidis Lacedæmonij ciuibus ſuis interdixerunt. Quod ſi autem quærat aliquis, vnde arma & inſtrumenta belli ferrea, ænea, aliáque neceſſaria: qua item ratione victus parari potuerit? Huic reſponſum ad hunc modum volumus. Nam quod ad victum attinet, per Helotas agros ſuos colebant, & opera omnia ruſtica exercebant, qui annua inde penſitabant. Qua de re ſupra dictum eſt. Verùm quod ad arma, illa à ſociis comparabant. Ibi enim omnis generis opifices, Spartæ nulli. Id quod ex illuſtri facto Ageſilai intelligi poteſt. Quod in hanc fere ſententiam refert Plutarchus. *Vt intellexit Ageſilaus moleſtum eſſe ſociis, quod in continentibus expeditionibus paucos Lacedæmonios ipſi tanta multitudine ſequi cogerentur, vt eorum numerum demonſtraret, omnes ſocios iußit inter ſeſe permixtos ſedere, ſeorſim Lacedæmonios. Tum præconis voce iußit ſurgere, primum figulos: & poſtquam hi ſurrexerunt, fuſores: deinde ærarios, tum fabros, poſt Architectos denique ſingulorum artificiorum id genus opifices. Ita factum eſt, vt vniuerſi prope ſocij ſurgerent, nemo Lacedæmoniorum. His enim per leges non licet tractare ſordidam artem. Ridens ergo Ageſilaus, videtis,* inquit, *quanto nos plu-*

Ratio huius inſtituti.

Vnde arma & inſtrumenta belli apud Lacedæmonios.

res quam vos milites emittamus. Hæc ille. Ex quibus intelligi voluit veros milites homines esse liberos, & à sordidis artibus tractandis alienos.

INSTITVTVM III.

Vanas artes exercentes Spartæ non tolerentur.

3. De vanis artibus Spartæ non tolerandis.

SIcut sordidas artes: ita & multò magis vanas Spartani reiiciebant. Vanas autem intelligimus à virtutis exercitatione remotas & alienas, quæque circa curiosum, superuacaneum, minus vtile, vel ludicrum aliquod studium occupantur. Quarum quatuor recenset Plutarchus vita Lycurgi, his verbis de inanibus artibus vetitis loquens: πρὸς τούτοις καὶ ἁπάντων τῶν περιττῶν ξενηλασίαν ἐποιήσατο. διὸ οὔτε ἔμπορος, οὔτε σοφιστὴς, οὔτε μάντις, ἢ ἀγύρτης, οὔτε τῶν κατασκευασμάτων δημιουργὸς εἰσῄει εἰς τὴν σπάρτην, Id est, *Præterea omnibus superuacaneis rebus Sparta interdixit. Quare nullus mercator, Rhetor, Ariolus, circulator, aut superuacaneæ supellectilis opifex Spartam veniebat.* De mercatoribus ratio non longè petenda. Quid enim ij Spartæ agerent, vnde nullæ merces exportari poterant, quò etiam venale nihil asportare licebat, quod pecuniæ, auri & argenti, nullus ibi vsus? Sed nec Sophista ibi habebat quod ageret, Discipulos suæ artis non inuenturus. Immo à Lacedæmoniis ij derisi & contemti. Cleomenes contemsit sophistam de fortitudine disserentem, aliíque alios. De Cleomene ita Plutarchus apophtheg. *Sophista*, inquit, *quodam de fortitudine disserente, affatim risit Cleomenes. dicenti, quid rides Cleomenes audiens de fortitudine disserentem, quum quidem Rex sis? Respondit: idem hospes fecissem hoc argumentum tractante hirundine: Aquila autem perorante quietissimè audiuissem.* Vates quoque & ipsi ab exteris petiti, quod Spartæ nulli. De Tisameno Eleo nota historia ex libro vltimo Herodoti, cuius & suprà à nobis mentio facta. De Megistia qui Acarnas erat, apud eundem historicum est, ac referuntur memorabilia quædam eius vaticinia apud Tzetzem Chilid. x. Cent. CCCXLVIII. Nec magnopere curasse auguria cordatos quosque Lacedæmonios, sed magis plebis causa eis vsos, argumento esse poterit stratagema Agesilai. Is enim *quum animare suos vellet territos periculo ingruente ob hostium multitudinem, manui victoriam inscri-*

Quæ variæ artes reiectæ à Lacedæmoniis

Mercatores.

Rhetores.

Vates.

psit, sumtóque ab Ariolo Iocinore, id tam diu in manu tenuit, tanquam animi pendens & dubius, donec notæ à Iocinore receptæ & infixæ. Tum sociis scripturam monstrauit, inquiens, Deos victoriam polliceri. Ita Rex cordatissimus illusit arti Ariolorum. Sed ab eodem Rege spretus circulator ille & nugator, qui lusciniam imitabatur voce, quum eum ad audiēdum artem inuitaret. *Inquit* enim *Agesilaus, se ipsam lusciniam viuam audiuisse.* Quæ omnia sunt apud Plutarchum in apophthegmatis. De cocis & vnguentariis supra diximus, de aliis quibusdam in sequentibus etiam dicemus.

Circulatores.

INSTITVTVM IV.

Comœdiæ vel Tragœdiæ non exhibeantur vel audiantur.

4. De Comœdiis vel Tragœdiis publicè non exhibēdis.

LVdiones seu histriones, comici aut tragici, artis suæ operæpretium Spartę facere non poterant, nec ibi ferebantur. Ludicra enim non admittebant graues, serij & constantes viri, nec scenas & Theatra erigi patiebantur. Plutarchus institutis Laconicis: κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας οὐκ ἠκροῶντο, ὅπως μήτε ἐν σπουδῇ, μήτε ἐν παιδιᾷ ἀκούωσι τῶν ἀντιλεγόντων τοῖς νόμοις, Id est, *Comœdias & tragœdias non audiebant Spartani, vt neque seriò neque ioco eos qui legibus contradicerent audirent.* Videtur itaque hæc præcipua huius instituti causa, ne per iocum aliquid in leges publicas contemtius vel contumeliosius diceretur aut fieret, vti solent in huiusmodi ludis multa serio taxari, sub ioci specie. Qui vsus veteris comœdiæ. Nam tragœdiæ minus improbantur, vt quæ plus habent grauitatis, quas tamen Spartani neque sibi exhiberi voluerunt. Ac videtur mihi Plato retulisse reuera verba magistratuum Lacedæmoniorum, quibus respondebant Tragœdis petentibus spectari & audiri suos ludos & carmina, lib. VII. de legibus, vbi de hisce agit. Itaque Callipiden contemsit Agesilaus factuosè se ei inferentem, quod statim non benignè ab eo exceptus esset, aliâs tota Græcia celeberrimus & magni nominis. Eum enim δεικελίκταν vocauit, Id est, *Mimum.* Plutarchus Agesilao & apophthegmatis.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM V.

Poetæ nisi à magistratu probati, in populo non versentur.

5. De poetis non recipiendis nisi prius à Magistratu probatis

POetæ ex iis sunt quorum ars in imitatione & fictione magna ex parte consistit, comœdisque & tragœdis eo nomine affines. Itaque Spartæ eidem iuri subiecti, atque inde pulsi. Plato videtur hanc legem à Spartanis sumtam in suam νομοθεσίαν retulisse, quos & in multis aliis imitatus, quod prolixè demonstrasse potui, nisi animus esset alio huic rei dicato commentario, id argumenti persequi. Etsi Plato ipse suam Rempub. in terris non inueniri asserit. Archilochus itaque poeta Sparta eiectus est. Ita enim de eo Plutarchus institutis Laconicis. *Archilochum poetam, quum Spartam venisset, ea ipsa hora expulerũt: Quod eum in carmine quodam scripsisse intellexissent, satius esse abiicere arma, quàm mori*, idque versibus latinè sic redditis:

Archilochus Sparta eiectus.

Nunc aliquis Saiῶν Parma se iactitat illa,
Quæ iacta in vepres est mihi, labe carens.
Sic mortem effugi, Quid tum si Parma peribit?
Haud peiorem illa namque parare queo.

Quod quidẽ meritò Archilocho cõtigit, tum poeticæ causa, tum magis quia sua cõfessione vir prorsus improbus. Qua de re legatur Ælianus lib. x. cap. XIII. Cæterùm quod ipsi poetæ contigisse scribit Plutarchus; id saltem ad carmina eius refert Valerius Maximus, lib. VI. cap. III. Vbi scribit *libros eius Sparta exportatos, quod eorum parum pudicam & verecundam lectionem arbitrarentur.* Atque ita affecti in poetas antiqui Lacedæmonij, quamuis Plato Minoe suadet poetas non esse offendendos. Mitiores paulò posteriores, à quibus aliquatenus admissa poetica. Ita enim scribit Maximus Tyrius oratione septima. ἐῶ λέγειν ὅτι καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενῶν οὐ λόγῳ μόνον πλαττόμεναι πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ γενόμεναι πολλαὶ, καὶ πολιτευθεῖσαι ὑγιῶς, καὶ ξυνοικισθεῖσαι νομίμως ἀγνοοῦσι τὸν ὅμηρον. ὀψὲ δὲ ἡ σπάρτη, ὀψὲ δὲ καὶ ἡ κρήτη, ὀψὲ δὲ καὶ τὸ δωρικὸν ἐν λιβύῃ γένος, Id est, *Mitto dicere reperiri apud hominum genus Respublicas quas non oratio finxit, sed actio ipsa protulit, ipsæque multæ, ac rectè constitutæ, & secundum leges habitatæ, quæ ignorant tamen Homerum. Serò enim Sparta poeticen exercuit, serò item Creta, serò id doricum*

Poetæ à posterioribus Lacedæmonis recepti.

genus quod degit in Libya. Itaque quod apud Platonem est tandem consuetudinem inoleuisse vtendi poetis, id instituto factum Ionico non Laconico, ait ibi Philosophus. Fuerunt autem poetæ Lacedæmoniis hi, Tyrtæus, Terpander, Alcman, qui ex seruitute manumissus fuerat, vt testatur Heraclides, item Spendon Lacon & alij. Ac Lysander Cherilum, Antiochum, Antimachum, Niceratum poetas rerum à se gestarum laudatores habuit, quorum aliquibus etiam ampla præmia largitus est, vt est apud Plutarchum vita Lysandri. *Poetæ Lacedæmoniorum.*

INSTITVTVM VI.

Oratores nulli sint, sed oratio omnino paucis comprehendatur.

MIrum videri poterit, si Orator vir bonus sit dicendi peritus, (vt vult Cato:) quod Sparta Oratores non tulerit, quę alioqui virorum bonorum semper erat. Sed qui studia Lacedæmoniorum rectè æstimat, mirari desinat, considerans ea sita in agendo, non dicendo. Non itaq; fuit ibi politæ, elegantis, & copiosæ orationis vsus: sed quales viri, talis etiam oratio, concisa, grauis, sincera, sine fuco & ornatu, vt reliquis moribus ea respõderet. Rectè itaque Cicero in Bruto, Lacedæmonium oratorem nullum agnoscit: vbi in hæc verba de oratoria facultate scribit. *Hoc autem studium,* inquit, *non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus istis? Nisi quid de Epaminonda, docto homine suspicari licet. Lacedæmonium verò vsque ad hoc tempus audiui fuisse neminem.* Hæc ille. Itaque spreti etiam Rhetores, sophistæ, & qui artem dicendi profitebantur. *Sophistæ cuidam dicenti orationem omnium rerum esse optimam, Respondit Agis: proinde,* inquit, *tu quum taces, nullius es precij.* Porro de breuitate orationis, quod ea Lacedęmonij in primis vsi, vulgatum adeo est, vt Laconismus in prouerbij formam abierit. Fuit tamen oratio eorum sententiosa & grauis, sensu ipso arguto tanquam aculeo penetrans. Ita enim à pueris assuefiebant, vt postea dicemus. Plutarchus Lycurgo: ἐδίδασκον δὲ τοὺς παῖδας καὶ λόγῳ χρῆσθαι πικρίαν ἔχοντι μεμιγμένην χάριτι, καὶ πολλὴν ἀπὸ βραχέος λέξεως ἀναθεώρησιν, Id est, *Imbuebãt pueros, vt oratione vterentur, quæ acrimoniam haberet mixtam venustate, & multũ sensus paucis verbis cõprehẽderet.* Etsi Plato 1. de legibus hoc ex parte

6. De non ferẽdis Oratoribus, & oratione concisa.

Sophistæ spreti apud Lacedæmonios.

Laconismus.

Oratio Lacedæmonũ grauis & sententiosa, licet breuis.

Cretesium in sermone πολύνοια.

potius Cretesium fuisse agnoscit. Nam tribuit Atheniensib. πολυλογίαν, Lacedæmoniis βραχυλογίαν, Cretesibus πολυνοίαν. Idẽ meminit & Laconismi lib. IV. vbi dicit, λακωνικοῦ τρόπου τὸ τὰ βραχύτερα ἀεὶ προτιμᾶν. Quo assuefieri à pueris ait eos Heraclides de politiis: μελετῶσι (inquit) ἐκ παίδων εὐθὺς βραχυλογεῖν. Quod quũ multi alij auctores testẽtur, tũ & Tzetzes celebrauit carmine. Chiliad. V. Hist. IV.

Cephisophon vrbe Lacedæm. cur eiectus.

Ex hac itaq; lege Cephisophontẽ, quod se de qualibet re per integrum diem dicere professus esset, vrbe eiecerunt. Boni oratoris esse, inquientes, parẽ rebus orationem habere.

Agesilai de Rhetore iudicium.

Rectè quoque Agesilaus. *Nam laudante quodam Rhetorem, quod magna dicendi facultate res paruas exaggeraret: Ne sutorem quidem,* inquit, *probum putem qui paruo pedi magnum circũdet calceum.* Et grauiter à Cleomene ad legatos Samios dictum. *Nam legatis à Samo prolixa oratione hortantibus, vt bellum Polycrati tyranno faceret, Respondit: Eorum quæ dixistis prima non memini: ideóque ne media quidem intelligo. vltima verò mihi non probantur.* Quod legatis Perinthiorum ferẽ etiam responsum refert Plutarchus apophtheg.

Βραχυλογίας Lacedæm. exempla.

Exempla autem huius breuitatis illustria ex multis pauca hæc sint. Agesilaus, quum illi Menecrates scripsisset, ac inter alia se Iouem ob medendi felicitatem appellasset, nihil aliud ei respondit, quàm hoc: *Agesilaus Menecrati sanam mentem.* Plutarchus Agesilao & apophtheg. Epistola etiam quædam Philippo Macedoni eis minitanti scripta fuit, qua nihil continebatur aliud quàm hoc: *Dionysius Corinthi.* Alia item qua ipsi scribenti, si exercitum duxero in Laconicos fines, deuastabo vos: Respondent tantum vnica voce, εἰ, *si.* Alia denique scripta ad eundem Philippum, quum quæsiuisset an ipsum recepturi essent in ciuitatem, qua Respondent tantum vnica item voce, οὔ, *non*, magnis literis in charta scripta. Alia præterea Epistola Archidami, qui audiens Eleos velle Arcadibus auxilium ferre, sic eis scripsit: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.* Quæ omnia extant apud Plutarchum libro de garrulitate & in apophthegmatis.

Breuiloquentia Lacedæm tandem desiit.

Sed videntur tamen Lacedæmonij aliquatenus ab hac consuetudine breuiter dicendi, vt & aliis tandem etiam desiisse. Quo pertinet acerbum illud Epaminondæ. Nam quum Spartani multa & magna crimina Thebanis impingerent, & prolixè ea commemorarent: *Ita* inquit,

Epami-

Epaminondas, docuerunt vos Thebani longa oratione vti, & breuiloquentiæ finem imponere, vt ſcribit Plutarchus περὶ φιλαυτίας.

INSTITVTVM VII.

Aliorum leges nec commendentur, nec recitentur.

TAm alienos ſuos voluit legiſlator ab aliorum doctrina, vita & moribus, vt nec leges eorum diſcere, nec vſurpare liceret. Demoſthenes aduerſus Leptinem: οὐκ ἔξεστι ποιεῖν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἢ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπαινεῖν νόμιμα, οὐδὲ τὰ τῶν δεῖνων, Id eſt, *interdictum apud Lacedæmonios, ne quis Athenienſium iura, aut aliorum quorumcunque laudet.* Nam conueniebat ita ἀμουσίᾳ ipſorum. Nec enim videntur tam ſtabiles futuræ ipſorum leges, niſi vetitæ fuiſſent aliorum. Quod tametſi ita fiebat, Plato nihilominus, ſicut & Iſocrates, tribuunt Lacedæmoniis ſcientiam politicam. Quod & verum eſſe eò probat Plato, quia moderationem, & quodammodo medium inter nimiam dominationem & libertatis ſummæ deſiderium, ſeruarunt. Verum enimuero quod apud Thucydidem eſt, nec voluiſſe Lacedæmonios ſua inſtituta exteros diſcere, ei criminationi antea reſpondimus. Ageſilaus certè Xenophontem, quem ſecum habebat, ac ſtudioſè tractabat, hortatus eſt, vt filios ſuos Spartam mitteret, ibique educari ſineret, vt inſtituerentur omnium pulcerrima diſciplina, imperandi & parendi.

7. De Legibus aliorum nec cõmendandis, nec recitandis.

Thucydidis locus de Lacedæmoniis reprehenditur.

INSTITVTVM VIII.

Cauillari & argutari omnes aſſueſcant.

ORatio quidem Lacedęmoniorum fuit breuis & conciſa: ſed arguta & pungẽs, vt ſuprà etiam attigimus. Cauillari enim & reſpondere acutè ipſorum proprium, atq; item cauillum excipere & pati. Ita enim à pueris inſtituebantur. Plutarchus Lycurgo: παίζειν εἴθιζον καὶ σκώπτειν ἄνευ βωμολοχίας, καὶ σκωπτομένους μὴ δυσχεραίνειν, Id eſt, *Aſſuefiebãt pueri iocari, & dicteria citra ſcurrilitatem iacere, atque aliorum ſine offenſa excipere cauilla.* Heraclides etiam teſtatur eos aſſuefieri, ἐμμελῶς καὶ σκώπτειν, καὶ σκώπτεσθαι. Atq; hac de cauſa, εἴρεν à cœna ſolitus pueris quæſtionem proponere, ad quam reſpondendum erat accuratè, muniendúmque

8. De inſtituendis Lacedæm à pueris vt cauillari & argutari aſſueſcant.

Quæſtiones ab eirene pueris propoſitæ ad quas argutè reſpondendum.

erat responsum ratione & probatione, in concisa verba & compendiosa contracta. Si verò iners esset responsum, pro pœna Eireni mordēdum præbebat pollicem, vt idem testatur. Vsi autem hisce cauillis & dicteriis præcipuè in gymnasiis, & certaminibus. Ibi enim sales in quemque festiuè iacientes perstringebant peccantes: ac econtra laudes in merentes carminibus compositas recitantes, gloriæ & honestatis desiderio iuuenes accendebant. Atque in his omnibus magnum inerat acumen, quibus & permouebantur multi dedecus aliquod timentes. Ita enim Plutarchus: αἱ δὲ μετὰ παιδιᾶς καὶ σκωμμάτων δήξεις οὐδὲν ἀμβλυτέραι τῶν μετὰ σπουδῆς νουθετημάτων, Id est, *morsus illi qui per ludum & iocum iaciebantur, nihilo erant obtusiores seriis castigationibus.* Hęc tamen ita tolerare necesse, vt si quis non ferret, deprecari liceret. Plutarchus Lycurgo: σφόδρα ἐδόκει καὶ τοῦτο λακωνικὸν εἶναι, σκώμματος ἀνέχεσθαι. μὴ φέροντα δὲ ἐξῆν παραιτεῖσθαι, καὶ ὁ σκώπτων πέπαυτο. Id est, *videbatur inprimis Laconicum cauillum sustinere. Impatienti licebat deprecari, & temperabatur facetiis.*

Pœna inerti responsori irrogata.

Sales & dicteria ferenda vel deprecāda.

INSTITVTVM IX.

Musica quidem exerceatur, sed antiqua non mutanda.

9. De arte Musica exercenda.

Musica Lacedæmoniorum quæ potissimū.

TAmetsi studia humaniora aspernabantur reliqua Lacedæmonij: Artem Musicam tamen non repudiabant. Erat autem Musica eorum præcipuè Cithara & tibia, vtraque modesta & seuera moribusque eorum consentanea, grauitatem cum vetustate representans: non leuis aliqua, vel ludicra, aut aures voluptate demulcens. Nam ita grauitas quædam & simplicitas hîc etiam commendabatur, vt non aliam musicam ferrent. Plutarchus institutis Laconicis de musica eorum loquens: μόνα τὰ ἁπλούστερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον, Id est, *Simpliciores tantum modulationes probabāt.* Erat autem Lesbia ipsorum Musica vt plurimum, quod eiusmodi cātiones & modulationes ab oraculo ipsis fuissent commendatæ. Auctor Heraclides de politiis: λακεδαιμόνιοι τὸν λέσβιον ᾠδὸν ἐτίμησαν. τούτου γὰρ ἀκούειν ὁ θεὸς χρησμῳδουμένους ἐκέλευε. Quæ ratio Musicæ cum grauitate, & simplicitate haud dubiè coniuncta. Musica itaque quæ ad voluptatem tantùm comparata, nulla eis vsitata fuit. Fidicines certè non tolerabant.

Musica Lacedæmoniorum vt plurimum Lesbia.

Fidicines apud Lacedæmonios nulli.

Dema-

Demaratus audito fidicine, dixit ipſum nugari. Ab Eudamida dicitur, ψάλτης quidam *μέγας κηλητὴς ἐν μικρῷ πράγματι*, Id eſt, *magnus delinitor in re parua.* Atque hanc ſimplicem veterémque Muſicam mutare non licebat, ne priſtini etiam mores vnà labaſcerent, vt Plato etiam de Muſicę mutatione iudicat. Qui autem mutabat, ei non ignoſcebatur. Plutarchus inſtitutis Laconicis: *εἰ δέ τις παραβαίνοι τι τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, οὐκ ἐπέτρεπον*, Id eſt, *Si quis in veteri Muſica tranſgrederetur aliquid, ei hoc non permittebant.* Quod pluribus exemplis doceri poteſt etiam in ſummis artificibus. Terpander alioquin ſectator antiquitatis, & artis ſuæ pręſtantiſſimus, heroicorúmq; geſtorum laudator, ab Ephoris mulctatus eſt, quod vnam chordam vltra receptum numerum variandæ vocis gratia intendiſſet, qui citharam ei auferētes claue confixerunt. Plutarchus inſtitutis Laconicis. Phrynidis etiam Muſici fides duas de nouem Ecrepes Ephorus præſcidit aſcia, addēs ne maleficiū Muſicæ inferret. Plutarchus Agide & apophtheg. Item Timotheus quum artis ſuæ certamen Carniis inſtituiſſet, vnus ex Ephoris ſumto cultro interrogauit: vtra ex parte chordas abſcinderet, quæ ſeptenarium numerum excederent. Plutarchus Agide & inſtitutis. De Cithara itaque antiqua iam ſatis manifeſtum; De tibia dicetur infrá.

Muſicam ſimplicem ac veterem mutare non licuit.

Terpander mulctatus à Lacedæmoniis.

Phrynidis itidem, ob aliquid immutatum in vetere Muſica. Timotheus item quidam.

INSTITVTVM X.

Carmina ingenuis ſua ſint, à quibus abſtineant ſerui.

QVæ fuerint Lacedæmoniis inſtrumenta Muſica præcipua iam diximus; ſed præterea artem iſtam etiam carminibus & choreis exercebant. Ac carminum quidem ratio talis erat, vt in his elegantia quædam, ſed grauis, non tam exquiſita arte, quam ſententia inſignis. Plutarchus Lycurgo: *ἡ δὲ περὶ τὰς ᾠδὰς καὶ τὰ μέλη παίδευσις οὐχ ἧττον ἐσπουδάζετο τῆς ἐν τοῖς λόγοις εὐζηλίας καὶ καθαριότητος· ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη κέντρον εἶχον ἐγερτικὸν θυμοῦ καὶ παραστατικὸν ὁρμῆς ἐνθουσιώδους καὶ πραγματικῆς*, Id eſt, *Elegantiam cantilenarum & carminum, non ſecus ac orationis cultum & puritatem affectabant: ſed inerat carminibus aculeus, qui excitaret animos atque inflammaret, quaſi motu fanatico & alacritate quadam.* Poſtea idem declarat, qualis ſtylus horum carminum, quódue potiſſimum eorum

10. De Carminum ratione.

argumentum, inquiens: ἡ δὲ λέξις ἦν ἀφελὴς καὶ ἄθρυπτος ἐπὶ πράγμασι σεμνοῖς καὶ ἠθοποιοῖς. ἔπαινοι γὰρ ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ τῶν τεθνηκότων ὑπὲρ τῆς Σπάρτης, ὡς εὐδαιμονιζομένων· καὶ ψόγοι τῶν τρεσάντων, ὡς ἀλγεινὸν καὶ κακοδαίμονα βιούντων βίον, Id est, *Dictio simplex erat, & minimè mollis, de rebus grauibus, moresque informantibus. Laudes erant ferè quibus immortalitati commendabant eos, qui pro Sparta occubuerunt: & probra ignauorum, vt acerbam & infelicem vitam degentium.* Quæ totidem ferè verbis idem auctor repetit institutis Laconicis. Atque his carminibus exercebãtur saltem homines ingenui, seruis autem erãt interdicta. Ita enim de seruis Plutarchus: ᾠδὰς ἐκέλευον ᾄδειν, καὶ χορείας χορεύειν ἀγεννεῖς, καὶ καταγελάστους· ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἐλευθέρων, Id est, *Cantilenas compellebant seruos canere, & choreas saltare enerues & ridiculas, abstinere autem ingenuis.* Ingenuæ choreæ graues & seueræ non ridiculæ, vt suprà diximus & paulò post copiosius explicabimus. Atque hinc factum, vt quum in expeditione Thebanorum in Laconicam, Ilotes capti essent, & iussi Terpandri, Alcmanis & Spẽdontis carmina psallere, excusarint se, dicentes id Dominos prohibere.

Carminibus soli ingenui exercebantur.

INSTITVTVM XI.

Pueros ingenuos quiuis amet, idque sine riualium æmulatione.

II. De puerorum ingenuorum amore honesto, & omnis turpitudinis experte.

DE amore puerorum ingenuorum multa multis locis apud Platonem, quæ nihil attinet hic adferre. Lacedæmoniis talis amor in primis vsitatus, isque honestus item, & turpitudinis omnis expers, quippe qui ipsi probi non corpus, sed indolem egregiam & animi ingenuitatem, pudoris & honoris æmulatione, in deligendis suis amasiis respiciebant. Ita enim Xenophon de Repub. Lacedæm. Lycurgi institutum super amore puerorum referens: εἰ μέν τις αὐτὸς ὢν, οἷον δεῖ, ἀγαθὸς, ψυχὴν παιδὸς πειρῷτο ἄμεμπτον φίλον ἀποτελέσασθαι, καὶ συνεῖναι σώματος ὀρεγόμενος φανείη, αἴσχιστον τοῦτο θεὶς, ἐποίησεν ἐν Λακεδαίμονι, μηδὲν ἧττον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι, ἢ γονεῖς παίδων, ἢ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφῶν εἰς ἀφροδίσια ἀπέχονται, Id est, *Si quis esset vir eiusmodi, qualem esse deceret, animumque pueri admiratus, amicum sibi cuperet inculpatum efficere, ac cum*

eo versari: Hoc ipsum laudabat, eámque institutionem putabat honestissimam. Quod si quis pueri corpus appetere sit deprehensus, id verò turpissimum statuens, perfecit vt Lacedæmone nihilominus amatores ab Amasiorum congressu abstinerent, quàm parentes à liberis, fratres à fratribus in rebus venereis abstinent. Ac refert Plutarchus institutis Laconicis pœnam, qua afficiebantur qui obscœnitate aliqua suos amores contaminassent. Ita enim inquit: ἐρᾶν τὴν ψυχὴν τῶν σπουδαίων παίδων ἐφίετο· τὸ δὲ πλησιάζειν, αἰσχρὸν νενόμιστο, ὡς τοῦ σώματος ἐρῶντας, ἀλλ' οὐ τῆς ψυχῆς. ὁ δὲ ἐγκληθεὶς ὡς ἐπ' αἰσχύνῃ πλησιάζων, ἄτιμος διὰ τοῦ βίου ἦν, Id est, *Amare indolem seu animum puerorum ingenuorum permisit: sed congressus cum illis pro re turpi habebatur: tanquam eorum qui non animi sed corporis amore tenerentur. Quod si quis huius cum probro coniuncti congressus accusatus esset, infamis per totam vitam erat.* Meminit idem auctor huius etiam in Lycurgo & Agesilao. Sed & Maximus Tyrius de eo amore disserit oratione x. modum eius ostendens: ἐρᾷ, inquit, σπαρτιάτης ἀνὴρ μειρακίου λακωνικοῦ, ἀλλ' ἐρᾷ μόνον ὡς ἀγάλματος καλοῦ, Id est, *Amat vir Spartanus adolescentem, sed amat tantum vt pulcram statuam*, Id est, intuendo, admirando, commendando. Ælianus quoque libro III. variarum Histor. cap. XII. eundem Lacedæmoniorum amorem describit, addens pœnam esse constitutam ei, qui turpe aliquid circa hunc designaret, vt aut è Sparta, aut è vita ei migrandum esset. Ac eiuscemodi amor inuicem inter mulieres quoque & virgines extitit, ita vt virginum indoles generosa, prouectioribus eiusdem sexus, grata esset & dilecta. Plutarchus Lycurgo: οὕτω δὲ τοῦ ἐρᾶν ἐγκεκριμένου παρ' αὐτοῖς, ὥστε καὶ τῶν παρθένων ἐρᾶν τὰς καλὰς καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας, Id est, *Mos apud eos tam honestus amandi erat, vt etiam probatæ & egregiæ mulieres amarent virgines.* Nec constabat tamen hic amor vllo dono intercedente vel præmio amoris. Itaque Persæ cuidam, qui continentibus largitionibus amasium Demarati auertit, quum diceret, Heus Laco, venatus sum tuum amasium, Respondit Demaratus: minimè verò, inquit, sed emisti. Quin ne osculum quidem vinculum amoris interueniebat. Nam & Agesilaus osculum sui amasij declinabat, addens vocem Rege prorsus dignam: Malle se vincere cupidi-

Pœna in eos qui obscœnitate aliqua suos amores contaminassēt.

Amor idē inter mulieres & virgines.

Amori illi ne osculum quidem interueniebat.

Agesilai pulchrum dictum. *Amor ille quousque durauerit.* *Amor ille sine æmulatione vel inuidia.* *Ratio huius instituti.*

tates, quàm populosissimam hostium repugnantium vrbem capere. Plutarchus apophtheg. Durauit autem iste amor vsque in virilem ætatem, adeò vt tum maximè amasius amatoris sui animum amplecteretur & periclitaretur, vtens eius consiliis & monitionibus. Quod manifestum est exemplo Xenaris, ad quem Cleomenes amasius quondam, Rex factus, consilium de restituenda Repub. retulit. Quod quum minus probaret, amasium deseruit. Rogatúsque causam, nihil aliud respondit, quam ipsum Cleomenem hoc scire, vt est apud Plutarchum in Cleomene. Atque his innixus amor initiis & causis, etsi plures erga eundem ita affecti: tamen quilibet eorum sine æmulatione & inuidia amasium complectebantur, potiúsque ipsi inter se arctiore vinculo amicitiæ iungebantur, eundem simul virtutis gratia amantes. Plutarchus Lycurgo: τὸ ἀντερᾶν οὐκ ἦν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχὴν ἐποιοῦντο φιλίας πρὸς ἀλλήλους οἱ τῶν αὐτῶν ἐρασθέντες, καὶ διετέλουν κοινῇ σπουδάζοντες ὅπως ἄριστον ἀπεργάσαιντο τὸν ἐρώμενον, Id est, *Riualium æmulatio non erat, sed potius qui eosdem amabant, ex eo auspicabantur mutuam amicitiam, eóque incumbebant communi studio, vt redderent quàm præstantissimum eum quem diligebant.* Cuius rationem non inscitè reddit Maximus Tyrius oratione iam laudata: καὶ ἑνὸς πολλοὶ, καὶ εἷς πολλῶν, (ἐρᾷ). ἡ γὰρ ἐξ ὕβρεως ἡδονὴ, ἀκοινώνητος πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ ἐξ ὀφθαλμῶν ἔρως κοινωνικὸς μόνον, καὶ ἐπὶ πάσας ἐξικνούμενος φύσεις ἐρωτικάς. τί γὰρ ἂν εἴη ὡραιότερον τοῦ ἡλίου; καὶ ἐρασταῖς πολλοῖς ἀρκέστερον; ἀλλ᾽ ὅμως ἐρῶσιν ἡλίου οἱ πάντων ὀφθαλμοὶ, Id est, *Multi Spartæ vnum, & vnus multos diligit. Nam quum ea voluptas quæ à lasciuia oritur, communicari inuicem non possit: Amor qui aspectu finitur, solus communicabilis est, séque ad vniuersam, quæ amari possit, naturam effundit. Quid enim ipso pulcrius sole? Quid tam amatoribus multis æquè par? At hunc tamen vniuersi oculi diligunt.* Hæc ille. Ac talis amor Lacedæmoniorum, de quo eò prolixius egimus, quod scriptoribus omnibus fuerit admiratione quadam virtutis & grauitatis commendatus.

INSTI-

INSTITVTVM XII.

Quod quiuis furto auferre potest impunè habeat, deprehensus pœnas det.

HOc vnum est inter absurdissima instituta, quod primo intuitu haberi poterit, nempe quod furari pueros permiserit, atque ipsis impunè furtum esse, si non essent deprehensi. Nulli enim alij Reipub. ita impunitas furantibus proposita, vti Spartæ. Quod tum de quouis furto, tum præcipuè de Cibariorũ accipiendum. Plutarchus Lycurgo: φέρουσι κλέπτοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς κήπους βαδίζοντες, οἱ δὲ εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν συσσίτια παρεισρέοντες εὖ μάλα πανούργως καὶ πεφυλαγμένως· ἂν δὲ ἁλῷ, πολλὰς λαμβάνει πληγὰς τῇ μάστιγι, ῥαθύμως δοκῶν κλέπτειν καὶ ἀτέχνως, Id est, *Furãtes quiduis auferunt, hi quidem in hortos aliorum ingredientes, hi autem in virorum conuiuia perastutè & cautè irrepentes. Deprehensus multa verbera flagello accipit, quod solutus in furando & iners videatur.* Idem tribuit Lacedæmoniis Heraclides de politiis, ita de pueris eorum scribẽs: ἐθίζουσι, inquit, αὐτοὺς καὶ κλέπτειν, καὶ τὸν ἁλόντα κολάζουσι πληγαῖς. Testatur & Gellius lib. XI. cap. XVIII. furta omnia apud Lacedęmonios fuisse licita. Sed & Suidas de hoc Lacedæmoniorũ furto intelligendus, vbi sic inquit Dictione κλέπτης. τὸ παλαιὸν οὐ διεβέβλητο ἡ κλοπὴ εἰ μὴ φωραθεὶς ὁ κλέπτων ὑπῆρχεν. De furto cibariorum minus id mirum. Nam hoc præcipuè concessum fuisse, auctor grauis Xenophon his verbis scribit: ὡς δὲ μὴ ὑπὸ λιμοῦ ἄγαν αὖ πιέζοιντο, ἀπραγμόνως μὲν αὐτοῖς οὐκ ἔδωκε λαμβάνειν ὧν ἂν δέωνται, κλέπτειν δὲ ἐφῆκεν ἔστι ἃ τῷ λιμῷ ἐπικουροῦντας, Id est, *vt à fame non nimium premerentur, haud permisit eis facilè parare, quibus ipsis opus esset: sed hoc concessit, vt ea furto subducerent, quibus subuenire fami possent.* Idem testatur & Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis: vbi ait tenuem cœnam iuuenibus proponi, vt suo ipsi Marte inopiam propulsantes, audacia & calliditate vti cogerẽtur. Ratio autem furandi erat, vt assuefierent ad diripiendum & auferendum in hostico, quum ita opus. Xenophon: ὡς μὲν οὐκ ἀπορῶν, ὅ, τι δοίη, ἐφῆκεν αὐτοῖς γε μηχανᾶσθαι τὴν τροφὴν, οὐδένα οἶμαι τοῦτο ἀγνοεῖν. δῆλον δὲ ὅτι τὸν μέλλοντα κλωπεύειν, καὶ νυκτὸς ἀγρυπνεῖν δεῖ, καὶ μεθ' ἡμέραν ἀπατᾶν καὶ ἐνεδρεύειν, καὶ κατασκόπους δὲ ἑτοιμάζειν τὸν

12. De furtis, modò non deprehensis, impunè habitis.

Furta de quauis re, tum præcipuè de Cibariis.

Ratio huius instituti.

μέλλοντά τι λήψεσθαι. ταῦτα οὖν δὴ πάντα δηλονότι μηχανατέρους τῶν ἐπιτηδείων βουλόμενος τοὺς παῖδας ποιεῖν καὶ πολεμικωτέρους, οὕτως ἐπαίδευσεν, Id eſt, *Quod autem non voluerit eos induſtria ſibi victum parare, tanquam qui non haberet quod daret, ignorare neminem arbitror. Nimirum patet eum qui aliquid furto ſit ablaturus, neceſſe habere vt noctu vigilet, interdiu fallat, inſidias locet, atque etiam exploratores paret, ſiquidem aliquid accepturus ſit. Quamobrem pueros ad hæc omnia condocefaciebat, quod eos ad parandum commeatum ſolertiores adeóque bellicoſiores facere vellet.* Quod iudicat etiam Heraclides hoc inſtituto ſpectatum. Sed & eandem fere ſententiam Gellius adducit. *Non pauci,* inquit, *neque ignobiles ſcriptores, qui de moribus legibúſque eorum* (Lacedæmoniorum) *memorias condiderunt ius atque vſum fuiſſe furandi dicunt: ídque à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neque ad ſumtum libidini præbendum, comparandámue opulentiam, ſed pro exercitio diſciplináque rei militaris factitatum. Quod & furandi ſolertia & adſuetudo acueret, firmarétque animos adoleſcentum: & ad inſidiarum aſtus, & ad vigilandi tolerantiam, & obrependi claritatem.* Quæ rationes quum Plutarcho etiam probentur, tum verò hanc etiam addit, vt hoc pacto omnes aſſuefierēt ad diligentē rerum ſuarum cuſtodiam, ne aliquid furto aliorum amittentes hanc ſocordiæ & ignauiæ pœnam luerent. Quò pertinet etiam quod eſt apud Clemētem Alexandrinum lib 1. Strom. φασὶ γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ τὸν μὴ κωλύσαντα, Id eſt, *Aiunt cauſam eſſe furti, qui non cuſtodit res ſuas, vel qui furari non prohibet.* Iſocrates tamen Panathenaico has rationes omnes cauillatur, & in peius interpretatur.

Alia ratio ex Plutarcho.

Cæterum quod furti compertus plectebatur, id non tam furti cauſa fiebat, quàm inertiæ & ſocordiæ, quod non tam aſtutus, cautus, & vigilans fuiſſet, vt occultare illud nouerit. Qua de re eleganter Xenophon: εἴποι δ᾽ ἂν οὖν τίς· τί δῆτα, εἴπερ τὸ κλέπτειν ἀγαθὸν ἐνόμιζε, πολλὰς πληγὰς ἐπέβαλλε τῷ ἁλισκομένῳ; ὅτι, φημὶ ἔγωγε, καὶ τ᾽ ἄλλα ὅσα ἄνθρωποι διδάσκουσι, κολάζουσι τὸν μὴ καλῶς ὑπηρετοῦντα· κἀκεῖνοι οὖν τοὺς ἁλισκομένους, ὡς κακῶς κλέπτοντας, τιμωροῦνται, Id eſt, *Dicat fortaſſe aliquis, cur igitur, ſi quidē furari bonū eſſe arbitrabatur, multis eum verberibus caſtigabat, qui deprehēdebatur? Nimirum ideo, mea quidem ſententia, quod aliis quoque in rebus, quas homines docēt, non rectè peragentem puniant.* Erat autem pœna non ſolùm in verberibus

Cur in furto deprehēſi plecterentur.

Quæ pœna infligeretur in furto deprehenſis.

beribus ſita: ſed in multa pecuniaria. Nam Iſocrates ſcribit τοὺς ληφθέντας ἀργύριον ἀποτίνειν, καὶ πληγὰς λαμβάνειν. Ita Spartæ furari non erat flagitium: inſcitè autem & minus cautè id aggredi, id verò cum periculo & damno coniunctum.

TABVLA NONA DE EXERCITIIS CORPORIS.

INSTITVTVM I.

Maiore corporis mole, quam exercitiis conueniat, nemo præditus ſit.

MVLTVM in exercitiis corporis ſitum iudicauit Legiſlator, idcirco ea etiam diligenter exerceri voluit. Non itaque permiſit ſic aliquem corporis mole incraſſari, vt minus his eſſet idoneus. Ælianus lib. XIV. cap. VII. λακεδαιμονίοις οὗτος ὁ νόμος. ὁ δὲ νόμος ἐκεῖνα λέγει. μηδένα λακεδαιμονίων ἀνανδρότερον ὁρᾶσθαι τὴν χρόαν, ἢ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος ἔχειν ὑπὲρ τὰ γυμνάσια, Id eſt, *Lacedæmoniis hæc lex, quæ ita concepta eſt: Nemo Lacedæmoniorum mollitiem aliquam colore præ ſe ferat, aut corporis molem craſſiorem, quam vt exercitiis conueniat, habeat.* Idem tradit Athenæus lib. XII. vbi refert Agatharchidem hæc ſcribere lib. XXVII. Hiſtoriæ ſuæ; οὐ τυχούσης ἀδοξίας νομίζεσθαι, εἰ ἢν τὸ σχῆμα ἀνανδρότερον ἔχων, ἢ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος προςπετὴς ἐφαίνετο. Ab vtroque horum proponitur illuſtre huius exemplum in Nauclide Polybiadæ filio, quem Ephori nimium corpore pingueſcentem è concione abduxerunt ſpectantibus vniuerſis, & exilium minitati ſunt, ni viuendi rationem minus laudabilem commutaſſet. Etenim eius formam & colorem, dedecus adferre tùm Lacedæmoni, tùm legibus. Cuius inſtituti ratio cuiuis fere obuia. Qui exercitiis ineptus eſt, nec bello vel armis tractandis idoneus. Deinde qui corpori ſaginando incumbunt, fortem animum rebus gerendis vix præſtant. Et ſanè corporis obeſitas ac profuſum ventris abdomen, minus frugalem, incontinentem, & ignauam vitam arguunt.

1. De corporis mole, quam legiſlator noluit maiorem eſſe quàm quæ exercitiis conueniret.

Ratio huius inſtituti.

INSTITVTVM II.

Pueri inprimis ad venationem assuefiant.

2. De pueris ad venationem assuefaciendis.

PRimum hoc exercitium corporis voluit esse Legislator, vt pueri venationem docerentur. Isocrates Panathenaico de Lacedæmoniis loquens: ἐκεῖνοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν, εὐθὺς ἐξ εὐνῆς προπέμπουσι τοὺς παῖδας, μεθ' ὧν ἂν ἕκαστοι βουληθῶσι, λόγῳ μὲν ἐπὶ θήραν, Id est, *Illi quotidie pueros mox à lecto, quibuscum singulis libitum, ablegant ad venationem.* Meminit & Cicero in Tuscul. Laconicæ exercitationis in venando. Verum quod Isocrates venationem

Venationẽ Lacedæm. malè furtũ vocari ab Isocrate.

furtum interpretatur, id reuera non est. Nam aliud eorum furtum erat, distinctum ab hac ferarum venatione. In hunc enim vsum canes præstantissimi alebãtur, quippe Lacedæmoniorum canes in generosissimis numerati, vt ex Polluce patet, itémque

Canes ad venationẽ à Lacedæmon. alebantur,

Virgilio, & Horatio. Quorum tamen opera in furtis nulla, imo magis noxia, & cum detegendi periculo coniuncta. Erãt autem canes isti venatici Lacedæmoniis omnibus communes. Nam id

Canes venatici communes Lacedæmoniis.

Xenophon Lycurgum etiam instituisse ait; κυνῶν θηρευτικῶν συνῆψε κοινωνίαν, Id est, *Canum venaticorum instituit communionem.* Ac quod Isocrates ait, socios in venatione adhibuisse pueros, quos ipsis libebat, id Xenophon etiam indicat. Nam qui canibus egebant (inquit) alios ad venandũ secum inuitabant, quibus si non vacabat, canes tamen lubentes concedebant. Atque in eum vsum etiam equos cuiusuis in agris vsurpabant. Sicut & cibis paratis fruebantur, si nox reditum anteuertisset, relictis ibi ab iis, qui antea à venatione cessârant.

Venatio quorum animalium fuerit.

Videtur autem hæc venatio terrestrium fuisse animalium, non volatilium, aut aquatilium. Nam & hanc solam Plato permittit in sua Repub. vt videre est in fine lib. VII. de legibus. Ac meritò quidem Legislator venationem hanc suis commendabat, qua nulla alia ad militarem disciplinam & studium, conuenientior exercitatio. In reliquis enim magis voluptas & oblectatio spectatur. vide Xenophontem de venatione.

INSTI-

INSTITVTVM III.

Choreas ingenuas saltent pueri & virgines.

ALterum corporis exercitium, statuit Legislator in Choreis & saltatione. Nō enim hæc apud Lacedęmonios lasciuiam & obscœnitatem habebant; sed in motu corporis modestiæ & grauitatis pleno decora exercitatio inerat. Itaque non verebantur publicè saltare, tùm pueri, tùm virgines, statis quibusdā diebus & solemnibus, idque nudi. Plutarchus Lycurgo: ἀφελὼν τὴν θρύψιν καὶ σκιατροφίαν, καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τῆς κόρον τὰς κόρας γυμνὰς δὲ πολιτεύειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, Id est, *Remotis deliciis, vmbratili vita, mollitiáque omni fœminea, assuefecit iuxta puellas atque adultos nudos in publico versari, certísque solemnibus saltare & cantare aßistentibus atque spectantibus iuuenibus.* Qualis autem fuerit vulgaris saltatio Laconica, describit Lucianus Dialogo περὶ ὀρχήσεως, cuius sentētiam, quam possumus, perspicuè hic proponemus. Ait ibi saltationem traditam Lacedæmoniis à Castore & Polluce, quam exercere καρυατίζειν illi vocabant, à Caryis Laconicæ vrbe, atque inde omnia cum carminibus agere solitos. Deinde vsum eius tum fuisse ait, quum Ephebi inter se colluctati paulum iam quieuissent. Nam in saltationem certamen finiebant, tanquam ita inimicitias & æmulationem ex certamine ortam, deposituri. In medio autē locatus erat, qui tibiam incinebat, & pedibus plodebat. Pueri & virgines omnigenas figuras corporis agilitate exprimebant, ad Rhythmum seu numerum ingredientes. Erāt autem duo quasi genera saltationum (fortean in vna chorea) quorum vnumquodque suas habebat cantilenas, quas tibiis accinebant. Vnum quod magis militare & lentius erat, habens σχήματα πολεμικὰ, quæ lenta & cauta erant. Is erat ὅρμος dictus, quasi segmentum. Constabat enim hormus ex adolescentibus & virginibus alternatim in chorea incedentibus, tanquam ita inter se sectis & diuisis. Adolescens chorum duxit iuueniliter saltans, vti postea in prælio facturus erat. Sequebatur puella modestè & decenter, quæ fœmineam saltationem docta erat. Perinde ac si coniuncta foret in hormo fortitudo iuuenum cum modestia muliebri. Atque erat his ita saltan-

3. De corporis exercitio in choreis & saltatione.

Saltatio publica puerorum & virginum nudarum.

Saltatio Laconica vulgaris qualis fuerit.

Saltationis vsus qualis.

Saltationū duo genera.

ὅρμος.

Altera species.

tibus sua cantilena. Altera species erat, quæ pòst exercebatur & saltabatur, habens χήματα φορδυτικὰ, quæ interpretor celeriora & magis saltatoria, quod in hac quasi posteriore parte motus incitatior, vt ex carmine patet. Nam habebat hæc saltatio carmen quasi præceptum saltandi: πόρρω γὰρ φάσιν, ὦ παῖδες πόδα μετάβατε, καὶ κωμάσατε βέλτιον, τουτέστιν ἄμεινον ὀρχήσασθε, Id est, *Procul aiunt, ô pueri, promouete pedem, & saltate melius.* Dicebatur hæc cantilena veneris & cupidinum, tanquam ij vnà cum ipsis saltarent. Erant enim hæc φορδυτικὰ χήματα Dionysio & Veneri grata. Non dissimilis videtur his chorea apud nos vsitata, quæ ab Harsalis nomen habet. Recitat Pollux & alias quasdam saltationes Laconicas, vt διποδίαν, δειμαλέαν, βίβασιν. Quarum postremum ita describit: Βίβασις ἦν εἶδος λακωνικῆς ὀρχήσεως, ἧς τὰ ἆθλα προυτίθετο, οὐ τοῖς παισὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς κόραις. ἔδει δὲ ἅλλεσθαι, καὶ ψαύειν τοῖς ποσὶ πρὸς τὰς πυγάς καὶ ἀνηριθμεῖτο τὰ πηδήματα, Id est, *Bibasis erat species saltationis Laconicæ, cuius erant & proposita præmia, neque solùm pueris sed & virginibus. Necesse autem erat in hac saltatione exilire, & nates pedibus contingere. Atque ita numerabantur saltus.* Cuiusmodi fere saltatio est in choreis Polonicis. Strabo etiam lib. x. Cretenses quasdam dictas saltationes, Rhythmos, & Pæanas apud Lacedæmonios fuisse auctor est. Sed priores illas & quascunque alias choreas ingenuas apud Lacedæmonios non saltabant serui: sed ipsi suas quasdam enerues & ridiculas habebant qualis fortean βίβασις fuit, sicut & cantilenas, vt testatur Plutarchus in Lycurgo, & nos suprà attigimus. Spectauit autem saltatio Lacedæmoniorũ ad exercitationis militaris vsum, quod testatur Quintilianus lib. I. cap. XVIII. Institut. Oratoriarum: *Lacedæmonios quidem* (inquit) *etiam saltationem quandam tanquam ad bella quoque vtilem habuisse inter exercitationes accepimus.*

Saltationũ Laconicarum aliæ species.
Bibasis species saltationis Laconicæ.
Choreas ingenuas non saltabant serui Lacedæmone.
Ratio institutæ saltationis.

INSTITVTVM IV.

Pueri simul & virgines, cursu, lucta, disco & iaculo concertent.

4. De pueris & virginibus simul exercendis, cursu, lucta, disco & iaculo.

HOc aliud corporum exercitium, quod etiam vtrique sexui commune esse iussit legislator. Itaque tùm pueri tùm virgines etiam ludis exercebantur, & certaminibus cursus, luctæ,

disci & iaculi. Plutarchus Lycurgo: τὰ μέντοι σώματα τῶν παρθένων δρόμοις, καὶ πάλαις, καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησεν, Id est, *Corpora virginum cursu, lucta, discorum & telorum iactu exercuit.* Xenophon de Repub. Lacedæm. σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου. ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε, Id est, *Primùm non minus fœmineum genus habere corporis exercitia iußit, quam masculum Itaque sicut viris cursus & roboris certamina instituit: sic etiam fœminis.* Vbi sub roboris certaminibus, luctam, disci & teli iactũ intelligit. Idem tradit Cicero Tuscul. II. *Illi,* inquit, *qui Græciæ formam Rerumpub. dederunt, corpora iuuenum firmari robore voluerunt: Quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt, quæ cæteris in vrbibus mollißimo cultu parietum vmbris occuluntur. Illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines, quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, militia in studio est, quam fertilitas barbara. Ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feruntur abiiciuntur, cadunt, & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori.* Hæc ille. Sed describit etiam hæc exercitia & certamina virginum Propertius lib. III. Elegiarum, vbi sic ait,

Multa tuæ, Sparte, miramur iura palæstræ,
Sed magè virginei tot bona gymnasij.
Quod non infames exercet corpore laudes;
Inter luctantes nuda puella viros.
Quum pila veloces fallit per brachia iactus,
Increpat & versi clauis adunca Trochi.
Puluerulentaque ad extremas stat fœmina metas
Et patitur duro vulnera pancratio.
Nunc ligat ad cæstum gaudentia brachia loris
Mißile nunc disci pondus in orbe rotat.

Meminerunt & alij scriptores plures, qui causam huius in- *Ratio huius instituti*
stituti eandem omnes reddunt, iudicantes videlicet hoc ad corporis robur potissimum cõferre. Quod de viris quidem non est dubium. Sed eãdem tamen & in fœminis rationem se spectasse, Lycurgus ipse ostendit quodam apophth. Nã percunctanti cur corpora virginũ, cursu, lucta, disci & teli iactu, exerceri voluisset, Respondit: *Vt in valido corpore fœtus validas agens radices pulcrè adole-*

ſcat:ipſæque deinde mulieres robore in partu fretæ, dolores facilè ſuſtineant atq; ſuperent: Vtq; ſi ita neceſſitas poſtulet, pro ſe ſuiſq; liberis & patria poſſent pugnare. Quò reſpexit etiam Claudianus lib. de Manlij Theodori conſulatu, vbi de hoc inſtituto ita loquitur:

Spartanis potuit robur præſtare Lycurgus
Matribus, & ſexum leges vicêre Seueræ.

INSTITVTVM V.

Ephebi infeſtis manibus & calcibus inter ſe concertent.

5. De Ephebo rum infecta con certatione. REferamus & hoc certamē ad exercitia corporis, quo Ephebi ſoliti inter ſe manibus & pedibus depugnare. De quo leges poſuiſſe Lycurgum teſtatur Pauſanias Laconicis, ita ſcribēs: νόμοις ἔς τε τὴν ἄλλην πολιτείαν καὶ ἐς τὴν μάχην τῶν ἐφήβων ἔθηκεν ὁ λυκοῦργος, Id eſt, *Leges Lycurgus tulit, quum ad vniuerſam Rempub. pertinentes, tum etiam ad Epheborum pugnas.* Hæc autem pugna ad hūc modum peragebatur, vt docuit nos Pauſanias, quamuis non tacuerunt etiam alij. *Pugna inter Ephebos quomodo fieri ſolita.* Primum Ephebi in duas claſſes tanquam aduerſa agmina diſtribuebantur, quarum vtraque μοῖρα vel τάξις vt Pauſanias, vel ἀγέλη, vt Plutarchus dicta. Cuilibet harum ſuus erat dux ex puerorum numero. Iſque haud dubie fuit, qui apud Heſychium dicitur βουαγῶρ. *Βυαγὼρ quis dictus ſit.* Ita enim ſcribit: βυαγῶρ ἀγελάρχης ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς. Claſſes ita diuiſæ noctu conuenerunt in Ephebeum, quod extra vrbem erat, non procul à Therapne, vbi ab vtriſq; catulus caninus ſacrificabatur Marti, fortiſſimo Deorum animal ex cicurum genere fortiſſimum & pugnaciſſimum. Committebantur ibi apri duo ex vtraque claſſe vnus, cicures, ac ex apro victore, de claſſe victrice augurabantur. Vſu veniebat enim plerunq; vt cuius aper arte vicerat, ea item claſſis palmam auferret. Poſtero die ingrediebantur campum, qui πλατανίστας dicebatur, quod denſis & proceris platanis conſitus eſſet. Is campus Euripo circumquaque non aliter, quàm inſula mari cingebatur, vt idcirco in eum per pontes tranſeundum eſſet. Ab vna parte pontis Herculis ſignum, ab altera Lycurgi. Verùm ſorti permittebatur, qua parte aditus quodlibet agmen puerorum ingrederetur. Pugnam primum vtrinque vnus incipiebat, poſtea totis agminibus impetum facientes concurrebant. Tātus autem

ardor animorum,vt etiam corpora mirum in modum lacerarẽt, & ſi poſſint mutilarent: μάχονται, inquit Pauſanias, καὶ ἐν χερσὶ, καὶ ἐμπηδῶντες λὰξ, δάκνουσί τε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀντορύσσουσιν, Id eſt, *pugnant manibus, & calcibus inſultant, tum quoque morſibus corpora fœdant, & oculos inuicem eruunt.* Quin & impreſſionem facientes, vna acies alterã in aquam detrudere omni niſu contendebat. Talis Epheborum pugna & exercitatio, ſicut teſtatur etiam Cicero, cuius verba infrà adducemus. Cęterum an arma adhibuerint præter manus, calces, & dentes non inuenio, quamuis Lucianus tribuat eis ὁπλομαχίαν. Præter hanc ſolemnem autem pugnam, meminit Xenophon alterius cuiuſdam pugnæ puerilis, quę non ſtato tempore fiebat, ſed quoties ſibi inuicem obuiabant. Nam ex æmulatione ſemper ipſis pugna & concertatio, quam cuiuſuis erat dirimere. Ita enim ſcribit: Πυκτεύουσι διὰ τὴν ἔριν ὅπου ἂν συμβάλωσι. διαλύειν μὲν τοι τοὺς μαχομένους πᾶς ὁ παραγινόμενος κύριος. ἢν δέ τις ἀπειθῇ τῷ διαλύοντι, ἄγει αὐτὸν ὁ παιδονόμος ἐπὶ τοὺς ἐφόρους. οἱ δὲ ζημιοῦσι μεγαλείως, καθιστάναι βουλόμενοι εἰς τὸ μήποτε ὀργὴν τοῦ μὴ πείθεσθαι τοῖς νόμοις κρατῆσαι, Id eſt, *Pugilatu inter ſe ex æmulatione contendunt. Dirimere autem pugnantes cuiuſuis eſt in poteſtate, qui interuenit. Quod ſi quis dirimenti non obtemperet, eum pædonomus ad Ephoros adducit, à quibus ille multatur grauiter: quod velint prorſus, ne quis ab ira ſuperatus præpediatur, quo minus legibus pareat.*

Pugna alia puerilis inter Lacedæmonios.

INSTITVTVM VI.

Certamina ludicra non ſint, nec in quibus manum leuans victum ſe aliquis fateatur.

VOluerunt Lacedæmonij in certaminibus & exercitationibus ſeriò rem agi, vt omnino intrepidis & præſentibus animis eſſe ſemper aſſueſcerent, etiam quum extrema pericula imminerent. Itaque non patiebantur adoleſcentes defunctoriè & hiſtrionum more certamina ſua obire: ſed voluerunt eos durare, & plagas excipientes ad vitam vſq; victoriæ inſtare, nec eam aduerſario cedere. Talia enim tantum erãt ipſorum certamina, nec alia permiſſa, quæ animi gratia fiebant. Seneca lib. v. de Beneficiis nominatim exprimit Pancratium & Ceſtum, quæ apud eos vetita fuerint. Lacedæmonij, inquit, vetant ſuos Pancratio

6. De certaminibus quæ ſeria omnia eſſe voluerunt.

Pãcratium & Ceſtum vetuerunt Lacedæmonij.

& Cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Et Plutarchus Lycurgo ait certaminum hæc tantum eum ciuibus suis concessisse: ἐν οἷς χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται. Quod itidem Seneca testatur loco iam dicto, ita scribens: *Quum inuictos* (inquit) *esse Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerũt, in quibus victorem facit non iudex, non per se exitus, sed vox cedentis & tradere iubentis. Nec enim voluit vllis plagis vel verberibus ipsis extorqueri confessionem victoriæ, vel etiam periculo mortis.* Cicero quoque ait, exanimari eos potius in certaminibus, quàm se victos fateantur, ídque seipsum vidisse affirmat Tuscul. v. Eius verba hic adscribere placuit: *Adolescentium*, inquit, *greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique vt exanimarentur priusquam se victos faterentur.* Cæterum ratio huius instituti quæ fuerit, redditur apophtheg. Lycurgi. Nam quærenti cur ea duntaxat ciuibus suis permisisset certamina, in quibus nemo manum intendens victum se profitetur, Respondit: *ne quis eorum inter laborandum seu inter periclitandum despondere animum adsuescat.*

Ratio huius instituti

INSTITVTVM VII.

Viris otium quidem liberale tribuatur, sed adolescentes laboribus occupentur.

7. De otio viris concedendo, adolescentibus autẽ laboribus occupãdis.

QVum vacabant à certaminibus, festis, pompis, & aliis solemnibus ac publicis functionibus, tum verò labor aliquis propositus adolescentibus, quo exercebantur, non autem viris, quibus quantum fieri poterat otium parabatur. Ita enim de his Plutarchus Lycurgo: ἓν τι τούτο τῶν καλῶν καὶ μακαρείων ἃ παρεσκεύακε τοῖς ἑαυτοῦ πολίταις ὁ λυκοῦργος, ἀφθονίαν σχολῆς, Id est, *Inter cætera bona & reliquam felicitatem, quam ciuibus suis parauit Lycurgus, vnum fuit copia otij.* Quod idẽ auctor repetit institutis Laconicis. Hinc est quod Herondas quidam Lacedæmonius, quum Athenis esset, audiens quendam otij damnatum, ostẽdi eum sibi petiit, qui tam liberalis criminis esset conuictus. Verùm hoc tamen otium non erat ignauum, sed vacatio tantum à sordidis artibus, & inanibus laboribus, vt colloquiis de Repub. & virtutum officiis operam dare possent. Neque enim tempus temerè cõsumebant, &

Otium virorum quale erat.

& otium ſuum in res quaſuis contulerunt. Rectè itaque Nicander. Nam Athenienſi cuidam dicenti, *Nimium ô Spartani otio eſtis deditі: vera*, inquit, *dicis: At non vt vos, in quaſcunque res operam impendimus.* Nec verò ambulatio permiſſa ad fallẽdum tempus. Itaque Ephori non patiebantur eos, qui Deceleam tenebant, deambulationibus vti pomeridianis, ſed ad illos ita ſcripſerunt: *μὴ περιπατεῖτε. Ne deambuletis.* Tanquam deambulatio fuerit τρυφώντων μᾶλλον, ἢ σῶμα ἐκπονούντων, vt ſcribit Ælianus lib. II. variæ hiſt. cap. V. Tale itaque adultiorum otium. At adoleſcẽtes laboribus exercebantur, & miniſteria obibant neceſſaria. Nec enim eos prorſus vacare vnquam voluerunt otioſos. Quod ita eſſe, quaq; id potiſſimum cauſa fieri ſolitum, docet elegãter Xenophon de hac exercitatione adoleſcentum à Lycurgo inſtituta ita ſcribẽs: καταμαθὼν τοῖς τηλικούτοις μέγιστον μὲν φρόνημα ἐμφυόμενον, μάλιστα δὲ ὕβριν ἐπιπολάζουσαν, ἰσχυροτάτας δὲ ἐπιθυμίας τῶν ἡδονῶν παρισταμένας, τηνικαῦτα πλείστους μὲν πόνους αὐτοῖς ἐπέβαλε, πλείστην δὲ ἀσχολίαν ἐμηχανήσατο, Id eſt, *Lycurgus quum animaduerteret in adoleſcentibus maximos ſpiritus à natura eſſe, maximámque petulantiam redundare, denique cupiditates voluptatum vehementiſsimas eſſe: idcirco pluribus laboribus eos ſubdidit, atque plurimum vt occupati eſſent, perfecit.* Idem eſt etiam apud Thucydidem lib. II. vbi de Lacedæmoniis ita ait Pericles: ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθὺς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται, Id eſt, *Apud quoſdam ab ineunte ſtatim ætate iuuenes ad virorum morem laborioſa exercitatione accedunt.* Cæterum qui labor fuerit oſtendit Iuſtinus, qui lib. III. Sic ait de Lycurgo. *Pueros puberes non in forum, ſed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, ſed in opere & laboribus agerent.* Plutarchus Lycurgo ſcribit: *eirenas vti adoleſcentum miniſterio ad cœnam, maioribus ligna, minoribus olera afferre iuſsis*: Tanquam hoc fuerit ipſorum in agris opus, vt hæc aſportarent. Nam ruſtica opera certè non obibant. Atque ad hos labores metu pœnæ adigebantur, carituri aliâs honoribus in ciuitate. Qua de re etiam Xenophon ſuperioribus hæc adiungens: ἐπέθηκε δὲ καὶ εἴ τις ταῦτα φύγοι, μηδενὸς ἔτι τῶν καλῶν τυγχάνειν, ἐποίησε μὴ μόνον τοὺς ἐκ δημοσίου, ἀλλὰ καὶ τοὺς κηδομένους ἑκάστων ἐπιμελεῖσθαι, ὡς μὴ ἀποδειλιάσαντες ἀδόκιμοι παντάπασιν ἐν τῇ πόλει γένοιντο, Id eſt, *Addidit etiam Lycurgus hoc, vt ſi*

Ambulatio non permiſſa viris.

Laboribus adoleſcẽtes exercebantur.

Labores iuniorum qui fuerint.

Ad labores pœnis adacti.

quis fugeret labores, expers deinde omnium honorum ſeu honeſtarum rerum eſſet. Qua ratione effecit, vt non ſolùm qui publicè conſtituti pædagogi ſeu magiſtratus: ſed illi etiam qui priuatim curam ſingulorum habebant, operam darent, ne à laboribus præ ſocordia deterriti, exiſtimationem omnino in Repub. amitterent.

INSTITVTVM VIII.

Pueri flagris ad aram Dianæ orthiæ ſtato tempore cædantur.

8. De puerorum ad aram Dianæ διαμαστιγώσει.

HOc quidem crudele videtur corporis exercitium, vti & reuera eſt, quo ad patientiam diſcendam flagris aſſuefiebant. Nam potius pœna hęc & ſupplicium, quàm exercitium. Sicut & Xenophon indicare videtur, fuiſſe hoc quodammodo ſupplicium in eos, qui rapientes caſeum ab ara Dianæ orthiæ deprehenſi eſſent. Quamuis haud dubiè flagellatio hæc, quam διαμαστίγωσιν notiſſimo apud omnes auctores nomine dixerũt, in quibuſuis pueris adhibita ſit.

Huius instituti origo ex Pausania.

Huius inſtituti quæ fuerit prima origo indicat Pauſanias lib. III. longiſſimè eam repetens. Scribit enim Orthiæ Dianæ ſignum è Taurica allatum, cui quum Lymnatæ, Cynoſurenſes, & qui ex Meſoa ac Pitane erant, olim ſacrum facerent, tum eos ad iurgia & rixas veniſſe, & mox ad cædes conuerſos. Itaque poſtquam multi ad ipſam aram occubuiſſent, reliquos ſubitam morbi vim abſumſiſſe. Inde oraculum acceptum eſſe, aram eã ſanguine humano aſpergi oportere. Quare quum antea ſorte duceretur immolãdus, ſacri ritum ad puberum plagas tranſtuliſſe Lycurgum. Quo factum vt hoc ritu nihilo fere minus ſanguine humano ara imbueretur. Hæc itaque ſacri huius origo.

Alia ex Plutarcho.

Plutarchus tamen vita Ariſtidæ, aliam etiam eius refert originem. Ait enim Pauſania extra aciem bello Medico ſacris operante, & pacem Deorum expoſcente, Lydos aliquos inferentes ſeſe repentè, eripuiſſe atque diſſipauiſſe ſacra. Eum itaque ac comites quibus arma ad manum non erant, virgis & flagellis eos cecidiſſe. Vnde cœperit celebrari illius incurſus ſimulacrum Spartæ, plagis circa aras adoleſcentium & Lydorum inde pompa. Sed vtra horum fuerit vera origo: id certè in eis mirandum, & tãtum non incredibile, quod circa Deæ ſignum fieri

ſolitum idem Pauſanias ſcribit. Ait enim fœminam quæ ſacris prçerat, dum cæduntur pueri, ſignum vel idolum Dianę Orthię ferre. *Quod quum alioqui propter paruitatem eſſet leuiſsimum, ſi tamen ij, quibus cædendi negotium datum, cum quopiam eorum qui cædebantur Epheborum, vel ob ſpeciem, vel ob natalium claritatem agerent parcius, tum eouſque aiebant ſignum graue fieri, vt ſacerdos illud ſuſtinere nequiret. Quod vbi animaduerteret, in cædentes ſcilicet cauſam conferebat, ſéque eorum culpa querebatur onere opprimi. Adeò id ſignum è Taurica Tranſlatitium, hominum ſanguine lætabatur.* Hæc ille. Fiebat autem hæc flagellatio ſemel in anno, ídque per totum diem, certantibus inter ſe pueris qui flagellabantur, verberum tolerantia. Ita enim Plutarchus inſtitutis Laconicis: οἱ παῖδες παρ' αὐτοῖς ξαινόμενοι μάστιξι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὀρθίας Ἀρτέμιδος, μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσι, ἱλαροὶ καὶ γαῦροι, ἁμιλλώμενοι περὶ νίκης πρὸς ἀλλήλους, ὅστις αὐτῶν ἐπὶ πλέον τε καὶ μᾶλλον καρτερήσειε τυπτόμενος. καὶ ὁ περιγινόμενος, ἐν τοῖς μάλιστα ἐπίδοξός ἐστι. καλεῖται δὲ ἡ ἅμιλλα διαμαστίγωσις. γίνεται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος, Id eſt, *Pueri apud ipſos per totum diem ad Orthiæ Dianæ aram flagellis cæſi, ſæpenumero ad mortem vſque hilares & geſtientes verbera tolerant, de victoria inter ſe certantes, quis ex ipſis longiore & maiore in verberibus tolerantia vtatur. Et qui cæteros ea ſuperauit, maximam inde gloriam conſequitur. Vocatur autem hoc certamen flagellatio, & quotannis celebratur.* Quod idem auctor etiam in Lycurgo ait ſe, ſuo tempore conſpexiſſe. Moſonius apud Stobæum ſermone XCII. vbi huius etiam meminit, dicit etiam pueros lætari hac flagellatione. Ita enim de verberibus eorum loquitur: ὡς δὲ οὔτε αἰσχρὸν, οὐδὲ ὑβριστικὸν οὐδὲν ἔχουσιν αἱ πληγαὶ, δηλοῦσι Λακεδαιμονίων παῖδας δημοσίᾳ μαστιγουμένους, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἀγαλλομένους, Id eſt, *Quod verbera nihil graue & iniurioſum habeant, oſtendunt Lacedæmoniorum pueri, qui publicitus flagellis ceduntur, & id ipſum gaudent.* Meminit & Lucianus Icaro Menippo, vbi Menippus aliorum ſtudia apud inferos enarrãs, Lacedæmonios ait ibi occupatos in flagellandis pueris. Scholiaſtes Thucydidæ ait, etiam fortiores haberi, qui optimè perdurarent in his verberibus. Sic enim de Lacedæmoniis ſcribit: ἀμέλει καὶ διαμαστιγώσεις ἐγίνοντο κατά τινα καιρὸν, ἐν αἷς οἱ πλείονας ἐνεγκόντες, ἀνδρειότεροι ἐνομίζοντο. Deſcribit hanc flagellationem, & puerorum tole-

Quãdo fieret hæc flagellatio.

rantiam etiam Cicero Tusculana II. *Spartæ* (inquit) *pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat: nonnunquam etiam, vt quum ibi essem audiebam, ad necem quorum non modò nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem.* Idem testatur & Tusculana V. *Pueri*, inquit, *Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati.* Respexit huc etiam Plautus Captiuis, vbi parasitos, Laconas plagipatidas vocat. Ita enim ibi Ergasilus de contemtu parasitorum apud iuuenes ait. *Nihil morantur iam Laconas imi subsellij viros Plagipatidas quibus sunt verba sine penu & pecunia.* Hanc puerorum patientiam intellexit etiam Horatius lib. I. carminum oda VIII. Quum ipsi Lacedæmon dicitur patiens. Sed nec præteriit huius mentionem ex veteribus Theologis eruditissimus Tertullianus. Ita enim libro ad Martyres scribit: *Nam quod hodie apud Lacedæmonios solemnitas maxima est* διαμαστίγωσις, Id est, *flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur astantibus parentibus & propinquis, & vti perseuerẽt adhortantibus.* Idem Apologetico aduersus gentes, ait propinquos adstare adhortantes, atque hæc flagella acerbata, tantum honorem tolerantiæ domui conferre, quantum sanguinis fuderint.

Ratio huius instituti. Porro rationẽ huius instituti reddit Xenophon paucis quidem verbis, sed longè elegantissimis, ita scribens: τοῦτο δὲ δηλῶσαι καὶ ἐν τούτῳ βουλόμενος, ὅτι ἔστι ὀλίγον χρόνον ἀλγήσαντα, πολὺν χρόνον εὐδοκιμοῦντα εὐφραίνεσθαι, Id est, *voluit legislator ostendere hoc instituto, quod qui breui tempore dolores patitur, longo deinde tempore laudatus lætatur.*

Alia ratio ex Seneca. Seneca tamen videtur hoc ad indolis experimentum referre. Ita enim scribit libello, quo disputat quare bonis viris mala accidant, quum sit prouidentia: *Nunquid*, inquit, *tu inuisos esse Lacedæmonios liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimos rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus.* Apud alios tamen hoc institutum calumniis obnoxium. Alcibiades dicebat nihil mirum si Lacedæmonij in bellis intrepidi. Defugere enim hoc modo cruciatus & legum seueritatem. Auctor Ælianus lib. XIII. Sicut & Sybarita quidam, vt ex Serino refert Stobæus, quum Lacedæmonem venisset, per-

spectis

ſpectis eorum moribus & patientia, qua ſtatim à pueris educabantur: *Nihil*, inquit, *mirum ij præſtant, quòd mortem obeant in bello, ne ita viuere cogantur.*

TABVLA DECIMA DE LEGIBVS NVMMARIIS ET CONTRACTVVM.

INSTITVTVM I.

Aurum & argentum nemo poßideat.

MVLTA ex hoc inſtituto ſequebantur in Repub. laudabilia. Quid enim ſublatis opibus & demto diuitiarum ſtudio, Lacedæmoniis ſupererat, quod magnoperè quærerent & affectarent, præter virtutem? Hanc igitur volens Legiſlator à ſuis ciuibus omnibus aliis rebus anteponi, aurum & argentum è Repub. exulare iuſſit. Quod adeò ſeuerè etiam interdictum à Legiſlatore ſcribunt, vt inquireretur de auri poſſeſſione, tanquam de graui admiſſo ſcelere, ac qui contra leges aliquid habere deprehendebatur, eo nomine pœnas dabat. Ita enim ſcribit Xenophon de Repub. Lacedæm. χρυσίον γε μὴν καὶ ἀργύρεον ἐρευνᾶται, καὶ ἄν τι ποῦ φανῇ ὁ ἔχων ζημιοῦται, Id eſt, *Aurum & argentum Spartæ indagari ſolet, & ſicubi aliquid compareat, poſſeſſor multatur.* Athenæus lib. VI. depnoſoph. πλάτων δὲ ὁ θεῖος, καὶ λυκοῦργος ὁ λάκων, οὐδ᾽ εἴων ἐνεπιδημεῖν ταῖς ἰδίαις πολιτείαις, οὔτε τῶν ἄλλων πολυτελῶν οὐδὲν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν ἄργυρον, οὐδὲ τὸν χρυσόν, τῶν μεταλλευομένων τὸν σίδηρον, καὶ τὸν χαλκὸν ἀρκεῖσθαι νομίζοντες, Id eſt, *Diuinus Plato, & Lycurgus Spartanus non permiſerũt in ſuis Rebuſpub. verſari & exiſtere pretioſum aliquid, neque aurum & argentum: ſed ex metallis ſolùm ferrum & æs ſufficere exiſtimabant.* Iuſtinus de Lycurgo loquens: *Auri*, inquit, *& argenti vſum velut omnium ſcelerum materiam ſuſtulit.* Atque hoc eo ſeuerius obſeruabatur, quod oraculo moniti fuerant, cupiditatem pecuniæ Spartam aliquando perdituram. Quod oraculum redditum olim fuerat Theopompo & Alcameni, hoc verſu:

I. De auro & argento è Repub. exulare iuſſo.

De Auri poſſeßione ſeuerè inquiſitum.

Oraculum, cupiditate pecuniæ Spartam periturum.

ἁ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ·

vt ſcribit Plutarchus inſtitutis Laconicis. Vel vt aliâs ſcribitur,

ἁ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

Athenæus quoque ex Poſidonio refert, à Diis prohibitos Lacedæmonios aurum & argẽtum poſſidere. Ita enim locum emendat doctiſſimus Victorius, pro ἐθῶν legens θεῶν. Et rectè quidem mea ſententia. Quę autem pœna fuerit in auri & argenti poſſeſſores, indicat Plutarchus inſtitutis Laconicis. Nam capitis ſupplicium propoſitum eis fuiſſe ibi ſcribit. Sicut & Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum teſtatur, qui ſic ſcribit: ἐὰν δὲ παρά τινι εὑρέθῃ χρυσὸς καὶ ἄργυρος, θανάτῳ ζημιοῦται, Id eſt, *Si deprehendatur aurum vel argentum apud aliquem, morte punitur.* Quò facit, quod idem auctor in vita Lyſandri narrat de quodam, qui Thorax dictus fuit. Is enim tametſi collega & amicus Lyſandri ab Ephoris nihilominus necatus eſt, quod compertum fuiſſet argentum eum domi habere. Ac nota hiſtoria ex Herodoti lib. III. & Plutarchi apophthegmatis Laconicis, de Męandrio Sami Tyranno, qui Sparta pulſus ab Ephoris, quod ciuibus vaſa aurea & argentea elargitus eſſet. Spartæ itaque reuera hæc lex vſitata, quam Plato lib. V. de legibus in ſua Repub. inſtituit, nec fortean in mũdo ad eum modum alibi vſpiam. Sed hoc tamen tam præclarũ inſtitutũ exoleuit, inuecta pecunia à Lyſandro poſt captas Athenas, vt teſtatur in vita Lyſandri, & pluribus aliis locis Plutarchus: atque auctor etiam Ælianus lib. XIV. cap. XXIX. variæ hiſtoriæ. De quo & nos plura libro ſequenti.

Pœna conſtituta in auri & argenti poſſeſſores.

Mæandrius Sami tyrannus Sparta pulſus.

Quando inoleuerit hoc inſtitutum.

INSTITVTVM II.

Niſi ferreum numiſma, nullum Spartæ cudatur vel vſurpetur.

2. De moneta ferrea cudenda ſublato auro & argento.

SVblato auro & argento iam vel cuicunque materiæ pretium ſtatuere facile erat. Ferrẹum itaque voluit legiſlator ſuis pro nũmis eſſe, antiquata omni moneta aurea & argẽtea. Plutarch. Lycurg. πρῶτον μὲν ἀκυρώσας πᾶν νόμισμα χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν μόνῳ χρῆσθαι τῷ σιδηρῷ προσέταξεν, Id eſt, *Primum abrogans omne muniſma aureum & argenteum, ſolo ferreo vti permiſit.* Erat autem ferreus hic nummus grauis pondere, & mole ſua non exiguus.

Nummus ferreus qualis fuerit.

Itaque

Itaque, vt ait Xenophon, si tantum in ædes reciperetur quantum minas decem æquaret, fieri non poterat, vt id vel Dominis vel seruis clá esset. Etenim & amplo id collocari spacio, & plaustro necesse erat vehi. Idem testatur etiam Plutarchus Lycurgo, qui ait ad vehendum tantum nummorum ferreorum, quantum valet decem minas, requiri plaustrũ duorum boum. Qualis *Moneta* autem fuerit moneta, & quomodo cudi solita, docet idẽ in Ly- *ferrea quomodo cudi* curgo, & dilucidius in vita Lysandri. Ibi enim scribit patrium *solita.* Lacedæmoniorum numisma fuisse σιδηροῦν, πρῶτον μὲν ὄξει μεταβαπτόμενον ἐκ πυρὸς, ὅπως μὴ καταχαλκεύοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν βαφὴν ἄστομον καὶ ἀδρανὲς γένοιτο, Id est, *Ferreum numisma solitum aceto tingi simul ac igne exemtum, ne posset procudi, sed vt ob tincturam minus duceretur vel malleo esset tractabile.* Sicut & Polybius lib. VI. docet, etiam fuisse olim ferreum nummum apud Lacedęmonios, postea verò scribit eos vsos communi numismate. Forma quæ fue- *Forma* rit ostendit Plutarchus eodem loci, vbi dicit veterum numisma *quæ fuerit.* omne fuisse obeliscos, atque inde obolos dictos pecuniolæ ali- *Oboli vnde dicti.* quam copiam. Quod quidem si de ferreis Lacedæmoniorum nummis ita habet, erant obelisci illi non multo dissimiles aureis & argenteis obeliscis, qui vulgò fiunt, nobis dicti *Guld oc Sylff Tiene.* Sed an obelisci illi signati publica nota haud dixerim, quum etiam æs rude olim apud Romanos in vsu fuerit, vt testatur Plinius lib. XXXIII. cap. III. Ac cõiicio quod apud Platonem est lib. V. de legibus, ciues ab exteris domũ reuersos, commutare debere peregrinam monetam apud magistratus, id ex Lace- *Moneta* dæmoniorum consuetudine illum traxisse. Nam ita haud dubiè *peregrina apud Magistratus* apud eos antiquitus fiebat, vt exportari posset peregrina pecu- *mutari solita.* nia extra Laconicæ fines, aliâs periculo mortis possessuri auream vel argenteam monetam, si deprehensi essent.

INSTITVTVM III.

Ex corio numisma valeat.

CORium vsum nummorum habuisse apud Lacedæmonios 3. *De numismate ex corio.* testis Seneca lib. V. de beneficiis cap. XIV. vbi ita scribit: Æs *alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium publica forma percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ*

præstat. Idem refert Stobæus sermone CXLV. ex Nicolao de moribus gētium, vbi ait inter alia instituta Lacedæmoniorum, hoc etiam vnum fuisse. Ita enim scribit νομίσματι δὲ χρῶνται σκυτίνῳ, Id est, *Numismate autem vtuntur Scorteo.* Sed hoc videtur aut vetustissimæ consuetudinis, aut extremæ necessitatis fuisse.

INSTITVTVM IV.

Permutatione rerum contractus fiant.

4. De contractibus per rerum commutationem faciendis. Institutum de permutatione rerum fuisse antiquum.

NAturalis illa, & prisco seculo vsitata ratio transferendi & comparandi res per commutationem, longo tempore Lacedæmoniis recepta fuit. Quod Iustinus quidem Lycurgo tribuit. Ita enim de eo scribit. *Emi, inquit, singula non pecunia, sed compensatione mercium iussit.* Sed videtur tamē eo esse longè antiquius institutum hoc, quippe omnibus gentibus initio vsitatum, sicut docent I c ti. Hinc est quod Spartæ Regia Polydori, dicta fuerit βοώνητα quia bobus emta: Pausanias Laconicis: λακεδαιμονίοις δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην, ἔστιν τὰ ὀνομαζόμενα βοώνητα, πολυδώρου ποτὲ οἰκία τοῦ βασιλέως· ἀποθανόντος δὲ παρὰ τοῦ πολυδώρου τῆς γυναικὸς ἐπρίαντο ἀντιδιδόντες βοῦς. ἀργύρου γὰρ οὐκ ἦν τότε οὐδὲ χρυσοῦ νόμισμα. κατὰ τρόπον δὲ ἔτι τὸν ἀρχαῖον, ἀντεδίδοσαν βοῦς, καὶ ἀνδράποδα, καὶ ἀργὸν τὸν ἄργυρον καὶ χρυσόν, Id est, *Lacedæmoniis iuxta hanc viam sunt, quæ Booneta dicuntur, vbi olim Regia Polydori. Quo mortuo ab eius vxore domum compararunt dato boum pretio. Nondum enim erat nummus auro argentóque signatus: sed ad huc secundum veterem consuetudinem vltro citróque res permutabant, bobus, mancipiis, rudíque auro & argento.* Hæc itaque ipsis contrahendi ratio, quæ eò melius seruari poterat, quod quam paucissimis egerent, & nummus ibi non esset, qui apud exteros pretium haberet.

INSTITVTVM V.

Lucrum ex re facere, nemini liceat.

5. De non habendis quæstui facultatibus.

QVæstui habere facultates Lacedæmoniis non permissum fuit, quòd nec ipsis magnopere necesse, qui diuitias nullo in honore habebant. Lucrum enim & augmentum rei familiaris putabant cum multis iniuriis coniunctum. Itaque Timandridas, quum peregrè abiens filio procurationem familiæ delegasset, ac reuersus

reuerſus rem multis partibus auctiorem, quàm antea, reperiſſet, dixit à filio multos Deos, familiares, & hoſpites iniuriis affectos, vt ſcribit Ælianus. Neque enim circumſcriptio in emendo & vendendo Lacedæmone impunita, quum alibi nulla fraudibus huiuſmodi pœna ſit conſtituta. Hoc enim Xenophon vetuiſſe legiſlatorem ait: τό γε μὴν ἐξ ἀδίκων χρηματίζεσθαι καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις διεκώλυσε, Id eſt, *Lycurgus ex iniuſtis opes parare prorſus prohibuit.* Idem ſcribit apud Stobæum Nicolaus de moribus gentium, vbi ita ait: χρηματίζεσθαι δ' αἰσχρὸν Σπαρτιάτῃ. Itémque Plutarchus ait, in Leſchis Lacedæmonios verſari ſolitos, ſine mentione compendij faciendi, & forenſium negotiorum tractãdorum: εἰς ταύτας (inquit) συνιόντες ἐπιεικῶς μετ' ἀλλήλων, οὐδενὸς μεμνημένοι τῶν πρὸς χρηματισμὸν ἢ χρείαν ἀγοραῖον συντελούντων. Cuius etiam rationem addit hanc: χρηματισμοῦ δὲ συναγωγὴν ἔχοντος ἐργώδη καὶ πραγματείαν, οὐδ' ὁτιοῦν ἔδει, διὰ τὸ κομιδῇ τὸν πλοῦτον ἄζηλον γεγονέναι καὶ ἄτιμον, Id eſt, *Pecuniam cum lucro quærere, quæ habet multum laboris & moleſtiæ, operæ non erat, quod iacerent prorſus ſordeſceréntq; diuitiæ.* Et Ælianus lib. XIV. var. hiſt. ait quendam multatum ab Ephoris, qui fundum exiguo nimis pretio comparaſſet. Vbi poſtea addit morem fuiſſe, vt aduerſus pecuniȩ ſtudium pugnarent tanquam contra hoſtem. Sic enim inquit: ἦν δὲ Λακεδαιμονίων ἐν τοῖς μάλιστα ἀνδρικὸν καὶ τοῦτο, μὴ πρὸς μόνους πολεμίους παρατετάχθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀργύριον. Præclarè itaque Alcamenes. Nam interrogatus quo pacto quis optimè regnum conſeruaret, Reſpondit: *ſi lucrum poſthaberet.* Ex quo conſequitur, ſi lucrum omne poſthabitum, nec fœnus fuiſſe Spartæ conceſſum. Sicut & Plato in ſuis legibus fœnus exerceri vetat, haud dubiè hinc ſumto exemplo.

INSTITVTVM VI.

Donare aliquid de ſuo nemini permittatur.

DE ſortibus & poſſeſſionibus ſupra diximus, quod videlicet eas dono in alios transferre non licebat. Hoc & de aliis rebus intelligẽdum, quarũ in vniuerſum non erat donatio. Quorſum enim donare attinebat in beneuola iſta rerum omnium communicatione? Etenim dona dare corruptelæ & iniuſticiæ

6. De donis non dandis nec accipiẽdis quorum illud iniuſtitiam, hoc ſordes arguebat.

imputatur, accipere sordes & habendi cupiditatem arguit. Neutrum Lacedæmoniis probatũ. Rectè itaque dona dari non permiserũt, vt ex multis patet. De Mæandrio iam dictum est, quod vasa aurea ciuibus elargiri ipsi non licuit. Alcamenes dona à Messeniis oblata recusauit, quòd diceret, se iis acceptis pacem cum legibus seruare non posse. Archidamus pretiosas vestes à Dionysio Siculo filiabus missas repudiauit, quòd vereri se diceret, ne iis indutæ deformes viderentur. Sicut & Lysander, & alij multi alia dona recusarunt. Atque adeò hoc obtinuit, vt nec legati exterorum munera à Lacedæmoniis acciperent, sicut neq; suos legatos ab aliis dona sumere voluerunt.

Mæandrius Sparta pulsus. Alcamenes dona recusauit à Messeniis. Archidamus à Dionysio. Legatis exterorũ dare vel ab iis accipere nõ licuit.

TABVLA VNDECIMA DE LEGIBVS FORENSIBVS.

INSTITVTVM I.

Ante trigesimum annum ætatis nemo ad forum accedat.

I De forensibus negotiis non tractãdis ante legitimam ætatem. fuit autem illa annorum triginta.

VIros factos virilia tractare Lacedæmonij voluerunt, iunioribus ea attingere prohibentes. Itaque in forum venire, & forensia negotia tractare, quod virorũ erat, ante legitimam ætatem non permiserunt. Plutarchus Lycurgo: οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐ κατέβαινον εἰς ἀγορὰν, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἐραστῶν ἐποιοῦντο τὰς ἀναγκαίας οἰκονομίας, Id est, *Inferiores quidem triginta annis haudquaquam procedebant in forum, verùm explicabant ea, quæ pertinebant ad negotia necessaria, per propinquos & amatores.* Quem annum virilis ætatis initium fuisse vel hinc colligere licet. Quò pertinet etiam, quod Iustinus de Lycurgi constitutionibus ait: *pueros puberes,* inquit, *non in forum, sed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, sed in opere & laboribus agerent.* Quod quidem ipsorum puerorum institutioni ita conueniebat, vt ex iis quæ à nobis dicta sunt intelligi potest.

Iustini locus explicatur.

Verumtamen quod Iustinus ait, labore rustico in agris adolescentes exerceri solitos, id non vsquequaq; cõuenit cum iis quæ superius dicta sunt, nisi iuuetur interpretatione, atque in sensum

accipiatur, vt ligna ex agris adferrent, & olera ad cœnas, exercitio ferè militari parandi commeatus. Qua de re etiam supra egimus.

INSTITVTVM II.

Maioribus natu probro sit aßiduè in foro versari.

2. De non versando in foro nisi quum necessitas postularet. Ratio huius instituti.

IN grauibus & seriis studiis non duxit legislator habenda negotia forensia. Eis itaque suos ciues deditos esse vetuit. Quapropter non licuit in foro versari, nisi quum necessitas postularet. Nam assiduum ibi spectatorem esse, & aliorum lites & controuersias auscultare, id verò vel curiosi vel otiosi. Ab quibus vitiis, consuetudine forum frequentandi interdicta, suos reuocauit, sanciens id minus ciuibus Spartanis honestum fore. Plutarchus Lycurgo: τοῖς πρεσβυτέροις αἰσχρὸν ἦν συνεχῶς ὁρᾶσθαι περὶ ταῦτα διατρίβουσιν, ἀλλὰ τὸ μὴ πλεῖστον τῆς ἡμέρας περὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰς καλουμένας λέσχας ἀναστρέφεσθαι, Id est, *Maioribus natu probrosum erat aßiduè in foro conspici, ac non partem diei maximam in Gymnasiis & leschis, quas vocant, versari.* Itaque in foro versari, nulla postulante necessitate, cum dedecore coniunctum: in gymnasiis & leschis honestum. Et meritò. Nam in foro quid agitur, auditur & tractatur præter fraudes, periuria, iniurias, maleficia? In leschis autem & gymnasiis corpus exercebatur ad labores, animus recreabatur colloquiis & disputationibus, de virtute & de præclarè factis.

INSTITVTVM III.

De corporis habitu Ephori decimo quoque die iudicent, Ephebis se nudos ostendentibus.

3. De Ephebis quos decimo quoque die nudos se Ephoris in unum coactos oportuit ostendere.

HAc lege instituta videtur quodammodo executio aliquot præcedentium. Nam Ephoros vult corpora adolescentum inspicere, vt consideretur in iis, an aliquid arte comparatum, fucatum, siue otio luxuriáue corruptum. In quibus omnibus & aliis, si quid contra leges peccatum, arguebantur rei. Ælianus lib. XIV. variar. hist. cap. VII. dicit hoc legi, de corporis nimia mole prohibita, adscriptum. Ita enim inquit; προσγέγραπτο δὲ καὶ τῷ νόμῳ, καὶ διὰ δέκα ἡμερῶν πάντως τοῖς ἐφόροις τοὺς ἐφήβους παρίστασθαι γυμνοὺς δημοσίᾳ· καὶ εἰ μὲν ἦσαν εὐπαγεῖς καὶ ἐῤῥωμένοι, καὶ ἐκ τῶν γυ-

μνασίων οἱονεὶ διαγλυφθέντες, καὶ διατορνευθέντες, ἐπῃνοῦντο· εἰ δέ τι χαῦνον ἦν αὐτοῖς τῶν μελῶν, ἢ ὑγρότερον, ὑποιδούσης καὶ ὑπαναφυομένης διὰ τὴν ῥαθυμίαν πιμελῆς, ἀλλ᾽ ἐνταῦθα μὲν ἐπαίοντο καὶ ἐδικαιοῦντο, Id est, *Adscriptum etiam hoc erat in lege, vt decimo quoque die Ephebi ad vnum omnes se coram Ephoris nudos publicè sisterent: Ac si essent solida corporis habitudine, validique & quasi sculpti ex certaminibus & tornati, commendabantur: sin aliquod membrum illis esset turgidum vel molle, ob suppositam & subcrescentem ex ocio pinguedinem, verberabantur & multabantur.* Meminit & Athenæus lib. XII. Dipnosoph. ex Agatharchide. Ac pertinet huc factum Agesilai. Nam quum circa Hellespontum bellum gereret, corpora mancipiorum captorum nuda suis Lacedæmoniis videnda exhibuit, quæ quum essent tenera, flaccida & eneruata, iussit suos inde animos sumere, quod aduersus talia corpora esset pugnandum, vt refert idem Athenæus, & Plutarchus apophtheg. paulo aliter.

INSTITVTVM IV.

Amator pro amasio puniatur.

4. De puniendis amatoribus peccãtibus amasiis.

QVi pueros ingenuos amabant, necesse habebant, ita exemplo ad virtutem eis præire, vt nulla in re delinquerẽt. Nam aliâs non videbatur satis sincerus amor, nisi ad virtutis studium amasius duceretur. Peccante itaq; amasio, luebat pœnam amator. Ælianus lib. III. cap. X. λακωνικὸς καὶ οὗτος νόμος· ὅταν ἁμάρτῃ μειράκιον, τῇ μὲν ἀφελείᾳ τοῦ τρόπου, καὶ τῇ νεαρᾷ τῆς ἡλικίας συγγινώσκουσι τὸν δὲ ἐραστὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κολάζουσιν, ἐπιγνώμονας αὐτοὺς καὶ ἐξεταστὰς ὧν ἐκεῖνοι πράττουσι κελεύοντες εἶναι, Id est, *Lex est hæc Spartana: si puer delinquat, veniam dant imprudentiæ & ætati iuuenili. At amatorem eius loco puniunt, volentes amatores arbitros & indagatores esse eorum quæ faciunt.* Plutarchus ait, vtrinque mutuam esse existimationem, amatoris ab amasio, & vicissim amasij ab amatore. Nam prout hic vel ille benè ob virtutem audiebat, ita de altero opinio. Ita enim ait: ἐκοινώνουν δὲ οἱ ἐρασταὶ τοῖς παισὶ τῆς δόξης ἐπ᾽ ἀμφότερα. Vbi addit de punito amatore pro amasio exemplum. Nam quidam puer (inquit) quum aliquando vocem in certando emisisset parum generosam, indicta à magistratibus eius amatori mulcta fuit.

INSTITVTVM V.

De legibus Iuniores non inquirant.

DIximus ſupra ex Demoſthene non licuiſſe Lacedæmoniis leges aliarum Rerumpub. diſcere: ſed nec de propriis inquirere licebat, rectè ne an ſecus poſitę eſſent. Nam hac ratione legum auctoritatem in dubium vocari neceſſe erat, ex quo ſequutura obedientiæ detrectatio. Auctor nobis locupletiſſimus Plato lib. 1. de legibus. Ita enim ibi hoſpes Athenienſis Cretenſem & Spartanum collocutores affatur: ὑμῖν μὲν γάρ, εἴπερ καὶ μετρίως κατεσκευάσθαι τὰ τῶν νόμων, εἷς τῶν καλλίστων ἂν εἴη νόμων, μὴ ζητεῖν τῶν νέων μηδένα ἐᾶν, ποῖα καλῶς αὐτῶν, εἰ μὴ καλῶς ἔχει, Id eſt, *veſtræ leges vtvt commodè alioquin ſunt conſtitutæ, hæc vna tamen inter cæteras præſtantiſſima: Ne iuuenum cuiquam fas ſit in leges inquirere, quæ ſcilicet benè conſtitutæ ſint, quæ minus bene.* Cuius grauem & memorabilem addit poſtea Philoſophus rationem. Nam omnes, inquit, vna voce vnóque ore conſentiunt, quod quæcunque à Diis leges latæ ſunt, rectè ſunt poſitæ. Ac ſi quis aliter dixerit, minimè ab audientibus feratur.

5. De propriis legibus non licuiſſe pueris inquirere.

Ratio huius inſtituti.

INSTITVTVM VI.

Quam dicit ſententiam homo vitæ improbæ, ea vt obtineat, à viro ſpectato referatur.

QVi vita & moribus minus erat commendatus, is in conſiliis & iudiciis ſententiæ dictionem non habebat. Nam tametſi rectè conſuleret, tamen locum non habuit prolata ab eo ſententia: ſed eam iuſſerunt eſſe viri grauitate morum & virtute conſpicui. Plutarchus de auditione: οἱ μὲν οὖν Λακεδαιμόνιοι ἄρχοντες, ἀνδρὸς οὐκ εὖ βεβιωκότος γνώμην δοκιμάζαντες, ἑτέρῳ προσέταξαν εἰπεῖν εὐδοκιμοῦντι περὶ τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος, Id eſt, *Spartanorum magiſtratus, quum ſententiam hominis parum laudatæ vitæ approbarent, alteri ſpectatæ vitæ & morum, eam pronũciandam mandauerunt.* Cuius idem ſtatim rationem reddit hãc, quod ita rectè & ciuiliter populum aſſuefacerent, moribus potius quam verbis conſulentium duci. Exemplum refertur oratione Æſchinæ in Timarchum, vbi ait ſententiam improbi viri à quodam Senatorum traditam alteri honorato viro pronunciandam. *Quum quidam,* inquit, *apud Lace-*

6. De non recipienda in conſilio ſententia à minus probatis moribus viro prolata, niſi eam vir bonus & grauis protulerit.

Ratio huius inſtituti.

Exemplũ huius rei.

dæmonios concionem habuisset, vir & vitæ flagitiosæ, ita summæ eloquentiæ, atque illi in eius sententiam ituri essent, senum quidam prodiit, quos illi & verentur & metuunt, qui acriter obiurgauit Lacedæmonios, ac tale quoddam maledictum in eos fecit: non diu Spartam fore ab hostili violentia incolumem si talibus in concione suasoribus vterentur. Eadémque opera accersiuisse alium quendam Lacedæmonium, virum haud sanè disertum, sed rebus bello gestis illustrem, iusticiáque & continentia præstantem: Ac iussisse vt easdem sententias, quas prior ille orator dixisset, pro sua virili vtcunque repeteret. Sic, inquit, Lacedæmonij de viri boni sententia decernant: Ignauorum autem atque improborum hominum, ne vocem quidem auribus admittant. Hæc ille. Cuius verba latinè reddita, referuntur etiam à Gellio noctium Atticarum lib. XVIII. cap. III. Plutarchus in pręceptis politicis nominat quendam Demosthenem, cui Spartæ hoc contigerit, sed sententiam eius ait ab Ephoro quodam alteri commissam. *Lacedæmone,* inquit, *quidam Demosthenes homo impurus auctor fuit sententiæ & rei de qua agebatur idoneæ. Ad quam repudiandam pro indignitate auctoris populus visus est propensior. Proinde Ephori alium ex Senioribus sorte legere, cui negotium eiusdem sententiæ dicendæ demandauerunt: tanquam ex vase obsoleto & sordido in purum transfundentes, vt multitudini acceptior fieret.* οὕτω μεγάλην ἔχει ῥοπὴν ἐν πολιτείᾳ πίστις ἤθους καὶ τοὐναντίον: Id est, *Tantum momenti in Repub. probitatis opinio habet, & ècontra, vt idem ait.*

TABVLA DVODECIMA DE LEGIBVS MILITARIBVS.

INSTITVTVM I.

Qui legitimæ ætatis non est, in bellum ne eat, sed domi patriæ custodiæ sit.

1. De militari ætate.

VOD fuerit certa quędã & definita ætas militaris legib. Lacedæmoniorũ, mihi quidem haud dubium est. Nam bellicosis gentibus omnibus ea lex obseruata. Videtur autẽ apud Lacedæmonios is fuisse ætatis militaris annus, qui & virilis ætatis, quo ex Ephebis egrediebãtur, videlicet annus XXX.

Militaris ætas, annus trigesimus.

Ante hunc qui in prælium descendere ausus, multabatur. Apud Ælianum lib. VI. cap. III. var. Hist. narratio est de Isada quodam, quem quum lex adhuc ad pugnam non vocaret, quod exiliens gymnasio se strenuum præstitisset, corona donatus est: sed quia tamen ætate non postulãte, nec armis in patria vsitatis rem gessisset, pœna affectus. Id quod vsque adeò seruabatur, vt in extrema necessitate, quum omnes armis per ætatem ferendis idonei educerentur, iuuenes tamen cum senibus domi relinquerentur, vt patriæ custodiam agerent, ex reliquis vix aliis, quàm qui ad capiendos magistratus necessarij essent remanentibus. Ita Thucydides ait lib. V. Spartani exercitus, qui ad Tegeam ducebatur, partem domum remissam, ἐν ᾧ, inquit, τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ τὸ νεώτερον ἦν, ὥστε τὰ οἴκοι φρουρεῖν, Id est, *vbi erant senes & iuuenes, vt domi patriæ præsidio forent.* Et Xenophon quodam in loco ait, præter iuuenes & senes, paucos tantũ relictos, vt obirẽt publica munia.

Isadas quidam multatus ante ætatem in prælium egressus.

Iuuenes domi relicti cum senibus ad patriæ custodiam.

INSTITVTVM II.

Ante plenilunium cum exercitu non exeundum.

LVnam Græci omnes obseruabant, tempora ei accommodantes, & in his præcipuè Lacedæmonij. Nam illi vsque adeò eam respexerunt, vt superstitione quadã, nec publicè aliquid agerẽt, tum quoque exercitum antequam pleno esset orbe nequaquam educerẽt. Qua de re legem eos habuisse testatur Herodotus lib. VI. Nam quũ Athenienses bello Persico Darij, post direptam Eretriam, misissent ad Lacedæmonios petitum auxilia, decreuerunt quidem illis subuenire Lacedæmonij: ἀδύνατα δέ σφι (inquit) ἦν τὸ παραυτίκα ποιέειν ταῦτα, οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον, Id est, *Impoßibile illis erat statim hoc facere nolentibus rumpere legem.* Nam nonus erat dies mensis instantis, quo negabãt se progressuros, nec nisi orbe lunari impleto. Idem quoque tradit Lucianus lib. de Astrologia ita scribens: Λακεδαιμονίοις Λυκοῦργος τὴν πολιτείαν πᾶσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διετάξατο, καὶ νόμον σφίσιν ἐποιήσατο, μηδαμοῦ μηδὲ ἐς πόλεμον προχωρέειν πρὶν τὴν σεληναίην πλήρεα γενέσθαι, Id est, *Lycurgus tum Lacedæmoniis omnem Reipub. constitutionem ex cœlo ordinauit: Tum legem eis dedit, ne quando in bellum prodirent ante plenilunium.* Non enim existimabat, inquit, eandem esse ci-

2. De non educendo exercitu ante plenilunium.

Lex de Plenilunio obseruando.

uitatis administrationem crescente Luna & euanescente, propterea quod omnia ab illa regerentur.

INSTITVTVM III.

Aduersus eosdem hostes identidem bellum non gerendum.

3. De non gerendo bello sæpius aduersus eosdem hostes.

HAnc tertiam Rhetram fuisse Lycurgi testatur aliquoties Plutarchus. In Lycurgo ita scribit: τρίτην δὲ ῥήτραν διαμνημονεύουσι τοῦ Λυκούργου, τὴν κωλύουσαν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους στρατεύειν, ἵνα μὴ πολλάκις ἀμύνεσθαι συνεθιζόμενοι, πολεμικοὶ γίνονται, Id est, *Tertiam hanc Rhetram commemorant Lycurgi, quæ prohibet aduersus eosdem hostes bellũ repetere: vt ne sæpius exercitati armis, bellicosi reddantur.* Eandem legem alia forma conceptam tribuit etiam Polyænus Lycurgo lib. 1. stratagematum. Itaque vitio datum Agesilao, quod contra hanc legem aduersus Thebanos crebras susciperet expeditiones, qui nunquam bellicosiores extiterũt, quàm quum sæpius à Lacedæmoniis bello affligerentur. Quod & Antalcidas Agesilao exprobrauit. Nam quum quadam in pugna contra Thebanos vulnus accepisset, fertur Antalcidas ad eum dixisse: *Pulcram à Thebanis mercedem reportas, quos inuitos & nescientes pugnare docuisti.* Plutarchus Lycurgo, Agesilao, & apophtheg.

Ratio huius instituti

Agesilaus crebrò aduersus Thebanos pugnans reprehensus.

INSTITVTVM IV.

Nautæ nulli sint, nec prælio nauali pugnandum.

4. De nautis & nauali prælio, quibus interdictum.

LEx fuit hæc Lacedæmoniis antiqua, ne nautæ aliqui essent, neue ad bella maritima assuefierent. Ita enim Plutarchus institutis Laconicis: Ἀπείρητο δὲ αὐτοῖς ναύταις εἶναι καὶ ναυμαχεῖν, Id est, *Interdictum ipsis nautis esse, & prælio nauali pugnare.* Quare Isocrates ait initio ipsos parum valuisse bellis maritimis, sed tãtum opinione quadam traxisse ad se alios. Ita enim in Plataico scribit; τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ Λακεδαιμόνιοι τὴν δύναμιν τὴν ὑμετέραν ἀνυπόστατον δοκοῦσαν εἶναι κατέλυσαν, μικρὰς μὲν ἀφορμὰς εἰς τὸν πόλεμον τὸν κατὰ θάλατταν τὸ πρῶτον ἔχοντες· διὰ δὲ τὴν δόξαν ταύτην προσαγαγόμενοι τοὺς Ἕλληνας; Id est, *Quis ignorat, quòd Lacedæmonij vestram potentiam, cui nemo resistere posse videbatur, euerterunt, quum initio exigua adiumenta haberent ad bellum nauale. Sed tamen opinione hac Græcos ad se pellicientes?* Sed de his tamen secus postea factum, quum incursaretur Regio ipsorũ ab Atheniensibus & aliis. Tum enim

Institutum hoc immutatum.

coacti classem pararunt, qua insignem illam victoriam de Atheniensibus obtinuit Lysander, ac maris principatū ab Atheniensibus ad Lacedęmonios traduxit. Quem quum amissum non recuperare facile erat, ac videntes corruptelam morum à nautis induci, studium rerum maritimarum intermiserūt. Quod tamen denuò repetere coacti sunt, vt ait Plutarchus. Qua de re infrà plura.

INSTITVTVM V.

Turrium & murorum oppugnatio non fiat.

QVod τειχομαχία, seu murorum & turrium oppugnatio Lacedæmoniis non fuerit vsitata, nihil mirum, quippe quod ipsi muros & turres non habebant. Nec putabant magnopere de munitionibus & propugnaculis laborandum, modò acie hostes vincere possent. Itaque huius rei erāt reliquis Gręcis imperitiores, aliâs fortissimi omnium bellatores. Ita Herodotus scribit lib. IX. Persas fugientes in ligneos muros euasisse, & turres muniisse, quos expugnare Lacedæmonij non poterant: προσελθόντων inquit, λακεδαιμονίων, κατεστήκεέ σφι τειχομαχίη ἐρρωμενεστέρη. ἕως μὲν γὰρ ἀπῆσαν Ἀθηναῖοι, οἱ δ' ἠμύνοντο, καὶ πολλῷ πλέον ἔχον τῶν λακεδαιμονίων, ὥστε οὐκ ἐπισταμένων τειχομαχέειν, Id est, *Subeuntibus Lacedæmoniis acrior extitit muri oppugnatio. Nam quod Athenienses abfuere, non modo barbari se defensabant, sed etiam Lacedæmoniis antecellebāt, vtpote ignaris murorum oppugnandorum.* Hoc autem institutum fuisse Lycurgi testatur Plutarchus, referens ipsius quoddam apophthegma, quo legis huius rationem reddit. Nam quærente quodam cur turrium ac murorum oppugnatione suis interdixisset, Respondit: *ne à muliere, aut puero, aut eorum simili, præstantiores interficiantur.* Quod sæpe quidem accidisse haud dubium.

5. De non oppugnandis turribus aut muris.

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VI.

In bello liberior sit viuendi ratio.

DOmi seueriorem disciplinam seruarunt circa victum, amictum, exercitia & alia: in bello autem laxiùs, & hoc quasi vinculo soluti, degebant. Plutarchus Lycurgo: ἐχρῶντο δὲ γυμνασίοις μαλακωτέροις παρὰ τὰς στρατείας, καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν οὐχ οὕτω κεκολασμένην, οὐδ' ὑπεύθυνον τοῖς νέοις παρεῖχον, ὥστε μόνοις αὐτοῖς-

6. De victu liberiore in bello quàm domi.

πων ἐκείνοις τῆς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήσεως, ἀνάπαυσιν εἶναι τὸν πόλεμον, Id est, *Exercitationibus vtebantur per bella mollioribus, & reliquam quoque vitam minus adstrictam & obnoxiam dabant iuuentuti. Ita solis inter mortales respiratio exercitationis bellicæ, erat ipsum bellum.* Quod tamen ita intelligendum, non quod laxata fuerit prorsus militaris disciplina: sed quod in victu, & amictu, & exercitiis, multum eis indultum fuerit, quod domi non licuerit. Quod ita fieri consentaneum, vt alacrius bellum capesserent, & plus damni etiam hostibus inferrēt. Quò pertinere videtur, quod apud Herodotum est, lib. IX. de Lacedæmoniis. Nā quum essent eorum vices manendi extra castra in statione, eques Xerxis speculatum missus inuenit eos ludis gymnasticis, & comæ ornandæ tantum operam dare. Quod Xerxes in primis admiratus.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM VII.

Castra sæpe moueantur.

7. De castris crebiò mutandis.

NOn patiebantur Lacedæmonij moram nectere exercitum vno in loco diuturniorem, nec hostem ad se attrahere; sed potius duxerunt castra sæpe mouere, & in hostico omnia experiri, atque vndique populari. Castra itaque sæpe iubebantur lege Lycurgi in diuersa loca transferre Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: μεταστρατοπεδεύονταί γε μὴν πυκνὰ, καὶ τοῦ σίνεσθαι τοὺς πολεμίους ἕνεκα, καὶ τοῦ ὠφελεῖν τοὺς φίλους, Id est, *Castra sæpius mutant, partim vt hostibus detrimentum afferant, partim vt amicis prosint.* Ex quibus Xenophontis verbis etiam quæ ratio huius instituti indicatur. De damnis hostium idem traditur Lycurgi apophtheg. Nam sciscitanti cur crebro iussisset castra mouere, Respondit: *vt pluribus hostes damnis afficiamus.*

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VIII.

Milites quidem in armis quietem capiant: sed sine scutis custodiam agant.

8. De custodia agenda in armis, sed sine scuto. Hymnos canere in diuos Lacedæm. soliti.

QVamuis liberius aliquantum in quibusdam rebus militiæ degebant Lacedæmonij: tamen noctu in armis somnum capere iubebātur, vt expediti essent, & vigilantes, ingruentibus nocturnis periculis. Itaque cœna peracta, postquam hymnos cecinissent, tum verò ad somnū se componentes, arma non exuerunt.

runt. Nam id de hymnis etiam ante ſomnum fieri ſolitum, teſtatur Xenophon: μετά γε μὴν ταῦτα δειπνοποιεῖσθαι κηρύττεται, καὶ ἐπειδὰν ᾄσωσι εἰς τοὺς θεοὺς οἷς ἂν κεκαλλιερηκότες ὦσιν, ἐπὶ τῶν ὅπλων ἀναπαύεσθαι, Id eſt, *Poſt veſpertina exercitia denunciatur ſumendam eſſe cœnam: & poſtquam hymnos in Diuos cecinerunt, quibus eſt facta res ſacra, in armis quietem capiunt.* Quod autem ſine ſcutis cuſtodiam agerent, teſtatur Tzetzes Chil. IX. Hiſt. CCLXXVI. de Duce quodam Lacedæmonio ita ſcribens:

Ποτὲ καί τις τῶν στρατηγῶν μᾶλλον φρενούντων πάντας
Γυμνοὺς ἀσπίδων εἴασε τοὺς φύλακας, ἐῶσιν
Ὅπως ἐπαγρυπνότερα τὴν φυλακὴν ποιῶνται,
Καὶ μὴ θαῤῥήσαντες αὐταῖς, εἰς ὕπνον ἐκτραπῶσιν.

Id eſt,

Olim aliquis Ducum magis prudentiorum, omnes
Nudos ſine ſcutis cuſtodes ſinebant,
Vt vigilantiorem cuſtodiam agerent
Et ne fidentes ipſis, ad ſomnum ſe verterent.

INSTITVTVM IX.

Ante prælium rex Muſis ſacrificet.

LAcedæmonij ἄμουσοι, & à Muſis alieni, iis tamen rem diuinam facere voluerunt. Quod in primis mirum, quandoquidem non conſentaneum iis cultum impendere, quarum numen & dona contemnuntur. At nihilominus ſuum eis ſacrificium apud Lacedæmonios, quod Rex quidem ipſe peragebat inſtante iam prælio. Ita enim Plutarchus Lycurgo: ἐν ταῖς μάχαις προεθύετο ταῖς μούσαις ὁ βασιλεὺς ἀναμιμνήσκων (ὡς ἔοικε) τῆς παιδείας καὶ τῶν κρίσεων, ἵνα ὡς πρόχειροι παρὰ τὰ δεινά, καὶ λόγου τινὸς ἀξίας παρέχωσι τὰς πράξεις τῶν μαχομένων, Id eſt, *Ante pugnam Rex Muſis ſacrificabat, admonens, (vt videtur) diſciplinæ & iudiciorum: vt in periculis offerrent ſe, & ſucceſſum ad res memoria & oratione dignas præſtarent.* Cuius meminit inſtituti etiam libro περὶ ἀοργησίας; vbi tamen refert eius cauſam, ad ſiſtendam iracundiam, & animi impetum in præliis, Muſis rationem in ſuo ſtatu commoderantibus. Eudamidas autem apophthegmate ſuo ad priorem cauſam reſpexit. Nam interrogatus cur ante pugnam muſis litaretur, Re-

9. De ſacrificio Muſis ante prælium à Rege ſaciendo.

Ratio huius inſtituti.

ſpondit: *vt actionibus bona obuenirent præconia.* Ita Lacedæmonij quamuis Muſis haud dediti, tamen res ſuas geſtas oratione celebrari expetebant. Atq; hoc ſacrificium fuiſſe capellę mactationem poſtea dicemus.

INSTITVTVM X.

In prælio ad tibiæ concentum progrediendum.

10. De ineundo prælio ad tibiarum concentum. ALiæ gentes animos ad bella accēdunt vocaliore & ſonantiore Muſica, vt tubis, tympanis & talibus: Lacedæmonij autem ſedatiore Muſica vtentes tibias adhibuerunt. Nam apud eos paſſim ſparſi erāt tibicines per exercitum, qui inter pugnandum incinerent. Cuius quidem quicunq; reddendam rationem cenſuerunt grauiſſimi auctores, in eandem fere cōſentiunt. Sed

Ratio huius inſtituti. meminere eius ſine addita ratione alij. Thucydides lib. v. teſtatur ad ſedandos gradus, & continendum exercitum, id fieri ab eis ſolitum. Eius verba de bello Lacedæmoniorum & Argiuorum ſcribentis, hæc ſunt: μετὰ ταῦτα ἡ ξυνόδος ἦν· Ἀργεῖοι μὲν καὶ οἱ ξύμμαχοι, ἐντόνως καὶ ὀργῇ χωροῦντες, λακεδαιμόνιοι δὲ βραδέως καὶ ὑπὸ αὐλητῶν πολλῶν νόμῳ ἐγκαθεστώτων, οὐ τοῦ θείου χάριν, ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν, καὶ μὴ διασπασθείη αὐτοῖς ἡ τάξις, Id eſt, *Poſt hæc concurſum eſt: Argiuis & ſociis vehementer & iratè tendentibus: Lacedæmoniis autem cunctanter, & ad cantum tibicinum, qui inter ipſos multi ex lege interpoſiti erāt, non rei Diuinæ gratia, ſed vt æquabiliter ad numerum progredientes incederent, & ne ordo diuelleretur.* Plutarchus ait eos ita incedētes horribiliores hoſtibus videri, ipſos autem ordinem ſeruantes minus turbari, quod neque timor, neque ira eis ingeneretur. Ita enim ſcribit, tibiarum concentu eos affectos incedere, ὥστε σεμνὴν καὶ καταπληκτικὴν τὴν ὄψιν εἶναι. Nec multò diſſimilibus verbis latinis idem retulit Valerius Maximus lib. II. cap. VI. vbi iudicat hoc ad calorem cohortationis animo trahendum, & ad ſtrenuè inuadēdum hoſtem vegeto & crebro

Alia huius inſtituti ratio. ictus ſono, pertinere. Ageſilaus autem vt eſt in eius apophtheg. ad demonſtrandam timiditatem & fortitudinem hæc pertinere exiſtimat. Nam interrogatus Ageſilaus cur ad tibiæ cantum Spartani pugnarent, Reſpondit: vt ipſis ad numerum incedentibus, appareat qui timidi, qui fortes. Quod ita intelligendum, ac

ſi timidi

ſi timidi numerum incedēdo ſeruare non poſſint. Cuius apophthegmatis ſenſum neſcio an perceperit interpres. Præter hos meminere eius alij. Xenophon ait appropinquantibus hoſtibus, poſt mactatam capellam, tibias incini. Sic enim ſcribit: ὅταν γὰρ ὁρώντων ἤδη τῶν πολεμίων χίμαιρα σφαγιάζηται, αὐλεῖν δὲ πάντας τοὺς παρόντας αὐλητὰς νόμος, &c. Id eſt, *Quum iam conſpectis hoſtibus capella mactatur, Lex iubet vt omnes quotquot adſunt tibicines, tibia canant.* Cicero ait tibiis per anapæſtos cani ſolitum, Tuſculana II. ita ſcribens: *Militiam verò noſtram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla ſine anapæſtis pedibus hortatio.* Lucianus de ſaltatione huic Muſicæ omnem eorum victoriam attribuit, inquiens: ἅπαντα μετὰ μουσῶν ποιοῦσιν, ἄχρι τοῦ πολεμεῖν πρὸς αὐλὸν καὶ ῥυθμὸν, καὶ εὔτακτον ἔμβασιν τοῦ ποδός. καὶ τὸ πρῶτον σύνθημα Λακεδαιμονίοις πρὸς τὴν μάχην ὁ αὐλὸς ἐνδίδωσι. τοιγαροῦν καὶ ἐκράτουν ἁπάντων, μουσικῆς αὐτοῖς καὶ εὐρυθμίας ἡγουμένης, Id eſt, *Omnia cum carminibus Lacedæmonij facere ſoliti ſunt, adeò vt ad tibiarum quoq; numerum, & moderatum pedum ingreſſum, prælium committant. Ac primum quidem ſignum ad pugnam tibia dare ſolet, proinde de omnibus reportarunt victoriam, Muſica & modulorum concinnitate ipſos ducente.* Cum quo conſentit Maximus Tyrius oratione XXI. vbi crebram victoriam Lacedæmoniorum etiam acceptam refert tibiæ concentui. Sed & Clemens Alexandrinus pędagog. lib. II. cap. IV. bellicam Muſicam variarum gentium enumerans, Lacedæmoniis tibiam tribuit. Meminit & Quintilian. lib. I. cap. XVI. Et Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Carmen autē ipſum quod tibia canebatur, primum dicebatur Caſtoris, deinde alterum embaterium, vt ſcribit Plutarchus. Quorū poſterius in ipſa impreſſione canebatur, vnde & nomen factū. Cuius vim & efficaciam commendat etiam Maximus Tyrius oratione VII. *Carmen quod tibia canebatur quale fuerit.*

Ad hunc itaq; modum pugna concentu tibiæ inchoabatur. Verùm quod receptui canebatur non tibia, ſed tuba, quæ σάλπιγξ exponitur Græcorum, id ex vnico Polybij loco didici. Ita enim ſcribit is fine lib. II. de Cleomene. ἀνακληθέντων δὲ τῶν παρ᾽ ἑτέροις εὐζώνων ἐκ τοῦ μεταξὺ τόπου διὰ τῆς σάλπιγγος, &c. vbi manifeſtè indicat tuba expeditos ſeu leuis armaturæ milites reuocatos ex medio loco ad latus. *Tuba receptui canì ſolitum.*

INSTITVTVM XI.

Ex acie nemo fugiat, nec ordinem deserat, sed aut vincat aut occumbat.

II. De ordine in acie seruando. vt nemo fugeret vel loco cederet.

DIximus ex Thucydide ad seruandum ordinem conduxisse tibię concentum. Hoc autem inprimis requirebatur, quod ad victoriam ordinis obseruatio maximi essent momenti. Itaq; vel à pueris sic instituebantur, ne fugerent vel loco cederēt. Vtrunque enim lex vetabat, vt disserit Demaratus apud Herodotum lib. VII. Ibi enim quum dixisset legem dominam esse Lacedæmoniis, hæc addit: ποιεῦσι γῶν τὰ ἂν ἐκεῖνος ἀνώγῃ. ἀνώγει δὲ τωὐτὸ ἀεὶ, οὐκ ἐῶν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνδρῶν ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει, ἐπικρατέειν, ἢ ἀπόλλυσθαι, Id est, *Faciunt quæcunque lex iubet. Iubet autem id semper vetans ex acie fugere, quantumuis magnam multitudinem: sed manentes in ordine, aut vincere, aut occumbere.* Meminit etiam idem auctor lib. IX. Itaque ignominia, qui ordinem deseruerat, notabatur, vt scribit Isocrates de pace. De Damatria quæ filium & timidum, & seipsa indignum, bello reuersum interfecit, supra diximus. Alia quædam Lacæna, quum filium fuga ex hostibus euasisse intellexisset, hæc ad eum scripsit: Mala de te fama sparsa est, aut hanc elue, aut ne amplius esto. Alia, quum filij qui è prælio fugerant, ad ipsam essent reuersi. Quò, inquit, fugitiui venitis mala mancipia? An huc vnde egressi estis ingressuri? Quæ dum diceret, ventrē sublata veste illis ostendebat. Quędam alia aduentantem filium conspicata, interrogauit quo in statu res patriæ essent? Quum autem is respondisset, omnes interierunt, sublatam tegulam in eum proiecit & interfecit, dicēs: ita ne ergo te malorum nuncium miserunt? Alia filium qui ordines deseruerat, tanquam patria indignum interfecit: inquiens, Non meum est hoc germen. De qua tale est Epigramma:

Ordinis in acie desertor, ignominia notabatur.

Lacænarū mulierum fortitudinis exempla, fugitiuos ex acie filios interficientium.

Ἔῤῥε κακὸν φύτευμα διὰ σκότος, οὗ διὰ μῖσος
  Εὐρώτας δειλαῖς μηδ᾽ ἐλάφοισι ῥέοι.
Ἀχρεῖον σκυλάκευμα. κακὰ μερίς, ἔῤῥε ποθ᾽ ᾅδαν
  Ἔῤῥε τὸ μὴ σπάρτας ἄξιον, οὐδ᾽ ἔτεκον.

Cui non dissimilia sunt, quæ extant lib. I. Anthologiæ titulo εἰς ἀνδρίαν. Prius Palladæ sic habet:

Φεῦγε

Φεῦγε Λάκων ποτὲ δῆριν, ὑπαντιάσασα δὲ μήτηρ
Εἶπε κατὰ στέρνον ἄορ ἀνασχομένη·
Ζώων μὲν, σέο μάτρι διαμπερὲς αἶσχος ἀνάψεις,
Καὶ κρατερᾶς Σπάρτας πάτρια θέσμα λύσεις·
Ἢν δὲ θάνῃς παλάμῃσιν ἐμαῖς, μάτηρ μὲν ἀκούσω
Δύσμορος, ἀλλ᾽ ἐν ἐμῇ πατρίδι σωζομένα.

Alterum Iuliani tale eſt.

Μήτηρ υἷα λιπόντα μάχην μετὰ πότμον ἑταίρων
Ἔκτανεν, ὠδίνων μνῆστιν ἀνηναμένη.
Καὶ γὰρ γνήσιον αἷμα διακρίνει Λακεδαίμων,
Ἀλκῇ μαρναμένων, οὐ γονῇ βρεφέων.

Quod quum ita ſit, Plato tamen Lachete ſcribit, Lacedæmonios ad Platæas fugiendo viciſſe. Quod qua ratione factum videatur apud Herodotum. *Fugiendo viciſſe Lacedæmones quo modo dicantur.*

INSTITVTVM XII.

Qui clipeum in pugna amittit, ignominioſus ſit.

SIcut fugere, vel ordinẽ deſerere non licebat: ita nec clipeum abiicere, quod qui hoc feciſſet, is ægrè fugam euitare poterat. Clipeum itaque abiicere non minus ignominioſum, quàm vel fugam capeſſere, vel locum in acie deſerere. Quapropter ſolebant matres filiis ad bellum proficiſcẽtibus hoc ἐπίφθεγμα, ſeu documentum poſtremum dare, tradendo ipſis ſcutum ſeu ἀσπίδα, dicentes: ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τᾶς, Id eſt, aut hoc reporta, aut ſuper hoc morere. Quod Valerius Maximus lib. II. cap. VII. paulò aliter exponit. Id à Duce, inquit, præcipi non mirabantur, maternarum blãditiarum memores, quæ exituros eos ad præliandum monebant, vt aut viui cum armis in conſpectũ earum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc intra domeſticos parietes accepto ſigno Spartanæ acies dimicabant. Seneca ſuaſoria II. de Lacedæmoniis agens: *Referam*, inquit, *præcepta matrum, aut in his, aut cum his.* Scholiaſtes Thucydidis ait recens natis infantibus in ſcuto collocatis appoſita haſta hoc dici ſolitum: vt etiam ſuprà attigimus. Sed Plutarchus in apophtheg. ita hoc narrat, ac ſi non publici inſtituti fuerit, ſed vnius cuiuſdam generoſæ Lacænæ vox. Cauſam autem huius inſtituti retulit Demaratus ſuo quo-

12. De non abiiciendo clypeo, quod ignominioſum fuit.

Matrum Lacænarũ ἐπίφθεγμα quod filiis ad bellum proficiſcentibus dabant.

Ratio huius inſtituti.

dam apophthegmate. Nam interrogatus à quodam Demaratus, cur ignominia notarentur, qui clipeum amisissent, non item qui galeam aut thoracem, Respondit: *Quia hoc sui ipsorum causa gestant: Clipeum autem propter communem ordinem.* Generosa itaque mater, quæ filium nudum & sine armis ex bello reuertentem gladio transegit. De qua hoc extat Epigramma Anthol. lib. I.

Γυμνὸν ἰδοῦσα λάκαινα παλίντροπον ἐκ πολέμοιο,
    Παῖδ᾽ ἑὸν ἐς πάτραν ὠκὺν ἱέντα πόδα·
Αντίη ἀΐξασα, δι᾽ ἥπατος ἤλασε λόγχην.
    Ἄῤῥενα ῥηξαμένη φθόγγον ἐπὶ κταμένῳ·
Ἀλλότριον σπάρτας (εἶπεν) γένος, ἔῤῥε ποτ᾽ ἅδαν,
    Ἔῤῥ᾽ ἐπεὶ ἐψεύσω πατρίδα καὶ γενέταν.

INSTITVTVM XIII.

Hostibus fugientibus non instandum.

13. De non persequendis fugientibus hostibus.

QVi dixit hosti fugienti aureum sternendũ pontem, is prorsus cum Lacedęmoniis sensit. Nam tantùm aberat, vt ij hostes à fuga prohiberent, vt etiam fugientes non insequerentur. Quod à Lycurgo in leges relatum, ab eóq; Lacedæmoniis præceptum seruatúmque, vt plurimum fuisse scribũt grauissimi auctores. Thucydides lib. v. οἱ λακεδαιμόνιοι μέχρι μὲν τοῦ τρέψαι, χρονίους τὰς μάχας καὶ βεβαίους τῷ μένειν ποιοῦνται· τρέψαντες δὲ, βραχείας καὶ οὐκ ἐπὶ πολὺ τὰς διώξεις, Id est, *Lacedæmonij quidem diu atque acriter manendo pugnant, dum hostem in fugam vertant: Fugatum vero neque diu, neque procul persequuntur.* Idem tradit & Plutarchus Lycurgo, vbi insignem huius adfert vtilitatem, ita scribens: τρεψάμενοι καὶ νικήσαντες ἐδίωκον, ὅσον ἐμβεβαιώσασθαι τὸ νίκημα τῇ φυγῇ τῶν πολεμίων· εἶτα εὐθὺς ἀνεχώρουν, οὔτε γενναῖον, οὔτε ἑλληνικὸν ἡγούμενοι κόπτειν καὶ φονεύειν ἀπολεγομένους καὶ παρακεχωρηκότας. ἦν δὲ οὐ μόνον καλὸν τοῦτο καὶ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ καὶ χρήσιμον· εἰδότες γὰρ οἱ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τοὺς ὑφισταμένους ἀναιροῦσι, φείδονται τῶν ἐνδιδόντων, τοῦ μένειν τὸ φεύγειν ἡγοῦντο λυσιτελέστερον, Id est, *Fusos fugatósque hostes hactenus consectabantur, dum fuga eorum confirmassent victoriam, mox receptui canebant: cadere & contrucidare fractos & manus dantes, neque generosum rati, neque Græcis dignum. Quod erat per se non solùm honestum, atque animi excelsi, sed etiam conducibile. Nam certi*

Huius instituti vtilitas.

qui manus cum iis conserebant, occidere eos subsistentes & manentes, terga vertentibus parcere: fugam capessere, quam in acie manere ducebant commodius. Quæ totidem fere verbis idem auctor in apophtheg repetit, facta huius quoq; mentione libro περὶ ἀοργησίας. Pausanias autem de hoc instituto loquens, existimat id pertinuisse etiam ad ordinem seruandum. Ita enim in Messenicis scribit: τοὺς λακεδαιμονίους ἅμα εἶργε, μὴ πρόσω τοῖς ἀποχωροῦσι ἐπακολουθεῖν, οὐχ ἥκιστα καὶ ἡ ἀπειρία τῶν τόπων· ἦν δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλως πάτριον σχολαιτέρας τὰς διώξεις ποιεῖσθαι, μὴ διαλῦσαι τὴν τάξιν πλείονα ἔχοντας πρόνοιαν, ἤ τινα ἀποκτεῖναι φεύγοντα, Id est, *Ipsos Lacedæmonios quo minus hostem fugientem insequerentur, plurimum quidem locorum ignoratio deterruit. Erat tamen eis patrium institutum, vt minus cupidè hostes consectarentur, magis curam habentes ne ordinem turbarēt, quàm vt fugientem occiderent.* Sed & Polyęnus lib. I. hanc legem Lycurgi fuisse commemorat. Atque hinc est, quod apud Herodotum scribitur, vetuisse Lacedæmonios, ne Mantinei Medos, qui cum Teribazo in Thessaliam fugerant, persequerentur.

Alia huius instituti ratio.

INSTITVTVM XIV.

Cadauera hostium interfectorum non spolientur, nec spolia suspendantur.

HÆc lex consentanea multis superiorum, vt pleræque aliæ inter se consentiunt. Nam si hostes spoliare licuisset, iam & opes & peregrina suppellex, arma, aliáque luxuriæ instrumenta Spartam aduecta fuissent. Deinde & ordinem relinquere, atque excedere loco necesse fuisset eis, qui spolia affectabant. Quæ omnia corrumpendæ erant disciplinæ Reipub. & amittendæ victoriæ. Rectè itaque & hæc lex à Lycurgo reliquis addita. Ita Ælianus lib. VI. cap. VI. scribit; ὅτι οὐκ ἐξῆν ἀνδρὶ λακῶνι οὐδὲ σκυλεῦσαι τὸν πολέμιον, Id est, *Quod nō licebat viro Lacedæmonio hosti manubias detrahere.* Sed & causam aliam reddit Lycurgus Apophthegmate quodam, quàm nos hic attigimus. Nam interrogatus à quodam cur ex hostibus capta spolia Diis dicata non suspenderentur, Respondit: *quia à timidis capta sunt. Talia autem neque cerni ab adolescentibus neque Diis dicari conuenit.* Sed hęc ita intelligenda, ne inter præliandum priuatim spoliare liceret. Nam post pu-

14. De non spoliandis hostium cadaueribus, nec spoliis suspendendis.

Ratio huius instituti.

Alia huius instituti ratio.

Huius instituti restrictio, vel potius deprauatio posteriorum temporum.

gnam ſatis conſtat ſpolia capta. Pauſanias enim victo Mardonio præda potitus ingenti, vnde ipſi decima pars data, reliqua diuiſa inter cæteros, prout quiſque meritus erat. Deinde etiam arma ab hoſtibus capta, Diis non ſuſpendebantur, ſed tantum ex iis trophæum ſtatuebatur. Donaria verò ex ſpoliis ſacrata Diis fuiſſe non ambigitur. Sicut à Pauſania ex præda Perſica Apollini Delphico tripos, Ioui Olympio ſtatua ærea ſeptem cubitorum dicata, vt ſcribit Herodotus lib. IX. Quemadmodum poſtea ex Argiuorũ & Mantineorũ cadaueribus tum arma ad trophæum, tum reliquus ornatus detractus, vt teſtatur Thucydides lib. V. Quæ tamen ſi quis contra leges poſterioribus temporibus facta exiſtimet, non refragabor.

INSTITVTVM XV.

Qui ſtrategemate hoſtem ſuperant, bouem Marti ſacrificent: Qui vi aperta, gallum.

15. De honore victoribus aut vi aut dolo habito.

Strategemate hoſtẽ ſuperantes Marti bouem ſacrificabant, vi autẽ Gallum gallinaceum.

Ratio huius inſtituti

Diſpar apud Romanos hac in re ratio.

HOc vetus inſtitutum, quo ſancitur honos victori, vt liceat ipſi ſacrificium offerre. Quod ferè potiſſimum eorum, quæ antiquis legibus de honore inuenio. Plutarchus inſtitutis Laconicis: ὅταν στρατηγήματι τοὺς πολεμίους νικήσωσι, βοῦν τῷ Ἄρει θύουσιν· ὅταν δ᾽ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλεκτρυόνα, Id eſt, *Quum ſtrategemate hoſtem ſuperaſſent, bouem Marti ſacrificabant: Quum vi aperta, gallum.* Cuius poſtea addit idem rationem hanc: *Quod ita vellent aſſuefacere Duces, vt non modò bellicoſi eſſent, ſed etiam calliditate, quæ in Imperatoribus requiritur ad ſtrategemata, pollerent.* Cæterum idem Plutarchus in Marcello ſcribit, contrarium hac in re fieri atque à Romanis ſolet. Nam triumphabat apud Romanos, qui aperta vi: ouans tãtum vrbem ingrediebatur, qui aſtu ſine ſanguine, hoſtes ſuperaſſet. At contra ſacrificium maius & honoratius, videlicet bouem apud Lacedæmonios, qui ſtrategemate: minus autem, vtpote gallum ſacrificabat, qui cruento Marte victoriam obtinuiſſet. Laudabilius igitur exiſtimarunt Lacedæmonij aſtu & conſilio integrum, quam ſanguine fuſo lacerum & afflictum exercitum domum reducere.

INSTITVTVM XVI.

Qui maior est quadraginta annis à pubertate, militiæ vacationem habeat.

SIcut erat lex annaria de ætate, qua in militiam scribebantur Lacedæmonij : ita & de vacationis anno etiam constitutum erat. Dabatur autem militiæ vacatio, seu missio honoraria, post annum supra pubertatem quadragesimũ. Ita enim Xenophon lib. v. Hellenicôn : Ἀγεσίλαος μὲν, λέγων ὅτι ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη ἀφ' ἥβης εἴη, καὶ ὥσπερ τοῖς ἄλλοις τοῖς τηλικούτοις οὐκέτι ἀνάγκη εἴη τῆς ἑαυτῶν ἔξω στρατεύεσθαι, οὕτω δὴ καὶ βασιλεῦσι τὸν αὐτὸν νόμον ὄντα ἀπεδείκνυε, κἀκεῖνος μὲν δὴ λέγων ταῦτα οὐκ ἐστρατεύετο, Id est, *Agesilaus quum diceret annis iam quadraginta se pubertatem excessisse, ac demõstraret itidem vt alios, tam grandi ætate necesse non esset extra patriæ limites militatum ire, sic & Reges eodem iure vti: hæc igitur quũ diceret, ea se expeditione liberauit.* Quod etiam retulit Plutarchus in vita Agesilai. Qui autem annus finem pubertati attulerit, suprà dictũ est. Ac talis quidem militiæ finis, vbi & huius libri finis nobis de institutis seu legibus. In quibus si quæ desiderentur, ea partim ex superioribus, partim ex iis quæ restant dicenda, petantur. Nam quædam leges & instituta passim alibi explicata sunt. *16. De tempore vacationis à militia.*

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

De oneribus publicis, & tributis.

HAc postrema parte de pluribus simul disserimus, quæ quidem tribuenda fuerant in libros plures. Nam singulatim de oneribus publicis, de actionibus & iudiciis, de præmiis & pœnis dicere oportuerat. Sed quia partim scriptorum inopia, partim re ita ferente, pauca de iis suppetunt, non fuit consilium ea distrahere, & in plura volumina *Quarti libri summarium.*

ſecare. Itaque hoc libro quarto ſimul de cunctis iſtis, pertractabimus. Initium autem faciemus à publicis oneribus ſeu muneribus, quorum quæ patrimonialia ſunt, tributa tantum fuiſſe inuenimus: Quæ perſonalia, militiam. Nam alia onera apud Lacedæmonios vſitata, nulla dum reperire licuit. Ac de tributis quidem hoc capite agamus, deinceps quæ de militia habemus, explicabimus. Quomodo autem ordinata Lacedæmone fuerint tributa, nemo veterum auctorum diſertè vel perſpicuè ſatis declarauit: itaque non poſſumus niſi obſcuris quibuſdam veſtigiis de ea re indagare. Dabimus operam tamen, quod rei conueniens, & reliquis inſtitutis conſentaneum fuerit, eruere.

Publica onera apud Lacedæmonios, alia patrimonialia, alia perſonalia.

Patrimonialia, tributa.

Perſonalia, militia.

De tributis Lacedæmoniorum difficilis indagatio.

In primis autem hoc monitum volumus, non videri antiquitus vſitata fuiſſe vlla tributa, quibus pecunias, vel alia, ex re familiari in commune conferrent. Nam opum tum minimè auidis, atque idcirco non bene iis inſtructis, præſtare Reipublicæ tributa difficile erat. Vnde Archidamus apud Thucydidem dicit, difficulter Lacedæmonios ex priuatis contribuere. Ita enim de pecuniæ inopia ait: οὔτε ἐν κοινῷ ἔχομεν, οὔτε ἑτοίμως ἐκ τῶν ἰδίων φέρομεν. Quod Scholiaſtes refert ad paupertatem. πένητες γὰρ inquit. Nos autē de diſſuetudine quoq; dictum accipimus, tanquam ægrè obtineri potuerit vt tributa conferrent, qui eorum ſemper fuerant immunes. Ita enim ἑτοίμως intelligo. Quod item de vectigalibus ſentiendum puto, eorúmque bonorum oneribus, quæ importari vel exportari apud alios ſolent. Nam quomodo vectigalia exigi poterant, quandoquidem merces nullæ in Laconicam allatæ diſtrahebantur, nullæ item ibi coemtæ efferebantur. Id enim ita obtinuiſſe auctor Plutarchus Lycurgo, vbi ſcribens numiſma Laconicum apud exteros nullius eſſe pretij, inde ait factum, vt nihil emeretur vel venderetur: ὥστε (inquit) οὐδὲ πρίασθαί τι τῶν ξενικῶν καὶ ῥωπικῶν ὑπῆρχεν, οὐδὲ εἰσέπλει φόρτος ἐμπορικὸς εἰς τοὺς λιμένας, Id eſt, *Nulla itaque facultas mercandi apud Lacedæmonios aliquid exoticarum & exquiſitarum rerum: neque in portus naues appellebant mercibus onuſtæ.* Atque ita quidem prioribus temporibus.

Tributa quæ antiquitus apud Lacedæm. vſitata.

Vectigalium item quæ ratio.

Poſtea

Postea tamen ea ratio præter morem veterem obtinuit, vt requirente Repub. tributa exigerentur. Nam quum crebra ipsis præ se gerenda bella, sæpe etiam subsidia sociis mittenda, non verisimile Rempub. hos sumtus ferendo fuisse, sine priuatorum collationibus. Itaque tributa omnino tum ciuibus, tum sociis indicta, quum necessitas postularet.

Tributorũ quæ ratio posterioribus temporibus Reipub.

Tributa tũ ciuibus tũ sociis indicta.

Sed vt de iis quę ciuium erant priore loco agamus, illa necesse aut ad sortes seu fundos cuiusque comparata fuisse, aut ad reliquas facultates.

Tributa vel ad sortes vel ad facultates alias comparata.

Quæ sortium erant, donec eæ suo numero manserunt atque omnibus fuerunt æquales, etiam quæ conferebantur secundum eas, tributa & alia onera haud dubiè erant æqualia. Sed hoc tamen ita intelligendum, vt sitam tantum fuisse putemus hanc æqualitatem in voluntate cuiusque. Non enim accuratè inuicem inquirebant in tributorum collationem, quemadmodum Aristoteles dicit politico 11. Ita de Lacedæmoniis scribens: οὐκ ἐξετάζουσιν ἀλλήλων τὰς εἰσφοράς. Quod neque admodum necesse in ista benigna rerum omnium communicatione. Si itaque ad sortes & fundos cuiusque tributa tum descripta, atque eæ æquales, quî poterant ea apud Lacedęmonios iusta censeri nisi æqualia? Vt non dicam consistere ægrè quiuisse concordiam, nisi in his seruassent inuicem, vt in aliis aliquam æqualitatem. Quemadmodum quæ ad Syssitia conferebantur secundum capita, æqua & definita omnibus impensa constabant, vt testatur Aristoteles lib. 11. cap. x. & nos supra attigimus.

Tributa sortiũ qualia fuerint.

Sed quæ ad reliquarum facultatum æstimationem descripta tributa & onera, ea inæqualia ac pro vt creuerunt cuique priuatæ opes, ita illa etiam augebantur. Itaque quum inuectæ essent diuitiæ exoticæ, sortes plures ad vnum deuolutæ, quęstúsque ex industria & studio factus, diuersa secundum ea tributa Nam fieri non poterat, quin onera iis incumberent, qui essent ferendo, id est, locupletioribus & opulentioribus. Atque ita quidem postremis tẽporibus tributa alia aliis grauiora imponebantur, quibus quum tandem accideret, vt ditiores iniquè opprimerent egenos, oneráq; in eos inclinarent, factum hoc quod Plutarchus

Tributa & onera pro facultatum æstimatione descripta.

ait, vt turba inops & abiecta, quæ cum diuitibus in vrbe reſidebat, bella foris illata ſegniter propelleret, atque ſemper expectaret oportunitatem mutationis & rerum nouarum. Cæterùm an tum cenſus aliquis bonorum, ſicut capitum initus ſit, modúſque ſtatutus diuitiarũ, difficilè dictu. Hoc tamen animaduertimus, non ſtatim initio inuectis opibus, omnem circa eas veterem diſciplinam abolitam & abruptam, ſed potius in publicum vſum laxatam quodammodo fuiſſe, vt capite ſequente latius explicabimus. Nam repentina mutatio periculoſa Reipub. futura. Itaq; ſicut Plato lib. v. de legibus, cenſus modum in ſua Repub. definit, vt infimus ſit ſortis, deinceps duplũ ſortis, tum triplum, poſtea quadruplum, in quo ſupremus cenſus: ita vel hoc, vel tale aliquid introductum Spartæ ſimul cum opibus opinari licet. Nam liberrimam priuatim diteſcẽdi facultatem, non conceſſam fuiſſe, autumo. De quo tamen nihil ab iis, qui extant auctoribus, literis proditum, niſi quod apud Plutarchum eſt in Agide, etiam auctis priuatis opibus ſortes ſeruatas ad Epitadeum, vt diximus. Atque hoc ordine & æqualitate vtcunque permanente, ciuitatem ex aliis alleuatam peccatis. Quò indicare videtur prorſus ordinem aliquem, & qualemcunque ſeruatam æqualitatem etiam poſt aduectas Spartam diuitias, quamuis qualis ordo fuerit, neque is aperit, neque alius, vt nec nobis vlterius eam declarare liceat. Hæc de ciuium tributis.

Tributa à ſociis quo modo & quæ exigerentur.

Verùm circa prouinciales, quos συμμάχους ſeu ſocios habebant & appellabant Lacedæmonij, propter αὐτονομίαν & libertatem quam ipſis relinquebant, onera non aliter ſe habebant, quam vt eadem cum ipſis ciuibus ferrent. Nam & illi initio immunes, cuius rei teſtis locupletiſſimus Thucydides lib. I. vbi ita ſcribit: οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρου τοὺς ξυμμάχους ἡγοῦντο, Id eſt, *Lacedæmonij ita imperabant, vt ſocios non haberent tributarios.* Itaque ſi illi liberi à tributis, verùm & hoc quod diximus, ciues ipſos Spartanos liberos olim fuiſſe. Nec enim cõſentaneum peiore iure eſſe ciues, quam ſint prouinciales. Poſtea tamen hi, ſicut & illi, tributa quoque pendebant. Non ſolùm enim milites Lacedæmoniis in auxilium, ſed etiam pecuniam ſocij miſerunt. Cuius permulta paſſim apud Hiſtoricos exempla: Et

docetur

docetur id perſpicuè lib.v.Hellenicôn Xenophontis, vbi commẽdatur Phliaſiorum Reſpub.ab Ageſipolide Rege, quod magnam ipſi pecuniam & celeriter ad expeditionem ſuppeditaſſet. Quò pertinet etiam quod eſt apophthegmate quodam Laconico. Nam ſocij quum bello Peloponeſiaco quærerent, quãtum pecuniæ ſufficeret, & tributum ſibi definiri poſtularẽt, Reſpondit Archidamus: *Bellum determinato ſumtu non ali.* Ac teſtatur etiam Polybius lib. VI. vbi ait Lacedæmonios tandem coactos in bellis longinquis φόρους τοῖς νησιώταις ἐπιτάττειν, ἀργυρολογεῖν δὲ πάντας τοὺς ἕλληνας. Itaque de tributis ſociorum perſpicuum eſt. Qua autem diſtinctione vel milites à ſociis petierunt, vel pecuniam imperârint, videor mihi ex Xenophonte obſeruaſſe. Nam indicare videtur in lõginquas expeditiones vel maritimas, quibus minus aſſueti ſocij, pecuniam ſuppeditatam: Aliâs milites potius miſſos. Ita enim ſcribit lib. VI. Hellenicôn. τῶν πόλεων αἱ πολλαὶ ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτῷ ἔπεμπον, ἅτε καὶ διαποντίου τῆς στρατείας οὔσης, Id eſt, *Pleræq; vrbium militum loco pecuniam mittebant, quippe quod hæc expeditio tranſmarina eſſet.* Quod vtriſq; etiã vtiliſſimũ. Atq; hæc de tributis, tum ciuium, tum ſociorũ habuimus.

Qua diſtinctione vel milites vel pecuniam ſocijs Lacedæm. imperarint.

CAPVT II.

De ærario & pecunia publica.

QVandoquidem egimus de tributis, ordo requirere videtur, vt ærarij & publicæ pecuniæ rationẽ explicemus, in quod tributa inferri ſolent. Nam alterũ ab altero ferè depẽdet. Quod adeò verum in Repub. Lacedæmoniorum, vt fere vnà cum tributis, ærarium etiam extiterit. Neque enim ab initio ærarium fuit, vel pecunia vlla publica, vt ferunt, ſicut nec fuere tributa. Quod ex loco Thucydidæ iam adducto intelligi poteſt, vbi ait Lacedæmonios in communi ſeu publico pecuniam non habere. Vbi Græcus ſcholiaſtes exponit, ἐν κοινῷ, pro ἐν κοινῷ ταμιείῳ & rectè. Teſtatur idem quoque Ariſtoteles politico II. vbi hoc tamen reprehendit. Eius verba ita habent: φαύλως δ᾽ ἔχει καὶ περὶ τὰ κοινὰ χρήματα τοῖς σπαρτιάταις. οὔτε γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ἐστὶν οὐδὲν, Id eſt, *Malè ſe habent, quæ ad pecuniam publicam pertinent apud Spartiatas. Neque enim in communi ærario ciuitatis eſt aliquid.*

2. De ærario & pecunia publica.

Aerarium ab initio Spartæ nullum fuit.

Probatur idem etiam apophthegmate, quo ratio eius eſt aliqualis reddita. Nam Anaxander Eurycratis filius quærenti cur pecuniam in ærarium non colligerent Spartani, Reſpondit: *ne cuſtodes ei præfecti corrumpantur.* Quod itaque ærarium initio nullum ex his manifeſtum. Si quærat itaque aliquis, vnde olim ſumtus bellorum tam frequentium ipſis ſuppetebant. Neque enim ferè à bellis vnquam ab initio conquieuerunt, quæ haud parua adminicula à pecuniis habent, imo iis ferè cõſtant. Huic quæſtioni ſi ex Ariſtotele reſpondeamus, nihil erit aliud quod dicamus, niſi quod ex priuatis bonis Lacedæmonij contulerint, ad belli ſumtus, ídque perperam & difficulter. Ita enim ille ſcribit Politico II. Sicut idem Archidamus quoque apud Thucydidem teſtatur. Verùm amplius aliquanto nobis reſpondendum. Itaque quod apud Athenæum lib. VI. inuenimus tale eſt, quod plenius huic negotio ſatisfaciat. Ibi enim ex Poſidonio refert duobus modis ſeruatam olim à Lacedęmoniis fuiſſe publicã pecuniam, etſi Spartam non aſportabatur, nec in ærarium referebatur. Primo enim, vt ait, παρακατετίθετο τοῖς ὁμόροις Αρκάσιν, Id eſt, *Deponebatur apud finitimos Arcadas.* Vnde factum vt eos ſæpe hoſtes pro amicis haberent. Quod idem docet ita ſcribens; εἶτα πολεμίους αὐτοὺς ἔχον ἀντὶ φίλων, ὅπως ἀνυπεύθυνον τὸ ἄπιστον διὰ τὴν ἔχθραν γένηται. Deinde in templis etiam ſæpe reponi aurum ſolebat, tanquam in Deorum cuſtodia. Ita idem Poſidonius aurum & argentum quod prius Lacedæmone fuerat, Apollini Delphico commiſſum ait. Sic enim ſcribit: τῷ ἐν Δελφοῖς Απόλλωνι τὸν πρότερον ἐν τῇ λακεδαίμονι χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἱστοροῦσιν ἀνατεθῆναι, Id eſt, *Apollini, qui Delphis eſt, memoriæ prodiderunt aurum & argentum, quod antea fuerat Lacedæmone, conſecratum.* Quod ego quidem non minus cuſtodię cauſa, quam venerationis & cultus factum à Lacedæmoniis exiſtimo, ne quis id huc tantum referat. Etenim alibi etiam aurum atque argentum in templis condebatur. Sicut in Braſidæ & Acanthiorum theſauro, repoſuiſſe fertur Lyſander triremem ex auro & ebore, itémq; alia, vt ſcribit Plutarchus in Lyſandro. Nam ornatus & cultus cauſa, vt nullum aurum publicè in templis Spartę extabat: ita vix eam ob cauſam alibi ſtatuerunt. Neque item prædas, quas olim fecerunt ex Perſicis & aliis.

Vnde ſumptus bellorum ſine ærario ſuppeterent.

Pecunia publica olim à Lacedæmoniis ſeruata.

Apud finitimos.

Vel in templis.

Prædas egiſſe Lacedæm. & ex iis opera publica.

aliis bellis ingentes, contemsisse & posthabuisse credendum, quum constet etiam in opera publica ex iis impensas factas. Vnde porticus Persica, quæ ex Persarum manubiis extructa, de qua Pausanias Laconicis. Hæc antiquitus in eum modum fiebant, quibus videtur quodammodo fraus facta legi Lycurgi. *Porticus Persica cur dicta Spartæ.*

Verùm postea nihil tale necesse. Nam tandem pecunia publicè in ciuitatem recepta, sciscente hoc populo. Quam perniciem omnes acceptam referunt Lysandro, qui post captas Athenas inde ingentem vim pecuniæ, auri & argenti aduexit. Quamuis ægrè initio admissa & tolerata, horrescentibus vim auri & denunciantibus testato prudentissimis quibusque ipsis Ephoris, illud repudiandum. Qui rem idcirco ad concilium retulerunt. In quo sententiam quidam dixit, siue Schiraphidas seu is Phlogidas fuit, non recipiendam in vrbem monetam auream & argēteam. Quæ tamen sententia non obtinuit, intercedentibus & instantibus necessariis Lysandri, vt pecunia retineretur. Itaque decretum factum, vt in vsum quidem publicum admitterēt nummos aureos & argēteos: si quis autem possidere compertus esset priuatim, id ei vt capitale esset. Quamuis hoc decretum postea priuatis cupiditatibus labefactatum, vt fieri consentaneum. Nam quum publicè æstimationē & dignitatem consecuta esset, non solùm in ærarium pecunia ingens cumulata: sed priuati opes suspiciebant, auríque & argenti copiam amplissimam quærebant. Vnde opes eorum Plato Alcibiade scribit tantas fuisse, vt longè superârint Athenienses & quosuis, agris, mancipiis, equis & aliis pecoribus. Ac deinde tantum etiam auri & argenti eis tribuit, quantum vix in tota Græcia. Qua de re eius verba ita habent: *Pecunia in ærarium Spartæ quando recepta.* *Opes Lacedæmoniorum quantæ.*

χρυσίον καὶ ἀργύρειον οὐκ ἔστιν ἐν πᾶσιν ἕλλησιν ὅσον ἐν λακεδαίμονι ἰδίᾳ. Πολλὰς γὰρ γενεὰς εἰσέρχεται μὲν αὐτὸς ἐξ ἁπάντων τῶν ἑλλήνων, πολλάκις δὲ καὶ βαρβάρων· ἐξέρχεται δὲ οὐδαμόσε, Id est, *Auri & argenti tantum non est in tota Græcia, quantum priuatim Lacedæmone. Nam à multis iam seculis importatur ex omnibus Græcorum regionibus, atque sæpe etiam Barbarorum: exportatur vero nusquam.* Vnde & scitè grauissimus Philosophus huc accommodat fabulam Æsopicam de Leone & vulpe, quod auri vestigia appareant Spartam versus ducentia & spectantia, non autem conspicua sint vestigia eius,

inde egredientis & exeuntis. Quæ fabula elegãter etiam descripta ab Horatio. Quod necesse fuisse ita euenire, admisso semel in publicum auro & argento disputat eleganter Plutarchus Lysandro. Ad hunc ergo modum pecunia publica primum cœpit condi & coaceruari Lacedæmone. Fuit autem ærarium sub Ephororum cura, siue quod ij Rempub. in sua haberent potestate, siue quod ad eorum manus peruenit initio pecunia Athenis missa. Iis itaque reddebatur ratio pecuniæ in publicum inferendæ. Vnde Gylippus sacculos nummorum à Lysandro Spartam missorum Ephoris exhibet. Qui tamen prius suturis in fundo apertis, aliquam vim auri & argenti ex vnoquoque surripuit, & sacculos denuo consuit, nescius libellum in singulis additum. Tum sacculos tradens Ephoris ostendit signatos. Illi autem inito numero secundum indices, inuenientes discrepare summam, suspensi & dubij, moniti sunt à seruo Gylippi, tanquam per ænigma, sub Ceranico multas cubare noctuas. Quò intellexerunt sub tegulis domus pecunias absconditas. κεραμικὸς enim non solum via Athenis; sed κέραμος tectum seu tegula. Et nummi Atheniensium id temporis noctua fere signati. Quam ob fraudem atque furtum Gylippus, quondam ex Sicilia dux rebus gestis insignis, exilio multatus est. Si itaque pecuniæ ab Ephoris in publicum illatę, haud dubiè per eosdem depromebatur. Itaque legimus Ducibus ad mercenarios conducendos, & alios vsus, pecuniam ab Ephoris traditam, vt & aliâs ducibus apud exteros versantibus ab Ephoris missa pecunia. vtriusque passim suppetunt testimonia, apud Thucydidem, Xenophontem & alios. Atque hactenus de ærario.

Ærariū sub Ephororū cura.

Gylippi fraus in surripiendis nūmis, serui iudicio detecta.

Pecunia publica Ephoris commissa ab iisdem depromebatur.

CAPVT III.

De bello Lacedæmoniorum in genere.

De bello in genere.

OStendimus aliquatenus quale publicum onus tributorum fuerit: iam de altero, videlicet militiæ onere, paucis agemus. Ac prius hoc capite in genere de bello disputandum: Postea verò, quia bellum duplex, aliud videlicet terrestre, aliud maritimum, seorsum de vtroque eorum disseremus.

Lacedæmoniorum rei militaris peritia.

Excelluisse autem Lacedęmonios præ omnibus gentibus, rei

militaris

militaris peritia, ea verò constans omnium gentium ac scriptorum fuit sententia. Itaque Reges etiam barbari, aliique potentissimi populi, ab eis suppetias aduersus hostes sæpe flagitarunt: vt Crœsus Lydorum rex, Ægypti reges complures, Cyrus minor & alij. Item populi multi, Siculi, Cyrenæi, Thraces, Carthaginenses, & plures. Vt mittam iam inter Græcos quamplurimos, qui plerumque vt bellis affligebantur, ad Lacedæmonios auxilij causa confugiebant. Neque hoc solùm, sed inter ipsos Græcos tanta de Lacedæmoniis existimatio, vt communibus totius Græciæ bellis, principatus semper penes eos esset, & summum eis imperium deferretur. Quare à Xenophonte initio lib. III. Hellenicôn, dicuntur πάσης τῆς ἑλλάδος προστάται. Sicut etiam à Demosthene eodem elogio ornantur. Ita bello Medico Xerxis Lacedæmonij duces Græcorum omnium extitere, terra quidem Pausanias, mari Eurybiades. Qua de re sic scribit Thucydides libro I. οἱ λακεδαιμόνιοι τῶν ξυμπολεμησάντων ἑλλήνων ἡγήσαντο, δυνάμει προὔχοντες. Atque hanc gloriam sibi contra summos quoque Reges vendicarunt, recusantes aliorum imperium pati, vel quum maximè auxilij egerent. Vti quum ad Gelonem Siciliæ tyrannum missi essent, qui petituri aduersus barbarum auxilium, quando is ea conditione promittebat, si bello eum præficerent, recusarunt hoc Lacedæmonij, carituri potius ipsius ope, quam vt ei subesse sustinerent, vt scribit Herodotus libro septimo. Sicut nec tulerunt subdi Alexandro Philippi filio, quum is à reliquis Gręcis declaratus esset Imperator aduersus Darium. Vnde & ipse vicissim in trophæis nominatim Lacedæmonios exclusit, quum ita in eis scriberet, Alexander & Græci præter Lacedæmonios, vt videre est apud Plutarchum vita Alexandri, & Arrianum lib. I. de gestis Alexandri. Vnde facilè apparet in gratiam Atheniensium Isocratem Panegyrico magis scripsisse, quam quod reuera ita haberet, quod dicit Lacedæmoniorum τὸν δὴ λόγον, ὡς ἔστιν αὐτοῖς ἡγεῖσθαι πάτριον. Nam indubitatum hoc, eos semper præfuisse, vtpote præcellentiores omnibus gentibus rebus bellicis. Sicut testatur pluribus in locis Plato, nec tacuit ipse Isocrates. Ideo enim Archidamus de Lacedæmoniorum in re

Principatus eis ob belli peritiam inter Græcos delatus.

Lacedæmonij aliorum imperij impatientes.

militari peritia, ita loquens ab eo introducitur, vt ſuis tribuere auſit ſine contradictione præ aliis hanc laudem. Verba eius hæc ſunt, vbi hac de re agens in Archidamo ait: οὐδεὶς τολμήσειεν ἀντειπεῖν, ὡς οὐ τὴν μὲν ἐμπειρίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἄλλων ἔχομεν. Atque idem etiam oratione περὶ ζεύγους, ita eos ait excellere in re militari, vt eam artem alios docere poſſint. Sed hoc tamen potiſſimum de bellis terreſtribus accipiendum. Nam

Athenienſes rei naualis peritia reliquis Græcis inſigniores.

rei naualis peritia Athenienſibus magis tribuenda, conſentiente omnium iudicio. Ideóque maris principatus etiam iis, quàm Lacedæmoniis conuenientior. Qua de re prolixa eſt diſputatio apud Iſocratem in Panegyrico, vbi inter alia ait ita Athenas excellere maritimis bellis, vt nulla gens in terreſtribus ei poſſit exæquari. Verba eius initio diſputationis, in qua fere tota oratio conſumitur, hæc ſunt: οὐδεὶς ἂν ἑτέραν πόλιν ἐπιδείξειε τοσοῦτον ἐν τοῖς πολέμοις τοῖς κατὰ γῆν ὑπερέχουσαν, ὅσον τὴν ἡμετέραν ἐν τοῖς κινδύνοις τοῖς κατὰ θάλατταν διαφέρουσαν, Id eſt, *Nemo vrbem vllam oſtendet, quæ terreſtri bello tantum valeat, quantum noſtra ciuitas naualibus pugnis excellit.* Ac de eodem elegantiſſima eſt Proclis Philaſij oratio apud Xenophontem lib. VII. Hellenicôn. Vbi inter alia ait decretum Athenis à Senatu factum, vt maris principatus Athenienſibus, terræ Lacedæmoniis attribueretur. Cuius verba hæc inibi referuntur: τῇ μὲν οὖν βουλῇ προβεβούλευται, ὑμετέραν μὲν εἶναι τὴν κατὰ θάλατταν, λακεδαιμονίων δὲ τὴν κατὰ γῆν, ſcilicet ἡγεμονίαν. Vbi poſtea redduntur rationes vtriuſque ſufficientes, inter quas & hæc, quod feliciores terra Lacedæmonij, mari Athenienſes. Quibus conſentit & Diodorus Siculus lib. XI. vbi ſcribit Lacedæmonios πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ναυσὶν ἀγῶνας ἀφυεστάτους, tanquam natura fuerint minus comparati ad res maritimas. Vnde inuerſa & immutata fortuna ait factum Thucydides lib. IV. vt contraria de vtriſque eſſet opinio. Nam de Athenienſibus ait, quum maritimi eſſent ἠπειρώτας factos eſſe, καὶ τὰ πεζὰ κρατίστους. De Lacedæmoniis quum mediterranei eſſent, redditos θαλασσίους καὶ ταῖς ναυσὶ πλεῖστον προέχειν. Sic enim locum exponit Græcus ſcholiaſtes. Atque ita eum intelligendum eſſe, docet & Diodorus Siculus lib. XII. de hac ipſa re elegantiſſimis verbis ſcribens. Hoc itaque

Inter Lacedæmonios

quum ita haberet, vt imperium terreſtre Lacedæmonij, maritimum

mum sibi Athenienses vindicarent, nunquam destitit esse inter vtrosque æmulatio, & pro principatu contentio. Quod Isocrates Panegyrico perspicuè & apertè testatur, vbi de principatu agit ita inquiens: ἀεὶ μὲν οὖν οἵ θ' ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ Λακεδαιμόνιοι, φιλοτίμως πρὸς ἀλλήλους εἶχον, Id est, *Semper maiores nostri & Lacedæmonij æmuli inuicem gloriæ extiterunt.* Qua de re idem περὶ ἀντιδόσεως plura. Nec cessauit hęc æmulatio, antequam victi Athenienses cederent Lacedæmoniis omnem terra & mari principatum. Quod ita esse docet Xenophon lib. VI. Anabaseos Cyri, ex sua persona hæc verba faciens: ὁρῶ ὅτι καὶ τῇ πατρίδι μου οὐ πρόσθεν ἐπαύσαντο πολεμοῦντες, πρὶν ἐποίησαν πᾶσαν τὴν πόλιν ὁμολογεῖν, Λακεδαιμονίους καὶ αὐτῶν ἡγεμόνας εἶναι. ἐπεὶ δὲ τοῦτο ὡμολόγησαν εὐθὺς ἐπαύσαντο πολεμοῦντες, καὶ οὐκέτι πέρα ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν, Id est, *video prius ipsos non fecisse finem gerendi aduersus patriam meam bellum, quam vrbem nostram profiteri coegissent, Lacedæmonios ipsorum etiam principes seu duces. Quod posteaquam nostri fassi sunt, mox bello finem imposuerunt nec deinceps amplius patriam nostram oppugnarunt.* Hoc autem factum, quum victi à Lysandro triremes omnes exceptis duodecim amisissent, vt scribit Post Xenophōtem Plutarchus Lysandro. Sed tamen hunc maris principatum vix paucis annis tenuerunt Lacedæmonij. Nam Demosthenes annorum viginti nouem tantum imperium eorum fuisse asserit, oratione III. in Philippum. Alij duodecim numerāt. Isocrates autem Panathenaico vix decem annos statuit. Quos annos quomodocunque numeremus, sane iis magno suo cum detrimento Lacedæmonij imperarunt. Nā tum patria instituta mouerunt & conuulserunt, vt eodem loci Demosthenes docet, & nos supra declarauimus. Postea verò maris principatus eis à Conone victoria nauali ad Gnidum parta ademptus est, adiuuante Pharnabazo & Euagora Cypri Rege, vt est apud Isocratem in Euagora, item oratione aduersus Philippū, & Panathenaico, nec non apud Xenophontem lib. IV. Hellenicôn, & Plutarchum in Artaxerxe. Atque ex eo tempore pariter antecelluerunt ex omnibus Græcis imperium obtinentes, terra Lacedæmonij, mari Athenienses, concedētibus hoc sibi inuicem vtrisque, nec vllum pro hoc bellum vlterius susceptum. Sed hactenus de principatu, iam de militi-

Lacedæmonij & Athenienses perpetua pro principatu contentio.

Quando finita contentio.

Quot annos principatum maris Lacedæmonij tenuerint.

bus eorum in vniuersum, quales ij fuerint disseremus.

Milites Lacedæmoniorum qui fuerint.

Primò itaque exercitum Lacedæmoniorum antiquitus quidem constitisse ex solis Lacedæmoniis existimo. Nam quum nulli adhuc socij essent, & opibus etiam destituerentur, quibus mercenarios conducerent, vt per se omnia bella obirent, necesse erat. Postea verò exercitus variè comparatus, & quatuor quidem diuersis, quum ita opus erat, ad summum conflari solitus est hominum generibus. Nam & Spartani Lacedæmoniique, & socij, & mercenarij, & libertini ipsi militabant. Præter quos adiuncti hisce, qui Dominos comitabantur, serui custodes, aliíque σκευοφόροι, cum impedimentis. Et Lacedæmonij quidem ipsi, quorum dicitur πολιτικὸν στράτευμα apud Xenophontem lib. v. Hellenicôn, & alibi, plerumque pauci numero fuerunt; sicut consentaneum in illa ciuium paucitate. Vnde molestum aliquando sociis, quod illi magna multitudine Lacedæmonios paucos sequi cogerentur. Quod quum sub Agesilao Rege etiam accidisset, demonstrauit ipse non in multitudine, sed in militum præstantia maximum momentum situm esse. Quod quomodo fecerit, suprà diximus. Atque ob hanc eorum paucitatem existimare licet, ignorari eos voluisse vulgò vt plurimum militum numerum. Quamuis Thucydides id referat ad ipsorum patrium silentij institutum. Quum ita lib. v. scribit: τὸ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων πλῆθος, διὰ τῆς πολιτείας τὸ κρυπτὸν ἠγνοεῖτο.

Lacedæmonij milites plerunque pauci numero.

Numerus militum Spartanorum ignorabatur.

Qua de causa etiam eluserunt quærentes de numero Spartanorum. Ita Aristo quærēte quodam quot essent Spartani, Respondit; tot esse, quot arcendis hostibus sufficere possent. Et Agis item roganti cuidam de Spartanorum numero, Respondit: tot esse, vt sufficerent ad profligādos malos, vt est apud Plutarchum in apophtheg. Horum autem Spartanorum quotquot fuerunt, nulla Reipub. impensa, sed propriis sumtibus militabant, nisi quod posterioribus temporibus ex publico commeatum accipiebant. Quod indicare videtur Plutarchus vita Cleomenis, vbi ait, Antigonum eum degrauasse, quum angustè & difficulter sufficeret ciuibus commeatum præbere. Præterea hi quoque non dimittebantur, priusquam domum reducti essent ab Imperatore. Ita enim historici Thucydides,

Milites Lacedæmonij propriis sumptibus militabant.

Non dimittebantur nisi ab Imperatore domum esse reducti.

Xeno-

Xenophon, & alij ſæpe ſcribunt exercitum vrbanum domum reductum.

Socij autem qui συμμαχίδων πόλεων erant, ac σύμμαχοι ſeu βοηθοὶ à Xenophonte dicuntur, plures erant ipſis Lacedæmoniis; ſicut ex ſupra dictis intelligitur, & apertè aliquot locis oſtendit Thucydides, quum ſocios in bello Peloponeſiaco enumerat, & Xenophon lib. IV. Hellenicôn ſocios belli Thebani recenſens. Hi militabant ſumtus ſuppeditante ipſa Repub. ex qua venerãt, ac dimittebantur finita expeditione, nec ab imperatore reducebantur. Quod patet exemplo eorum, quos Ageſilaus aduerſus Thebanos duxerat, qui dimiſſi per ſe domum abierunt, vt eſt apud Xenophontem lib. V. Hellenicon, & alibi ſæpiſſimè. Id tamen haud dubiè cautum, vt ex longinquis expeditionibus, in tuto eos Imperator ſiſteret, quò incolumes ad ſuos reuerterentur. Sicut Ageſilaus ex Aſia Braſidas ex Thracia, & Gylippus ex Sicilia, milites ſuos patriæ reſtituerunt.

Socij Lacedæmoniorũ quos βοηθοὺς dicebant, qui fuerint.

Quibus ſumptibus militarint, & quomodo dimiſſi.

Porro mercenarij, quos ξενικοὺς vel ξενικὰς στρατιὰς cum Xenophonte vocamus, tandẽ etiam à Lacedæmoniis conducti, quum bella vel longinqua vel tranſmarina gerenda. Atque ad horum ſtipendium domo pecunia aſportabatur. Itaque apud Xenophontem lib. V. Hellenicôn ſcribitur, Cleombrotum pecunias quas domo ſecũ attulerat Sphodriæ tradidiſſe τοὺς ξενικοὺς προσμισθοῦσθαι, Id eſt, *ad conducendos mercenarios*. Et aliquando pecunias ſocij ob hanc cauſam conferebant.

Mercenarij milites à Lacedæmoniis conducti.

Stipendia vnde ipſis allata.

Poſtremo quod νεοδαμώδεις ſeu libertini, etiam militarint, ſupra oſtendimus, quum de iis lib. I. egimus. Idémque de ſpuriis qui νοθοὶ σπαρτιατῶν, & hoſpitibus qui ξένοι τρόφιμοι dicti, teſtatur Xenophon lib. V. Hellenicôn, vbi eos ſponte ait ſecutos Ageſipolidem aduerſus Olynthios. Atq; ex hiſce legitimis militibus conſtabant exercitus.

Alij qui Lacedæmoniis militarunt.

Helotes autem & ſerui, qui ſequebãtur partim Dominorum in ipſa acie cuſtodes erant, partim in impedimentis ſarcinas militares ſeruabant. Nam prælio aduerſus Mardonium ſcribit Herodotus lib. IX. Septem ſeruos circa quemlibet Spartiatarum in acie collocatos fuiſſe ad corporis cuſtodiam. Quorum quum eſſent quinque millia, fuiſſe ait ſeruos ad triginta quinq; millia.

Helotes & ſerui quomodo cum Lacedæmoniis militarint.

Quod etiam testatur Plutarchus Aristide. Qui tamen numerus seruorum an perpetuus fuerit, non constat. Seruos certè longè plurimos semper exercitum comitatos non dubium. Atque hęc in vniuersum de exercitu, sed quæ præterea ad Lacedæmonios peculiariter pertinent, in sequentibus videbimus.

Quibus armis Spartani vsi.

Cæterum arma, quibus Spartani vsi tam multa præclara gesserunt, qualia fuerint consideratione nostra non indignum est, vt eò magis virtus ipsorum elucescat. Nam armis in primis Sparta commendata, tanquam iis potissimum excelluerit. Seneca suasoria II. *Omnibus sua decora sunt: Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis.* Atque eadem de causa, Claudiano dicitur armipotens Lacedæmon. Inuenio autem præcipuè vsitata eis fuisse hęc arma, quę sunt, gladius, hasta, galea & clipeus. Quorum gladius, hasta & galea vsque adeò propria Lacedæmoniorum, vt ab eis hæc inuenta esse, affirmare non dubitârit Plinius naturalis Historiæ lib. VII. cap. LVI. Et Xenophon lib. III. Memorabilium, ita eos clipeis & hastis præstare ait, vt nec bellicosissimi Thraces aduersus eos hisce armis instructos, pugnare ausint.

Ea sunt hasta, gladius galea & clipeus.

Gladij Lacedæmoniorum quales fuerint.

Ac gladij quidem Lacedæmoniorum, qui ξυίναι dicti, vt scribit Pollux, vel ξυήλαι, vt Xenophon, tum incurui, tum & breues fuere, præter reliquorum Græcorum consuetudinem. Cuius causam hanc reddidit Antalcidas. Nam quærenti cur in bello gladiis breuibus vterentur Spartani, Respōdit: quod comminus in hostem pugnarēt, vt ait Plutarchus apophtheg. Quare etiam quum quidam gladios eorum derideret, ac diceret circulatores in theatris facilè eos deuoraturos, Respondit Agis Rex: *Atqui hisce*, inquit, *nos gladiolis benè attingimus hostes*, vt auctor Plutarchus Lycurgo & apophthegmatis.

Causa cur tales gladios Lacedæmonij habuerint.

Hasta Lacedæm.

Hasta autem fuisse videtur iustæ longitudinis, & in ea non parum fiduciæ. Itaque Agesilaus interrogatus, quo vsque fines Laconicæ pertingerent: hastam vibrans, inquit, quousque hæc peruenerit. Item Archidamus rogatus quantum regionis Spartani possiderent, Ait, quo vsque hasta pertingimus. Plutarchus apophtheg.

Galea.

Galea deinde ipsis erat, quam proprij corporis causa quilibet gestabat.

gestabat. Quare illam amittere sine ignominia erat, quum clipei amissio cum ignominia esset coniuncta, vt est in apophtheg. Demarati apud Plutarchum.

Clipei Lacedæm. ex ære.

Scuta autem seu clipeos, quos propter communem ordinem ferebant, ex ære fabricatos habebant. Nam Xenophon de Repub. Lacedæm. στολὴν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα eis tribuit. In hisce inscripta Symbola seu tesseræ, quibus agnosci inuicem milites poterant; prima videlicet gentis cuiusque litera. Ita Lacedæmonij Λ. Argiui Α, Sicyoni Σ, vt indicare videtur Xenophon lib. IV. Hellenicôn, agens de Sicyoniis. Præterea etiam in clipeis insignia addebantur. Itaque quidam musca clipeum insigniens, quæ non excedebat viuæ muscæ quantitatem, quum derideretur à nonnullis, dicentibus latẽdi causa hoc factum, Respondit: Imo, inquit, vt agnoscar. Tam propè enim ad hostes accedo, vt cernere possint insignis mei quantitatem. Et hæc quidem præcipua ipsorum arma.

Tesseræ in clipeis inscriptæ.

Et insignia addebãtur.

Machinæ autem bellicæ, & tormenta murorum, aliáque huiusmodi illis inusitata, vtpote ignaris murorum oppugnandorum. Quare quum tormentum Catapultæ videret Archidamus, tum primum ex Sicilia allatum, exclamauit: Hercules periit viri virtus. Atque hæc de armis.

Machinæ bellicæ Spartanis inusitatæ.

Postremo verò quibus de causis bella gerere soliti Lacedæmonij, quæ ipsis fuerunt frequentissima, non difficulter ex bellorum historiis colligi poterit.

Causæ ob quas bella susceperunt Lacedæmonij.

Ac primùm quidem bellis suis id conabantur, vt imperia iniusta euerterent, ac tyrannos deiicerẽt. Nam sicut ipsorum Respub. inde vsque ab initio à tyrãnis libera: ita & ipsis non placuit tyrannos vlli Reipub. dominari. Quare Thucydides lib. I. scribit ἀτυράννευτον fuisse Lacedæmona, & tyrannos Atheniensium & alios ait ab eis pulsos: οἵ τε (inquit) Ἀθηναίων τύραννοι, καὶ οἱ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐπὶ πολὺ καὶ πρὶν τυραννευθείσης, οἱ πλεῖστοι καὶ τελευταῖοι, πλὴν τῶν ἐν Σικελίᾳ, ὑπὸ Λακεδαιμονίων κατελύθησαν. Id est, *Atheniensium tyranni, & reliquæ ferè Græciæ, quæ quam maximè & antea quidem tyrannide oppressa erat, plurimi & postremi, exceptis iis qui in Sicilia dominabantur, à Lacedæmoniis deiecti sunt.*

Ad imperia iniusta, & tyrannos euertendos.

Deinde complura ab ipsis bella suscepta, ad vlciscendum in-

Ad vlciscendas iniurias sibi vel sociis allatas.

iurias sibi vel sociis illatas. Quę causa latè patebat. Nam hoc nomine vindicabatur fœderatorum perfidia, & exules in patriam restituebantur, res ablatæ repetebantur, damnum illatum resarciri petebatur, & alia multa quærebantur. Ac in his plerumque non vltra iniuriæ modum processit pœna: sed post sumptum de sontibus supplicium, seruati plerunque innoxij. Ita Polydorus potitus victoria de Argiuis, ea contentus vrbem in seruitutem redigere recusauit. Et Cleomenes suadentibus aliquibus, vt Argos deleret, non consensit tam graui vindictæ, sed respondit: nequaquam eam vrbem delendam, quæ iuuenes ipsorum exerceret, vt refert Plutarchus in eorũ apophtheg. Postea in his tamen bellis vindicta aliquando videtur grauior, quàm offensa. Nam Messene euersa est, graui nimis in fraternam & cognatam gentem animaduersione. Muri Atheniensium diruti, populúsque oppressus, quorum merita tum in Lacedæmonios, tum in vniuersam Græciam fuerunt æterna memoria dignissima. Eodémque modo aliâs factum.

Pœnæ modus adhibitus.

Licet aliquãdo grauior vindicta quàm offensa.

Tertiò nec rarò pugnarunt, inuitati ad ferendum oppressis auxilium. Nam quantum in ipsis erat, supplices vix repudiarunt, sed voluerunt omnes Respub. liberas. Ita bellum Asiaticum pro Græcis à seruitute Persica liberandis susceptum, aliáq; pro aliis multis. Etsi hac in parte non satis sincera & integra eorum fides posterioribus temporibus. Qua in re peccauit præ aliis fœdè Lysander, homo fortunatus, sed fluxæ fidei, qui non veritus dicere, pueros talis, viros iuramentis decipiendos: Et vbi non sufficeret Leonina Herculis, de vulpina esse assuendum. Vnde & Comicus Theopompus Lacedęmonios cauponibus comparat, quòd postquam potum suauissimum gustandum præbuissent libertatis, acetum mox infunderent. Atque hanc ob causam sæpè infeliciter pugnarunt, vindicantibus sacramenti temerè violati religionem Diis. Quod & exprobratum iis à Pythia, vt testatur Plutarchus in quæstionibus Romanis. Ita quum Cadmeis contra iurisiurandi fidem retenta esset, suscitatum est bellum Thebanum, quo huius perfidiæ & aliorum delictorum graues pœnas dederunt Lacedæmonij: vt vitia Lacedæmoniorum etiam non prorsus prætereamus.

Ad ferendum oppressis auxiliũ.

Lysandri mala fides.

Lacedæmonij infidi, sæpe puniti.

Ex æmulatione.

Postremò nec pauca bella ex æmulatione suscepta, etsi quæsito aliunde prætextu, vt contra Messenios, Argiuos, Arcadas, Athenienses, Thebanos, Achæos & alios. Sed prolixum esset omnes bellorum causas inquirere, nec de his idem potest esse omnium iudicium: sicut neque auctoribus semper de veris causis constitit, qui historias ipsorum scriptis prodiderunt.

CAPVT IV.

De bellis terrestribus.

In bellis terrestribus Lacedæmoniorum gloria præcipua.

QVandoquidem gloria militaris Lacedæmoniorum potissimum in bellis quæ terra gerebantur, sita erat, vt diximus, conuenit vt de iis paulò luculentius pertractemus. Quod tametsi non caret difficultate, tamen operam dabimus, vt hæc quatuor, quam fieri poterit, planissimè declaremus, videlicet qui præfuerint & gubernarint in exercitu, quomodo distribui solitus exercitus, qua ratione ducebatur & ad pugnam instruebatur, ac quo pacto tandem domum reduci consueuerit.

Quatuor in bellorum administratione obseruata à Lacedæmoniis.

1. Vnus in bello dux, & is Aut Rex, aut Prodicus. Aut dux plerunque ex Heraclidis.

Primum itaque hoc constat, placuisse semper Lacedæmoniis in bello vnum præesse, qui si totus educeretur exercitus, Rex erat, aut Prodicus seu tutor Regius, quum Rex ipse minor ætate: Aut si pars quędam, vel exercitus minor aliquò mitteretur, alius quidam dux, sed & is vnus ac plerumque ex Heraclidis. Nam Monarchiam in bellis semper eos vsurpasse, sicut & Carthaginenses, testis præter alios Isocrates Nicocle, vbi ita ait: χαρχηδονίους καὶ λακεδαιμονίους τοὺς ἄριστα τῶν ἑλλήνων πολιτευομένους, οἴκοι μὲν ὀλιγαρχουμένους, παρὰ δὲ τὸν πόλεμον βασιλευομένους. Quare etiam aliquando Lex lata, ne vterque Rex cum exercitu exiret, ne videlicet duo essent diuersi Imperatores, qui vindicarent sibi summam potestatem. Quod non poterat sine Reipub. pernicie abire. Quæ lex tum primum lata, quum Demaratus simul exercitum eduxisset, & Cleomenes. Ita enim scribit Herodotus lib. v. ἐτέθη νόμος ἐν σπάρτῃ, μὴ ἐξεῖναι ἕπεσθαι ἀμφοτέρους τοὺς βασιλῆας, ἐξιούσης τῆς στρατιῆς, Id est, *Lex Spartæ lata, prodeunte exercitu, non licere vtrumque Regem comitari.* Sed contra legem hanc tamen fiebat, quum res postularet, & requireret ita necessitas. Sicut Plistonax, quum bellum Agis gereret aduersus Argiuos & Mantinenses,

duxit & ipſe copias ex ſenioribus & iunioribus conſcriptas, vt teſtatur Thucydides lib. v. Porro qui ita præerat exercitui Imperator βάγος dicebatur, proprio Lacedæmoniorum vocabulo, vt ait Heſychius: etſi etiam Dux quiuis is intelligendus eſt. Sed quod Rex vt plurimum Imperator, id verò omnes ferè hiſtoriæ Græcorum oſtendunt, & lege hoc conſtitutum à Lycurgo ſcribit Xenophon de Republic. Lacedæmoniorum. Rarius autem Prodicus hoc tam auguſtum munus gerebat. Ex Prodicis tamen fuit Lycurgus, vt ait Plutarchus, qui quum tutor Charilai eſſet, munere Imperatorio functus eſt. Sicut & Pauſanias tutor Pleiſtarchi erat, quum contra Perſas pugnaret, vt teſtatur Herodotus, Thucydides, Plutarchus, Æmylius Probus, & alij. Et Ariſtodemus Ageſipolidis tutor, Imperator fuit, vt ſcribit Xenophon Hellenicôn lib. IV.

βάγος nomen eius qui præerat exercitui.

Adiungebãtur autem Regi Imperatori, tum ex Ephoris quidam, tum aliquando conſiliarij, præterea & alij cuſtodiæ cauſa. Ac duos Ephoros ex more Regibus attribui ſolitos ad bella euntibus, docet Xenophon lib. II. Hellenicôn: ὥσπερ νομίζεται (inquit) ξὺν βασιλεῖ δύο τῶν ἐφόρων συστρατεύεσθαι, καὶ πότε παρῆν οὗτός τε καὶ ἄλλος, Id eſt, *ſicuti poſitum in more eſt, vt duo Ephori cum Rege in expeditionibus ſint: ita tum aderat hic* (Nauclidas) *& alius.* Itémque conſiliarij etiam adiuncti Regi, præter eos qui officia militaria gerebant. Ita Agidi ex lege decem numero attributi. Quæ lex tamen antiqua non erat, quippe tum lata, quum Agis imprudenter iudicatus eſt inducias cum Argiuis pepigiſſe, habens opportunitatem ſummam rei benè gerendæ. Nam ea de cauſa decem ipſi adiuncti conſiliarij, ſine quibus non licebat educere exercitum. Sed ea Lex an poſtea ſemper eodem modo obtinuerit, non reperio. Conſiliarios tamen ſemper Regibus adhibitos, exinde veriſimile eſt. Etſi aliis Regibus, bellis quibuſdam periculoſioribus & longinquioribus, plures adiunctos legimus. Nam Ageſilaus obtinuit ſciſcente populo triginta conſiliarios, quum in Aſiam exercitum duceret, vt ſcribit Xenophon, & Plutarchus in Ageſilao. Atque ad eundem modum poſtea etiam additi Ageſipolidi conſiliarij triginta, ſicut antea Ageſilao, vt idem Xenophon ait Hellenicôn lib. v. Quod ob iuuenilem eius ætatem factum

Regibus aut Ducibus euntibus ad bella qui attribui ſolerẽt, alias plures, alias pauciores.

ctum satis apparet. Preter hos ante Regem collocabatur in acie, *Regum in bellis alij comites.*
qui victor coronam in sacris certaminibus meruerat. Nam eum
comitem belli semper Rex habebat. Plutarchus Lycurgo: ἐχώρει
ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ στεφανίτην ἀγῶνα νενικη-
κότα, Id est, *Ibat Rex in hostem comitem trahens victorem coronati cer-
taminis.* Vnde est, quod de quodam victore cõmemoratur. Nam
Lacedæmonius quidam quum offerretur ei olympiis grandis
pecunia, non accepit eam: sed vt magno labore superauit ad-
uersarium lucta, & quispiam ei diceret, Quò tibi hæc Lacon vi-
ctoria? Occurrit ei subridens: *Ante Regem in acie consistens cum
hostibus decertabo.* Deinde stipabãt Regem perpetui comites tre- *Item alij comites.*
centi illi, qui equites dicti, sicut celeres Romulum semper cir-
cumstabant, vt ait Dionysius. Id quod docet Thucydides lib. v.
narrans de impressione in Argiuos, quam scribit factam præci-
puè ab ea parte, vbi Rex Agis erat & trecenti circa ipsum, qui e-
quites dicti; ἧπερ (inquit) ὁ βασιλεὺς Ἆγις ἦν, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ τρια-
κόσιοι ἱππῆς καλούμενοι. Cæterũ Regum illud in bello imperium, *Regum in bello imperium quàm latè patuerit.*
non latius se extendit, quàm ad vnum exercitum, idque potissi-
mum terrestrem. Raro enim classi Rex præficiebatur, idque
quum fiebat, ei soli imperabat, non exercitui terrestri. Nam vni
ex omnibus Agesilao, imperium terrestre & maritimum simul
delatum. Ita enim Plutarchus de Agesilao in eius vita scribit:
καθ' ὁδὸν ὢν σκυτάλην δέχεται παρὰ τῶν οἴκοι τελῶν, κελεύουσαν αὐτὸν
ἄρχειν ἅμα καὶ τοῦ ναυτικοῦ. τοῦτο μόνον πάντων ὑπῆρξεν Ἀγησιλάῳ, Id est,
*In itinere quum esset, accepit à magistratibus vrbanis Scytalam, qua iube-
batur classis imperium suscipere. Quod vni omnium Agesilao delatum.* Fuit
autem summa & absoluta Regis in bello potestas, quum domi *Regum in bellis quæ potestas.*
esset adstricta & obnoxia. Itaque de Leotychide ait Herodotus
lib. VI. quod illi imperatorem agẽti aduersus Thessalos, licuerit
omnia agere: παρεὸν δέ οἱ (inquit) ὑποχείρια πάντα ποιήσασθαι. Et
Thucydides lib. v. Lege indicat ita sancitum fuisse, vt ab Rege
omnibus imperaretur. Ita enim de Agide exercitum turbatum
restituente scribit: εὐθὺς ὑπὸ σπουδῆς καθίσταντο ἐς κόσμον τὸν ἑαυ-
τῶν Ἄγιδος τοῦ βασιλέως ἕκαστα ἐξηγουμένου κατὰ τὸν νόμον. βασιλέως γὰρ
ἄρχοντος ὑπ' ἐκείνου πάντα ἄρχεται, Id est, *Statim accelerando in suo quis-
que loco constiterunt, Agide omnia ducis munera obeunte, vt Lex iubet.*

Quum enim Rex est Dux exercitus, cuncta eius imperio subsunt. Itaque patet Regi Imperatori subiectos reliquos fuisse omnes, quicunque vel peditibus vel equitibus aliqua cum potestate præerant. Inter quos ipsos tamen certus ordo, ita vt semper aliqui inferiores superioribus parerent. Nam σχεδὸν ἅπαν τὸ τῶν Λακεδαιμονίων στρατόπεδον, ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσὶ, ait Thucydides. Ita vt totus exercitus nihil aliud videretur, quam superiorum quorundam in inferiores imperium, & militantes ferè omnes duces ducum. Erant autem post Regem hi exercitus terrestris præfecti, videlicet Polemarchi, Lochagogi, Pentecosteres, Enomotarchæ. Quos eadem serie enumeratos Thucydides scribit Regi ita obsequentes, vt per Polemarchos ad Lochagogos, per hos ad Pentecosteras, ab iis ad Enomotarchas, atque ita per eos ad singulos in Enomotia constitutos, quid iuberet & fieri vellet, enunciaret. Sed quæ muneris ratio, & quot militibus singuli præfuerint, tum rectius intelligi poterit, quum de exercitus terrestris diuisione egerimus. Itaque ad hanc iam declarandam accedamus.

Alij exercitus terrestris præfecti.

2. In quas partes distribui soleret exercitus.

Moraquid Lacedæm. fuerit.

Reperio autem in has potissimum partes tributum fuisse exercitum, quæ sunt Mora, Lochos, Pentecostys & Enomotia. Μόρα autem, quod vocabulum Glossarij auctor interpretari latinè non nouit, sed tãtum Moram vertit, quod ipsorum Lacedæmoniorum propriè fuerit, docet Pollux lib. 1 & Hesychius onomastico, ita scribens: παρὰ γὰρ Λακεδαιμονίοις οἱ πάτριοι λόχοι μόρα αὖθις ὀνομασθέντες: ita enim legendum censeo. Eodémque modo Harpocration Lexico duodecim Rhetorum, vbi de Moris ait, quod συντάγματά τινα λακωνικὰ οὕτω καλεῖται. Qui & postea ex Aristotele addit, ὡς εἰσὶ μόραι ὠνομασμέναι, καὶ διῄρηνται εἰς τὰς μόρας Λακεδαιμόνιοι πάντες, id est, *quod moræ sint certæ quædam partes, & quod in moras omnes Lacedæmonij distribuebantur.* Vnde μόραι opponuntur συμμάχοις apud Xenophõtem initio v 1. Hellenicôn.

Moræquot fuerint.

Quot autem exercitus cuiusque μόραι fuerint, nemo tradit, nec puto fuisse semper eundem numerum, sed pro vt exercitus vrbanus maior vel minor: ita haud dubiè μόραι plures vel pauciores. Nam quod apud Xenophontem scribitur de Repub. Lacedæmoniorum sex esse μόρας, quum ait, οὕτω γε μὴν κατεσκευασμένων μόρας μὲν διεῖλεν ἓξ καὶ ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν: id ego referendum

puto

puto ad eam diſtinctionem, qua domi diſtributi erant ad militiam per moras ſeu tribus. Quæ etiam ſex numero erant, vt ſuprà retulimus. Alioquin Xenophon ipſe docet fuiſſe aliquando in exercitu pauciores μόρας, vt quum ſcribit VI. Hellenicôn, Cleombrotum miſſum auxilio Phocenſibus aduerſus Thebanos cum quatuor moris. Quod aliâs ſæpe factum. Quot autem fuerint milites in vnaquaq; mora, inter auctores non conuenit. De qua diſſenſione ita ſcribit Plutarchus in Pelopida: τὴν μόραν ἔφορος μὲν ἄνδρας εἶναι πεντακοσίους φησὶν, καλλισθένης δὲ ἑπτακοσίους, ἄλλοι δὲ τινες ἐννεακοσίους, ὧν Πολύβιος ἐστὶν, Id eſt, *Ephorus moram ait eſſe quingentorum virorum, Calliſthenes ſeptingentorum, alij quidem nongentorum, ex quibus eſt Polybius.* Quorum ego Ephori ſententiæ accedo, vt pote maximè concinnæ. Ac ſic mora fuerit initio peditum quadringentorum, quibus additi poſtea equites centum. Quod tamen haud potuit eſſe perpetuum aucto vel diminuto ciuium numero, vt idcirco diuerſæ iſtæ auctorum ſententiæ ſimul veræ eſſe poſſint, de diuerſis intellectæ temporibus. Præerat autem cuilibet moræ Polemarchus vnus. Ita enim Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum. ἑκάστη τῶν πολιτικῶν τούτων τῶν μορῶν ἔχει πολέμαρχον ἕνα, Id eſt, *Quælibet vrbana mora habet vnum Polemarchum.* Quod etiam de moris militaribus intelligendum. Nam idem haud dubiè in bellis Polemarchi, qui & domi. Atq; hic in Regis locum ſuccedebat, ſi eum occumbere contingeret, vt patet ex lib. II. III. & VI. Hellenicôn Xenophontis, & aliis. Ducebántque aliquando ipſi Polemarchi moras ſine alio Imperatore, & ſociis cum præſidio aderant. Quorum creberrima exempla. Additus autem Polemarcho tanquam eius legatus, qui dicebatur συμφορεύς. Nam ita peculiariter quoſdam vocatos docet nos Xenophon VI. Hellenicôn, vbi ita ſcribit, καὶ οἱ συμφορεῖς πολεμάρχου καλούμενοι.

Polemarchus vnus cuilibet moræ præfuit.

συμφορεὺς Polemarcho additus.

Λόχος autem, quod Gloſſ. interpretatur Turmam, quarta moræ pars eſt. Erant enim cuiuſque moræ quatuor λόχοι, quamuis alij ſtatuant quinque. Heſychius λόχοι λακεδαιμονίων φησὶ Ἀριστοφάνης τέτταρες. πέντε γὰρ εἰσὶν, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης. Sed verius eſt, quatuor antiquitus fuiſſe. Nam totidem λοχαγοὺς ſeu Turmarum præfectos ait Xenophon eſſe. Hoc itaque ſi eſt, erit λόχος

Λόχος quæ fuerit Lacedæm. exercitus pars.

quilibet centum peditum. Quod ſequentibus rectè conſentit.

Πεντηκοστὺς quæ pars exercitus fuerit.

Πεντηκοστὺς autem λόχου ſeu turmæ pars dimidia. Erant enim octo Pentecoſtyes cuiuſque moræ. Vnde patet Pentecoſtyn quamlibet fuiſſe quinquagenorum militum, quum Lochos erat centum. Quod nomen ipſum etiam indicat. Qui præfecti erant huic numero militum, dicebantur πεντηκοντατῆρες, vt Thucydides, vel πεντηκοστῆρες, vt Xenophon ſcribit. Ac πεντηκοστῆρας tales octo ait Xenophon fuiſſe in qualibet mora.

Ενωμοτία quæ pars Lacedæm exercitus fuerit.

Ενωμοτία vnde dicta.

Ενωμοτία quod etiam eſt ipſorum Lacedæmoniorum, vt ait Pollux lib. I. Pentecoſtyos pars item dimidia. Nam fuere Enomotiæ in vna quaq; mora ſedecim Facilè igitur colligitur comprehendiſſe Enomotian vicenos quinos viros, quum Pentecoſtys erat quinquagenum. Dicta ἐνωμοτία à ſacramento inter ſe mutuò, vel ſimul magiſtratui præſtito. Heſychius, ἐνωμοτία τάξις τὶς διὰ σφαγίων ἐνώμοτος. Qui præerant Enomotiis dicebantur ἐνωμοτάρχαι vel ἐνωμόταρχοι Quorum ſedecim fuiſſe ait Xenophon cuiuſque moræ Sed hæc vetuſtiſſima haud dubie diuiſio, quæ non niſi in peditibus initio locum habuit, & ſolis Lacedæmoniis competebat.

Exercitus ratio mutata poſterioribus temporibus, apud Lacedæmonios.

Poſtea hæc ratio mutata, manentibus iiſdem nominibus, ſicut & legio Romana eiúſq; partes auctæ ſub iiſdem nominibus. Nam equites additi, & auxiliarij etiam centuriati, totiúſq; exercitus alia vſurpata ratio. Quò pertinet haud dubie auctorũ de mora diſſenſio, cuius iam meminimus. Quod vel vnico Thucydidæ loco manifeſtum fieri poteſt. Nam vbi hiſtoricus lib. v. de diſtributione exercitus Lacedæmoniorum agit, primùm moras præterit, quò indicat ſe non de ſolis Lacedæmoniis loqui. Deinde λόχους ſeu Turmas exercitus ſeptem fuiſſe ait, quibus & poſtea præfectos dat Polemarchos, eis ſuos λόχους attribuens, ita vt λόχοι tum pro moris, & Polemarchi pro Lochagogis fuerint. Poſtea ait cuiuſlibet λόχου ſeu turmæ fuiſſe Pentecoſtyas quatuor, & pentecoſtyos cuiuſque Enomotias itidem quatuor. Enomotiam autem in fronte quatuor in latere octo habuiſſe. Vnde rectè colligit ſcholiaſtes Græcus, Enomotian tum fuiſſe virorum triginta duorum, Pentecoſtyn autem comprehendiſſe viros centum viginti octo, Lochon in vniuerſum quingentis & duodecim conſtitiſſe viris. Ex qua diuiſione

& enu-

& enumeratione facilè de numero totius exercitus iudicatur. Atque hæc tum in bello exercitus distributio,sicut & aliâs alia. Nam vt prior Xenophontis ad solos Lacedæmonios pertinebat,idque potissimum quando pedites erant,vt diximus: ita hęc posterior & alię huiusmodi ad socios etiam referendæ,qui postea accesserunt. Quorum quum non esse posset idem semper numerus, nec eodem modo distribuere exercitum licebat. Sed de sociis supra aliquid diximus, qui quum adiuncti Lacedæmoniis ipsorum disciplinæ militari parebant, ab iisque discebant, quomodo se gererent. Separati autem,suum quendam ordinem seruabant,qui eius Reipub. erat,vnde venerant. Qua de re hic non est disserendi locus,sed hæc vt dixi ad pedites ferè referenda.

Socij Lacedæmoniorũ ipsorum disciplinæ militari parebant.

Cæterùm de equitibus Lacedæmoniorum, vt pauca seorsim addamus, hoc in primis notandum, paruum & exiguum fuisse Lacedæmoniis initio equitatum, Quod potissimum robur militiæ in peditibus situm existimarent. Sicut Diodorus Siculus lib xi. testatur, scribẽs eos, περὶ τὰς πεζικὰς δυνάμεις εὖ κατεσκευασμένους. Nam (vt ex Pausaniæ lib. IV. intelligi potest) ad bellum Messenicum vsque raro equitatu vsi sunt, tum reliqui Peloponesij, tum Lacedæmonij. Quod eò factum existimare licet, quia Messenia magis alendis equis idonea, vt ex Platonis verbis supra relatis indicatur: Quum Laconica magis esset montosa & aspera. Deuicta itaque Messenia, quum ad bella extra Peloponesum gerenda adducerẽtur, equis magis opus esse didicerunt. Atque ab eo tempore equos alere haud paruæ curæ fuit. Vnde & Archidamus apud Isocratem gloriatur de præstantibus equis Lacedæmoniorum. Ac videntur demum Lacedæmonij eius artis peritos magistros publicos habuisse,qui iuuenes equitare docerent, dictos ἱππαγρέτας. Nam apud Hesychium ita scribitur, ἱππαγρέτης διδάσκαλος ἱππικῆς τῶν νέων, λάκωνες. Quò indicat hoc fuisse Lacedæmoniorum vocabulum, quo tales magistros designabant. Nec etiam à fœminis hoc studium neglectum, quarum quædam Cynisca dicta, Archidami Regis filia, prima fœminarum omnium ἱπποτρόφησεν, Id est, *Equos alere instituit*, vt ait Pausanias,quę & in olympiis prima quadrigis vicit. Erant autem equites Lacedęmoniorum præcipuè ex Sciritis,qui partem

Equitatus Lacedæmoniorum qualis.

Equites Lacedæmoniorum ex Sciritis præcipuè.

quandam Laconicæ tenebant, quique ab aliis Lacedæmoniis hoc nomine distincti erãt. Sciritis enim sic vsi, quemadmodum Assyrij Hyrcanis. Xenophon lib. IV. Cyropædiæ, vbi scribens Hyrcanos nationem esse rei equestri deditam, postea hęc addit: διὸ καὶ ἐχρῶντο αὐτοῖς οἱ Ἀσσύριοι, ὥσπερ οἱ λακεδαιμόνιοι τοῖς σκιρίταις.

Scirites sinistrum cornu in exercitu tenebant.

Fuit autem horum Sciritarum id peculiare, vt semper sinistrum cornu in exercitu tenerent. Cuius auctor Thucydides lib. v. in hæc verba scribens: τότε δὲ, κέρας μὲν εὐώνυμον σκιρῖται αὐτοῖς καθίσαντο, ἀεὶ ταύτην τὴν τάξιν μόνοι λακεδαιμονίων ἐπὶ σφῶν αὐτῶν ἔχοντες, Id est, *Tunc in sinistro cornu Sciritæ constiterunt quod hunc locum soli ex Lacedæmoniis sibi vendicent.*

Equitum Lacedæmoniorum distributio.

Distributi autem equites, qui Lacedæmoniis fuerunt, inde vsque ab initio in partes quasdam, quas οὐλαμοὺς dixerunt. Quod institutum scribitur fuisse ipsius Lycurgi. Quod si verum, fuerunt ipsis etiam tum equi, etsi fortè pauciores.

οὐλαμος quid.

οὐλαμὸν autem scribit Plutarchus vita Lycurgi, ex Philostephano, fuisse quinquagenum equitum quadrata acie instructam turmam. Cuius meminit & Hesychius. Atque haud dubiè equitum tum erat magna gloria, qui ex præcipuis lecti rem vtilem Reipub. præstiterunt. Postea tamen corrupta & hac in parte Reipub. constitutio. Nam equos quidem ditiores aluerunt, sed alios equites præbuerunt. Ita Xenophon lib. VI. Hellenicôn, ait bello Thebano alios equites à ditioribus datos, ad eorum vicem obeundam, qui & rei equestri minus essent idonei, nec gloriæ cupiditate admodum ducerentur. Vnde contigit equitatu Lacedæmonios eo bello superari, sicut & aliâs. Atque hunc in modum tributus exercitus tum equestris tum pedestris.

3. Ratio ducendi exercitus, & ad pugnam instituendi. Rex domi sacrum Ioui ἀγήτορι faciebat. Ingrediebatur cum exercitu & πυρφόρῳ.

Tertio in ducendo exercitum hęc ratio potissimum Lacedęmoniis vsurpata, quam descripsit ita ferè nobis Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorũ. Ante omnia Rex domi antequam exercitus progrederetur, præsentibus Polemarchis, Lochagogis, Pentecontateribus, Enomotarchis & aliis, sicut semper in sacrificiis fieri solebat, sacra Ioui ἀγήτορι, seu ductori faciebat. Tũ si litatum, pergebat domo cum exercitu & πυρφόρος seu gestator ignis, ferens ignem ex ara sumtum, ad fines regionis comitabatur. Postea quum eò ventum, ibi alterum sacrificium à Rege Mi-

neruæ

neruæ fiebat, atque vt hîc etiam litatum, tum demum transibāt exercitus Regionis limites, præcedēte igni ex his sacrificiis sublato, & omnis generis hostiis. Quem ignem, scribit Nicolaus de moribus gentium, sublatum ex ara Iouis Agetoris ferri solitum ab eo qui πυρφόρος dicebatur, atque inextinctum seruari. Deinde progrediente exercitu dux fuit ipse Rex, quem nemo antecedebat præter Sciritas, & equites exploratores, nisi se hostis ostenderet. Aliâs enim in primo agmine semper incedebat. Vnde est quod Herodotus scribit lib. VI. στρατευομένων πρώτους ἰέναι τοὺς βασιλῆας, Id est, *In expeditionibus vt primi essent Reges.* Atque sic vt lentè se parauerant: ita & tardè procedebant, videlicet ne exercitus fatigaretur. Quamuis id etiam eò pertinebat, vt in hostico tantò plus damni dare possent. Vnde tarditatem exprobrari solitam Lacedęmoniis apparet ex lib. I. Thucydidę & aliis. Itaque & Isocrates Panegytico, hoc tanquam præcipuæ laudi tribuit Lacedæmoniis, quod bello Medico non cunctati Atheniensibus auxilium ferre; ac si id insolens fuerit ipsorum moribus. Etsi aliâs etiam, quum ita necesse, hac consuetudine non sint retardati.

Ignis ex ara Iouis Agetoris tolli solitus, & inextinctus seruari.

Rex progrediente exercitu fuit ipse dux.

Tarditas Lacedæmoniis exprobrata.

Cæterum sicut Regis erat exercitum ducere: ita in eius potestate erat quiescere, & castra metari, vbi & quando visum. Solebant autem castra Lacedæmoniis plerumque disponi in orbem, nisi mons, aut fluuius tutos præstaret, quod vsum in eis angulorum nullum existimarent; atque semper à castris excludebantur serui. Interdiu autem omnes cum hastis incedebant, ad quæuis imperia parati. Habuit etiam in castris vnaquæque mora sua exercitia, intra spacium cuiq; definitum, ne quis ab armis longius abesset. Quod si qui ad commeatum parandum exibāt, neq; à se inuicem, neque ab exercitu longiùs progrediebantur, quam vt tuti essent. Sumta autem cœna Diis hymnum canebāt, atq; ita noctu etiam in armis obdormierunt. Excubias autē agebant diurnas quidem interius versus castra: Nocturnas verò exterius equites obibant, olim quidem Sciritæ, postea mercenarij. Atq; ij hostes ex locis altioribus, quam poterāt longissimè obseruarunt. Polemarchis autem cura incubuit, vt hæc & alia omnia rectè, & secundum leges fierent.

Qualiter castra metarentur.

Serui à castris exclusi.

Exercitia in castris.

Hymni Diis à cœna canebantur.

Nocturna excubatio in armis.

Polemarchorum officium.

Rex medium locũ in exercitu tenuit quũ fuit pugnandum.

Porro si pugnandum videbatur, tum verò Rex ἄγημα seu turmam primæ moræ, quam existimo esse trecentorum istorum, qui semper Regi ad custodiam corporis præsto fuerunt, ducens conuertebat se, donec inter duos Polemarchos, & duas moras consisteret. Nam Regis erat medium locum in exercitu tenere, quum esset pugnandum, vnde ad omnes facilè emanare & euulgari poterant, quæ mandaret. Ita Agidem scribit Thucydides lib. v. medium exercitus tenuisse, quũ Argiui in eum & trecentos istos impressionẽ facerẽt. Deinde post Regẽ & hos custodes,

In acie qui steterint.

statuebantur in acie securitatis causa, qui eodẽ vtebantur cõtubernio cũ iis, quos ὁμοίους dicebant, qui erant vates, medici, tibicines, vt testatur etiã Nicolaus apud Stobæum de moribus gentium, itemq; copiarum præfecti, & spontanei quiq; militantes.

Tertium sacrificium à Rege fieri solitum.

Tum verò Rex iterum in hostium conspectu sacrificium faciebat capellã mactãs. Quod existimo fuisse victimã Musis immolari solitam. Nã Musis ait Plutarchus à Rege sacrificium fieri instante prælio; sicut Xenophon tum fieri ait hanc capellæ mac-

Tibia canebatur, & coronæ sumebantur, instante cõflictu.

tationem. Hoc itaq; vbi factum, incinebatur frequens tibia, omnésq; coronas sumebãt, atq; ita ad cõflictum veniebatur. Non defuerunt tũ mutuæ cohortationes, præcipuè Enomotarcharũ, qui tamen exaudiri non poterant, nisi à sua qualibet enomotia. Atque hoc pacto duci, & ad pugnam instrui exercitus solebat.

4. Exercitum reportandi consuetudo.

Rex aut Imperator exercitum reducebat

Rex in reditu agmen claudebat.

Postremo videndum iam quomodo confecto bello exercitũ reportare moris fuerit. Et quidem Regem seu Imperatorem oportebat, sicut exercitũ eduxerat, ita & domum reducere. Neq; enim eos, qui ex Lacedæmoniis erant, alios licebat dimittere vel exauctorare. Reliquos autem socios, & mercenarios, suis ducibus reportandos commisit. Ac tum quidem agmen clausit Rex cum sua cohorte. Nam vt in exitu inter primos: ita in reditu inter postremos. Itaq; & Herodotus de Regibus ait eos ὑστάτους ἀπιέναι. Quod facilè apparet, eò fieri ne hostes nouissimũ agmen carperent, à tergo ingruentes. Domum reuersus cum suis copiis

Reuersus cum copiis denuo sacrificabat.

Sacrificiũ quale fuerit.

Rex denuo sacrificabat, haud dubiè Ioui seruatori gratias agẽs. Quale autem fuerit hoc sacrificium docet Plutarchus in Marcello, vbi scribit Lacedæmone ducem deposito imperio, si actu vel blandè rem susceptam confecisset, immolasse bouem: sin acie,

cie, gallum gallinaceum. Itaq; quod idem auctor refert in institutis Laconicis sacrificium fieri ab eo qui strategemate hostem superasset, id de hoc bouis sacrificio accipio. Tandem post hæc ταμίαι seu quæstores, σκευοφόρων ἄρχοντες seu sarcinatorum præfecti, & λαφυροπῶλαι in publicum extulerũt spolia asseruata, atq; item quę ex manubiis redacta erant. Vnde tum Diis donaria assignabantur, tum præmia bene meritis præstabantur. Reliqua vero deponebantur, vel in publicos vsus erogabãtur, aut etiam, vt postea factum, in ærarium condebantur. Ex quibus omnibus patet verum esse, quod Xenophon ait, Regem in exercitu, quà Diis ministrabat Sacerdotem, quà homines gubernabat Imperatorem egisse. Atque hæc de bellis terrestribus Lacedæmoniorum nobis dicta sint.

Spolia in publicum efferebantur, ex quibus donaria Diis offerebãtur, & præmia benè meritis præstabantur.

CAPVT V.

De bellis maritimis.

QVod bella maritima seriùs à Lacedæmoniis gesta sint, eò factum, vt & minus horum gloria excelluerint, & ab auctoribus pauciora de iis prodita sint. Nec enim ante Persarum in Gręciam aduentum legimus vllam iustam classem ab iis ad bellum comparatam. Et hæc ipsa, quæ bellis Medicis ipsorum Lacedæmoniorum erat, non ita numerosa. Nam antiqua illa, quæ ad Troiam nauigauit, totius Græcię impendio & apparatu constitit, ac minor longè exstitit posterioribus. Extenuata itaq; meritò à Thucydide, qui scribit Poetas omnia in maius extollere. Classis autem totius Græciæ antiquissima fertur Corinthiorum & Corcyrensium, ac postea Atheniensium. Ac Corinthios auctor idem Thucydides, primo naues, quales postea in vsu fuere, struxisse. Postea res ipsa docuit Lacedęmonios etiam classe opus esse, quum translata ab ipsis bella extra Peloponesum gererentur aduersus Athenienses, Thebanos, Persas, Thraces, & alios insulas maris inhabitantes, qui classibus haud parum valebant. Itaque ne inuaderetur ab iis Laconica, vna parte mari exposita, hostem classe propulsare necesse fuit. Quod tamen initio infelicius ne an imperitius dicam factũ. Quare autẽ classis ad bella

Bella maritima seriùs à Lacedæmoniis gesta.

Classis antiquissima Græciæ quæ fuerit.

Cur antiquitus nullam classẽ haberent Lacedæm.

Ratio 1. maritima nulla ipsis antiquitus fuerit, non est obscurum. Primo enim incolebant Lacedæmonij regionem μεσόγαιον seu mediterraneam, vt est apud Xenophontem, ita vt vrbs sedes præcipua Reipub. à mari haud parum distaret, ideoque minus bellis mari *Ratio* 2. gerẽdis & administrandis oportuna. Deinde vetitum erat legibus Lycurgi, ne nautæ ipsis essẽt, néue naualibus præliis pugnarent, vt suprà diximus. Etsi hanc legem necessitate impulsi mutarunt, vsque dum maris imperium obtinerent. Tum verò vsu *Nautæ Sparta tandem abdicati.* edocti, mores & disciplinam Reipub. nautarũ commercio corrumpi, veterem legem Lycurgi abdicatis nauibus reuocarunt. Neque enim consistere illa laudatissima politia potuisset, nisi profligati pudoris, & perditos homines facessere è Repub. iussissent. Cuiusmodi vulgus nautarum esse vel prouerbium vetus indicat, quo maritimi mores pro corruptis & peruersis intelliguntur. Quod magno suo malo experiri videmus in dies quosuis, qui maritima accolunt. Sed nihilominus Lacedæmonij hoc animaduerso, contra legem denuo classem compararunt, vt ait *Classis Lacedæmoniorũ tum ex propriis tũ ex sociorũ nauibus constabat.* Plutarchus, & nos supra attigimus. Porro constabat classis Lacedæmoniorum tum ex iis, quas ipsi confecerant nauibus proprio impendio, tum magis ex sociis. Nam hos semper naues suppeditasse, & quidem plerunque plures ipsis Lacedæmoniis, multis veterum scriptorum locis ostendi potest. Quod ne de aliis maioribus classibus dubium cuiquam sit, de parua aliqua ex Xenophonte conuincam. Scribit itaque VI. Hellenicôn Historicus, facta pace inter Lacedæmonios & Athenienses, quum Timotheus exules Zacynthios in insulam exposuisset, questos de ipsius iniuria Insulanos apud Lacedęmonios. Qui læsos se ab Atheniensibus existimantes, classem denuo comparabant. Ac tametsi hæc classis tantùm ex sexaginta constabat nauibus, tamen plures ciuitates ad eam cõtulisse commemorat, vt sunt hæ, videlicet Lacedæmon ipsa, Corinthus, Leucas, Ambracia, Elis, Zacynthus, Achaia, Epidaurus, Troëzen, Hermione, Halienses. Cuius nõ dissimile exemplum est apud Thucy. lib. VIII. in classe *Classis Duces semper fuerũt Lacedæmonij.* centum nauium. Hoc itaq; si in tam exigua factum classe paranda, quis secius in reliquis fieri potuisse existimârit? Erant tamen Lacedæmonij semper Duces totius classis, etsi sociorum nauibus

nauibus ij præerant Trierarchi, quos Respub. eorum præfecerat. Vt in aliis expeditionibus alij, Mnasippus autem Lacedæmonius, hac quam iam commemorauimus classe. Atque (vt diximus suprà) raro Reges classis imperium tenuêre, fortè quod ij minus maritimorum bellorum periti aut felices habiti, multo minus vt & terra & mari imperârint. Itaque quod Agesilao soli simul classis & terrestris exercitus imperium delatum, vt retulimus ex Plutarcho, id magis honori eius datum, quàm quod ita conueniret. Idcirco nec id ipse vsurpauit, sed Pisandrum sua vice fungi voluit. Quo nomine tamen in reprehensionem incurrit, quod qui aliàs semper ad Reipub. vtilitatem respexisset, hîc propinquitatem prætulerit, quippe vxori se venditans, cuius frater erat Pisander. Quod Agesilai delictum vtinam non plures imitarentur, minus idoneos modò ex suis prouehẽdo. Cæterum dicebatur qui classi præerat *ναύαρχος*, quem classis præfectum interpretari licet, & *ναυαρχία* ipsa præfectura. Nam tametsi vnius etiam nauis nauarchos est, qui vsitatius dicitur *τριήραρχος*, vt Brasidas apud Thucydidem dicitur Trierarchus lib. IV. Tamen & classis totius dicitur nauarchus. Itaque apud Hesychium & Suidã exponitur *ναύαρχος ὁ τῶν νηῶν ἄρχων*, Id est, *nauium præfectus, non vnius nauis*. Et *στολάρχης* item apud Hesychium idem est cum *ναυάρχῳ*, atque hoc nomine exponitur. Ἐπιστολεὺς autem erat nauarcho quasi legatus, sicut Polemarchi Regis in bellis terrestribus, qui & *ἐπιστολιαφόρος* dicitur apud Xenophontem. Nam ἐπιστολεὺς est, vt Pollux lib. I. scribit, *ὁ ἐπὶ τοῦ στόλου διάδοχος τοῦ ναυάρχου*. Vnde etiam patet quod de nauarchi significatione diximus. Ita II. Hellenicôn Xenophontis Aratus dicitur Nauarchus, Lysander Epistoleus vel ipsius legatus. Nam tum Lysandro per legem præfecto esse non licuit, vt iam dicemus. Quamuis nomine tãtum Lysander Epistoleus, re nauarchus erat, vt scribit Plutarchus Lysandro. Item VI. Hellenicôn, Mnasippo nauarcho Hypermenes est Epistoliaphorus. Quod autem de Nauarcho seu classis præfecto subindicauimus legem Lacedæmoniis fuisse, ea verò hæc est. Quod bis eundem classis præfectum creari non liceret. Ita enim scribit Plutarchus Lysandro. *νόμος ἦν οὐκ ἐῶν δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν*, Id est, *Lex erat vetans eundem bis esse classis præfectum.*

Agesilao classis & terrestris exercitus imperium quomodo delatum.

Ναύαρχος classis præfectus, dicebatur.

Ἐπιστολεὺς quis fuerit.

De Nauarcho Lex Lacedæmoniorum.

Itaque Xenophon initio II. Hellenicôn ſcribit; οὐ νόμος αὐτοῖς δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν. Vnde ſæpe nauarchos mutare neceſſe. Quod nec ipſis Lacedæmoniis omnibus probabatur. Itaq; quum Callicratidas miſſus eſſet ſucceſſor Lyſandro anno imperij eius elapſo, vulgatū ab ipſis Lacedæmoniis paſſim per ciuitates; ὅτι Λακεδαιμόνιοι μέγιστα παραπίπτοιεν ἐν τῷ διαλλάττειν τοὺς ναυάρχους, πολλάκις ἀνεπιτηδείων γιγνομένων, καὶ ἄρτι ξυνιέντων τὰ ναυτικὰ, καὶ ἀνθρώποις ὡς χρηστέον οὐ γινωσκόντων, Id eſt, *Quod grauiter impingerent Lacedæmonij mutando toties nauarchos: quorum aliqui ſæpe eſſent minus idonei & rerum nauticarum imperiti, aliqui quo pacto tractandi homines ignari.* Quibus verbis Hiſtoricus non male in quibus officium Nauarchi ſitum oſtēdit, videlicet in peritia rei nauticę & ſcientia tractandi homines. Itaque nec immeritò reprehenſa hæc eorum lex ab Ariſtotele, etſi alia de cauſa. Is enim lib. II. Politicôn ita eius meminit: τῷ περὶ τοὺς ναυάρχους νόμῳ, καὶ ἕτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες. στάσεως γὰρ γίνεται αἴτιος. ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλεῦσιν, οὖσι στρατηγοῖς ἀϊδίοις, ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκε, Id eſt, *Legem de claßis præfectis alij quoque reprehenderunt, rectè vituperantes. Eſt enim cauſa ſeditionis. In Reges namque, qui ſunt perpetui duces exercituum, præfectura claßis, quaſi alterum regnum conſtituta eſt.* Quæ verba rectè animaduerſa, probant etiam quod ſupra retulimus, raro Regem claſſis præfectum fuiſſe. Cæterum claſſiarij milites fuerunt & ex Lacedæmoniis & ex ſociis, ſed plerumque maxima ex parte ex mercenariis conſtabant. Nam in maritimis expeditionibus non admodum exercitati Lacedæmonij, nec diſciplina, qua à pueris inſtituebantur, huc multum conferebat. Et ſocij vt plurimum potius pecunias ſuppeditabāt, quam milites dàbant. Sic de Agide ſcribitur apud Thucydidem, quod τὰ τῶν ξυμμάχων ἠργυρολόγησεν ἐς τὸ ναυτικὸν, *quod à ſociis pecunias collegit ad nauticam expeditionem.* Quod ego de militibus conducendis intelligo. Nam de claſſis apparatu poſtea agit Hiſtoricus. Itaque etiam quum Mnaſippus in Corcyram nauigaret, vrbes ſocię pecuniam miſerunt, quod maritima eſſet expeditio. Qua de re ita Xenophon ſcribit lib. VI. Hellenicôn: τῶν πόλεων αἱ πολλαὶ ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτῷ ἔπεμπον, ἅτε καὶ διαποντίου τῆς στρατίας οὔσης. His itaque ſtipendium numerandum, quod per

Nauarchi officium quale.

Claßiarij milites qui fuerint.

Socij pecunias potius quàm milites ſuppeditabant.

menſes

menses ipsis constitutum fuisse, indicat eodem loci Historicus. Sicut & hac tempestate vsitatum. Atque idem de nautis puto sentiendum. Neque enim suppetere Lacedæmoniis poterat eorum copia, habitantibus vrbem mediterraneam. Aliquos tamen eos aluisse, ex iis quæ iam diximus patet. Vocabantur autem nautæ, vt annotat Pollux ex Thucydide, αὐτερέται, Id est *Remiges*, sicut & reuera pleriq; remiges erant. Nam τὸ ναύτας ὀνομάζειν τραγικώτερον ait esse. Distincti nautæ seu Remiges haud dubiè Lacedæmoniorum, sicut aliorum Græcorum. Nam quod apud Hesychium & Pollucem, alij dicuntur θαλάμιοι qui infimi & vltimi erant: Alij ζύγιοι qui medij: alij θρανῖται qui supremi, ea nomina Græcis communia fuisse puto. Nauale autem Lacedæmoniorum erat opidum Gytheum dictum vel Gythium. Ita Diodorus lib. XI. Γύθιον ἐπίνειον τῶν λακεδαιμονίων. Et Strabo lib. VIII. ait, Γύθιον σπάρτης ἐπίνειον. Ac Pausanias scribit ibi νεώρια Lacedęmoniorum. Sicut & Liuius lib. XXXIV. ait Gytheum opidum, omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis fuisse receptaculum. Atque hæc de bellis Lacedæmoniorum, totáque militiæ ratione nobis dicta sint. Reliqua quæ habuimus, relata sunt in legibus militaribus. Quibus si minus satisfactum fuerit auido harum rerum lectori, imputandum hoc vel inopiæ documentorum, vel scriptorum negligentiæ, qui non fortassis existimârint hæc digna, vt posterorum memoriæ proderentur. Iam pergamus ad alia.

Nautæ vnde sumerentur.

Nautæ dicti αὐτερέται, & cur.

Nautarum alia nomina.

Nauale opidum Lacedæmoniorum Gytheum.

CAPVT VI.

De Pace & fœderibus.

BEllicis expositis non omittendum nobis visum est, quæ ad pacem faciendam, & fœdera sancienda pertinent. Itaque de his iam dicendum, quod soleant illa bellis quæri, vel ea saltem consequi.

Erant autem duo modi, quibus fœdus & amicitia cum Lacedæmoniis ciuitatibus aliis intercedebat, quorum alterum σπονδὰς, alterum συμμαχίαν vocarunt. Σπονδαὶ pacem in primis continebant, ac ne qua pars alteram deinceps læderet, vel socios alterutrius, vtque bello ablata restituerentur, de quibus conuene-

Fœderis & amicitiæ Lacedæm. cum aliis ciuitatibus duo modi.

Σπονδαὶ quæ dictæ sint Lacedæmoniis & quomodo fierent.

rat. Et alia plura. Neque enim ſemper eodem modo fœdus concipiebatur. Ac quod ad reſtitutionem attinet, nõ aliter pax conſtabat, neque verò ea dicenda pax, niſi reddita eſſent quæ promiſſa, & reliqua præſtita. Quare Thucydides lib. v. ait: οὐκ εἰκὸς εἰρήνην αὐτὴν κεκλῆσθαι, ἐν ᾗ οὔτε ἀπέδοσαν πάντα, οὔτ᾽ ἀπεδέξαντο ἃ ξυνέθεντο, Id eſt, *Non conſentaneum eam iudicari pacem, in qua neque tradita neque recepta ſunt omnia, de quibus conuenerat.* Fiebat autem ſortitio de reſtitutione, vtra parte prius incipiendum eſſet, in qua multum ad finem promiſſorum ſitum. Itaque de Lacedæmoniis reddentibus captiuos Athenienſibus & ſociis ait Thucydides: ἔλαχον πρότεροι ἀποδιδόναι ἃ εἶχον. Ac quia σπονδαὶ tantum pacis erant, ideo vocabant ſcriptores etiam εἰρήνην. Nam εἰρήνη opponitur τῇ συμμαχίᾳ apud Xenophõtem: ſicut & ξυνθῆκαι apud Thucydidem.

Reſtitutio pars erat pacis, ſine qua pax nõ conſtaret.

Reſtitutio ſortitione fieri ſolita.

Εἰρήνη & συμμαχία opponũtur.

Sed in συμμαχίᾳ multo plus inerat. Nam non ſolùm pacem, ſed & mutuum auxilium complectebatur. Ac vt iidem hoſtes vtriuſque eſſent, atque ab ſociis vtrique iniuriam abſtinerent. Nam ita Suidas συμμαχίαν deſcribit, diſtinguens eam ab ἐπιμαχίᾳ. Συμμαχία (inquit) ἐπιμαχίας διαφέρει. συμμαχία γάρ ἐστιν ὅταν τις τὸν αὐτὸν ἔχῃ τῷ συμμαχουμένῳ ἐχθρὸν καὶ φίλον. ἐπιμαχία δὲ ὅταν τις μόνῳ τῷ συμμαχουμένῳ ἀδικουμένῳ βοηθῇ, οὐ μὴν τοῖ καὶ ἀδικοῦντι συμπράττῃ. Ex quibus patet ratio, quare etiam plerunque poſt σπονδὰς ad tale fœdus συμμαχίας veniebatur, vt videre eſt ex lib. v. & vi. Thucydidæ aliiſque multis hiſtoricorum locis. Erat autem in vtriſque hiſce fœderibus vſitatum, vt tum ij quorum res præcipuè agebatur, tũ ſocij etiam iurarent. Neque enim æquum viſum, eos pace excludere, quos periculi ſocietas coniunxerat. Quãuis ſi ſociis aliter viſum, vt ſi fœdus minus æquum, aut fortè ignominioſum, nec in fœdere adiungebantur, nec iuramentum præſtabant. Sed fuit iuramentum licitum vtriq; parti proprium & domeſticum, quod oportebat tamen maximum eſſe, quod eis vſitatum. Ac clauſula in fœderibus addẽda ſemper iuramento hæc, vt docet Thucydides: ἐμμενῶ ταῖς ξυνθήκαις, καὶ ταῖς σπονδαῖς, ταῖς δὲ δικαίως καὶ ἀδόλως, Id eſt, *Stabo his pactionibus & fœderibus iuſtè & ſincerè.* Cæterum videtur fuiſſe Lacedæmoniorum hoc vſitatiſſimum iuramentum. (Nam de aliis alibi) vt per Caſtores

Συμμαχία plus erat quàm εἰρήνη.

Συμμαχίας & ἐπιμαχίας diſtinctio.

Iuramentũ in fœderibus vſitatum.

Iuramentũ cuique licitũ propriũ & domeſticum.

ſtores iurarent in hanc formam; ναὶ τὼ σιὼ Ἀργεῖοι. Ita enim eſt apud Xenophontem lib.iv. & in Apophthegm.apud Plutarchū.

Fœdera quum eſſet rata in columnis lapideis incidebantur.

Quum verò rata iam fœdera erant, tum in ϛήλαις ſeu columnis lapideis vel pilis incidebantur ad perpetuā memoriam, eæq; in aliquo loco ſacro ſtatuebantur. Nam ſic fœdera firmiora futura putabant. Oſtendi hoc poteſt ex Iſocratis Panegyrico, vbi de fœdere cum Perſis loquitur. Et manifeſtè id declarat fœdus cum Athenienſibus factum, cuius iam meminimus. Nam ſimulatque inciſum pilis, ſtatuebantur eæ partim in Olympiis, partim in Pythiis, partim in Iſthmo. Atque Athenis intra vrbem, Lacedæmone in Amycleo, vt eſt in Thucydide. Ac renouare fœdus quotannis plerumque moris erat, miſſis vtrinque legatis, quod & fœdere exprimebatur. Eáque fœderis annua repetitio & renouatio, in ſacris etiam vt plurimum fiebat, fortaſſis ex Cippis recitato fœdere. Sicut ad id fœdus, quod iam diximus, legatis Athenienſium ad Hyacinthia Lacedæmonem veniendum erat, Legatis Lacedæmoniorum ad Dionyſia Athenas.

Fœdera quotannis renouabantur.

Fœdera vel pax, nō fiebant à Regibus aut Ducibus niſi auctoritate Magiſtratus.

Induciæ à Ducibus dabantur.

In vniuerſum autem Lacedæmoniis hoc obſeruatum, ne pax cum vllis fieret, vel ab ipſis Regibus Imperatoribus, vel ab aliis ducibus, niſi auctoritate magiſtratus, vt Senatus & Ephorum. Sed ab ipſis ducibus induciæ tamen dabantur, dum magiſtratus conſuli & rogari poſſet. Nam quod Ageſilaus apud Xenophontem indignatur Phliaſios ad magiſtratus contendere pro pace, id non eò pertinet, quod penes ipſum ius pacis faciendæ fuerit: ſed quod is præteritus ſit, neque dignus ab eis habitus, quo interceſſore & auctore vterentur. Sic Lyſandrum, ſuprà diximus, pacem petentes ad magiſtratus remiſiſſe. Et Xenophon eò loci, vbi illa de Ageſilao ſcribit, ſtatim addit à Polybiade Harmoſte Olynthios pacem petentes ad magiſtratus reiectos. Sicut & Ageſilaus ipſe reſpondit, Tithrauſti pacem pecunia redimere volenti, penes ciuitatem, non penes ſe eius faciendæ ius eſſe, vt eſt apud Plutarchum Ageſilao. Quamuis haud raró magiſtratus iterum hāc curam Imperatoribus delegabant, vtpote qui in rem præſentem venerant, ideóque rectius de pacis æquitate ſtatuere poterant.

Legatorum interuentu nonnunquā pax facta.

Aliâs tamen legati mittebantur, quorum interuentu pax fie-

bat,& fœdera ſanciebantur. In his verò id quaſi ſolemne Lacedæmoniis erat,vt inimicitię inuicem iis intercederent,qui legationis munus obirent. Docet id Ariſtoteles , ita ſcribens politico II.de ęmulatione,quę inter Reges & alios Spartę erat; διόπερ (inquit) ἐξέπεμπον συμπρεσβευτὰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς. Vnde exiſtimare licet Legatos plerumque tres miſſos, vt tertius quaſi inter vtroſque medius,ipſis diſſidentibus æquiori & vtilius Reipub.conſulenti accederet.Quamuis ita φιλοπάτριδες Lacedæmonij,vt nõ dubium ſit eos patrię ſemper inimicitias condonaſſe.Sicut & inimicitias illas æmulationis potius fuiſſe , quam vindictæ exiſtimare licet. Quam æmulationem fortaſſis inter Legatos exiſtere non ſine graui ratione voluerunt Lacedæmonij, videlicet vt alter altero magis in vtilitatem Reipubl. eniteretur.Ita tres Legati miſſi Athenas ad ſocietatem ineundam contra Thebanos, qui erant,vt ſcribit Xenophon,Etymocles,Ariſtolochus & Ocellus,& aliâs ſæpius eodem modo. Verumtamen hoc non fuiſſe perpetuum ſatis apparet.Nam & longè plures aliquando miſſi, vt fœdere illo ſanciendo , quod iam adduximus , & aliis multis , præcipuè quum maioris momenti eſſet negotium. Alioquin ſi res non magna,vel ſi non erat ipſis ſuſpiciendus,aut ſi eum minus timere venerariue videri voluerunt , ad quem legati mittendi , vnus tantum ibat. Itaque miranti Philippo Macedoni , ac quærenti, quare vnus legatus tantum ad eum veniſſet , Reſpondit ipſe legatus: Etenim vnus ad vnum,vt eſt apud Plutarchum in apophtheg & libro de garrulitate.

Legati mitti à Lacedæm. ſoliti qui inter ſe dißiderent.

Legati tres mittebantur plerunque, & aliquãdo plures, aliquãdo vnus.

Legati cõmiſſa negotia Laconico more exequebantur.

Expediebant autem qui mittebantur Legati commiſſa negotia Laconico more,Id eſt,tum breui,cõciſa, & arguta oratione, tum animo erga Rempubl. ſincero & conſtanti , vt tamen iam prætereamus Antalcidã. Ita Polycratidas miſſus legatus ad Regis præfectos cũ aliis,interrogatus priuatim ne adeſſet,an publico nomine? Reſpõdit intrepidus: ſi cõſequimur quod volumus, publice: ſin repulſam patimur,priuatim. Quod tamen poſtea ſecus fiebat. Nã tandẽ aliquando prolixius & ij dicere cœperunt. Vnde Epaminondas exprobrauit Legato Lacedæmonio, quod Thebani eos docuiſſent à brachylogia abſtinentes prolixa oratione

tione vti Cæterum vti ſuos, ita & aliorum Legatos, itidem paucis voluerunt Lacedęmonij apud ſe agere. Quare legatis Samiis prolixa oratione hortantibus Cleomenem, vt bellum Polycrati faceret, Reſpondit: Eorũ quę dixiſtis prima non memini, ideoq́; ne media quidẽ intelligo: vltima verò mihi non probantur. Et Agis Abderitarum Legato quærenti poſtquã prolixam ad eum habuiſſet orationem, quid referret ſuis? Reſpõdit inquiens: Hoc referes, quam diu tibi viſum fuit loqui, tam diu me tacitum audiuiſſe. Quæ & alia ſunt apud Plutarchum in apophtheg.

Samiorum legati à Cleomene quomodo excepti.

Fuerunt autem præter huiuſmodi legatos quidam, qui peculiariter dicti κατασκόποι. Nam ſic eos vocat Thucydides lib. VIII. Hi mittebantur ad res prouinciarum inſpiciendas, ac qua ratione Harmoſtæ ſe gererent inquirebant, atque ordinabant alia in prouinciis neceſſaria. Tales fuiſſe Aracum, Nauatem & Antiſthenem à magiſtratibus ad Dercyllidam miſſos, ſcribit Xenophon. Atque hæc communiter in hiſce legatis recepta.

κατασκόποι, qui dicti ſint apud Lacedæm.

Poſtremò quidam in legatorum numero κήρυκας ſeu caduceatores dictos etiam ponunt, qui erãt legati bellici ſeu bellum denunciantes. Nam vt Suidas ait, κῆρυξ ἐν πολέμῳ, πρέσβεις ἐν εἰρήνῃ. Hi apud Lacedæmonios peculiariter erãt ex gẽte illa, quæ Talthybiadarũ appellata. Quorũ originẽ referunt Herodot. lib. VII. & Pauſanias Laconicis, ad Talthybidiũ Agamẽnonis caduceatorẽ ſeu præconẽ, cui Diuinos honores Lacedæmonij exhibuerunt cõſtructo tẽplo, & tributa eius gentilibus gratia & pręminẽtia, vt κήρυκες ſemper eſſent. Quos & idcirco ſacroſanctos Lacedæmonij futuros exiſtimârũt, quod à Deo eſſent oriũdi; ſicut & legati alij iure omnium gentium cõmuni, inuiolati ſunt. Etſi Lacedæmonij Perſarum legatos terrã & aquã petentes, non admodũ ſanctos habuerunt, quũ in puteum coniectos, iuſſerunt ibi terrã & aquã ſumere. Sed hi, vti dixi, caduceatores tantũ erãt, non iuſti legati. Ad hũc itaq; ferè modũ ſe habuerũt legati, atq; hæc eorum diuerſitas. Fuerunt autem quædam gentes quibus cũ fœdus intercedebat, etſi nunquã bellũ fuiſſet. Nam cũ Iudæis fœdus initum, ob vtriuſque gentis inter ſe cognationem, vt exiſtimabant Lacedæmonij, ad quod inuitati fuerant Epiſtola ad Oniam Sacerdotem miſſa, quæ tribuitur Areo Regi

Κήρυκες in legatorum numero sũt à quibuſdã poſiti.

Κήρυκες è gente Talthybiadarum.

Talthybiadarũ origo.

Legati Perſarum à Lacedæmoniis quomodo excepti.

Fœdera Lacedæmoniorũ cum quibuſdam gentibus.

Lacedæmoniorum,vt videre eſt, Machabæorum lib.1. cap.xii. & apud Ioſephum lib. xii. Antiquit.cap.v. Ac econtra quibuſdam nunquam fuerunt ſinceri amici, vt Meſſeniis, cum quibus ad internecionem pugnarunt,ſicut nec Thebanis,vt teſtis eſt Iſocrates oratione aduerſus Philippum. Aliquos verò tum ſocios habuerunt,tum aliquando oppugnarunt, vt eodem loco ſcribit Iſocrates.

Odia Lacedæmoniorum aduerſus quaſdã gentes.

CAPVT VII.

De Litibus & actionibus.

Dicturus iam de actionibus, præmonitum volo lectorem, ſi pragmaticus ſit, vel forenſium rerũ peritus, qui hæc in manus ſumat,ne requirere à nobis velit in huius Reipublic. deſcriptione, talẽ actionum varietatem & copiam,qualis apud Athenienſes vel Romanos vſitata fuit. Nam in his Lacedæmonij ab iis vel maximè diſſidebant, & ſui ſimiles erant, ita vt inſtitutis ſuis cõuenienter ſine curioſa actionum diſtinctione & electione ſimpliciter cauſas agerent. Neque item formulæ ipſis vllæ erant,quibus aſtringebantur. Sed cauſa nudè ſine verborum Lenocinio & ambagibus, conſueta breuitate, vti habebat, agebatur. Sicut nec patronos habuerunt cauſarum vel oratores; ſed quilibet pro ſe cauſam ſuam agebat, ac ipſe ſe defendebat, vt ex iis quæ ſuperius à nobis dicta ſunt intelligi poteſt. Quamuis nõ negauerim potentiores reis ſæpe profuiſſe, quum eis fauorem accommodarent,præſertim ſi eorum extiterant præclara aliqua in Rempub.merita. Sicut Ageſilaus Sphodriam vitæ periculo ſua commendatione exemit, in gratiam filij Archidami, qui amabat filium Sphodriæ Cleonymum, quum Sphodrias tamen aduerſæ factionis eſſet. Sicut & illi, quibus per ætatem forum adire non licebat, per amicos tanquam per procuratores, negotia ſua forenſia expediebant,vt ſuprà diximus.

Actiones ſimplices apud Lacedæmon ſeu cauſæ ſimpliciter actæ.

Patroni cauſarum vel oratores nõ fuerant apud Lacedæm. Potẽtiores aliquando reis profuiſſe.

Erãt alioquin actiones apud Lacedæmonios,ſicut apud alios, tum priuatæ,tum publicæ in vſu. Quarum iis priuatas res perſequebantur,& priuatis quibuſque competebant: his publica delicta vindicabant, & quorumuis erant, vel magiſtratuum ipſorum. Vt Ephori Sphodriam accuſarunt,quum aduerſus fœdus

Actiones apud Lacedæm.tum priuatæ, tũ publicæ fuerunt.

Piræum

occupare instituisset, vt scribit Xenophon v. Hellenicôn. Et Plutarchus ait, quum ab Atheniensibus accusatores missi essent aduersus Sphodriam, comperisse eos, quod magistratus iam occupârant eum accusare. Sicut & Pausanias ab Ephoris accusatus, & alij multi. Nam penes eos, ait Xenophon esse περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι. Quò pertinet quod Aristoteles ait, videri magistratum Ephororum πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχὰς, Id est, ab omnibus magistratibus rationem exigere.

Deinde fuit & vsitata eis, qualiscunq; tandem erat actio, præcedens semper in ius vocatio, vti consentaneum erat, reo diem dici, quo iudicio se sisteret. Id vero aliâs testatò fiebat ab actore, si præsens reus, vt existimamus: Aliâs à magistratibus per seruos publicos, seu per Scytalem, si reus absens esset. Nam ὑπηρέτας seu seruos ac ministros attribuit Ephoris Plutarchus agens de supplicio Agidis. De Scytale scribit Thucydides lib. I. Pausaniam eâ domum à magistratibus reuocatū. Quæ historici verba exposuit in vita Pausaniæ Æmilius Probus. Nam quum insolentiam eius, & alia contra Rempub. delicta commemorasset, postea ita addit: Id, inquit, postquam Lacedæmonij resciuerunt, Legatos ad eum cum Scytale miserunt, in qua more illorum erat scriptum, nisi domum reuertatur, se capitis eum damnaturū. Ex quibus verbis intelligi potest morem fuisse ad causam dicendam, etiam Scytale reuocari reos, cum denunciatione pœnæ, si non parerent. Sicut in accusatione Regis Pausaniæ inter alia hoc crimini etiam datum, quod non stitisset se iudicio, ideóq; etiam capitis damnatus sit. καὶ πρὸς τούτοις, οὐ παρόντος ἐν τῇ δίκῃ, θάνατος αὐτοῦ κατεγνώσθη inquit Xenophon III. Hellenicôn in fine. Cæterum vt ratio & vsus Scytalæ hoc loco semel explicetur, quæ de ea apud Gellium leguntur huc referre visum est. Eius itaque verba lib. XVII. cap. IX. ita habent. *Lacedæmonij veteres,* inquit, *quum dissimulare & occultare literas publicè ad Imperatores suos missas volebāt, ne si ab hostibus exceptæ forent, consilia sua noscerentur, epistolas id genus factas mittebant. Surculi duo erant teretes oblongi pari crassamento, eiusdémque longitudinis, derasi atque ornati consimiliter. Vnus Imperatori in bellum proficiscenti dabatur: alterum domi magistratus cum iure atque cum signo habebant. Quando vsus venerat literarum secretiorum, circum eum*

Actionem qualemcunque præcedebat in ius vocatio. Per quos fieret hæc in ius vocatio.

Scytala quid, & eius vsus ex Gellio.

surculum lorum modicæ tenuitatis, longum autem quantum rei satis erat, complicabāt, volumine rotundo & simplici. Ita vti oræ adiunctæ vndiq; & cohærentes lori, quod plicabatur, coirent. Literas deinde in eo loco per transuersas iuncturarum oras versibus à summo ad imum proficiscentibus inscribebant. Id lorum literis ita perscriptis reuolutum ex surculo, Imperatori commenti illius conscio, mittebant. Resolutio autem lori literas truncas atq; mutilas reddebat: membráque earum & apices in partes diuersissimas spargebat. Propterea si id lorum in manus hostium inciderat, nihil quicquam coniectari ex eo loro quibat. Sed vbi ille ad quem erat missum acceperat, surculo compari, quem habebat, capto, ad finem perinde vti fieri debere sciebat, circumplicabat. Atque ita literæ per ambitum eundem surculi coalescentes rursum coibant, integrámque & incorruptam epistolam & facilem legi præstabant. Hoc genus epistolæ Lacedæmonij σκυτάλην appellant. Hæc ille. Quæ ipsius verba ideo duximus adscribenda, quod crebra huius Scytalæ mētio apud auctores, & quod Plutarchus Lysandro, scholiastes Græcus Thucydidæ, Clemens Alexandrinus II. Stromateon, & alij multi, dignam hanc rem existimarint, quam oratione sua illustrarent. Postremò erant & probationum modi Lacedæmoniis, ij qui ab aliis etiam vsurpantur, videlicet vt vel testibus, vel tabulis fidem facerent. In quibus tamen hoc obseruatum, vt non facile admitterentur indicia seruorum, præsertim aduersus Reges, vel honoratos viros, nec damnarentur aliqui nisi præcedente graui & diuturna deliberatione, ac euidentibus testimoniis conuicti. Itaque & de Pausania Duce, cuius modò mentionem fecimus, seruis non facile creditum. Qua de re ita Thucydides scribit historiæ suæ lib. I. ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὣς οὐδὲ τῶν εἱλώτων μηνυταῖς τισι πιστεύσαντες ἠξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν εἰς αὐτόν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ ὧπερ εἰώθησαν ἐς σφᾶς αὐτούς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου, ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλεῦσαί τι ἀνήκεστον, Id est, *Verum ne sic quidem nec ex seruorum indiciis fas esse ducebant noui quicquam in eum statuere, vtentes quo consueuerunt more erga se ipsos, ne celeres esse ad aliquid grauius de viro Spartiata, quod inemendabile sit, sine indubitatis indiciis decernendum.* Sicut & de Lysandro non facile creditum est Pharnabazo inimico, qui literas ipsi perferendas tradidit, in quibus ipsius accusatio & criminatio conscripta, vt est apud Plutarchum vita Lysandri. Quæ ipsorum cun-

Probationum modi apud Lacedæm.

Seruorum indicia non facilè admissa.

ctatio & circumſpectio magnam laudem meretur. In priuatis autem negotiis etiam tabulæ conficiebãtur, quibus quid actum eſſet probari poterat. Vocabant autem eas κλάρια ſuo idiotiſmo. Ita enim ſcribit Plutarchus vita Agidis, vbi de nouis tabulis ab eo introductis verba facit: καὶ παρὰ τῶν χρεωστῶν γραμματεῖα συνεισενέγκαντες εἰς ἀγορὰν, ἃ κλάρια καλοῦσι, καὶ πάντα συνθέντες εἰς ἓν, συνέπρησαν, Id eſt, *Congeſtas in forum debitorum ſyngraphas, quas claria appellant, omnes coaceruatas concremauerunt.* De quo igne Ageſilaus Ephorus pronunciauit, nũquam ſe lucidiorem flammam, vel clarius lumen vidiſſe. Quod ipſe meritò aiebat, quippe graui ære alieno demerſus, ita ab eo liberabatur. Quibus autem iudiciis & apud quos iudices quælibet cauſa agenda capite ſequenti dicemus. Atque hæc de actionibus.

Κλάρια quid ſint, & quæ ſint.

CAPVT VIII.

De Iudiciis.

IVdicia actionibus cõſentanea fuiſſe neceſſe eſt. Itaq; quod de actionib. monuimus, de his etiã intelligi volumus. Erãt enim conſimiliter tũ iudicia pauca, tum etiã ſimpliciter exercebãtur.

Et cauſarũ quidem priuatarum ferè initio nulla iudicia: ſicut nec pecunia vlla. Itaque Plutar. Lycurgo ait: δίκαι, ὡς εἰκὸς, ἐξέλιπον ἅμα τῷ νομίσματι. Neque enim controuerſiis & litibus opus, vbi nihil quaſi proprium. Sicut initio Lacedæmone ex inſtitutione Lycurgi obtinebat. Sed tamẽ poſtea & iudicia inuecta, atq; ea ita inuicẽ diſtincta, vt aliæ cauſæ apud alios atq; alios iudices agerentur. Nã quarundam cauſarum iudices ſoli Reges, de quibuſdã coram Senatu diſceptabatur, alias ipſi Ephori iudicabant. Nec erant alij in aliis cõtrouerſiis legitimi iudices.

Iudicia cauſarum priuatarum initio penè nulla.
Ratio.
Cauſarum aliæ atque aliæ apud varios iudices.

Ac primò quidem apud Reges diſceptabatur de virginibus, quæ ἐπίκληροι Athenienſibus dictæ, quas & πατρούχους vocat Herodotus. Erat autem πατροῦχος ſeu ἐπίκληρος, ἡ ἐπὶ πάντι τῷ κλήρῳ μόνη τρεφομένη, vt ſcribit Pollux lib. III. Id eſt, *virgo quæ hæres erat ſola omnium paternorum bonorũ.* Talem aliquam virginem non deſponſam à patre, quũ plures ex lege vxorẽ poſt obitũ eius peterẽt, peragebatur iudicium hoc apud Regem. Herodotus lib. VI. δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλῆας τοσάδε μοῦνα· πατρούχου τε παρθένου πέρι,

De quibus cauſis apud Reges diſceptaretur.
1. De virginibus.
Ἐπίκληροι quæ dictæ ſit.

εἰς τὸν ἱκνέεται ἔχειν, ἢν μήπερ ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐγγυήσῃ, Id est, *Soli Reges de his iudicium ferunt, de virgine ad quam tota hæreditas peruenit, cui conueniat eam vxorem habere, si pater nondum eam desponderat.* Deinde adoptiones seu arrogationes apud Regem etiam fiebant. Nam ei haud dubiè causæ erant probandæ adoptionum, quas temerè fieri non volebant. Herodotus eodem loci: ἤν τις θετὸν παῖδα ποιέεσθαι ἐθέλῃ, βασιλήων ἐναντίον ποιέεσθαι, Id est, *Si quis sibi filium adoptiuum facere vellet, vt id coram Rege faceret.* Hæc igitur, quas legis actiones vocant, apud Regem peragebantur. Addit deinde & Herodotus, & viarum publicarum iudicia ad Regem pertinuisse; quod ita intelligẽdum videtur, ac si ipsius Regis fuerit decernere, à quibus essent viæ reparandæ, quum conueniri de iis non poterat. Quod fortassis, qui agros vicinos haberẽt, vias etiam publicas, quę ipsorũ vsibus pręcipuè seruiebãt, reficere oporteret. Hæc itaque soli Reges per se diiudicabant.

2. Adoptiones seu arrogationes.

3. Viarum publicarũ iudicia.

Ad Senatus verò officium spectabat, vt de causis capitalibus iudicaret. Itaque Xenophon ait; τοὺς γέροντας κυρίους τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς ἀγῶνος. In his autem iudiciis hoc peculiare, vt causa semper in dies complures ampliaretur & proferretur, nec statim iudicium absolueretur, vt ex Thucydidę verbis præcedente capite adductis intelligi potest. Quò respexit & Plato Apologia Socratis, vbi ait quibusdam legem esse, περὶ θανάτου μὴ μίαν μόνον ἡμέραν κρίνειν, ἀλλὰ πολλάς. Deinde vt in reatu, nihilominus qui accusatus erat, maneret, etsi accusator minus probârat, quòd intenderat. Cuius causæ redduntur apophthegmate quodam Anaxandridæ. Nam interrogatus is, quum de vita anquiritur iudicio, cur causa à Senioribus per complures dies disceptetur, & si contingit aliquem iudicium euadere, nihilominus reus maneat? Respondit: plures dies iudicio impendi, quod in mortis sententia error admissus, non posset emendari. Interim tamen reum legibus teneri, quod ea lege permissum rectius aliquid de eo decernere. Quibus verbis quod ait errorem admissum non potuisse emendari, id eò pertinet, quia Lacedæmonij quæ semel decreuerant tuebantur, sicut ait Plutarchus. Itaque & meritò differebatur iudicium in causa capitali, iuxta præclaram illam Satyrici sententiam.

Quæ causæ à Senatu iudicarentur.

1. Causæ capitales. Causa iudiciorum capitalium in dies complures proferebatur. Accusatus in reatu manebat, etsi non conuictus. Ratio huius instituti.

Nulla

Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est.

Porro iudices priuatarum controuersiarum erant Ephori ipsi. Quæ & vna causa videtur, cur instituti initio Ephori, vt supra disseruimus. Huc facit quod est apophthegmate Eurycratidæ apud Plutarchum. Nam interrogatus Eurycratidas, cur de contractibus Ephori quotidie ius dicerent, Respondit: vt etiam in hostico nobis inuicem credamus. Ad hunc itaque modum antiquitus vt videtur distincta iudicia.

Causarum priuatarũ iudices Ephori.

Cæterum si de Regibus iudicandum esset (nam & ij legibus iudiciisque subiecti) requirebatur solemnitas maior, & iudices erant legitimi omnes hi quos commemorauimus. Nam Rex ex altera familia præsidebat, & senatus eò quoque conueniebat, atque Ephoris simul suus locus in hoc iudicio erat. Ita enim Pausanias Laconicis: βασιλεῖ τῷ λακεδαιμονίων δικαστήριον ἐκάθιζον, οἵ τε ὀνομαζόμενοι γέροντες ὀκτὼ καὶ εἴκοσι ὄντες ἀριθμὸν, καὶ ἡ τῶν ἐφόρων ἀρχή· σὺν δὲ τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς οἰκίας βασιλεὺς τῆς ἑτέρας, Id est, *de Rege Lacedæmoniorum, iudicium ita constituebatur, vt considerent qui seniores appellantur, duo triginta numero: Atque vna Ephororum magistratus cumque ipsis Rex alterius familiæ.* Ac ita in Pausaniæ Regis accusatione comparatum fuisse iudicium, testatur qui iam à nobis nominatus est auctor, quum Agis alterius familiæ Rex erat. Ac nisi hoc modo de Rege iudicium factum esset, non erat id ordinarium vel legitimum. Itaque à tali iudicio, vt puta si vel minus legitimi fuissent iudices, vel non satis æquum ab ipsis esset decretum, videtur ad populum fuisse prouocatio volenti. Nam sic in causa Agidis factum, quum Ephori eum sua auctoritate per vim in carcerem indemnatum abriperent ad supplicium. παρῆσαν (inquit Plutarchus) ἥ τε μήτηρ ἡ τοῦ Ἄγιδος, καὶ ἡ μάμμη, βοῶσαι καὶ δεόμεναι, τὸν βασιλέα τῶν σπαρτιατῶν λόγου καὶ κρίσεως τυχεῖν ἐν τοῖς πολίταις, Id est, *Aderant Agidis & mater & auia clamantes & precantes, vt Rex Lacedæmoniorum ad populum audiretur, & causam ageret.* Itaque aliter iustè ac legitimè damnari non potuisse videtur, nisi auditus apud populum, quum postulasset.

Reges iudiciis subiecti: & quæ de iis iudicandis solennitas.

Prouocatio ad populũ in iudicio de Regibus.

Fiebant autem iudicia suffragiis, vti patet ex iudicio Pausaniæ, quo iudices in duas partes diuisi, quorum vna pars, quæ erat quatuordecim Seniorum cum Rege alterius familię, Pausaniam

Iudicia de Regibus suffragiis fiebant.

Regem condemnarat: Altera pars, vbi item quatuordecim Seniores & quinque Ephori, eum absoluerat. Quare & tum liberatus Pausanias. Atque ita de aliis negotiis etiam in Senatu per suffragia semper statuere moris erat. Quod docet nos Plutarchus, vbi de Rhetra Agidis agit, quam scribit initio à Senatu reiectam, quum vno suffragio qui eam abrogarent, superarent. Ac talis quidem antiquitus iudiciorum ratio.

Ephori iudiciorum potestatem sibi vindicarunt.

Non stetere tamen hoc modo iudicia, sed corrupta postea & peruersa, vindicantibus sibi Ephoris omnem eorum atque aliorum in Repub. potestatem. Itaq; Aristoteles ait, quod Ephori κρίσεών εἰσι μεγάλων κύριοι ὄντες οἱ τυχόντες, Id est, *quod dominarentur in summis iudiciis, quum essent homines vulgares.* Quare & improbat hoc, quod essent αὐτογνώμονες, ac quod suo arbitratu sententiam proferrent, consultiusque ac vtilius fore existimat, si secundum scriptas leges iudicassent. Quod haud dubiè verum, sicut & initio Rhetoricorum idem auctor disserit.

Certamina Regum & Senatus cõtra Ephoros de iudiciorum vsurpatione.

Atq; hac de causa fuerunt multa certamina Regibus & Senatui contra Ephoros, propter istam iudiciorum peruersionem & mutationem, vt & Reges vitæ periculum adirẽt, & Ephori etiam necati sint. Quorum hoc factúm esse Agide Rege, illud Cleomene Imperante, scribit Plutarchus in eorum vita. Quod & in multis aliis Rebuspub. contigit. Cuius ne longa exempla petamus, Respub. Romana satis nobis documento esse poterit. Et huiusmodi ordinaria iudicia.

Iudiciorum priuatorum alia forma per electos arbitros.

Postea autem & vsitatũ reperio, vt arbitrio bonorum virorũ multæ controuersiæ disceptarentur, quum inter se amici iudiciorum aleam periclitari nolentes, virum bonum eligerent, cuius fidei causam communem committerent. In quibus iudiciis videtur moris, vt in templis arbitrium perageretur, & sacramento adigerentur quorum erat controuersia, staturos se iudicio. Nam ita scribit Plutarchus Apophthegmatis, Archidamum arbitrum à duobus sumtum, quum adductis iis in templum Mineruæ Chaciæci, sacramento vtrunque obstrinxisset, staturos eius sententiæ, pronunciasse ipsos non prius templo excessuros, quam quæ ipsis intercederent, dimisissent. Hęc in vniuersum de iudiciis.

CAPVT

CAPVT IX.

De præmiis seu honoribus.

EXplicatis iudiciis, sequũtur præmia & pœnæ. Itaq; de iis iam tandem dicendum. Nam hęc potissimum in iudiciis spectantur, idq; in primis agitur, vt benemeriti præmiis, mali suppliciis afficiantur. Sed de præmiis prius agamus, quod ea locum mereantur priorem, vtpote digniora, & Reipub. optabiliora.

Fuerunt autem præmia Lacedæmoniis vsitata, vt plurimum in tribuendis honoribus sita, quos ita conferebant in quosuis (Nam de Regum & magistratuum honoribus suis locis à nobis dictũ) vt nulli merenti sint denegata, sine respectu generis & fortunarum. Etsi nõ admodum hîc benigni & prodigi fuerint, si ad alias gentes comparentur, sed multò iis restrictiores. Nam quod Theopompus Pyliis scripsit; mediocres honores tempore augeri, nimios aboleri, ea verò quasi publica videtur fuisse vox Lacedæmoniorum, atq; ex eorum institutis & moribus prolata. *Præmia Lacedæmoniis vsitata, vt plurimum honores.*

Fuit autem in honoribus hæc diuersitas, vt aliter ciues siue in viuis essent, siue iam mortui ornarentur: aliter exteri, vt iam ordine explanabimus, facto initio ab iis honoribus qui viuentibus habiti sunt. *In honoribus diuersitas, viuorum aut mortuorũ.*

In primis itaq; is quasi publicus honos erat, vt quum aliquem ab insigni virtute commendarent, virum Diuinum vocarẽt. Sic enim Plato in Menone: οἱ λάκωνες ὅταν τινὰ ἐγκωμιάζουσιν ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος ἀνήρ, φασιν, οὗτος, Id est, *Lacedæmonij quum laudibus efferre volunt bonum virum, Diuinus, inquiunt, hic vir est.* Quẽ honorẽ ita tamen tribuerunt, vt nec idcirco inter deos facilè quenquam retulerint. Notum enim quod Alexandri magni legato responderit Damis, quũ peteret inter Deos referri: Ait enim, concedimus Alexandro, vt si velit Deus esse, vocetur Deus. Itaq; hic honos rarus erat, vtpote quod Spartę multi pręstãtes essent viri, nec facilè vnus reliquos antecelluerit. Sicut mater Brasidę Argileonis Thracibus eum cõmendantibus, nullúmq; alium talem esse ferentibus, Respondens, Erratis, inquit, hospites: Vir egregius fuit Brasidas, sed multos eo pręstãtiores habet Sparta. Heroas tamen multos ex antiqua memoria celebrabant, quorum non paucos commemorat Pausanias. *Publicus honos, viuentibus factus. 1. Diuini viri titul.*

2. Allectio in numerũ trecentorũ. Deinde & magnus is honos, quum quis in numerum trecentorum, qui dicti sunt, allegeretur; sicut & præclarum inde honorificè dimitti. Itaque Plutarchus Lycurgo & apophthegm. de huius ordinis ingressu ait; *ταύτῃ ἐν τῇ πόλει πρωτεύουσα τιμὴ τῇ τάξει ἦν*, Id est, *hic primus ordo honorum erat in ciuitate.* Quod non *Ratio huius honoris.* immeritò ita habebat, siquidem in hunc ordinem cooptari, perinde erat, quasi publico iudicio inter viros, qui boni & strenui haberentur censeri. Qui generosis animis & veræ laudis cupidis non exiguus honos. Sicuti Phæbidas, quum quidam diceret pugnam Leuctricam manifestaturam, qui vir bonus esset: Magni, inquit, æstimanda talis dies. Ac fuit is honos tanquam gradus ad declarandum Reipub. studium & virtutem. Quare nec istum ordinem nisi optimi quíque petebant, ex quibus electio fiebat. *λογάδες qui dicti.* vnde *λογάδες* dicti ab Herodoto, vt narratio illa indicat, cuius antea meminimus. *Ex eodem numero honorifica dimißio.* Ac ex eodem ordine denuo demitti (vt dixi) itidem magni honoris loco erat, sicut & nomen ostendit, quo emeriti afficiebantur. Dicti enim sunt *ἀγαθοεργοὶ* quasi be- *Ἀγαθοεργοὶ qui dicti.* nemeriti & benefici. Quo nomine quinos quotannis, qui prouectiores ætatis ex eorum numero egressi fuerāt, appellare moris erat. Herodotus lib. 1. *οἱ Ἀγαθοεργοὶ εἰσὶ τῶν ἀστῶν ἐξιόντες ἐκ τῶν ἱππέων ἀεὶ οἱ πρεσβύτατοι, πέντε ἔτεος ἑκάστου.* Quod ex hoc loco sumtum refert etiam Hesychius, cuius verba aliâs adduximus.

3. Assurrectio & loci cessio in conuentibus. Tertio & is insignis honos, quo ipsam ætatem senilem, & Senes quosuis etiam publicè in conuentibus prosequebantur, assurgendo iis, & loco cedendo, sicut supra indicauimus: vt rectè ille dixerit, qui aiebat pulcerrimum Spartæ consenescere. Qui quidem honos vsque adeò Lacedæmoniis vsitatus, vt eum nec *Senis cuiusdam in Olympico certamine à Spartanis honorati, apophthegma.* apud exteros negligerent. Itaque quum Senex quidam Olympiæ certamen spectare cupiens, sedem non inueniret, ac multa loca obiret, à nemine autem admissus, contumeliis insuper dicteriisque exagitaretur: Tum eo ad Lacedæmonios veniente, omnes pueri assurrexerunt, multíque viri loco cesserunt: Quod factum Græcis vniuersis plausu approbantibus, summísque laudibus vehentibus, Senex iste, *Proh*, inquit, *Calamitatem: Norunt omnes Græci quod sit honestum, sed eo vtuntur soli Spartani.* Cuius non dissimile est, quod aiunt Athenis contigisse in Panathenæis. vt scribit

ſcribit Plutarchus, & teſtatur etiam Valerius Maximus.

Quartò Proedria, ſeu primus conſeſſus in conuentibus publicis, præclari honoris loco etiam ponebatur. Nam tametſi locum viro, non virum loco cohoneſtari verum ſit: tamen in Choro certantium non vſquequaque honorificum apud eos erat, vltimo loco ſtatui, ſicut ex apophthegmate Damonidæ patet, quãuis is nihil ſibi eo decedere iudicauit. Nam quum vltimo loco in Choro cõſtitueretur, ab eo qui chorum inſtituebat, vt ignominiam eam elueret, Laudo te, inquit, Chorage, qui rationem inueneris, qua hunc quoque locum alioqui ignominioſum, cohoneſtares. Atque hic quidem honos Proedriæ. Præ exteris omnibus apud Lacedæmonios, Decelenſibus eſt habitus, vt præterquam quod immunitate gauderent, etiam digniore loco apud eos ſederent, ſicut Herodotus ſcribit lib. vltimo. Qui oſtendit hoc eis tributum, quod Tyndaridas Helenam quærentes ad Aphidnas deduxiſſent, quas eis Titacus quidam indigena prodiderit. Quo nomine beneficij memores Lacedæmonij, tum hoc Decelenſibus habuerunt honoris, tum verò Deceleæ pepercerunt, quum poſtea Atticam popularentur.

4. Proedria in conuentibus publicis.

Decelenſes apud Lacedæmonios honore proedriæ cohoneſtati.

Quinto, Loro vel cingulo donari & religari, etiam videtur præmium quoddam fuiſſe victoriarum in certaminibus. Vocabantur autem Lacedæmoniis hæc lora βειέλοπες. Ita enim Heſychius: Βειέλοπες ἱμάντες, οἷς ἀναδοῦσι λακεδαιμόνιοι τοὺς νικηφόρους, Id eſt, *Bielopes ſunt lora, quibus Lacedæmonij victores religant*, ſeu ornãt. Apud Suidam autem ſimpliciter exponuntur Βειέλοπες οἱ λῶροι.

5. Lori vel cinguli donatio.

Βειέλοπες quid ſint.

Sextò fuerunt & coronæ inſignia præmia rerum bene geſtarum, vt & apud alias gentes. Atque hæ quidem apud Lacedæmonios, quæ ſummæ dignationis erant, Oleaginæ fiebant. Tali corona donatum Eurybiadem à Lacedæmoniis ſcribit Herodotus lib. VIII. & Plutarchus Themiſtocle, tanquam primas rei bene geſtæ ei tribuentibus, ἀριστεῖα, inquit, μὲν ἔδοσαν Εὐρυβιάδῃ ἐλαίας στέφανον. Qui honos coronarum & exteris communicatus, vt eodem loci ſcribit Herodotus de Themiſtocle, qui itidem corona oleagina ab Lacedæmoniis donatus. Atque hos reperio viuis ciuibus honores habitos.

6. Coronæ oleaginæ donatio.

Mortuos autem, iis quæ ſequuntur fere rationibus ornabant.

Mortui quibus honoribus afficerentur.

1. Statuæ in publico positæ.

Primò ſtatuas & effigies quibuſdam in publico ponebant ad perpetuam meritorum memoriam. Ita Polydorum Regem, tum aliis honoribus, tum effigie apud Oreſtis ſepulcrū poſita honorarunt. Et ad aram Chalciæci duæ erant imagines Pauſaniæ, qui Perſas ad platæas vicit, ſtatuæ videlicet æreæ, vt ſcribit Thucyd. lib. 1. Atq; ad eundem modum Olympionicarum illuſtrium etiam Icones poſteris reliquerunt, vt Hetęmoclis & Euryleonidis fœminæ quæ bigis in olympicis vicit, & aliorum. Quin & ita etiam vates honorabant, vt Agian qui de victoria ad Ægos potamos Lyſandro vaticinatus fuerat.

2. Monumenta ſplēdida etiam allatis è lōginquo reliquiis vel oſsibus.

Secundò ſepulcra & monumēta ſplendidiora aliis etiam quibuſdam ſtatuebant, allatis quandoq; reliquiis, vel oſſibus ex locis longinquis: vti Oreſtis oſſa Tegea ſunt allata ex Oraculo, Et Leonidæ oſſa Spartam deportata ſunt quadraginta annis poſt pugnam ad Thermopylas. Atque huiuſmodi ſepulcra permulta fuere Spartæ, quorum quę ἡρῷα dicta ſeu Heroum monumenta, permulta enumerat Pauſanias, vt Lelegis, Cynortæ, Caſtorum, Pleuronis & aliorum. De Regum ſepulcris quæ etiam diſcreta diuerſis vicis, ad memoriam exſtabant, ſuprà diximus. Huc pertinent Cenotaphia, ſeu honorarij tumuli alibi ſepultis erecti, vt Braſidæ & aliorum. Atque huc refero etiam Cippos, quibus nomina & res geſtæ incidebātur: vt Pila in qua inciſa nomina cum paternis nominibus eorum, qui Perſarum impetum ad Thermopylas ſuſtinuerunt, vt eſt apud Pauſaniam. De aliis autem inſcriptionibus ſepulcrorum ſuo loco diximus.

3. Templa erecta.

Tertiò templa quoque in quorundam honorem erigebant, præſertim eorum quos ſupra hominum ſortem euehere volebant. Ita enim Lycurgo templum cōſecratum, vt ſuprà diximus ex Plutarcho, quod retulit etiam Pauſanias. Qui & celebrat aliud templum Maronis & Alphei, quorum virtus in prælio ad Thermopylas poſt Leonidam maximè ęnituit. Sicut Hippoſthenis cuiuſdam templum idem auctor commemorat, qui multas de lucta palmas tulit, quod Oraculo monitu dicatum ſcribit, quemadmodum etiam Talthybij & alia.

4. Feſti dies conſecrati.

Præter hos, exhibiti ſunt aliquibus noui & inſoliti quidam honores, vt feſti dies quidam Lycurgo conſecrati. Item Orationes

nes

nes quæ quotannis in laudem Leonidæ & Pauſaniæ ad ſepulcra eorum habebantur, ac ludi in quibus ſoli certandi locus Lacedæmoniis. Sed hæc paucorum erant, vt dixi, nec aliorum quam iam commemoraui.

Orationes annuæ & ludi.

Porro extraneis quibuſdam & peregrinis, etſi iis parum ex inſtituto veteri benigni: tamen honores etiam præſtiterunt eximios, eoſque partim auguſtiores, partim cum ciuibus æquos. Nam Phliaſiis, quod in fide conſtanter permanſiſſent, quum Spartam venerant, bouem hoſpitalis muneris loco miſerunt, vt ſcribit Xenophon lib. VII. Hellenicôn. Et Themiſtocles ita honoratus, vt curru omnium qui Spartæ erant ſplendidiſſimo donatum, trecenti qui equites dicti honoris ergo, ad fines Tegeaticos in Arcadiam deducerent. Qui honos huic ſoli contigit, vt teſtatur Herodotus lib. VIII. & Plutarchus Themiſtocle. neque vllis aliis, nedum ciuibus tributus. Sed ſtatuæ & monumenta vtriſque ciuibus & exteris, communia. Nam & exteros iis ornarunt admiratione virtutis, & meritis magnis impulſi. Erant enim ſtatuæ Lacedæmone plurium Ducum Perſarum, tum & Mardonij Gobryæ filij ex candido lapide: itémque Artemiſiæ Cariæ Reginæ, & alia. Sicut & monumenta quorundam exterorum, & tumulos honorarios apud ſe extare voluerunt, vt Theſei patris & Hippolyti filij Athenienſium, nec non Aulonis patris & Tleſimenis filij Arcadum, item Epimenidæ Cretenſis, Iamidarum Eleorum & aliorum. Atque hæc ferè ſunt, quę de præmiis ſeu honoribus habuimus.

Peregrini etiam habiti honores.

CAPVT X.

De Pœnis.

QVæ in Repub. finem rebus omnibus imponere ſolent, pœnæ & ſupplicia, ea nobis etiam librum hunc claudēt. Nam quia hæc extrema remedia quæ tentantur, nec vlterius aliquid rebus iudicatis quæri poſſit, quam vt pœnis exigendis eorum fiat executio, rectè ad calcem reiecta harum explicatione, in ea nobis conquieſcendum.

Erant itaque Lacedæmoniis, quamuis ij in pœnis præ aliis ſeueriores & rigidiores eſſent, non alia exquiſita pœnarum gene-

Pœnarum genera ſex recepta apud Lacedæmonios.

ra recepta, quam quę passim in vsu, videlicet hęc sex, Damnum, Vincula, Verbera, Ignominia, Exilium & Mors. Nam de talione nihil apud eos statutum, sicut & seruitus nulli Spartano irrogabatur; sed tantum iure gentium victis supplicium erat. De illis sex igitur paucis separatim verba faciamus, quamuis eorum alia aliis adiuncta.

1. Damnū.

Primo autem quantum ad Damna attinet, sub eorum nomine accipienda multa pecuniaria. Quæ eò minus initio vsitata, quod non essent opes & pecuniæ, vnde eam luerent. Postea tamen & hæc pœna in quibusdam delictis vindicandis adhibita, sed arbitraria tamen pro ipsius delicti ratione, non stata aliqua

Ephori cur αὐτογνώμονες ab Aristot. dicti.

& legitima. Ephori enim multam pecuniariam statuebant, pro vt enormitas sceleris exigeret, & damni compensatio requireret, vnde αὐτογνώμονες Aristoteli dicti, vt supra meminimus. Atque hac quidem leuissima pœna defungebantur damnati. Ita multatum Archidamum ob exiguam vxorem ductam, scribit

Multæ nō satisfacienti restabat exilium.

Plutarchus Agesilao, vt & multi alij. Huic verò multæ si non esset satisfactum, restabat exilium. Sic enim Timbro damnatus ab Ephoris, accusantibus eum sociis, quod militibus spoliandi licentiam concessisset, quum multam soluere non posset, in exilium abiit. Nam ita accipio quod apud Xenophontem lib. III.

Ζημία quid propriè.

Hellenicôn de eo scribitur, ζημιωθεὶς ἔφυγε. Ζημία enim propriè de multa pecuniaria intelligēda, etsi, vt Pollux annotat, aliquan-

Ad damnum pertinet, Magistratus abdicatio.

do ad corporalem pœnam refertur. Deinde ad damna pertinet etiam illa pœna, qua magistratus munus quibusdā abrogatum, quibus & vetitum exinde alium vllum gerere. Sicut puniti qui capti fuerāt in insula Sphacteria, quod arma tradidissent, quamuis postea restituti, vt scribit Thucydides lib. V. Nec dissimilis pœna Regni abiudicatio, quæ Regibus quibusdā irrogata, propter ea quæ in Rempub. visi sunt delinquere. Qua ratione Leonidam, quod aduersatus fuisset Rhetrę Agidis, & liberos ex alie-

Ad damnum etiam pertinuit, ademtum ius emendi & vendendi.

nigena suscepisset, iudicio quo obseruando ex cœlo in Reges statui solet, Ephori damnarunt. De qua historia legatur Plutarchus Agide. Sed huc & pœna ea, quæ ius emendi & vendendi quibusdam ademtum, videtur referri posse. Quamuis Thucydides tum hanc, tum alteram de abrogatione magistratus ad ἀ-

τιμίαν

τιμίαν ſeu ignominiam refert. Sed quandoquidem ea in omnibus pœnis quodammodo ineſt, atque hæc de qua iam diximus plus continet, diſtinguere eas ita nobis viſum eſt.

In ſecundo genere pœnarum ſunt vincula, ad quæ & carcerem refero. Inuenio autem tum collum, tum manus vinculis circumdari ſolitas, nec dubito quin & pedes. Xenophon κλοιῷ Cinadonem & ſocios coniurationis conuictos & confeſſos, circa collum & manus religatos fuiſſe narrat. Ita enim ſcribit lib. III. Hellenicôn; δεδεμένος (inquit) καὶ τὼ χεῖρε καὶ τὸν τράχηλον ἐν κλοιῷ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Exponitur autem κλοιὸς ab Heſychio, περιτραχήλιος δεσμὸς, κολλάριον, ἤτοι μανιάκης. Latinè autem ab auctore Gloſſ. redditur Boia & Eculeum. Carcer qui Spartanis fuerit vnum tantum obſeruaui, cuius crebra apud ſcriptores mentio. Dicebatur is proprio apud Lacedæmonios nomine καιάδας. De quo ſcribit Thucydides lib. I. ſolere maleficos eo detrudi. Ita enim de Pauſania ait, αὐτὸν ἐμέλλησαν μὲν ἐς τὸν καιάδαν, οὗπερ τοὺς κακούργους ἐμβάλλειν εἰώθησαν. Ad quem locum Thucydidæ Scholiaſtes Græcus Cæadam deſcribens annotat; τόπος ὁ καιάδας ὀρυγμὸς ἐν Λακωνικῇ, ὅπου τοὺς κακούργους εἰώθασι ῥίπτειν. Idem cum Thucydide teſtatur Pauſanias Meſſenicis ita ſcribens: ἐμβάλλουσι δὲ ἐνταῦθα, οὓς ἂν ἐπὶ μεγίστοις τιμωρῶνται. Et luculentius adhuc Strabo lib. VIII. vbi & nominis rationem reddit his verbis: οἱ ἀπὸ τῶν σεισμῶν ῥωχμοὶ καιέτοι λέγονται, καὶ καιάδας δεσμωτήριον ἐντεῦθεν, τὸ παρὰ Λακεδαιμονίοις σπήλαιόν τε, Id eſt, *Rupturæ quas terræmotus efficiunt Cæeti appellantur, vnde apud Lacedæmonios Cæadas antrum quoddam, quo pro carcere vtebantur.* Ac multi alij huius meminerunt.

2. Genus pœnarum vincula.

Carcer qui Lacedæmonius dictus καιάδας.

Tertio loco in pœnis Verbera ſtatuimus, quibus comprehenduntur quæcunque corpori infligebantur, modò citra mortis ſupplicium conſiſterent. Et quidem ſimpliciter verberatos inuenio, qui corporis mole craſſiore erant, quam conueniebat, qua de re ſuprà ex Æliano aliquid diximus. Deinde erat & morſus pollicis vſitatus, quæ erat pœna inertis & ignaui reſpōſi redditi à pueris. Quam pœnam Iren ſumebat de iis qui commeruerant, vt ſcribit Plutarchus vita Lycurgi. Tum & μαστίγωσις ſeu flagellatio quædam apud Lacedæmonios erat, quæ videtur vſi-

3. Genus pœnarum Verbera, quorum ſpecies.

Simplex verberatio.

Morſus pollicis.

Flagellatio.

tata fuisse agendo damnatos per vrbem. Vt ex loco sequente Xenophontis demonstrabo.

Κέντησις stimulatio.

Sed & κέντησις punctio seu stimulatio quædam apud ipsos recepta fuit, qua etiam sicut flagellatione, qui per vrbem agebantur, stimulati sunt. Vt de Cinadone scribit Xenophon lib. III. Hellenicôn, ita inquiens: μαστιγούμενος καὶ κεντούμενος αὐτός τε καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν πόλιν περιήγοντο. Sed referri & huc posse videntur tormenta, quibus Lacedæmonij ad extorquendam rei veritatem, sicut alij vsi sunt. In quibus tamen magna ipsis, vt in omnibus, propositi constantia, sicut testatur Apophthegma illud Agesilai. Nam malefico quodam constanter tormenta perpetiente, quum id audisset Agesilaus, Quam valde, ait, malus hic homo est, in res malas ac turpes tolerantiam ac perseuerantiam impendens.

4. Genus pœnarum, Ignominia.

Quarto ignominiam vsurpant etiam pro pœna, ac quidem omnium grauissima, quod generosis ipsorum animis nihil asperius, quam cum dedecore viuere. Id quod testatur Archidamus apud Isocratem, qui ait, hoc in primis ad Rempub. facere; μηδὲν οὕτω δεινὸν νομίζειν, ὡς τὸ κακῶς ἀκούειν ὑπὸ τῶν πολιτῶν, Id est, *vt nihil magis metuatur, quam malè audire apud ciues.* Quam notam Lacedæmonios præ omnibus maximè ait reformidasse. Ac fuerunt plerumque cum ignominia aliæ pœnæ adiunctæ, quibus ea adaugebatur.

Ignominia præcipua.

Præcipua tamen ignominiæ pœna fuit ea, qua quidam nudi cogebantur circa Brumam forum obire, ac circulãtes cantilenam in se compositam concinere, testificantes meritò se puniri, quod non paruissent legibus. Qui & arcebantur spectaculis publicis virginum nudarum certantium, honorisque insuper & obseruantiæ expertes erant, quæ Senibus præstabatur. Qua pœna afficiebãtur celibes, vt supra retulimus ex Plutarcho. Quamuis idem in institutis Laconicis auctor est, eandem cantilenam adolescentes in se cecinisse aram circumeuntes, quum in delicto quopiam essent deprehensi.

Aliæ ignominiæ species.

Altera ignominia erat hac nihilo inferior, quæ in his sita, vt omnibus honoribus arcerentur, vxorem alicui suam collocare, aut ab alio aliquam accipere non liceret, ac præterea pulsandi eos cuiuis obuio ius esset, illíque id tolerarent squalidi & demissi commeantes in lęnis pannosis, haberéntque barbam partim rasam, partim promissam. Atque hac igno-

ignominia notati, qui τρέσαντες ipſis dicti, quaſi *trepidantes* vel *bello fugientes*, vt ſcribit Plutarchus Ageſilao. Tertia non multo huic diſſimilis ignominia, εἰς τοὺς κακοὺς ſeu *prauos & ignauos*, qui ita Spartæ contemti & ſpreti erant, vt nemo eos in contubernium admitteret, vel cum eis ſe exerceret. Ac in pilæ ludo ad neutram partem aſſumerentur, itidem in choris vt ad abiecta loca reiicerentur. Sed & quod in via iunioribus cedendum ipſis fuit iiſque aſſurgendum. Quódque maximum erat, virgines domi alere neceſſe habebant, à quibus in ius fortitudinis nomine vocarentur, nec liceret domum ſine virginibus eſſe abſque mul ta, neque item vt ἀνεγκλήτοις, Id eſt, *Integræ famæ homines* imitari liceret. De qua re Xenophon lib. de Repub. Lacedęmoniorum. Poſtremo nec leuis ea ignominia, quum iubebantur aliqui à magiſtratibus otioſi cum ſcuto in publico ſtare. Quæ pœna legitima erat in ordinis deſertores. Xenophon lib. IV. Hellenicon, vbi de Dercyllida retulit, quod accuſante Pharnabazo iuſſus fuiſſet à Lyſandro cum ſcuto ſtare, poſtea addit: ὃ δοκεῖ κηλὶς εἶναι τοῖς σπουδαίοις τῶν λακεδαιμονίων. ἀταξίας γὰρ ζημίωμα ἐστί. Hæc igitur ſunt quæ grauiſſimam continebant ignominiam. Nam de aliis vt de prohibitis commerciis ſeu iure emendi & vendendi. Item de circumductione per vrbem cum boia circa collum, ſupra diximus, locis vt exiſtimamus commodioribus.

Quinto numerauimus inter pœnas Exilium, quod verius tamen Spartæ quaſi pœnę effugium, quam pœna. Nam id plerumque voluntarium fuit, & qui ſoluere multam non potuerunt, aut qui ignominiam vel mortem declinare voluerunt, ſæpè ſponte exulatum abierunt, cuius crebra exempla. Erat alioquin hæc etiam pœna legitima in quoſuis delinquentes Reges & alios, quorum pauci reſtituti, multò plures in exilio vſque ad mortem degebant. Quorum tamen ea æquanimitas, vt non idcirco in exilio degẽtes, hoſtili in patriam animo eſſent, ſed legibus hoc tribuentes earum vim & poteſtatem reuererentur. Sicut Demaratus etiam ſui exilij cauſam reddidit. Nam quærenti, cur Rex quum eſſet, Sparta exularet, Reſpondit: Quia maiore vi ſunt leges ciuitatis, ſcilicet quam Reges. Et Pauſanias quum Tegeæ exul Lacedæmonios commendaret, & quidam diceret, cur ergo

5. *Genus pœnarum. Exilium.*

non mansisti Spartæ, sed solum vertisti? Respondit: Quia ne medici quidem apud sanos, sed apud ægrotos solent versari. Erat *Exilij pœna diuersa.* autem exilij pœna aliquatenus diuersa, aliásque mitior, aliàs grauior. Nam aliqui Laconica tantum excedere iubebãtur, quibus apud socios degere & commorari ius erat: aliis maius supplicium commeritis, ne apud eos quidem degere fas, quos idcirco persequebantur dedi petentes, donec Græcia relicta longius ad hostes commearent. Cæterum in exilij pœna hoc peculiare animaduerto, vt ea vindicaretur cædes inuolũtaria. Sic Dracontium scribit Xenophon lib. IV. Anabaseos Cyri, puerum etiamnum in exilium actum, quod cædem inuoluntariam patrasset. Quamuis Thucydides lib. V. auctor, Aristoclem & Hipponoidam Polemarchos ea quoque pœna damnatos, δόξαντας μαλακισθῆναι, *quod timidi & molles visi.*

6 Genus pœnarum. Mors. Porro vltimo inter pœnarum genera mors nobis collocata. Quæ meritò extremum ac summum supplicium, quamuis Lacedęmoniis ex omnibus pœnis ea minus fuerit formidabilis, sicut testatus Thectamenes Spartanus. Is enim quum Ephororum iudicio addictus fuisset morti, subridens abibat. Quodam itaque eorum, qui vnà aderant, rogante an ne Spartæ leges contemneret, nequaquam respondit: sed lætor hanc mihi irrogatam esse multam, ad quam soluendum neque mutuò, neque fœnore aliquid sumere necesse. Cicero Tuscul. I. & Plutarchus a-*Mortis genus strangulatio.* pophtheg. Erat autem mortis genus vnicum hoc vsitatũ, quod nos obseruauimus, videlicet strangulatio, qua collo in laqueum inserto, anima damnati elidebatur, vt patet ex supplicio Agidis, quem scribit Plutarchus in ipsius vita & apophthegmatis, spontè laqueo collum præbuisse: παρέδωκε τῷ βρόχῳ τὸν τράχηλον ἑκουσίως inquit. *Locus in quo tale supplicium sumebatur.* Sumebatur tale mortis supplicium apud Lacedęmonios non publicè in foro, vel extra vrbem, sed loco quodam in carcere, qui ipsorum idiotismo dictus est Δεκάς. Ita enim Plutarchus Agide: Δεκὰς οἴκημα τῆς εἱρκτῆς ἐν ᾧ θανατοῦσι τοὺς καταδίκους ἀποπνίγοντες, Id est, Decas locus in carcere, vbi morte afficiunt damnatos strangulantes seu suffocantes. *Tempus supplicij.* Fieri autem solebat noctũ, non interdiu, vt mortis supplicium exequerentur. Quod exempla satis ostendunt, & disertè testatum reliquit Herodotus

rodotus lib. IV. ad hunc modum ſcribens: κτείνουσι τοὺς ἂν κτείνωσι λακεδαιμόνιοι νυκτός· μεθ' ἡμέρην δὲ οὐδένα, Id eſt, *Quicunque plectendi ſunt morte eos noctu plectũt, interdiu neminem.* Quod Valerius Maximus lib. IV. cap. VI. etiam veteris inſtituti fuiſſe apud Lacedæmonios teſtatur. Tandem cadauera carcere efferre etiam moris erat, vt ſepulturæ mandarentur. Nam tria illa cadauera Agidis, Archidamiæ auiæ, & Ageſiſtratæ matris, ſcribit Plutarchus poſt ſtrangulationem carcere exportata in magno publico metu, indignãtibus tamen ciuibus. Et Pauſanias templo extractus quum expiraſſet, humi conditus eſt, ídque loco quodam prope Cæadan, quod ſcholiaſtes Græcus annotat: vt exiſtimari poſſit, ſupplicio affectos, ſolitos ibi humari, loco minus honorato & à reliquorum ſepultura diuerſo. Quam Lacedæmoniorum humanitatẽ, vt & alia multa præclara inſtituta, quę iam rudi Minerua pro mediocritate noſtra expoſuimus, optandum eſſet Chriſtianas Reſpub. imitari, ne ſinerent mortuorum cadauera in aere librata ſuſpendi ad totius generis humani ludibrium. Sicut in aliis quibuſdam inclytis Rebuſpub. etiam hac tempeſtate moris eſt, ſupplicio defuncta cadauera terræ mandari. Quorum exemplo, itémque Lacedæmoniorum, diſcere poſſent haud dubiè multa Chriſtiani magiſtratus, quibus legum quarundam iniquitatem, & ſuppliciorum atrocitatem emendare liceret. Sed in hac iudiciorum corruptela, & ſuppliciorum diritate, qua noxij & innoxij paſſim in omnibus Rebuſpub. affliguntur, vix fortean emendatio ſperari poterit. Itaque Deo hæc cum aliis multis committamus.

Cadauera ſtrangulatorũ efferri ſolita.

FINIS.

